ЯНКА КУПАЛА

ЗБОР ТВОРАЎ

III

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ
ВЫДАВЕЦТВА
МЕНСК - 1927

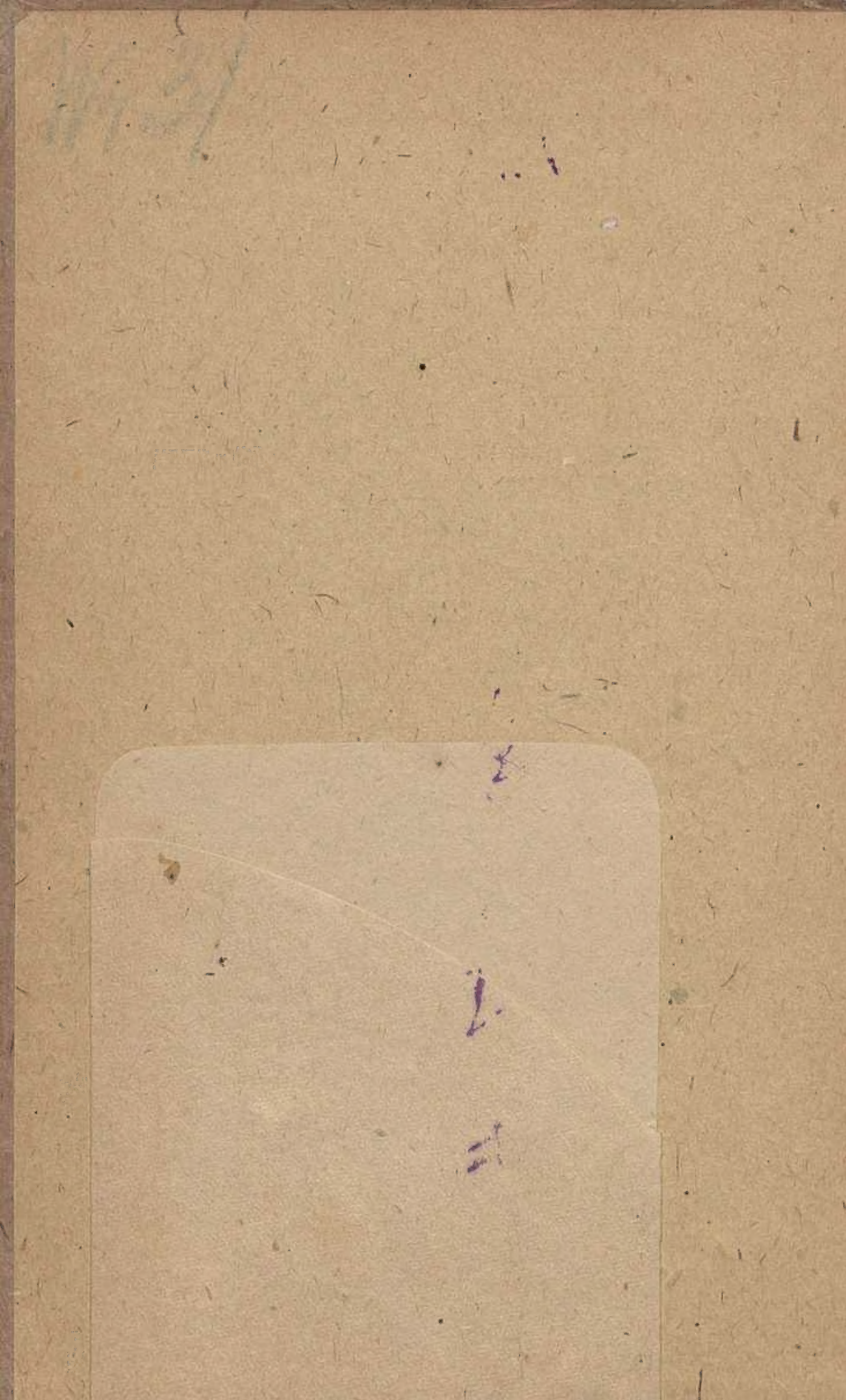

ЯНКА КУПАЛА

ЗБОР ТВОРАЎ

ТОМ ТРЭЦІ

РАСКІДАНАЕ ГНЯЗДО
ТУТЭЙШЫЯ—ПАЎЛІНКА
ПРЫМАКІ

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
МЕНСК——1927

БДВ № 105. Галоўлітбел №. 18195.

1-ая дзярж. друкарня. Заказ № 129. У ліку 3.000.

РАСКІДАНАЕ ГНЯЗДО

ДРАМА Ў 5-ці АКТАХ

АСОБЫ:

ЛЯВОН ЗЯБЛІК, пажылы гаспадар, кульгавы, гадоў пад 50.

МАРЫЛЯ, яго жонка, нараклівая, замучаная жыцьцём, худая кабеціна, гадоў 48.

СЫМОН 24 гадоў.
ЗОСЬКА 18 гадоў.
ДАНІЛКА 14 гадоў. } Дзеці Зяблікаў.
АЛЕНКА 8 гадоў.
ЮРКА 7 гадоў.

СТАРАЦ, гадоў пад 70.

ПАНІЧ, гадоў 23.

НЕЗНАЁМЫ, гадоў 35.

Двое дворных людзей.

Рэч дзеецца ў 1905 г. Першы акт у хаце Зяблікаў, а рэшта чатыры—на руіне тэй-жа самай хаты.

АКТ ПЕРШЫ

Час каля Купальля. Паўдня. Хата Зябліка.

МАРЫЛЯ—хворая: то сядзіць, то ляжыць на ложку. ДАНІЛКА на зямлі скрыпку майструе. СТАРАЦ сівы, як голуб, абчэплены торбамі і з кіем у руках, сядзіць на лаве.

ЗЬЯВА І

МАРЫЛЯ—ДАНІЛКА—СТАРАЦ

СТАРАЦ

Так, так, пані гаспадыня! Заўсёды бяда бяду вядзе, але ніколі ня трэба здавацца. Ліха перамелецца, і ўсё добра будзе. Калісь і мяне цІскалі няшчасьці з усіх бакоў, а цяпер... Э! Што казаць?—Жыву сабе і гора ніякага ня знаю. Торбачкі за плечы, кій сукаваты ў рукі і хаджу сабе, як ні ў чым нябывала, па дарожках-пуцявінках. Так, так, пані гаспадыня!

МАРЫЛЯ
(гаворыць з трудом)

Гэта-ж толькі падумаць, дзедка. Мала ўсялякага безгалоўя, а тут на табе, яшчэ гэта хвароба. Лета не за гарою, скора касьба пачнецца, жніво, работы гібель, а ты ляжы тут прыкаванай да ложка, як пакутніца якая. Ляпей хай-бы ўжо сьмертачка прышла на маю галаву няшчасную, дык хаця-б хаты не завальвала. Ня так я вясну спатыкала і праводзіла, як мне сёлета прышлося, ох, ня так, як і сам знаеш! (Кашляе). А гэты суд у майго з дварам... То-ж не давядзі ты божанька. Гаспадарку ўсю змарнавалі, да няма нічога дайшлі, і сягоньня ўжо ня ведаеш чалавек, дзе заўтра сонейка прыдзецца сустрэнуць. Ох, божа ты наш справядлівы, за якія грахі цяжкія караеш ты нашу сямейку! Ах, як-жа цяжанька! Падай мне вады, Данілка. (ДАНІЛКА падае).

ДАНІЛКА

Праўду мамка кажа. Страшэнна нягодна жыць на сьвеце. Вось хоць-бы і мне такая бяда зрабілася: скрыпку старую, што была ў мяне раней, татка са злосьці паламаў, а цяпер і рабі што хочаш. Пакуль-жа я новую такую змайструю... Ну, але затое калі і зраблю, дык вот-жа зайграю—цэлы сьвет дзіву дасца!

СТАРАЦ

А дзе-ж гаспадар ваш, пані гаспадыня?

ДАНІЛКА

Тата пайшоў у двор прасіцца, каб яшчэ трохі пачакалі і не выкідалі нас адгэтуль.

МАРЫЛЯ

Так, так. Сягоньня зышоў час наш выехаць, а мой нічога яшчэ сабе не прыстараўся.

СТАРАЦ

Дрэнна, вельмі дрэнна, калі так выходзіць. Свайго ня меўшы,—трэба легчы спаць ня еўшы.

ДАНІЛКА

Вось табе дык добра, дзедка: з аднэй хаты выкінуць, дык у другую пойдзеш.

МАРЫЛЯ

Усё-ж да апошняга часу думалі, што за намі зямлю прызнаюць, тым часам наадварот выйшла.

СТАРАЦ

Так, так, пані гаспадыня. Чалавек страляе, а чорт кулю носіць.

МАРЫЛЯ

Мой-жа чалавек—каб вы, дзедка, бачылі: за апошні час як набраў сабе нечага ў галаву, дык проста з розуму зыходзіць. Учарнеў, асунуўся, азыс, толькі таўпехаецца з кута ў кут, як сам ня свой. Баюся, дзедка, вельмі баюся, каб з ім, барані божа, чаго благога ня сталася.

ЗЬЯВА II

ТЫЯ-Ж І СЫМОН

СЫМОН

(уходзіць з тапаром і кладзе яго за лаву)

Ці тата яшчэ не вярнуўся?

МАРЫЛЯ і ДАНІЛКА

Не, нямашака яшчэ.

СЫМОН

А дзедка ўсё госьціць у нас!

СТАРАЦ

Але, сынку мой. З мамкай тваёй загаварыліся аб справах вашых хатніх. Як уважаю, то ня лёганькі будзеце мець сёлетні гадок.

СЫМОН

Э! Нічога, дзядочак. Пакуль будзе хоць якая малая магчымасьць, то не дадзімся жыўцом ваўку ў зубы. Паглядзіш!

СТАРАЦ

Сьмела, сынку мой, варожыш. Можа і не дасіся ваўку ў зубы, але жыцьцё бярэ ў свае лапы, ох, як бярэ! Не такія яшчэ дужыя і сьмелыя здаюцца на яго ласку і няласку. Так, так, сынку мой! Адвага наша—адно, а жыцьцё—другое, і найбольш верх бярэ гэта апошняе.

СЫМОН

А мы з татам не папусьцімся. дык што-ж з намі гэта жыцьцё зробіць?

СТАРАЦ

Тата ўжо нядуж твой.

СЫМОН

Ну, то ў мяне сілы хопіць—за яго, за сябе, за ўсіх нас.

СТАРАЦ

Дай божа, дай божа, каб табе гэтай сілачкі ставала да канца жыцьця. Бяда толькі, што сіла людзкая не заўсёды на дабро ідзе.

СЫМОН

Я і ня думаю з сваёй сілай у цемнякі ці разбойнікі пайсьці.

СТАРАЦ

Не кажу табе гэтага, сынку мой, але моладасьць сваё права мае. Я сам быў маладым!

МАРЫЛЯ

Нічога яму, дзедка, не ўгаворыш. Не такой падатлівай натуры ён у мяне ўдаўся. Хоць галавой наложыць, а свайго мусіць дапяць.

ДАНІЛКА

Сымонка, ты па мне пайшоў: і я хоць галавой налажу, а скрыпачку такі зраблю сабе новую!

СЫМОН

Які я ўжо ўдаўся, такі і буду, а свайго ў крыўду не папушчу, хоць-бы там сьвет да гары нагамі перакуліўся. Бяда— часу няма болей гаварыць аб гэтым. Пайду, можа тату сустрэну. Карціць мяне даведацца, што там яму ў двары сказалі.

ЗЬЯВА III

МАРЫЛЯ—ДАНІЛКА—СТАРАЦ

СТАРАЦ

Ох, маці, маці! Высака твой сынок падымацца хоча, алекаб нізка часам не зваліўся.

МАРЫЛЯ

Цяжанька мне з ім якую радачку даць. Змалку дзён такі: як толькі нарадзіўся, дык і то сябе паказаў—грудзей ня прыняў, так, без малака, качаўся. Я тады ў двор за мамку засталася.

СТАРАЦ

Гартаўнейшы і вышаў ён затое. А ў дварэ, кажуць, перамены цяпер вялікія пайшлі.

МАРЫЛЯ

Але, дзедка,—перамены. Як вярнуўся малады паніч недзе з далёкага краю, з навук, дык усё пайшло ўверх дном—

усіх чыншавікоў сталі чысьціць. Не чакае, пакуль суды пакончацца, а наперад за ўсіх заставы кладзе і высяляе; з намі таксама вышла.

СТАРАЦ

Ведаю, ведаю, пані гаспадыня! Старыя парадкі раскідаюць па сьвеце, а новых, лепшых, нешта ня відаць і ня відаць.

ДАНІЛКА

Як уважаю, то мусіць толькі я адзін новым парадкам на сваёй новай скрыпцы зайграю.

ЗЬЯВА IV

ТЫЯ-Ж І ЗОСЬКА

ЗОСЬКА
(уходзіць з кветкамі ў руках)

Аа! Дзядочак к нам на госьці прыплёўся.

СТАРАЦ

Так, так, мая дачушка! Прыплёўся божым словам вас пахваліць; зараз далей паплятуся з тым самым.

ЗОСЬКА
(падсядаючы к старцу)

Добра, што я дзедку тут застала,—маю просьбу да цябе.

СТАРАЦ

Слухаю, мая дачушка, слухаю. Хэ-хэ-хэ! Думаў, што я толькі ўсё мушу прасіць, ажно, як бачу, то і ў мяне прасіць нечага хочуць. Хэ-хэ-хэ! Яшчэ распанею з гэткага гонару.

ЗОСЬКА

Дзедка заўсёды жартуе з мяне, а я толькі буду прасіць таго, чаго ўсе людзі цябе вечна просяць.

ДАНІЛКА

Ну, значыць прапала дзедава панства!

ЗОСЬКА

На, вось табе, дзедачка, кветак трошкі, а ты памаліся... здаровейка...

СТАРАЦ

За чыё, мая дачушка: за татава, матчына, а можа?..

ЗОСЬКА

(нахіляючыся да старца, каб маці і Данілка ня чулі)

Памаліся, дзедка, за здароўе нашага паніча.

СТАРАЦ

Добра, дзетачка! Я за ўсіх малюся, за каго толькі просяць—і за жывых і за нябожчыкаў. Толькі вось, што я з тваімі гэтымі кветкамі рабіць буду?

ЗОСЬКА

Як будзеш, дзедка, у цэркаўцы, дык на абразок іх павесь.

ДАНІЛКА

Або к сваёй торбачцы прышпілі, каб харашэй выглядала.

СТАРАЦ

Праўда, сынку мой. Як прыгажэй будзе выглядаць, то можа і кідаць болей будуць.

ЗОСЬКА

Абы толькі не каменьнем, дзедка.

СТАРАЦ

Хэ-хэ-хэ. Усяк бывае, дзеткі мае, усяк! Хто хлебам, хто каменем, а кожны нечым ды кіне. (Зьбіраецца выходзіць).

МАРЫЛЯ

Ужо, дзедка, выходзіць ад нас?

СТАРАЦ

Ужо, пані гаспадыня, ужо! Не сядзіцца мне доўга на адным месцы. І так па капельцы ўсюды гора назьбіраеш чалавечага, ажно несьці цяжанька, а што-ж бы было, каб даўжэй заседжваўся ўваднэй хаце? Хэ-хэ-хэ! Шчасьліва аставацца! Слава хрысту!

УСЕ

Слава! Слава! І на векі вякоў.

ЗЬЯВА V

МАРЫЛЯ—ЗОСЬКА—ДАНІЛКА

ЗОСЬКА

(садзячыся каля маткі на ложку)

Мамачка, бачыце, якія прыгожанькія кветачкі?

МАРЫЛЯ

Бачу, бачу, хоць як праз сетку: туман нейкі ў вачох стаіць. Але дзе ты гэта лётаеш? Упыну на цябе нямашака ніякага.

ЗОСЬКА

Не сядзіцца мне, мамачка, у хаце: тут неяк так душна, дык я ўзяла і пабегла на сенажаць. Там хадзіла сабе каля рэчкі і кветачкі для цябе вось гэтыя рвала; ты-ж іх калісь, як здарова была, так любіла!.. Ах, мамачка, як цяпер хараша на сенажаці! Травіца зелянеецца, кветачкі цьвітуць, ой, як прыгожа цьвітуць! А вольхі над рэчкай так лісточкамі шалясьцяць, так шапацяць, як быццам штосьці дужа цікавае хочуць табе расказаць! Мамка, мамка! Ты, здаецца, заснула? Ці чуеш, што я табе кажу?

МАРЫЛЯ

Чую, міленькая, чую, хоць у вушох шуміць, як у млыне якім.

ЗОСЬКА

Сонейка яснае сьвеціць і грэе, ах, як сонейка грэе і сьвеціць! А птушачкі пяюць аж заліваюцца! Так цёпла, так прыгожа на сьвеце! Мамка, а як табе?

МАРЫЛЯ

Мне, дзеткі, халодна і жудка.

ЗОСЬКА

Не гаварэце так, мамка, а то і мне робіцца халодна і жудка ад тваіх слоў... Ага! Нарвала, значыцца, я табе кветачак, падышла к рэчцы, нагнулася і гляджуся ў вадзіцу, як у люстэрку, якраз я другая там адсьвечваюся. Заглядзелася гэтак, аж нехта хапель мяне ў пояс! Я ў крык, вырывацца, гляджу,—аж гэта паніч з двара. І так стаў абымаць мяне і цала-

ваць! Я стузянулася раз, другі і вырвалася. Але які ён прыгожанькі, каб мамка бачыла!

МАРЫЛЯ

Ведама, паніч! (У бок). Сваймі грудзьмі, што і яе, выкарміла, а ён... (да ЗОСЬКІ). Не займайся вельмі з ім, дачушка.

ЗОСЬКА

Я-ж нічога, мамачка. (Пауза). Ах, каб ведала, мамка, які я сон сягоньня сьніла?! Хочаш, дык я раскажу.

ДАНІЛКА

Раскажы, Зоська, раскажы! Бо і я-ж люблю вельмі сны сьніць. Толькі пачакай—я малых паклічу, хай і яны паслухаюць.

(Выходзіць і цераз хвіліну варочаецца з АЛЕНКАЙ і ЮРКАЙ).

ЗЬЯВА VI

ТЫЯ-Ж І АЛЕНКА З ЮРКАМ

ДАНІЛКА

(да Аленкі і Юркі)

Ну, садзецеся, малыя! Толькі ціха будзьце! Зоська сон будзе расказваць. (АЛЕНКА і ЮРКА садзяцца на зямлі каля матчынага ложка). Ну, пачынай, Зоська! Мы гатовы!

ЗОСЬКА

Здаецца, прышоў да нас у хату нехта такі нязвычайны—на галаве месяц, у руцэ сонца трымае: прышоў ён і кажа: „Годзе вам тут сядзець, годзе гібець, хадзеце за мной!“ Мы спачатку, здаецца, перапужаліся, а пасьля нічога. Ён так добра на нас паглядзеў, аж быццам у вачох яго сьлёзы засьвяціліся. Сабраліся мы ўсе—ты, тата, я, Сымон, Данілка і малыя ды пайшлі гэтак за ім, кінуўшы і хату і гаспадарку ўсю сваю. Як толькі мы вышлі—ён і кажа: „што-б там перад вамі ці за вамі ні рабілася—не аглядайцеся назад, а йдзеце за мной усё наперад, усё наперад!“ Ішлі мы гэтак ішлі, ажно бачым—нейкае кругом нас страшэннае балота: гадзіны, вужакі, сьліўні так і капашаць, як у гаршку якім...

ДАНІЛКА

Ай-я-я! Вужакі і сьліўні?!

ЗОСЬКА

Але нас крануць баяцца: ён усё іх сонцам адстрашвае,—толькі сыкаюць і выкручваюцца. Мінулі мы гэта балота вужачае, ідзём,—ажно ўвайшлі мы ў цёмны-цямнюсенькі, дзікі лес. Вецер у галінах трашчыць і сьвішча, зьвяр'ё ўсялякае вые, зубамі ляскоча, на нас кідаецца...

ДАНІЛКА

Божухна! Зьвяр'ё ўсялякае! Вось жудасьць! Я, мусіць памёр-бы там са страху.

ЗОСЬКА

Але крануць ня сьмеюць—ён і іх, як вужак, усё сонцам адганяе. Перайшлі мы гэты зьвярыны лес, ідзём—ажно усходзім на вялікае-вялікае поле пяшчанае—віхор толькі арэ ды баранує, ды толькі дзе-ні-дзе на полі гэтым тырчаць пасохшыя вольхі, вербы, асіны. Па гэтым дзярэўі—з аднаго на другое—пералятаюць птушкі нейкія чорныя, такія страшныя,—жудасна і сказаць! Да нас падлятаюць, распускаюць кіпцюры, разьзяўляюць глюгі,—здаецца, разьдзерці і глынуць нас хочуць.

ДАНІЛКА

Ах, як страшна! Балазе, што хоць мяне ня глынулі.

ЗОСЬКА

Але нічога: яго—нашага павадыра—і сонца баяцца. Мінулі гэта поле птушынае, ідзём. Нарэшце затрымаліся ў тым месцы, дзе вясёлка спускалася. Тут ён ізноў так кажа:—„Ідзеце за мной сьледам па гэтай шматкалёрнай дарожцы!“ Мы ўзьдзівіліся, але што ты зробіш?—пайшлі. І падымаемся што раз выжэй, выжэй, мінулі хмары, воблакі, аж да самых зорак забраліся, а там, па млечнай пуціне, з зоркі на зорку пераскакваючы, цягнемся далей; а зоркі хоць сьвецяцца, але не пякуцца: як па кветачках гэтых ступаем па іх...

ДАНІЛКА

А ў ногі не калоліся гэныя зоркі?

ЗОСЬКА

І прышлі мы ў нейкую харошую краіну, якой я ў жыцьці ня бачыла, ня чула і ня сьніла. Зіхацістыя кветкі скрозь рас-

сыпаны, як тыя зоркі, што мы ішлі па іх: сады нейкія няваскія так цьвітуць, так цьвітуць, куды прыгажэй, як нашы вішні ды яблыні! На гэтых садох калышуцца птушкі райскія—пер'е іх, як брылянтамі ўсыпана і дыямэнтамі; а пяюць яны—мільён салавейкаў нашых так не патрапіць. У садох па далінках рэчкі бягуць, а вадзіца так пераліваецца, як-бы сонца ў тых шкелках, што мы бачылі пры ліхтарох у цэркаўцы!.. Ідзём гэтым садам-раем, ды ідзём, ажно калі паглядзім!.. Стаіць палац відам ня віданы, слыхам ня слыханы; увесь зіхаціць, як-бы з самага сонца быў зроблены: сьцены залатыя-залатыя, а страха бліскучымі маланкамі пакрыта. Увайшлі мы ў гэны палац, азіраемся навокал, і што-ж?—На самым пачэсным месцы сядзіць сьвяты спас, а каля яго матка боская, сьвяты Юр'я, Міколка і Ільля!

ДАНІЛКА

Нават Ільля і Мікола! Вось дык дзіва!

ЗОСЬКА

І шмат, шмат, усялякіх сьвятых меншых і большых! Падышлі мы к спасу, а ён, добранькі, і кажа:—„Годзе вам на зямлі пакутаваць, прышла ўжо пара са мной вам разам панаваць! Сьвяты Пётра,—тут паказваў ён на гэнага, што нас вёў,—будзе над вамі апеку мець на векі вечныя"... (Пауза).

ДАНІЛКА

Ну, а далей што было?

ЗОСЬКА

Нічога! Тут я прабудзілася.

ДАНІЛКА

Шкода, што мы там не асталіся. Там-бы можа і скрыпку памаглі скарэй зрабіць.

ЗОСЬКА

Мамка, ці ты ўсё чула? Ну, як патвойму: добры сон, ці не?

МАРЫЛЯ

Чаму ня чула. Добры сон, вельмі добры сон! Бог яшчэ на нас, як відаць, не забыўся, а я думала...

ЗОСЬКА

Вось і тата ідзе!

(Уходзіць ЛЯВОН і садзіцца за сталом. АЛЕНКА і ЮРКА выходзяць).

ЗЬЯВА VII

МАРЫЛЯ—ЗОСЬКА—ДАНІЛКА—ЛЯВОН

ЛЯВОН

Ну, што? Як маці?

ЗОСЬКА

Нічога! Мамка сягоньня як-бы весялей трохі.

МАРЫЛЯ

(закашляўшыся)

Абач, і ты ўжо прышоў! Што-ж там чуў?

ЛЯВОН

Што чуў, што чуў? Старую песьню: не адпускаецца. Сягоньня высяляць будуць: ужо хурманкі ў іх наладжаны.

МАРЫЛЯ

Такі сягоньня! А я і з ложка не магу зысьці. Як-жа гэта будзе?

ЛЯВОН

(з горыччу)

Нічога! Вынесуць, як княгіню якую. Не бядуй па гэтым.

ЗОСЬКА

А як-жа будзе з пасевамі? Няўжо нам і пажаць не дадуць?

ДАНІЛКА

Вось дурная! Як жаць ня будзеш, дык менш работы будзе, а то ўжо і так па самыя вушы мне гэта гаспадарка дадзела: цягам рабі ды рабі!

МАРЫЛЯ

Куды-ж мы дзенемся?

ЛЯВОН

Нікуды! У чыстае поле!..

МАРЫЛЯ

Можа да каго з суседзяў можна было-б перабрацца да часу. Не прасіўся?

ЛЯВОН

Прасіўся і маліўся. У вадных няма месца, другія баяцца: „адвячаць“ яшчэ, кажуць, будзем; з судом і законам ня жарты.

ЗОСЬКА

Дык як будзе, татка?

ЛЯВОН

Так будзе, як будзе! Ты, Сымон і Данілка служыць пойдзеце, а я з маткай вашай і з меншымі жабраваць пайду. Вось што будзе!

ДАНІЛКА

І я пайду жабраваць. Не хачу служыць.

ЗОСЬКА
(глуха)

Служыць пойдзем!..

МАРЫЛЯ

У жабраніну ісьці!.. Божа, божа!

ЛЯВОН
(як-бы сам да сябе)

Служыць і жабраваць! Ха-ха-ха! Зяблікі служыць і жабраваць! Бацькі і дзяды жылі на гэтым куску зямелькі. Вечна думалі жыць. Чынш плацілі, талаку рабілі ў двор, як паншчыну якую; пасеку карчавалі, будаваліся... вечна думалі жыць, а цяпер! Цяпер сын і ўнукі служыць і жабраваць... гаспадарскія сын і ўнукі. Ха-ха-ха!

(Ідзе к парогу, п'е ваду і зноў садзіцца).

МАРЫЛЯ

Я казала, што нічога ня выйдзе. Ці з багатым беднаму судзіцца? Пакуль з багатага пух, то з беднага дух. Цэлыя вёскі такіх, як мы, з хат у поле вывозілі ад пасеваў ад усяго дабра.

ЛЯВОН

А чаму стараверы выйгралі, хоць пазьней за бацькавага дзеда ў Барках пасяліліся? Чаму?

МАРЫЛЯ

Бо, відаць, для іх права другое.

ЛЯВОН

Ня ўсё роўна людзі?

МАРЫЛЯ
(кашляючы)

Усё роўна, ды, мусіць, ня ўсё роўна. Але каб ня слухаў гэтага свайго адвоката Клепатоўскага, то калі-б і выгналі, дык хоць гаспадарка засталася-б, а так...

ЛЯВОН

А так прапала, ня вернеш! Нашто дарма сабе і другім сэрца ад'ядаць.

МАРЫЛЯ

Жартачкі! Пяць гадоў судзіліся. Апошнюю карову і коніка сёлета прадаў. Апошнюю кароўку!

ЗОСЬКА

І маю цялушачку, што мамка аддала мне гадаваць сабе на пасаг калісь...

ЛЯВОН

Што ўспамінаць, чаго ня вернеш! Кожын па часе мае розум. Я толькі хацеў праўды шукаць. Ха-ха-ха! Здурэў і праўды шукаў! (Водзячы вачыма па хаце пасьля некаторае паўзы, панура, тужліва). Дзедава хата састарэлася, як і ён, нябожчык, трэ' было новую ставіць... З бацькам цягалі бярвеньне... падарваўся стары, памёр... тады сам адзін мусіў кончыць... Цяжка было аднаму, але неяк даў рады, толькі нагу прыпсаваў, і хадзіць няма як роўна. (Глянуўшы ў акно). З дзедам садок садзілі... Знаўся нябожчык, як хадзіць каля дрэўцаў... сам умеў прышчапляць. Садок вырас. З бацькам ужо кожнага спаса мелі што сьвяньціць... З зямелькай зжыўся, як з роднай маткай... Кожны каменьчык на полі і кожны кусьцік на сенажаці змалку ўжо знаў, як сваіх пяць пальцаў на руцэ... На гэтых гонейках пасьціў скаціну... араў, сеяў, касіў. А тут!.. Суд—вон выганяюць! Кінуць тую хату, скуль бацьку і матку на магілкі вывез, кінуць тое поле, дзе кожную скібіну потам крывавым

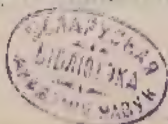
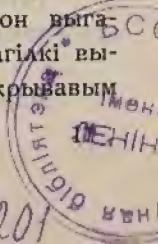

скрапіў. Эх, эх! І я гэта маю дарма ўступіць, адрачыся? Чалавек з зямлёй зрастаецца, як гэта дрэва: сьсячы дрэўца—засохне, адбяры ў чалавека зямлю—згіне.

ДАНІЛКА

Дык хай-бы татка купіў ад двара.

ЛЯВОН

Купіў, купіў! А закон пазваляе такім, як мы, купляць? А чынш плацячы, я ня выкупіў гэту зямлю? Ды што ты знаеш...

МАРЫЛЯ
(як-бы праз сон)

А цяпер—на бадзяньне, на вечныя мукі, зьдзекі, на бадзяньне вечнае!..

ЗОСЬКА

Служыць ісьці ў чужую хату, да чужых людзей. У няволю ісьці!

ЛЯВОН
(глуха)

Чым я вінен? чым я вінен? Што любіў гэту зямлю, гэту родную нашу!.. За тое вінен я? За тое любіў яе, каб яна мсьцілася нада мной, над намі і ў сьвет гнала... Ха-ха-ха! Зямля гоніць тых ад сябе, што з веку ў век сьвеньцяць яе сваёй крывёй гарачай і потам салоным! І за што? за што? (Зьвесіў галаву і няўзнак уцірае сьлёзы).

ЗОСЬКА
(падыходзіць і гладзіць па галаве бацьку)

Не марыкуйце вельмі, татачка! Кіньце вельмі бядаваць! Ня згінем на сьвеце... Што-ж рабіць? Неяк-жа ды будзем жыць. Не маркоцьцеся, татачка. Я сягоньня сон добры сьніла.

ЗЬЯВА VIII

ТЫЯ-Ж І СЫМОН

СЫМОН
(убягаючы)

Тата! Чаго сядзіш? Дворныя сохі гародніну і пшаніцу заворваюць!

ЛЯВОН

Няхай заворваюць! Іх зямля—іх права.

МАРЫЛЯ
(кашляючы)

Дайце мне вадзіцы! Душна мне! (ЗОСЬКА падае вады, падтрымлівае матку—тая п'е).

СЫМОН

Калі іх зямля, то няхай зьядуць яе, але дабро наша—мы сеялі!

ЛЯВОН
(наругаючыся)

Мы сеялі, а людзі жнуць, ну дык што-ж табе з гэтага прыбудзе што ці адбудзе? Га?

СЫМОН

Тата сваймі судамі гаспадарку ўсю прасудзіў, а цяпер апошняе двару на зьдзек аддаў!

ЛЯВОН

Ня я аддаў, а зямля сама сябе аддала ім на зьдзек. Я, ты, пяты, дзесяты штосьці ёй не ўгадзіў, ну, дык і чураецца сваіх дзяцей.

СЫМОН

Але нашае працы яна ня чураецца. І мы затое павінны бараніць яе ўсёй сваёй сілай.

ЛЯВОН
(насьмешліва)

Ха-ха-ха! Будзе бараніць тэй сілай зямлю ад людзей, што тая-ж зямля і тыя людзі даўно гэту сілу забралі ад яго! Разумненькі—няма чаго сказаць!

СЫМОН

У таткі забралі, але ў мяне яшчэ не пасьпелі, і ў мяне хопіць моцы ў крыўду ня даццa, я і ня дамся! (Хапае з-за лавы тапор і хоча бегчы, бацька адбірае).

ЛЯВОН

Ані мне важся чапаць іх! А не, то сваёй-жа рукой заб'ю цябе гэтым тапаром!

СЫМОН

Я свайго толькі буду бараніць!

ЛЯВОН

Тапаром?

СЫМОН

Хоць-бы і сваёй галавой! Хто-ж мне забароніць? (Тузаюцца).

ЗОСЬКА
(разбараняючы і цалуючы рукі Сымона)

Кінь, Сымонка! Ня йдзі проці волі бацькі! Што ты там адзін зробіш? Мамку хворую толькі перапужалі.

ДАНІЛКА

І мяне напалохалі. Пакіньце! Што вы малыя дзеці—гэтак тузацца?

ЛЯВОН
(да Сымона)

Пушчай, разбойнік, тапор. (Вырывае).

СЫМОН

Эх, тата, тата! А што нас чакае, як мы гэтак будзем папускацца?!

ЛЯВОН
(апусьціўшыся на лаву. Панура).

Трэба праўды шукаць не тапаром, а розумам. Дзед твой ня меў розуму, я ня маю, але ты яго мей, каб з часам цябе і тваіх дзяцей не ганялі гэтак, як сягоньня.

ЗЬЯВА IX

ТЫЯ-Ж І АЛЕНКА З ЮРКАМ

АЛЕНКА і ЮРКА
(убягаюць у хату, уціраючы кулакамі сьлёзы)

Тата, тата! Нейкія людзі страху з нашае хаты зьдзіраюць!

ЛЯВОН

Няхай зьдзіраюць! Ня вашае дзела!

ЗОСЬКА

Я пайду, папрашу іх, можа...

ЛЯВОН
(з сілай)

Ня трэба! Ня йдзі! Годзе ўжо бацька твой сьпіны нагнуўся і парогаў наабіваў. Я сам вінен і за ўсіх вас адвет па-

нясу перад людзьмі і перад богам. Трэ‘ было мне ў сваім часе выехаць з гэтае хаты і не чакаць, пакуль аж прыдуць выкідаць. А цяпер... сам сабе яму выкапаў сваймі рукамі! (Пасьля некаторае паузы). Так, так, сам сабе яму глыбокую выкапаў... Бяз часу прыходзіцца ў яе лезьці. Згіненьне якоесь прыступае і душыць мяне з усіх старон... У вачох цёмна робіцца... думкі туманяцца... Штосьці горла сьціскае, дыхнуць не дае. Гара нейкая навалілася на плечы і цісьне мяне, як каменем усяго прыгнятае, а зьвяр‘ё нейкае абсядае і на косьці мае трухлявыя ласіцца. (Як памешаны). Дзе я? Што я? Цёмна, страшна кругом!.. (Чуваць трэск над хатай, сыпецца пясок). Во, Во! З неба пясок сыпецца, а можа гэта зоркі нашы валяцца, што павядуць нас па сьвеце з кіем жабрачым? (Прыглядаючыся трывожна). Не! Не! гэта ня зоркі, а жывы пясок, што я на хату цягаў на сваіх плячох... О, мой пясочак, залаты пясочак! Я цябе цягаў на вышкі, угару, а ты мяне ўнізе на векі вечныя засыпеш. Сыпся! буйным градам сыпся!.. (Як-бы збудзіўшыся). Але што я гэта гавару? Што я маруджу? Трэба ісьці хутчэй, каб выгадней прыгатавацца ў вялікую вандроўку! (Трэск і відаць праз адчыненае вакно, як валяцца салома і канцы паленьня з страхі. АЛЕНКА і ЮРКА туляцца з страху да ЗОСЬКІ). Вы тут пасядзеце, а я пайду і мігам прыладжу ўсё к дарозе. Трэба мякчэй намасьціць для маці калёсы, бо яны-ж не дагадаюцца. На чужой павозцы ваша маці выедзе сягоньня, як пані з свае хаты! (Абмахнуўшы рукавом сьлёзы; выходзячы). Ня выходзьце з хаты, пакуль я не вярнуся.

ЗЬЯВА Х

ТЫЯ-Ж БЕЗ ЛЯВОНА

ДАНІЛКА

Які гэты тата сягоньня нейкі як ня пры сваім розуме.

СЫМОН

Я думаю! Гэта-ж ня жартачкі!—ад усяго адпрэччылі, і рук няма за што зацяць. Кожны з розуму зойдзе.

МАРЫЛЯ
(як-бы праз сон)

Вады мне дайце! (ЗОСЬКА падае. Пауза).

ЗОСЬКА

Ї што мы будзем рабіць?

СЫМОН

Зараз тата вернецца, дык нешта будзем рабіць. Добра, што хоць вы ў мяне тапор адабралі, а то забіў-бы каго, і ў вастрозе прышлося-б гніць.

ЗОСЬКА

Не рабі гэтага, братачка! Тата стары, мамка хворая, гэтыя—малыя яшчэ, дык што яны ўсе пачнуць без цябе і мяне? А так, пойдзем служыць, будзем як-колечы памагаць ім з апошняга.

СЫМОН

Але! Трэба памагаць. Трэба пачынаць новае жыцьцё. Ї я яго пачну. Яшчэ мы знойдзем зямлі ў сваёй старане і яшчэ мы хату адбудуем на сваім загоне! Я добра прыглядзеўся, як людзі жывуць, і добра надумаўся, як трэба жыць. Тата праўду сказаў, што трэба розумам ваяваць, а не тапаром. Ї я розумам буду ваяваць і другіх вучыць да гэтае вайны. Годзе крыўды, годзе няпраўды! (Вялікі трэск над хатай).

ЗОСЬКА
(спужаная)

Ах! Каб хаця нас без пары хатка не пахавала?

СЫМОН

Ня бойся! Гэта толькі з крокваў закот зьдзіраюць. Пакуль нас адгэтуль ня выпрасяць—столі чапаць ня будуць. Ды тата-ж на двары, бачыць, што там робіцца...

ДАНІЛКА

А я ўсё такі пайду адгэтуль на кожны выпадак. Каб іх паляруш! Іскрыпку не даюць спакойна рабіць. Пойдзем, малыя. (Забірае АЛЕНКУ і ЮРКУ і выходзіць).

ЗЬЯВА XI

МАРЫЛЯ—СЫМОН—ЗОСЬКА

МАРЫЛЯ

Памажэце мне з хаты выйсьці, а то страшна!..

СЫМОН

Зараз, мамка, зараз!

ЗОСЬКА

І мне неяк жудка! Ды яшчэ гэты тата недзе задлякаўся!

СЫМОН

А на мяне, ведаеш, з кожнай мінутаю нейкая рызыка находзіць. Здаецца, нічога на сьвеце цяпер не баюся. Хоць-бы зямля тут расступілася, дык ня спужаўся-б і ў вапраметную скочыў! Дый праўда. Падумай, сястрыца, чаго нам баяцца? Зямлю ад нас адабралі, хату нашую раскідаюць, астаёмся мы, як пасьля пажару,—толькі ў вопратках. Дык што-ж мы такія значым на сьвеце і што нас за жыцьцё чакае? Без зямлі, без свае хаты чалавек, што шалёны сабака—адна цана: ні яму прыстаньня, ні яму скарынкі хлеба, ні яму добрага слова!.. Будуць зьдзеквацца, ганяць, пакуль ня ўгоняць у якую процьму, з якое і выхаду павек сабе ня знойдзе. А так—раз канец усяму! (Трэск). Што-ж? Вярніся, хатка. Хутчэй вярніся! Забівай усіх, на сьмерць усіх забівай! Досыць бадзякаў і бяз нас на белым сьвеце: галодных, паднявольных па вёсках, а п'яніц і жулікаў па гарадох! Вярніся, хатка!.. Абымі нас сваймі дзераўлянымі рукамі, як абымае перад ястрабам сваіх дзетак крыламі галубка. Прытулі нас, хатка, і сагрэй! Бачыш, як цёмна і страшна! Ха-ха-ха! Хата ня валіцца. Дзерава больш жалее нас, як людзі жывыя, як з сэрцам і душою людзі!

ЗОСЬКА

(глядзіць на Сымона перапалоханымі вачыма)

Сымонка! Не гавары так, братка! Мне страшна робіцца ад твае гэткае гутаркі. А тут тата не варочаецца... Каб скарэй гэта ўсё скончылася. Неспакойна мне, каб хаця з ім што кепскае не прылучылася?

ЗЬЯВА XII

ТЫЯ-Ж І ДВОЕ ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ

АДЗІН з людзей

Чаго сядзіцё? Бацька павесіўся!

ЗОСЬКА
(кінуўшыся з хаты)

Ах, божа мой, божа! Такі даканалі старога!

МАРЫЛЯ
(хоча зысьці з ложка і валіцца на зямлю)

Сымонка, памажы мне! (СЫМОН сядзіць на адным месцы і злорадасна пазірае. Людзі падходзяць браць ложак).

СЫМОН
(хапае тапор і падбягае к ложку, заціснуўшы зубы)

Толькі паважцеся што-колечы крануць з хаты!!!

ЗАСЛОНА

АКТ ДРУГІ

Сцэна прадстаўляе раскіданыя будынкі: тырчыць шульле, печ; валяецца бярвеньне, латы, салома, хатняя абстаноўка. У глыбіне сцэны—сад, бліжэй к рампе стаіць адно дзерава, непадалёк ад яго ў непарадку: стол, лавы, табурэткі. Дзеці (АЛЕНКА і ЮРКА) як-бы перапужаныя, гульня ў іх ня клеіцца. Час—праз два тыдні пасьля першага акту. Перад захадам сонца.

ЗЬЯВА І

МАРЫЛЯ—ДАНІЛКА—ДЗЕЦІ

ДАНІЛКА
(прыбіваючы абраз да дзерава)

Ну ўжо, мамка, усё гатова! Давёў у парадак хату, як ляпей быць ня можа, нават божаньку павесіў, каб было перад кім маліцца. А цяпер мушу за сваю работу брацца. (Садзіцца воддаль і майструе скрыпку).

МАРЫЛЬКА
(апускаецца на зямлю і прытульваецца к дрэўцу)

Эх, дажыліся, божухна, божухна! Ня вісіць твой абразок у хатачцы на пачэсным куточку, а тут—на гэтым дзераве, сярод гэтае руіны. Як сірата, вісіць твой абразок тутака. Дождж яго будзе мыць, сонейка паліць, вецер хістаць, як тэй бярозкай у полі хістаць. Патапталі, божухна, вярбу тваю сьвянцоную, пакрышылі тваю сьвечку грамнічную. А мы, служкі твае верныя, сядзім тут, як пагарэльцы на папялішчы, і сонейка твайго яснага за сьлязьмі ня бачым. Ох, ох! Людзі твайго сонейка ня бачаць, праўданькі твае ня бачаць, голасу твайго ня чуюць. Асьвяці ты, божа, душу маю грэшную, не пакінь майго ўдовінага сіроцтва,—пашлі мне сілачкі гэтых малых выхаваць! Укрый іх ад галоднае і халоднае сьмерці і ад благіх людзей укрый іх, божа!

ДАНІЛКА

Мамка, мамачка, не галасеце гэтак, а то аж мне на сьлёзы зьбіраецца, як пагляджу я на цябе!.. Шкода таты, ведама, што шкода, але што-ж ты зробіш? Дык не бядуйце, мамка! Я незадоўга ўжо йскрыпку сваю скончу і так тады зайграю, так зайграю, што ўжо нікому з нас так галасіць не захочацца! А цяпер ляпей будзем аб чым іншым гутарку вясьці. Мне як вельмі сумна зробіцца, што йскрыпка не ўдаецца, дык я тады сам з сабою гутару і гутару... Ну, што-ж бы такое? Э! Трудна неяк і да розуму прыйсьці. Ага! Вось скажэце мне, мамка, чаму гэта так доўга тату не хавалі? Усё ніяк дагэтуль не сабраўся папытацца цябе аб гэтым.

МАРЫЛЯ

Не хавалі, бо так трэба было,—сьледзтва рабілі. Закон, бачыш, такі ёсьць: як хто сам праз сябе памрэ, дык датуль няможна хаваць, пакуль ня дойдуць, як і праз што ён душой загавеў.

ДАНІЛКА

Ага! Ведаю цяпер. Значыцца, як і я памру, дык ня будуць датуль хаваць, пакуль не даведаюцца ў мяне, нашто я памёр. А-а-а скажэце мне, мамка, нашто гэта людзі родзяцца, каб пасьля ўміраць? Бо-ж, я думаю, невялікі цымус ляжаць засыпанаму зямлёй.

МАРЫЛЯ

Гэтак ужо богам устроена на сьвеце. Нічога не парадзіш.

ДАНІЛКА

Несамавітае, як так, гэтае ўстройства. А ці праўда, мамка, што ёсьць такая старонка, праз каторую плывуць крыніцы з жывой вадою? Кажуць, калі напіцца тае вадзіцы жыватворнае, дык чалавек ніколі ня ўмрэ.

МАРЫЛЯ

Можа і ёсьць. Хто-ж яго ведае! Але яшчэ тае крыніцы ніхто ня бачыў і ня піў з яе, бо каб хто-небудзь піў, то хоць адзін чалавек жыў-бы і жыў на сьвеце больш, як усе людзі жывуць, а так няма: усе як ёсьць рана-позна ўміралі, уміраюць і ўміраць будуць. Такая ўжо воля боская.

ДАНІЛКА

Але ўсё такі жывая вада ёсьць, як сабе, мамка, хочаш! Бо і нашто-ж бы ўсе так аб ёй гаварылі? Як я выраcту такі вялікі і дужы, як наш Сымонка, тады пайду з сваёй іскрыпачкай шукаць гэнае крыніцы, а як знайду—сам нап'юся і вас усіх пачастую, і будзем мы жыць і жыць, аж пакуль не памром!

МАРЫЛЯ

Ну, і дагаварыўся! (Пауза).

ДАНІЛКА

Растлумачце мне, мамка, нашто людзі хаты будуюць, а пасьля іх самі-ж раскідаюць?

МАРЫЛЯ

Будаваць то самі будуюць, а раскідаюць ня людзі, а іхняя нядоля горкая раскідае.

ДАНІЛКА

Цікавасьць, што гэта такая за паня—горкая нядоля? Для яе мушу пашукаць такое вады, ад каторае яна, як вып'е, дык адразу памрэ. Але, папраўдзе кажучы, калі так нядоля раскідае тое, што людзі будуюць, дык нашто-ж зусім будаваць? Гэта-ж, даліпаначкі, мне шмат лепей і выгадней вось цяперака на гэтым ламацьці бяз сьцен і страхі, як было ў хаце! Калі сядзеў я ў хаце і майстраваў сваю йскрыпачку, то мне здавалася, што я сяджу ў нейкай клетцы, адкуль і вырвацца трудна будзе ў сьвет. А тут—аніводнае загарадкі! Ляці сабе, куды хочаш, як птушка, і ўсё такое. А гэтая вялікая страха, зьлепленая з неба, куды прыгажэйшая, як была наша саламяная. (Пауза). Ну, вось адна дошчачка як-бы і гатова, цяпёр будзем рабіць другую. Што-ж гэта я хацеў яшчэ папытацца? Ага! Успомніў! Скажэце, мамка, ці далёка гэта канец сьвету? Кажуць, міль сто пэўна будзе ад нас, калі ня болей?

МАРЫЛЯ

Канец сьвету там, дзе канец шчасьцю людзкому.

ДАНІЛКА

Э-э! Мамка так гаворыш, што і сам пісар не разьбярэ.

ЗЬЯВА II

ТЫЯ-Ж І СЫМОН

МАРЫЛЯ
(да Сымона, глуха)

Ужо ты вярнуўся? Пахавалі? Можа на могі...

СЫМОН
(садзячыся, панура)

А як-жа!.. Пахавалі, толькі не на могілках... не пазволілі! За магілкавым плотам пахавалі. Тут, паміж жывымі, ня было яму месца—ня стала яму прыстанішча і паміж нябожчыкамі. Самагуб!.. А спытайцеся, хто яго давёў да гэтага самагубства?!

МАРЫЛЯ

Нічога, дзеткі, не парадзіш. Грэшнай сьмерцю памёр— мусіць пакутаваць.

СЫМОН

Пакутаваць! пакутаваць! Гэта вечная пакута толькі чалавека на зьвера перарабляе, дзічэць прыходзіцца, як цемняку якому. Што яна, гэта пакута, са мной зрабіла?! Я сам сябе не пазнаю. Калі кідаў сягоньня на бацькаў труп зямлю, то мне здавалася, што гэтым жвірам чырвоным засыпаю самога сябе, сваё шчасьце, свае леты маладыя; засыпаю бога, людзей, цэлы сьвет; здавалася, усё чыста хаваю на векі вечныя ў сьцюдзёнай магіле.

МАРЫЛЯ

Нічога, сынку! гэта пяройдзе, гэта толькі жаль вялікі праз цябе гаворыць. Ведай, што яшчэ ня ўсё і ня ўсіх ты пахаваў: засталіся ў цябе я, браткі і сястрычкі твае—імі і з імі ты мусіш жыць, і павінен жыць. Цяжанька цяпер табе,—ды і каму з нас сягоньня тут лёганька,—але што чыніць? Памучымся які месяц-другі, прыдаўлены сваім сіроцтвам і адзіноцтвам; месяц-другі будзеш снаваць, як тапельнік між жывымі, не знаходзячы сабе прыстанішча, а там, за які гадок, як зацьвітуць на вясну першыя кветкі над бацькавай вечнай пасьцеляй,—зацьвітуць краскі і ў цябе на душы і на сэрцы, сьветлыя краскі ціхага спакою і журбы сьвятой. Будзеш далей жыць і шукаць шчасьця на сьвеце.

СЫМОН

Кветкі! шчасьце! Паганыя ногі патопчуць кветкі на бацькавай магіле, як і яго самога ў зямлю затапталі; а шчасьце,—каб як глыбока захаваў у сабе,—то табе яго збэсьцяць, бяз ніякае літасьці збэсьцяць! Нячыстымі рукамі будуць капацца ў душы, пакуль ня вырвуць з яе гэтага шчасьця і ня кінуць яго пад ногі і не раздушаць. (Пауза).

МАРЫЛЯ

Усё-ж такі, як-бы там сабе ні было, а нам трэба думаць, як далей жыць. Паняволі мусім сабе даваць якую раду. Гэтага, сынок, мала, што ты загадаў перацягнуць сюды ламацьцё з поля. Грызьці яго ня будзем.

СЫМОН

Што-ж, мамка ізноў да таго мяркуе, каб ішоў туды да іх ласкі прасіць?

МАРЫЛЯ

А хоць-бы і так, то што-ж там вельмі такое?

СЫМОН

Я ўжо мамцы ад першага дня казаў і цяпер тое кажу: не пайду туды і вы ўсе ня пойдзеце. Аднаго кроку ў той бок ня дам, і адгэтуль не саступлю. Магіла татава стала веквечнай перагародкай паміж імі і намі, і ня зьністожыць яе сіле чалавечай! Гора таму, хто першы пераступіць гэты насып магільны над сваім родным, працягне рукі к ім і пойдзе з імі! Нядоўга будзе хадня побач з імі. Бо яны, калі сэрца ня вырвуць і душы ня збэсьцяць зусім, то хоць вочы асьлепляць і пусьцяць блуднымі сьцежкамі на вечнае бадзяньне, на вечны зьдзек і паніжэньне. А свае на такога будуць тыкаць пальцамі і шаптаць асьцярожна: „адступнік, душапрадавец! Бацькаву магілу перажаргаў, каб у іх зладзейскія рукі лізаць!“

МАРЫЛЯ

Але ты бяз іх не абыйдзешся. Рана-позна мусім ісьці к ім... па работу, па хлеб...

СЫМОН

Дык што-ж, калі я з мусу і пайду, як слуга іх, як нявольнік, але не па сваёй добрай волі—як іх падлыжнік і за-

вушнік? Праца мая, нявольніка, дол толькі ім глыбейшы выкапае, а хлеб, сьпечаны нявольніка рукамі, ядам абернецца ў зубах іх. Але цяпер... цяпер ніяк к ім не пайду, хіба вяроўкамі пацягнуць, калі ёсьць на сьвеце такія вяроўкі моцныя. Там, над бацькавай магілай, зарок сабе даў жывым ня зысьці з гэтага месца, з гэтага нашага разграбленага гнязда, дзе татавы ногі расу сьцюдзёную таптали, а вочы яго шукалі на небе зоркі свайго шчасьця. І ня зыйду, і ня ўступлю, хай б'юць, рэжуць, катуюць!..

ДАНІЛКА

Э! часам і без вяроўкі ў пятлю лезуць, як ліха прыпрэ.

МАРЫЛЯ

Супакойся, Сымонка! Пакіньма цяпер аб гэтым гаварыць. Можа есьці хочаш? Ёсьць трохі печанай бульбы. (Дастае кійком з папялішча бульбу).

СЫМОН
(ядучы)

Зьем, чаму ня зьем? Ад самага раньня нічога ў губе ня меў. А работы шмат было: сам мусіў яму выкапаць—ніхто не хацеў памагчы, бо, кажуць, для вісельніка страшна дол капаць. Ну, няхай ім будзе страшна. Але я ведаю—ня страх тут быў прычынай, а тое, што мы ня маем чым заплаціць і чым пачаставаць, ня маем за што даць ім гарэлкі, накарміць салам... Не хацелі, і ня трэба! Бяз іх сядзем за жалобным сталом. Ха ха-ха! Няма чаго сказаць—багаты стол: бульба і вада, вада і бульба!.. Памінкі па родным бацьку, па гаспадару з гаспадароў! Памінкі на раскіданай хаце, на здратаваных пасевах па сумленным жыхару, па шчырым сяўцу! Што-ж? да касьбы і жніва трэба ладзіцца, да вялікае касьбы і жніва! (Кідае бульбу са злосьцю). Яда ў горла ня лезе—колам становіцца.

ДАНІЛКА

А ты вазьмі ды вадой прагані, або дай, я табе ў плечы пастукаю. Мне як засядзе кусок у горле, дык мамка як стукне,—глядзіш, кусочак і паляцеў куды трэба.

МАРЫЛЯ
(да Сымона)

Дзе Зося? Чаму яна з табой разам ня прышла?

СЫМОН

Дзе Зося? дзе Зося? У яе пытайся, а не ў мяне, куды яна прападае? Пайшла з магілак раней за мяне, дык павінна была і раней прыйсьці.

МАРЫЛЯ

Каб хаця не заблудзіла дзе? Чаму ты адну яе пусьціў? Далёка тут да няшчасьця.

СЫМОН

Да няшчасьця мо' і недалёка: заблудзіць—не заблудзіць, калі сама гэтага не зажадае. Але яна ўжо запраўды блудзіць ад першага дня бацькавае сьмерці. Мамка хвора і даверчыва, дык ня бачыш нічога і ня чуеш, а я ўсё бачу і чую. Паляцела перш ад мяне з магілак, каб у двор заляцецца—на панічовы гібкі стан падзівіцца і, як сучка, каля ног яго паласіцца.

МАРЫЛЯ

Скуль ты гэта ўзяў, каб Зося... Зоська... мая дачушка?..

СЫМОН

Так, так, Зоська, твая дачушка, а мая сястрычка родная ў двор да паніча бегае, уся аколіца аб гэтым як у бубен б'е. Я ўсё ня верыў, пакуль сам не пераканаўся: заўчора ўсю ноч там прападала. Я відзеў, але маўчаў, бо яшчэ тата быў не пахаваны, не хацеў пры нябожчыку аб гэтым новым нашым няшчасьці казаць і калатню падымаць.

МАРЫЛЯ
(жаласьліва)

Зоська... мая Зосечка... Вушам ня верыцца. Прыпамінаю: у той дзень, як выкідалі, яна прыбегла і казала, што там, ля рэчкі... Ці-ж быць можа?.. Зоська... Зоська...

СЫМОН

Хэ-хэ-хэ! Крамная скура, размасьленыя вочы, лісьлівае сьлінявае зюзюканьне, бяссорамныя ў кутку пацалункі—вось вам і палонка, у каторую простая дзяўчына валіцца, зрэнкі заплюшчыўшы. Без вялікіх коштаў і торгу мае сабе бясчэльны самалюбнік удаволь сьвежага і здаровага тавару ў нашай цёмнай прастоце. А плаціць за гэты тавар разьбітым шчасьцем,

апаганенай славай і паскуднымі хваробамі... Зоська... Зоська... Ці-ж яна ў іх першая або апошняя?..

ДАНІЛКА

Ты, мусіць, яшчэ не адпусьціўся на іх за тое, што яны адбілі ў цябе тваю Кастусю Дударышку, якую, пасьля таго, як бусел прынёс ёй малое, дык і яны прагналі, і ты прагнаў.

ЗЬЯВА III

ТЫЯ-Ж І ЗОСЬКА

ЗОСЬКА

(босая, але старанна прычасаўшыся і адзеўшыся. Увайшоўшы, нейкі час стаіць у няпэўнасьці, трымаючы штось пад хвартухом. Гаворыць ні-то баязьліва, ні-то вінавата; часам сьлёзы дрыжаць у яе голасе).

СЫМОН

Прышла такі нанач! Што-ж гэта табе зрабілася?

ЗОСЬКА

Чаму ты так гаворыш, братка? Ці-ж я калі-небудзь начавала дзе інначай, апрача свае хаткі, або цяпер не начую кожную ноч на гэтым ламацьці?

СЫМОН

А заўчора, дзе ўсю ноч прападала? Думаеш ня ведаю!

ЗОСЬКА

Нічога ты, браток, ня ведаеш, ох, як нічога! Мне так сумна і страшна зрабілася, што тата ляжаў тут непадалёк не пахаваны і такі жудасны з гэтай вяроўкай на шыі, што я ня выцерпела і, як учадзеўшы, у поле пабегла. І нідзе не начавала, нідзе, усю ночку на полі блудзіла. Нічога благога не рабіла, каб я так шчасьцейка свайго не аглядала!

МАРЫЛЯ

Не кляніся, дачушка! Нашто?.. Ня трэба!

СЫМОН

А чаму сягоньня ў пару ня прышла з магілак? Чаму?

ЗОСЬКА

Сягоньня?.. з магілак?.. Так сабе!.. Зайшлася на мінутку да цёткі, што служыць з дзядзькам у двары... Такая нейкая

нуда ў дарозе агарнула, што не магла стрымацца і зайшлася... Ды вось нам яна—цётка—пазычыла трохі сала і хлеба. Кажа: „У вас сягоньня памінкі па тату, дык хоць павячэрайце на здаровейка“. (Дастае прынесенае і аддае матцы). У цёткі пазычыла... Не хацелася мне спачатку браць, але пасьля так шкода вас усіх тут зрабілася, што ўзяла і пазычыла...

СЫМОН

Ведаю, у якой цёткі была ты з пазыкай, ведаю! Але чым ты аддаваць будзеш гэта пазычанае? Трэба-ж—яшчэ выдумала цётку нейкую? Сказала-б ужо проста, што была ў дзядзькі, у маладзенькага ды прыгожанькага, папраўдзе ласага да ўсялякіх пазык. Як табе ня грэх і ня стыдна? Яшчэ над бацькавай дамавінай пясок не завяў, а дачка пабягушкамі займаецца. Забылася, што ён, нябожчык, казаў табе перад апошняй сваёй мінутай. Я прыпомню, калі маеш такую кароткую памяць. Бацька казаў: „не паніжайся перад дужым дачасьнікам, бо ён табе за тваё паніжэньне перад ім вочы заплюе паскуднай сьлінай, а душу і сэрца тваё зьмяшае з балотам атопкаў сваіх!“ Забылася гэтых слоў, не дачакаўшыся першага маладзіка, пасьля скананьня таго, хто іх табе сказаў. Эх, Зоська! Зоська! (Шыбка выходзіць. ЗОСЬКА садзіцца, закрыўшы вочы рукамі).

ЗЬЯВА IV

МАРЫЛЯ—ЗОСЬКА—ДАНІЛКА—ДЗЕЦІ

ДАНІЛКА

І што гэты Сымон думае з сваёй рызыкай? Ужо аж мяне пачынае злосьць на яго разьбіраць. Нацяпаў-нацяпаў языком, а каб хто папытаўся—нашто? Вярхнік толькі мой да йскрыпкі сапсаваўся, і вышла з яго ні богу сьвечка, ні чорту качарга. Пойдзем, малыя, шукаць новай дошчачкі! (Забірае АЛЕНКУ і ЮРКУ і выходзіць).

ЗЬЯВА V

МАРЫЛЯ—ЗОСЯ

МАРЫЛЯ
(як-бы сама да сябе)

Такое было з яго мілае дзіцянётка. Ведама—панскае, што і казаць... Любіла яго, усё роўна як сваё роднае... Тады

ўжо, пры грудзёх, панічоўская kроў іграла ў целе яго вутленькім... Чуць толькі стаў ручкі ў кулачок складваць, шчыпецца, бывала, моцна шчыпецца. А як сталі зубкі выразацца—кусаўся; як угрызе, то аж кроў выскачыць з грудзей. Маленькі яшчэ— а такі ўжо дасьціпны быў. І ці даўно было гэта, здаецца, як пры мне качаўся, а цяпер глядзі—хоць куды мужчына! (Да ЗОСЬКІ). Ці праўда, Зоська, што Сымон казаў?—ці праўда, што ты да яго ў двор...

ЗОСЬКА

Мамачка! Нашто табе гэта канечна ведаць? Ці-ж ня ўсё роўна будзе? Калі гэта праўда—я згінула, калі гэта і няпраўда—я не ўваскрэсла... На небе маленькая зорка ўсьмяхаецца да вялікага месяца, а на зямлі вутлая калінка хінецца да крэпкага явара, а я—што?

МАРЫЛЯ

Але ты ня ведаеш, што цябе чакае, як будзеш так хінуцца к яму, як калінка да явара? Сябе згубіш і нас вечным сорамам абняславіш. Ён паласіцца, папесьціцца і кіне, як кідаюць зношаную вопратку на сьметнік. Толькі я ня веру, што Сымон казаў, і ніколі не паверу. Ты супакой мяне, дзеткі, і скажы, што гэта няпраўда. Я цябе выхавала, сваім малаком выкарміла, і ты лгаць мне ня маеш права.

ЗОСЬКА
(змагаючыся з сабою)

Ня мучце мяне, мамка! Я й так сама змучылася за гэтыя два тыдні ад сьмерці таты. Штосьці такое страшна дзіўное творыцца каля мяне і са мной, чаго я сваім бедным розумам і адгадаць не магу. Мамачка, ня пытайцеся ляпей: я лгаць ня буду, але ты сама ведаеш, ня ўсю і праўду можна казаць.

МАРЫЛЯ

Роднай матцы можна!

ЗОСЬКА

А калі я ўжо ня ведаю, дзе праўда, а дзе мана. Усё перамяшалася ў маёй няшчаснай галаве. Нейкі туман сіні-сіні кругом мяне разаслаўся, і я, здаецца, плаваю па ім, так ціха-

ціха плаваю, як тыя гусі белыя на возеры, або вобалакі сівыя пад небам далёкім! І штосьці мяне кудысь цягне, бярэ за рукі, абымае ўпол і выносіць з сабой так лёгка-лёганька, як ціхі вецер тую пярынку галубіную над гаем зялёным!

МАРЫЛЯ

Ты заўсёды была такая нейкая, што і сама я не магу разабраць—якая. Змалку дзён трудна было з табою да ладу прыйсьці. Усяе тае і гутаркі ў цябе было, што з лесам, з ветрам ды з крыніцай. Нешта нялюдзкае сядзіць у табе.

ЗОСЬКА

Ці-ж я вінавата, што я такая?

МАРЫЛЯ

Ты ў гэтым можа сама і не вінавата, але затое вінавата ў тым, што Сымон казаў. Ён бачыў цябе з ім заўчора ўночы.

ЗОСЬКА

Няпраўда, мамачка! Няпраўда! Я там ня была,—гэта можа толькі цень мой быў там. Але—пэўна цень! Я часам бачу, як цень мой адлучыцца ад мяне і пойдзе сабе недзе далёка-далёка! Праз высокія горы йдзе, над быстрымі рэчкамі і шчырымі барамі плыве, а пасьля ізноў ка мне вернецца і ходзіць за мною сьледам, як-бы сочыць мяне. Тады на мяне страх нападае. Ох, баюся я гэтага свайго ценю, як відма якога з таго сьвету, баюся!

МАРЫЛЯ

Дык гэта цень твой там быў?..

ЗОСЬКА

Цень, мамачка! цень! Я сама ня была там. Каго я там ня бачыла?

МАРЫЛЯ
(устаўшы)

Ня веру я табе! Ты вечна толькі штосьць нязвычайнае выдумляеш, каб толькі мазгі каму завясьці і аплуціць. Але вось што: прысягні, што гэта няпраўда, што ты сама туды не хадзіла! Прысягні! Іначай і мяне з розуму зьвядзеш, як сама ўжо, відаць, сходзіш.

ЗОСЬКА
(устаючы)

Прысягну, мамачка! На што хочаш прысягну, што гэта цень мой быў. На што хочаш прысягну! Руку дам праз сваю галаву.

МАРЫЛЯ

Ня трэба мне твае галавы. (Паказваючы на абраз). Вось, перад богам прысягай! Перад яго абразом. (ЗОСЬКА змагаецца з сабой). Ну, чаго чакаеш? Станавіся на калені і прысягай!

ЗОСЬКА
(апускаючыся на калені перад абразом)

Мамка, я баюся! Страх нейкі ўсю мяне праймае.

МАРЫЛЯ

Складай пальцы на крыж і прысягай! Іначай, я асьляплю цябе, каб да сьмерці туды сьцежкі не знайшла!

ЗОСЬКА
(складаючы пальцы на крыж)

Мамка, мамачка! Ня губеце мяне! Я не магу!.. Я ня ведаю, каторае з нас цень мой, а каторае я сама?

МАРЫЛЯ

А калі я табе вочы выкалю, тады даведаешся? Га! Даведаешся тады?

(Чуваць прыбліжаючаеся насьвістваньне)

ЗОСЬКА
(прасьвятлеўшы)

Мамачка! Ён, сам—цень мой—ідзе! Удваіх з ім будзем прысягаць!

МАРЫЛЯ
(заламаўшы рукі на чале)

Што са мною? Што з ёй? Што за благі дух яе папутаў? Развалена хата, закопаны бацька, а яна? (Глуха). Зоська! Зосечка!..

ЗОСЬКА
(як-бы ў экстазе)

Мама! Мамачка! Ясны месяц да залатой зоркі плыве, зялёны явар да калінкі свае хіліцца, а ён—цень мой—з далёкіх

краёў да мяне прыбывае, дарагія падаркі прыносіць: гарачае сэрца, задумную душу, бязьмежнае мілаваньне!

МАРЫЛЯ

Што з табою, Зоська?.. Зосечка!..

(Уваходзіць ПАНІЧ)

ЗЬЯВА VI

МАРЫЛЯ—ЗОСЬКА—ПАНІЧ

ЗОСЬКА

(Усхопліваецца і з распасьцертымі рукамі хоча кінуцца к панічу, але Марыля, сама гэтага ня бачачы, загараджвае ёй сабою дарогу)

Паніч, панічок к нам прышоў!

ПАНІЧ

(пакручваючы палачкай)

Ці Сымон дома?

МАРЫЛЯ

Дома, панічок! Ён толькі недзе вышаў; зараз вернецца.

ЗОСЬКА

(падносіць панічу ўслончык і засьцілае хусткай)

Садзецеся, панічок. Я... мы так рады, што ты... вы прышлі, так рады... Садзецеся.

ПАНІЧ

Не ўважай, Зоська, маю час і пастаяць. (Пауза). Што гэты Сымон ваш думае? Чаму ён ня выносіцца адгэтуль і вам не дае якога-небудзь прыстанішча?

ЗОСЬКА

Мы скора, панічок, выедзем. Ня гневайцеся!

МАРЫЛЯ

Вельмі ён заеўся; я—маці яго—і то не магу нічога зрабіць з ім. Бяда, панічок, з дзяцьмі, бяда!

ЗОСЬКА

Сымону жаль па тату адойдзе, і мы пойдзем. Ня будзем тут векаваць і дакучаць панічу. Пэўна, што ня будзем.

ПАНІЧ

Праз бацькава і яго ўпорства хату толькі напрасна прышлося раскідаць.

ЗОСЬКА

Нічога, панічок. Шкода толькі, што тата павесіўся, а мамку прышлося хворую выносіць.

ПАНІЧ

Як-жа цяпер здароўе Лявоніхі?

МАРЫЛЯ

Дзякую, панічу, за пытаньне! З тыдзень яшчэ не магла пасьля таго хадзіць, а цяпер як-колечы валачу ногі; каб толькі скарэй куды-небудзь далей звалачыся!

ПАНІЧ
(садзячыся на ўслончыку)

Ну, а як Зоська гадуецца?

ЗОСЬКА

Як, панічок, бачыце! Жыву апошнія часы на сьвеце і сьвету ня бачу. Адна мая радасьць, адно маё шчасьце, калі з та... калі ўночы сны цудоўныя бачу, калі думкамі плыву к та... к свайму месячыку яснаму. Так цяпер, панічок, жыву я і чакаю... толькі ночкі чакаю!..

(Садзіцца на зямлі непадалёк ад ПАНІЧА і з любасьцю паглядае на яго).

МАРЫЛЯ
(у старану)

Скажу яму, усё чыста скажу! Можа ён маё сумленьне заспакоіць. (Да ПАНІЧА, змагаючыся з сабою). Скажэце, панічок, скажэце, сакалочак... не загневайцеся на мяне!.. (Валіцца к яго нагам). Ня губеце яе, панічок! Яна яшчэ дзіцянё і нічога ня знае... Ня губеце! Мейце ласку над маткай! Можа-ж і вам калі дзетак бог пашле... Ня губеце! Я яе гэтымі самымі грудзьмі карміла, што і цябе!.. Зжальцеся над беднай удавой! Ці праўда, што яна к вам... што яна?

(Сьлёзы не даюць ёй выгаварыць. Апіраецца аднэй рукой аб услончык).

ЗОСЬКА

Мамка нічога ня ведае... Я аб нічым ёй не казала... Даруйце ёй, панічок!

ПАНІЧ
(устаючы)

Што? што Лявоніха хочаш ад мяне? Я нічога не разумею! Я-ж не магу пазволіць ізноў тут хату ставіць, калі мне гэту

сялібу трэба прылучыць да двара. Раз выкінулі вас, то і ўсё тут. А калі захочаце служыць у мяне, то я ў двара дам хату.

МАРЫЛЯ

Я не аб гэта. Я... я малю цябе: ня зводзь яе, мае Зоські! Табе, панічок, нічога ня станецца, а яна згіне, прападзе за няма што!

ПАНІЧ

Якая Зоська згіне? Што ты выдумала?

ЗОСЬКА

Я, мамачка, ня згіну, а калі і згіну, то мой цень астанецца і будзе жыць на сьвеце да сканчэньня вякоў. Так! Цень будзе жыць, калі я згіну.

МАРЫЛЯ

Чуеце, панічок, што яна кажа? Гэта ты яе ачараваў. Гэта ты мне дачку выдзіраеш! Ляпей сэрца ў мяне, яе маткі, вы-дзеры і зрабі з яго сьвечку сабе, але дачкі не вырывай у няшчаснай удавы!

ЗОСЬКА

(падходзячы к матцы, абымае і цалуе ў галаву)

Зязюлька мая падстрэленая! Усё роўна тады ці сяды рассыплюцца твае дзеткі па беламу сьвету, і будуць каршуны кляваць цела іх і хлёптаць кроў цёплую, а шумны вецер паразьмятае перайка і чорным пясочкам костачкі іх прысыпе. Толькі ты, зязюлька, гэтага саколіка цяпер не кляні—ён нічога нявінен; я ляпей за цябе ведаю.

МАРЫЛЯ

(пасоўваючыся з услончыка к нагам паніча)

Панічок! я цябе дзіцянём пры сваіх грудзёх выпесьціла, выняньчыла!.. Я-ж цябе магла ўтапіць, задушыць, але ты жывеш і цьвіцеш. Не забівай-жа ты мяне і адваражы, вярні мне маю Зоську! І ў цябе матка была...

ПАНІЧ

Позна ўжо, цётка!

МАРЫЛЯ

О, чаму ляпей ня плыла атрута з маім малаком у той час, калі...

(Пры апошніх словах ПАНІЧА ўходзіць СЫМОН з тапаром у руках, катoрым увесь час пакручвае; ЗОСЬКА першая ўгледзела СЫМОНА і адышла ўбок).

ЗЬЯВА VII

ТЫЯ-Ж І СЫМОН

СЫМОН

Эгэ! Шчырая малітва, відаць, адбываецца перад панічом.

(МАРЫЛЯ ўстае і адходзіць на бок).

ЗОСЬКА

Гэта мамка так сабе! Прасілі паніча, каб пазволіў яшчэ час які тут пасядзець.

СЫМОН

А ты прасіла, каб ён табе пазволіў там, у яго ночкі праседжваць.

ПАНІЧ

Ты, мой міленькі, азьвярэў і ня помніш сам, што кажаш. Ведай тое: што кіўну я толькі пальцам, і ты зараз-жа зазвоніш ланцугамі за напад на маіх людзей з тапаром, калі ягамосьця з хаты выпрошвалі.

СЫМОН

Ведаю, ведаю! Але пакуль гэта мая сястрычка не абрыдне панічу, то ён на яе брата і на матку ня кіўне пальцам.

ЗОСЬКА

(увесь час сочыць за Сымонам і тапаром)

Братачка! Нашто ты сваю сястру так у балота топчаш? Яшчэ і паміма цябе яе людзі натопчуцца! Кінь дакучаць панічу і мне: гэтым бядзе не паможаш!

СЫМОН

Ха-ха-ха! Можа на калені скажаш стаць і маліцца перад ім? (Да ПАНІЧА). Чаго, паніч, прышоў сюды? Ці-ж табе мала, што яна туды, пад твой палац бегае? Ці-ж табе гэтага мала?

ПАНІЧ

Я прышоў табе сказаць: дакуль вы будзеце сядзець на маім полі?

СЫМОН

Я не на панічовым сяджу, а на сваім, і ніхто мяне згэтуль ня згоніць!

ПАНІЧ

А закон нашто?

СЫМОН

Я і чакаю закону: суд будзе, і праўда верх возьме.

ПАНІЧ

Каб за табой праўда была, то не сядзеў-бы гэтак пад голым небам.

СЫМОН

Нашто-ж нас да гэтага давёў? Нашто хату раскідаў?

ПАНІЧ

Бо з майго лесу была пабудавана.

СЫМОН

А хто будаваў гэтай вось сякерай? (Трасе сякерай).

ЗОСЬКА
(Становіцца між панічом і Сымонам)

Братачка! Адна сякера пабудавала, а другая раскідала,— пры чым-жа тут паніч? Ён яе ніколі і ў рукі не бярэ. (Уваходзіць ДАНІЛКА).

ЗЬЯВА VIII

ТЫЯ-Ж І ДАНІЛКА

ДАНІЛКА
(у старану)

А бач! І панічок прышоў к нам у госьці! Толькі чым мы яго пачастуем? (Да ПАНІЧА). Пахвалёны Езус, панічу! А я маю да цябе важны інтэрас: пазыч ты мне жыл на струны і конскага хваста на смык, бо іскрыпку сваю зараз такі змайструю, а іграць ня будзе як. Пазыч, панічок! Як разбагацеюся, тады аддам.

СЫМОН

Ты-б ляпей сабе вяроўкі на пятлю папрасіў—гэтага скарэй у людзей дастанеш.

ПАНІЧ

Табе-б з ахвотай яе пазычыў...

СЫМОН
(панура)

Так, як і бацьку.

ЗОСЬКА

Панічок, ня крыўдуйце на яго! Ён не такі нягодны, як хоча паказацца. Ён з часам пераменіцца і будзе табе служыць, ох, як верна служыць! Тваё полейка араць, тваіх коні-

каў даглядаць, тваіх дзетак вазіць. А мы з мамкай дабрыцо будзем жаць, для цябе, панічок, жаць! Дык ня крыўдуйце на яго!

ПАНІЧ

Я ня ведаю, хто тут пан—-я ці ён?

СЫМОН

Ніхто!

ДАНІЛКА

Ты, Сымонка, як я віджу, толькі вадзішся з панічом, а не пагаворыш, як на гаспадара прыстала, аб важнейшых справах. Тату сягоньня пахаваў, а крыжа і не паставіў. Папрасі ў паніча дзерава на крыж.

ПАНІЧ

На гэта ў мяне лесу хопіць. Можаце колькі хочучы з майго дзерава ставіць крыжоў. Бяз просьбы—пазваляю.

СЫМОН

За многа ласкі!.. Я сам стану крыжам на бацькавай магіле і буду вечна сьцерагчы, каб твае плугі не разрылі яе, як тапары твае сьцены гэтыя!

ПАНІЧ

Вар'ят! Ці-ж не твае рукі гэта рабілі і робяць? Падумай толькі! (Шыбка выходаіць, пасьвістываючы).

ДАНІЛКА
(у сьлед яму)

А па жылы і хвост я прыду да паніча. Скажы толькі сабакі прывязаць!

ЗЬЯВА IX

ТЫЯ-Ж БЕЗ ПАНІЧА

ЗОСЬКА
(да Сымона)

Ты ўгнявіў яго, Сымонка! Пазволь—я пабягу і перапрашу. (Меціцца бегчы).

СЫМОН
(сьціскаючы тапор і загароджваючы дарогу)

Толькі краніся ў той бок!.. (ЗОСЬКА з плачам апускаецца на зямлю. СЫМОН, кінуўшы тапор, садзіцца на ўслончыку і апускае галаву на далоні. ДАНІЛКА выцірае рукавом вочы).

Паволі апускаецца
ЗАСЛОНА

АКТ ТРЭЦІ

ЗЬЯВА І

МАРЫЛЯ (адна)

МАРЫЛЯ
(сядзіць і шые торбу)

Ох! охо! Ня судзіла долячка скарыстаць з свайго дабрыца, як усе добрыя людзі карыстаюць! Падумаць толькі! Добры быў лянок; палола яго, рвала, слала, а як улежаўся—сушыла, мяла, удваіх з Зоськай нітачку па нітачцы вывелі... па грамніцах кросны паставіла... колькі сьценак наткала... На кашулі сабе, нябожчыку і дзеткам ткала. Звалілася бяда, і ўсё пайшло марна: заместа кашуль—торбы шыю. Эх! эх! Сабе і дзецям—жабрацкія торбы. (Задумваецца).

ЗЬЯВА II

МАРЫЛЯ—ЗОСЬКА—ДЗЕЦІ

ЗОСЬКА
(уходзіць з пукам васількоў, за ёй—дзеці)

А ты ўсё шыеш, мамка?! Кіньце!.. Жудка мне становіцца ад гэтага твайго шыцьця. Мне здаецца, што ты нам усім жывым яшчэ сьмяротныя сарочкі шыеш. Кіньце, мамка, гэту сваю няшчасную работу! (Садзіцца і ўе вянок, каля яе—ДЗЕЦІ).

МАРЫЛЯ
(пры ўходзе Зоські далей шые)

Гэ! мая родненькая! А хто будзе шыць? Ты, можа? Што-ж мяне, цябе (паказваючы на ДЗЯЦЕЙ), іх, усіх нас чакае? Што? А пашыць трэба шмат, ох, як шмат гэтых сховаў на крошкі ад людзкога стала! Старац, які ў нас быў тады—помніш?-казаў, што чым больш на жабраку торбаў, тым лепш такога дораць. Няпраўда, можа, скажаш? Га?

ЗОСЬКА

Мы яшчэ не жабракі, мамка!

МАРЫЛЯ

Але не сягоньня, то заўтра, пазаўтра будзем імі. Такая ўжо, відаць, нашага брата доля, і нам ня мінуць гэтага. Падумай толькі! Сымон разьюшыўся і думаць ня хоча, каб даваць якую раду ў гэтым бяспрыпыньні—усё суду нейкага чакае. А ты, а ты толькі яшчэ смалы падліваеш у гэты агонь, адкуль усе нашы няшчасьці ідуць.

ЗОСЬКА

Мамка! Я толькі хачу гэта няшчасьце на шчасьце зьмяніць.

МАРЫЛЯ

І ўсё што раз большую пропасьць капаеш між імі і намі, у якую ніхто іншы, а ты, усе мы ўвалімся і ня вылезем ніколі, як з вечнага балота. Эх! эх! Абое вы, дзеткі, пропасьць гэту самі сабе капаеце, абое: Сымон—сваёй дзікай заўзятасьцю, а ты—сваёй шалёнай прыхільнасьцю. Бацькі вашы іначай жылі!

ЗОСЬКА

Але, але, мамачка,—іначай!.. Затое-ж вось і торбачкі ты гэтыя шыеш ды на мяне з Сымонам наракаеш.

МАРЫЛЯ
(ня слухаючы)

Губіце вы сябе, мяне, гэтых малых. Моцны мой божа! Адно зьверам глядзіць на ўсё і волі нікому ніякае не дае, а другое няславу на ўсю радню ўводзіць.

ЗОСЬКА

Мамачка! Што ты да мяне маеш? Я ратаваць усіх вас хачу, хоць мо' і гіну сама. Ды пачым я знаю, што са мною творыцца? Можа нехта нейкія чары неразгаданыя над намі ўсімі завесіў і мяне, пасьля таты, выбраў сабе за першую ахвяру? Пачым я знаю? Ня думайце, мамачка, што я такая, як табе і Сымону здаецца. Але што-ж? У вас свая праўда, у мяне свая. Жыцьцё свае кросны жалобныя тчэ і будзе ткаць, пакуль яму самі людзі не дадуць асновы з вечнай праўды і братняга мілаваньня, а ўтоку—з вечнай шчасьлівасьці і радасьці.

МАРЫЛЯ

Э! пачала ўжо плот гарадзіць, каб за ім з сваім бяссорамствам схавацца! Сказала-б адразу, што прадалася ў злыд-

невы рукі самахоць—і ўсё тут табе! Але не! Трэба яшчэ ўсялякай брахнёй мазгі другім марочыць. Маткі, мая родненькая, не ашукаеш.

ЗОСЬКА

Ты, мамка, сама сябе ашукваеш, гэтак думаючы. Усе людзі самі сябе ашукваюць, а ім здаецца, што хто другі таму прычынай. Але кіньма лепей, мамка, гэту спрэчку!.. Гляньце—якое прыгожае неба на захадзе! Там на гэтым небе мы калісь жыць будзем. І ня будзе там ні такое хаты разваленае, ні людзей такіх нягодных: будзе там адзін вялікі дом для ўсіх чыста, а ў ім будуць жыць і іншыя людзі, як тут на зямлі,—будуць усе паміж сабой браткі ды сястрыцы родныя. Праўда, мамка!

МАРЫЛЯ

Але пакуль табе прыдзе пара туды ісьці, я цябе і твайго гэтага пракляну сваім матчыным словам.

ЗОСЬКА
(сашчэпліваючы рукі)

Мамачка! Што хочаце рабеце са мною, толькі яго не чапайце: ён богу душой вінен, як і я ні ў чым благім ня вінна. Усё гэта няпраўда.

МАРЫЛЯ

А чаму прысягаць не хацела? Га?

ЗОСЬКА

Бо... бо я ня ведала і ня ведаю, што праўда, а што няпраўда, і што грэх, а што ня грэх!

МАРЫЛЯ

То ён чаму сказаў: „позна, цётка!“

ЗОСЬКА

Бо і ён таксама нічога ня ведае.

(Уходзіць СЫМОН і ДАНІЛКА, нясуць з сабой па куску дрэва на крыж, кладуць пасярод сцэны).

ЗЬЯВА III

ТЫЯ-Ж І СЫМОН—ДАНІЛКА

ДАНІЛКА
(кінуўшы палена)

Бяда мне з гэтым Сымонам! У мяне свае работы гібель, а тут памагай яшчэ яму крыж рабіць. (Садзіцца і возіцца з іскрыпкай).

СЫМОН
(кінуўшы палена на-крыж Данілкаваму. Панура).

Тую рабіну сьсек, на каторай бацька... Ёмкі будзе крыж. З большага абчасалі і запілавалі з Данілкам, засталося толькі трохі абгладзіць, і ўсё будзе гатова. Ці ня бачылі дзе струга?

ЗОСЬКА
(устаючы)

Я недзе, братка, яго бачыла. Зараз знайду! (Находзіць струг і аддае Сымону). Можа што памагчы табе?

СЫМОН
(стругаючы крыж, стаўшы на каленях)

Нічога ня трэба! Бачу, што часу ня маеш: вяночак пляцеш, завіваеш. Дык пляці, завівай, як добрыя людзі адны другім вяровачкі плятуць, завіваюць!

ЗОСЬКА
(садзіцца і далей уе вянок, у старану)

Мамка проці мяне, брат проці мяне, а хто-ж за мяне заступіцца?

ДАНІЛКА

Вось дык пайшла ў нас сягоньня работа! Зоська вянок уе, Сымон крыж робіць, мамка торбачкі шые, а я іскрыпачку раблю. Дзівецеся, людзі!

МАРЫЛЯ
(да Сымона)

Пад вечар, як вас усіх тут ня было, прыходзіў ізноў той і казаў, каб дарма ня йшлі яму наперакор. Хату ў дварэ дае і цябе з Зоськай бярэ на службу.

СЫМОН
(горача)

Нічога ня трэба, нічога! Раз сказаў, каб мне аб гэтым і не ўспаміналі. Ласка іх да парога, толькі да парога. У вочы лісам сьцелецца, а як зышоў з воч, дык і з памяці проч! Ня трэба! Сам усяму рады дам! Адбудую хату нанова, гаспадарку нанова завяду. Жыцьцё пачнем новае. Вось толькі крыж паставіць і разбору дзела дачакацца! Ня там, у іх, а тут наша месца. Ніхто нас адгэтуль ня згоніць і ня выстрашыць, каб хоць самога люцыпара на помач выклікаў. Спакон вякоў усё

гэта наша было, ёсьць і будзе. Мы ня прыблуды якія. Мы ня маем права і кроку даць адгэтуль у тую старану. Хай яны к нам ідуць, а ня мы к ім!

ДАНІЛКА

Ня вытрываеш—пойдзеш!

СЫМОН

Так! Але! Можа і праўда, можа нават і пабягу. (Загадліва). Але як і з чым?..

МАРЫЛЯ

Пакуль ты свайго дапнеш, што мы есьці будзем? Ні сам ня йдзеш нікуды ў заработкі, ні другім не пазваляеш. На мяне, матку тваю, і на гэтых малых ня маеш бога ў сэрцы. Эх! Сымон, Сымон! Губіш ты сябе і нас усіх.

СЫМОН

Ня бойся, мамка! Ня згублю! А калі згінем мы, то цэлы сьвет аб гэтым даведаецца, і праўда наверх выйдзе. Адно гора, што вы мне ўва ўсім пярэчыце: ты сваім заўсёдным нараканьнем, а яна, Зоська, сваёй к таму ліпкасьцю ўпапярок дарогі мне становіцеся і топчаце тое, што я хачу сеяць.

ЗОСЬКА
(падходзіць к Сымону і кладзе яму руку на плячо)

Эх, мой ты братачка родны! Горды, непакорны чалавек з цябе вышаў! Птушкаю-арлом быць-бы табе і лётаць па паднябесьсі, як лётае вецер гэты вольны! Толькі-ж бяда—крыльле ня дадзена табе, саколе ты мой зоркавокі. Не кажы, браток, што я тапчу тое, што ты сееш. Хто ведае—можа ты горай сваёй гордасьцю топчаш тое, што сею я сваім сэрцам дзявоцкім? Хто ведае?

СЫМОН
(панура)

Бацькаўская магіла і крыж гэты ведае!

ЗОСЬКА

Неперамены ты, братка! Спапяліць гэта гордасьць табе душу і сэрца, у попел аберне. А злосьць людзкая апаганіць тваю добрую славу, і нічога ты не дакажаш сваім праціўленьнем цэламу сьвету! Не сягоньня, то заўтра пойдзеш па таей

сьцежцы-дарожцы, па якой усе людзі ідуць. Уломяць цябе, апусьцішся і загінеш.

СЫМОН

Але сам я самахоць не загіну, мяне сіла большая загубіць, а ты па сваёй ахвоце сама сябе аддаеш на гэту загубу, на глум вечны!

ЗОСЬКА
(адходзячы ад Сымона. У старану)

Божа! Як-жа мне цяжанька тут жыць! (Садзіцца і ўе вянок. Пауза).

ДАНІЛКА

Крыж рабіць робіш, а на чым яго павязеш?

СЫМОН

Не бядуй па гэтым! Не пайду каня вымаліваць ні да суседзяў, ні там, да іх! На сваіх плячох павязу—яшчэ датрываюць, хопіць сілы. Як сам на сабе завалаку—болей радасьці спраўлю таму, хто будзе спаць пад гэтым крыжам, а сам буду ведаць тое, што нікому ня кланяўся, перад нікім не жабраваў.

ДАНІЛКА

А каму-ж гэта мамка торбы шые?

СЫМОН

Шые, бо ня мае чаго рабіць. Але як пашые, то я што да аднэй папалю!

МАРЫЛЯ

Пакуль ты, дзеткі, прыбярэшся паліць, то яны самі спарахнеюць на мне, на гэтых малых, а мо' і яшчэ на кім. Вось адна торбачка і гатова! (Падымае на руках, разглядае). Здаецца, добра будзе—ня мала і не вяліка, толькі яшчэ вяровачкі прывязаць. (Шукае і прывязвае).

СЫМОН

Эх, кіньце, мамка, дзяцініцца! Душу ў мяне хочаце вырваць без пары—больш нічога! Не дасьцё спакойна нават крыж гэты кончыць.

МАРЫЛЯ

Што, дзеткі? Я-ж нічога! А што запас бяды ня чыніць, то ты сам добра гэта ведаеш і разумееш.

СЫМОН

(да Данілкі)

Паглядзі, Данілка, якога сука крыж зьбіць, бо ўжо ўсё гатова—абгладзіў.

ДАНІЛКА

(шукае з сякерай, находзіць крук у бервяне і выдзірае).

Вось зараз табе гэты кручок выдзеру: тата за яго—як віў путы—паньку чапляў. (Падае крук СЫМОНУ, той абчэсвае і зьбівае крыж).

ЗОСЬКА

Калі-ж ты панясеш яго, Сымонка?

СЫМОН

Калі? Сягоньня! А нашто табе ведаць?

ЗОСЬКА

Так сабе, пытаюся. Але-ж гэта ўжо вечар на дварэ: попачы несьці будзе нягодна?

СЫМОН

Няпраўда! Поначы лепей з крыжам ісьці. Ніхто цябе ня чэпіць і не зьняважыць. Уночы, апоўначы панясу, але ня ўдзень, бо ўдзень яшчэ і крыж мне выдзеруць, як выдзерлі з сэрца і душы ўсё добрае і сьветлае. Уночы пайду з крыжам на магілкі, як відма якое з таго сьвету, каб аж нябожчыкам жудка было! Адзін тата мяне мой пазнае і радасна выйдзе ка мне на спатканьне,—падзякуе за крыж і бласлаўленьне сваё дасьць мне на далейшую вытрываласьць, на далейшую барацьбу з нядоляй. Бо ён, тата наш, інакшы, як усе нябожчыкі: ён ня лёг з імі ў адным месцы, а зусім асобна захаваўся ў сырой маці-зямельцы. І крыжык яму панясу я ўночы, а ня ўдзень, як гэта ўсім носяць і стаўляюць.

МАРЫЛЯ

Я з табой пайду, сынок! Яшчэ-ж ні разу я, грэшная, не змагла сьцягацца на яго магілку.

СЫМОН

Добра, мамка, панясем з табой! А ты, Зоська і Данілка, астаніцёся пільнаваць малых і хаты.

ДАНІЛКА

Каб ты мяне і гвалтам гнаў, то я не пайду уночы ды яшчэ з крыжам. Каб яшчэ ваўкі дзе зьелі або нябожчыкі напужалі.

ЗОСЬКА
(падходзячы да Сымона)

А ты пазволь мне, братка, ісьці туды разам з вамі! Як ты і мамка пойдзеце, мне будзе страшна аднэй тут сядзець. Мне здаецца, што нейкае няшчасьце мяне тут спаткае, як бяз вас астануся.

СЫМОН

Не адна будзеш! Малыя, Данілка разам будуць.

ЗОСЬКА

Яны спаць лягуць, а я, як цень, буду снаваць тут сама адна. Баюся я гэтага папялішча раскапанага. Мне тут зданьні ўсялякія здаюцца. Вазьмі мяне, братка, з сабою! (Да МАРЫЛІ). Мамачка, вазьмеце мяне—я несьці памагу крыж вам!

СЫМОН

Перастань лезьці ў вочы! Не твая работа крыжы насіць або за імі хадзіць. (Чуваць здалёк дажынкавую песьню. СЫМОН падымае крыж і стойма дзержыць яго пры сабе. Усе нейкую мінуту слухаюць песьню).

ЗОСЬКА

Ха! Дажынкавую песьню пяюць!

СЫМОН

Але! Дажынкі ў двары!

МАРЫЛЯ

Відаць, к сабе дамоў ідуць.

СЫМОН

Але! Але час і нам ужо ісьці!

МАРЫЛЯ
(закручваючы хустку)

Час, дзеткі! (СЫМОН узвальвае на плячо крыж і выходзіць, за ім МАРЫЛЯ; ЗОСЬКА памыкаецца таксама ісьці, але варочаецца і канчае плясьці вянок).

ЗЬЯВА IV

ЗОСЬКА—ДАНІЛКА—ДЗЕЦІ

ЗОСЬКА

Пайшлі! Не ўзялі мяне з сабой. Нават слаўца добрага не сказалі. А так хацела з імі ісьці, так хацела! Самі крыж панясьлі.

ДАНІЛКА

Э-э! нацешышся яшчэ, Зоська, з крыжа! Пачакай трохі. Мне ўжо крыж пачынае балець,—мусіць, з працы каля гэтае іскрыпкі,—будзе і табе тое самае!

ЗОСЬКА

Маўчы ты ўжо лепей, Данілка, аб гэтым! Лепей скажы вось, калі ты, урэшце, скончыш гэту іскрыпку сваю?

ДАНІЛКА

Тады, як ты зносіш вяночак, што цяпер пляцеш.

ЗОСЬКА

А скуль ты ведаеш, што я буду насіць?

ДАНІЛКА

Фі! Каб я ды ня ведаў? Я нават ведаю, калі ты яго зносіш, а, значыцца, тады і іскрыпачка гэта мая будзе ўжо гатова.

ЗОСЬКА

Калі-ж гэта патвойму будзе?

ДАНІЛКА

Тады, як ты сьцежкі ў двор ня ўбачыш!

ЗОСЬКА

Што-ж гэта я, значыцца, асьлепну?

ДАНІЛКА

Можа і асьлепнеш. Але ты і ўжо ня ўсё бачыш. Эх, Зоська! Шкода мне цябе. У мамкі і Сымонкі ласкі ня маеш, а і там, дзе ты думаеш ласку знайсьці, дабро цябе не чакае.

ЗОСЬКА

Чаму ты так гаворыш, Данілка?

ДАНІЛКА

(ня слухаючы)

Няхай сабе кажуць, што я дурнаваты, што я такі, што я гэткі, але я ўсё бачу і ўсё разумею. Не хачу толькі наверх вылазіць з сваім розумам, бо з ім цяперашнім сьветам далёка ня зойдзеш. Дурнаваты Данілка ці зусім дурны—малы клопат! А толькі, што менш яго чапаюць і дрэнчаць, як якога разумнага, то гэта напэўна магу сказаць, бо ня ведаюць, чым дасаліць яму, бо Данілка з усяго сьмяецца. А што-ж вы, разумныя? Хоць-бы ты, Сымон? Таўпехаецеся, як Марка па пекле, ці як мухі ў смале, і больш нічога. Кожны вас шчыпе, кожны вас ашуквае, кожны вас, як-то кажуць, б‘е і плакаць не дае. А каб вы былі дурныя, то хоць-бы вас і дрэнчылі, але затое ня так моцна, бо ня так-бы вас, дурных, баяліся, як баяцца цяпер вас, разумных.

ЗОСЬКА

Да чаго ты ўсё гэта чаўпеш?

ДАНІЛКА

А хоць-бы да таго, што твой паніч, як адбудзецца з намі суд, едзе кудысь за мора жаніцца.

ЗОСЬКА

(выпусьціўшы вянок з рук)

Як гэта?.. Што ты кажаш?.. Паніч будзе жаніцца!.. Як гэта жаніцца?..

ДАНІЛКА

Як будзе жаніцца?.. Так, як і ўсе добрыя ці нядобрыя людзі жэняцца. Ужо-ж ня так, як...

ЗОСЬКА

(перабіваючы)

А што-ж мне з таго? Няхай жаніцца! Вялікая мне бяда! Ці-ж ён мой жаніх ці каханак?..

ДАНІЛКА

Дзеля каго-ж ты гэта ў вяночак убірацца сягоньня манішся? Ну, але мне спаць хочацца! (Да ДЗЯЦЕЙ). Пойдзем, малыя! Хто сьпіць, той не грашыць. Я сягоньня абраў новае лежа

для спаньня: на маё шчасьце, забыліся будку сабачую раскідаць, дык на месца Лыскі нашага, я з вамі, малыя, пасялюся. (Хоча выходзіць).

ЗОСЬКА
(змагаючыся з сабой)

Данілка! Ці гэта праўда, што ты казаў? Ці гэта праўда?

ДАНІЛКА
(адвярнуўшыся)

Вось, на табе груцы з бобам! Дурны сказаў, а разумны і паверыў.

ЗОСЬКА

Дык гэта ты мне наманіў?

ДАНІЛКА

Ведама—наманіў! Ці-ж я ўжо такі, бяз усіх клёпак у галаве, каб разумным праўду гаварыць? Сьпі, сястрыца, спакойна. (Выходзіць).

ЗЬЯВА V

ЗОСЬКА (адна)

ЗОСЬКА

Та-а-к! Пэўна, што гэта няпраўда. Але што са мной робіцца? Аб чым гэта я думаю? Так ці сяк, сон мой залаты павінен разьвеяцца; чары туманныя скончацца, і я, такая, як цяпер, скончуся. Заместа мяне будзе другая нейкая мара цягнуць далей лямку свае новае долі. Гарыстым і пяшчаным шляхам будзе яе цягнуць, як сібірнік тачку, пакуль аж сама сябе не дацягне туды, адкуль не варочаюцца... дзе тата... да магілак! Бр! Што я думаю? Як-жа гэта ночка заўсёды нейкай чорнай і страшнай птушкай кладзецца на мае думкі! Зьвядуць гэтыя чорныя птушкі няшчаснае жыцьцё маё ў цьму непраглядную! З сілы выбіваюся ў змаганьні з гэтым безгранічным сумам, што вакруг мяне сьцелецца і жудкімі вачамі глядзіць у мае маркотныя вочы. Ха! Уцяку ізноў адгэтуль і буду блукацца да самага белага дня там—дзе ён, дзе яго, свайго ненагляднага каралевіча, спаткаю. Буду далей сьніць пры ім дзіўную повесьць свае моладасьці, чараўнічую казку свайго шчасьця;

песьню буду пяяць набалелага сэрца і расплаканай душы! Пайду к яму ў вяночку гэтым. (Прымярае). Але! Як у кароне, зьяўлюся к яму і зьвешу галаву сваю гаротную на грудзі яго лебядзіныя. (Чуваць шорах). Што гэта? Нехта йдзе! Данілка, гэта ты? Божа! Як страшна! Такі-ж нехта прыбліжаецца! (Прытуляецца к дзераву).

ЗЬЯВА VI

ЗОСЬКА—НЕЗНАЁМЫ

НЕЗНАЁМЫ
(з вехай у руках)

Ня пужайся, сястра мая! Я свой чалавек, хоць і прыходжу ня званы, ня сланы.

ЗОСЬКА
(перапужаная)

Хто ты?.. Хто вы?..

НЕЗНАЁМЫ

Хто я? А ўжо-ж чалавек! А што болей трэба ведаць, калі толькі ня гэта?

ЗОСЬКА

Я тут адна!.. нікога нямашака дома. Дык чаго-ж вам трэба?.. Можа начаваць? Але, як бачыце, у нас няма як...

НЕЗНАЁМЫ

Мне нічога ня трэба, сястра мая. Я ня з тых, што толькі прыходзяць, каб што ўзяць, а з тых, што з сабою нешта добрае прыносяць.

ЗОСЬКА

Але калі я вас баюся, чалавеча! Вы нейкі такі дзіўны!

НЕЗНАЁМЫ

Ня бойся, сястра! Я ліст адарваны з таго самага дзерава, што і вы, што і многія мільёны падобных. Вецер свабодны прынёс мяне сюды, на вашую руіну. Хацеў-бы з табой і з братам тваім аб важных справах пагаманіць.

ЗОСЬКА

Я-ж вам казала, што нікога няма дома, а я сама нічога ня ведаю.

НЕЗНАЁМЫ

І нічога, сястра, ведаць ня трэба, а што трэба—я скажу, а ты гэта брату перадай... Слухай, сястра! Склікаецца сход вялікі і ўсе браты і сёстры павінны на гэны сход зьявіцца.

ЗОСЬКА

Хто склікае?

НЕЗНАЁМЫ

Сам па сабе склікаецца. Ніхто ня ведае, ад каго наказ такі вышаў, а ўсе, дзе толькі кліч дабег, уздымаюцца і ідуць, як мурашкі, ідуць!

ЗОСЬКА

А калі хто ня пойдзе?

НЕЗНАЁМЫ

Хто самахоць ня пойдзе, над тым пракляцьце завісьне, бо на сходзе жыцьцё мільёнаў будзе важыцца, а ў такіх вялікіх справах і адзін чалавек можа сабой сюды ці туды перацягнуць.

ЗОСЬКА

То і я мушу ісьці на гэны сход?

НЕЗНАЁМЫ

Але, сястра. Толькі старцы і дзеці ад яго звольнены.

ЗОСЬКА

А куды ісьці?

НЕЗНАЁМЫ

Сумленьне і жаданьне сабе і другім шчасьця дарогу табе пакажа. У гэтым вяночку ідзі! Толькі трэба ісьці не азірацца,— бо хто азірнецца—у слуп сьпячы заменіцца, якога і пяруны пасьля з месца ня зрушаць.

ЗОСЬКА

Та-а-к! Я пайду, я мушу куды-небудзь ісьці адгэтуль; тут так страшна, так страшна!

НЕЗНАЁМЫ

Ідзі, сястра! і брата за сабою вядзі, а я тымчасам да іншых пайду кліч клікаць.

ЗОСЬКА

Я скажу Сымону. Толькі, мусіць, суд наш пакуль не адбудзецца, ён ня пойдзе на ніякі сход, пэўна, што ня пойдзе.

НЕЗНАЁМЫ

Але пасьля суду хай прыходзіць. Дый яшчэ буду я ў вас.

ЗЬЯВА VII

ЗОСЬКА (адна)

ЗОСЬКА
(садзіцца на зямлі)

Які нязвычайны чалавек! Казаў—яшчэ будзе ў нас. Але хаця-б толькі ня ўночы? А то так яго слухаць страшна, хоць за адно і хочацца слухаць. Штосьці нявысказанае цягне і к яму і на гэны сход нябывалы... Нязвычайны чалавек! Ня знай, ня ведай—сястрой мяне называў! Чаму ён мяне так называў? Ха! Трэба ўцякаць адгэтуль, а то яшчэ хто другі такі прыдзе і жудасьці ўсялякае з сабою нанясе. Пайду! Пайду к яму, к свайму месяцу сьвятлянаму, абаўюся каля яго, як хмель каля дубочка, і забудуся хоць на час на свае думкі трывожныя, на самую сябе бяспрыпынную. Як ручэйку кужалю—распушчу касу сваю дзявоцкую па плячох сваіх белых... ён любіць мяне такую! (Распускае касу). А цяпер палажу на галаву вяночак з васількоў, бо ён казаў, што мае вочы, як васількі, дык няхай-жа васількі на валасох маіх красуюцца! (Кладзе на галаву вянок). Цяпер, якраз, буду русалка. Бо такі-ж русалкай ён мяне сваёй заве, ды пэўне я калісь і буду ёю. Бо люблю гэта царства русалчына! Там яны сабе то, як рыбкі, у вадзіцы плюскаюцца, то ў лес выходзяць і на галінках калышуцца, як тыя кветкі, званочкі ўлетку на сенажаці. Шчасьлівыя яны, гэтыя русалачкі, шчасьця нашага дзявочага насьледнічкі! Шчасьлівыя і спакойныя! А тут мучся, дзяўчына, ня

ведаючы, як і што з сабой чыніць! Але пара йсьці ўжо! Ён, залаценькі, даўно пэўна чакае мяне. Так! Даўно месячык свае зоркі чакае, а яна ўсё толькі здалёк яму ўсьмяхаецца. (Устае і памалу, з распушчанымі валасамі, ідзе, пасьля зьдзіўлена адступае назад). Ён сам ідзе ка мне, ён сам! Ах, якое шчасьце! (Уходзіць ПАНІЧ; ЗОСЬКА часіну любуецца ім, а пасьля вісьне ў яго на шыі).

ЗАСЛОНА.

АКТ ЧАЦЬВЕРТЫ

Час—позная восень. З саду апала лісьце. Сьцюдзёна.

ЗЬЯВА I

МАРЫЛЯ—АЛЕНКА—ЮРКА

МАРЫЛЯ
(уваходзіць з Аленкай і Юркам, сама нясе гальлё, а Аленка з Юркам—бульбу ў прыполіках)

Ціха, дзеткі, ціха! Зараз абагрэемся і павячэраем. (Кідае гальлё). А бульбачку сюды сыпце! (ДЗЕЦІ высыпаюць). Кажаце—халодна? Ну, дык зараз агоньчык вам распалю. (Распальвае). Цяпер садзецеся, дзеткі і грэйцеся, а бульбінкі на агоньчык, на жарок кідайце, каб скарэй пякліся! Ня бойцеся, яшчэ не замерзьнеце і з голаду не памрацё, пакуль я тут жыву! Але пакуль што ня так вельмі халодна. Во як прыдзе канец восені! ды зіма з сьнегам загуляе, тады—рэч іншая! Ну і тады нічога, дзеткі, нічога! Мінае лета, міне восень, зіма, а там і вясна прыдзе. Цёпленька будзе, сонейка будзе грэць, траўка зелянець, птушачкі пяяць, садочкі цьвісьці... А цяпер грэйцеся, дзеткі, грэйцеся! Каб толькі Сымонка наш скарэй з суду вярнуўся.

ЗЬЯВА II

ТЫЯ-Ж І ДАНІЛКА

ДАНІЛКА
(падыходзячы к агню)

А! як добра, што мамка разлажылі агоньчык і бульбачку пячыцё, бо мне, праўду кажучы, дрыжыкі па целе так і скачуць, не раўнуючы, як смык па йскрыпцы, а тут (паказвае на

жывот) кішка з кішкой у такія між сабой кулачкі йдуць, што хоць ты вурадніка кліч разбараняць іх! (Сэдзіцца і грэецца). А-та-та! Як цёпленька! Страшэнна ня люблю сьцюжы! Так, здаецца, на гэты час закапаўся-б дзе ў бярлог, як мядзьведзь, і праспаў-бы да самае вясны, бяда толькі, што на скуры мядзьведжая шэрсьць ня вырасла!.. Мамка, чаму я не мядзьведзь?

МАРЫЛЯ

Бо ты дурненькая варона! Сам ня ведаеш, што чаўпеш.

ДАНІЛКА

Э-э! Каб я быў хоць воронай!.. Ужо-б даўно са сваёй скрыпачкай паляцеў адгэтуль куды-колечы ў цяплейшую хату. Але што з пустога ў парожняе пераліваць! Мо' я трохі і мядзьведзь і варона, але ўсё роўна толькі—Данілка: на льва ці на сакала трудна пры цяперашніх варунках выкіравацца. Скончу іскрыпачку—ужо нямнога засталося каля яе работы— і пачну сабе іграць. Каму—вясельле, каму—хрэсьбіны, а каму... Бяда толькі, што няможна іграць на хаўтурох, а то такога „Лазара“ завёў-бы, што хоць упрысядкі йдзі!

МАРЫЛЯ

Ну, і дагаварыўся! Ці-ж пад „Лазара“ ідуць у прысядкі?

ДАНІЛКА

А чаму-ж не пайсьці? Я сам першы пусьціўся-б. Мне калі музыка зайграе, дык і ў сярэдзіне ўсё йграе, а ногі так і чэшуцца да падскакваньня.

МАРЫЛЯ

У цябе ўсё нялюдзкае. Толькі-б і скакаў там, дзе іншыя плачуць.

ДАНІЛКА

Э! Бо скакаць ня ўмеюць, дык і плачуць; як мокрыя вароны, сноўдаюцца, або як блёкату аб'еўшыся... Ну хоць-бы так, як наша Зоська.

МАРЫЛЯ

А што - Зоська? Дзе ты яе бачыў?

ДАНІЛКА

Дзе бачыў? Я з двара ішоў, а яна ў той бок цягнулася, распусьціўшы валасы, як русалка якая.

МАРЫЛЯ

Няшчасная дзяўчына! Дарэшты губіць яна сама сябе гэтай гульнёй непатрэбнай. Не кажы хаця аб гэтым Сымону.

ДАНІЛКА

Камэдыя—хто ня ведае, а хто і ведае, дык усё роўна—камэдыя. Чаго гэты Сымон хоча ад іх? Там зусім добрыя людзі жывуць. Вось хоць-бы я... Пайшоў сягоньня да іх у пазыкі: прашу, каб далі жылаў ці кішак на струны і хваста на смык. Ну, яны мне так усё гэта і пазычылі, але толькі на струны дроту далі, бо, кажуць, што ў іх кішкі і жылы ўсе выйшлі і няма ў запасе. Не кажэце толькі, мамка, Сымону, што я ў гэтыя пазыкі хадзіў туды, а то яшчэ з хаты вон выганіць.

ЗЬЯВА III

ТЫЯ-Ж І СЫМОН

СЫМОН
(уходзіць і садзіцца. Панура)

Ці няма чаго зьесьці?

МАРЫЛЯ

Зараз бульба сьпячэцца. Ну што? Як?

СЫМОН

Усё прапала: мы прайгралі! Не даказалі сьведкі, свае людзі не даказалі нашае даўнасьці на гэту зямлю. Усе сьведкі праз некага былі падкуплены і споены. Дванаццаць чалавек прысягнула крыва, і суд ня мог уважыць нашага прашэньня: пацьвярдзілі першы прыгавор і прысудзілі выносіцца адгэтуль. Аканчальную пастанову выдалі... далей няма куды падаваць.

МАРЫЛЯ

Ну, і што-ж мы цяпер будзем рабіць? Якую ты цяпер увосень раду знойдзеш?

СЫМОН

Якую раду? Якую раду? Ужо-ж, як і ня раз гэта казаў: не злажу сваіх рук, як да малітвы, і не пайду к ім прасіцца ў закутнікі! Будку якую да часу скідаю і будзем сядзець тут да вясны, а да вясны шмат чаго можа перамяніцца на сьвеце.

МАРЫЛЯ

Проці закону хочаш ісьці—большай бяды сабе наклікаць?

СЫМОН

Ня проці закону, а проці нашых згубіцеляў—крывапрысяжных сьведак і проці тых, што гэтых сьведак падкупілі іх-жа крывавымі медзякамі. Вось такім проці хачу ісьці!

ДАНІЛКА

І-і! Адзін дурань грошы бярэ, а другі дурань дае—на тое гандаль.

СЫМОН
(са злосьцю)

А ты—трэці дурань—ідзі гутарку вясьці са сваёй іскрыпачкай, а ня тут! (ДАНІЛКА адыходзіць ў старану).

МАРЫЛЯ

Што адзін зробіш проці ўсіх? Ня йдуць, мой сынок, рэчкі ўгару і ня круцяцца крыльле ў ветраку проці ветру. Не такой дарогай ішоў ты і хочаш далей ісьці, ох, не такой. З самага пачатку я прачувала, што нічога з гэтага твайго упорства ня выйдзе, і што-ж, ці не мая праўда? А трэ' было пакарыцца! Давалі хату, службу давалі, добра можна было прыстроіцца, хоць-бы гэтыя малыя мелі які-такі прыпынак—цёплы начлег і лыжку гарачае стравы. Ты гэтага не захацеў—усё суду нейкага чакаў. Вось табе і суд!.. Хочаш будку нейкую паставіць?.. Ну, паставіш, і што з таго? Таксама прыдуць раскідаюць і выведуць сьцюжаю ў чыстае поле на пацеху ваўком галодным.

СЫМОН

Хай раскідаюць, хай выводзяць! Ізноў вярнуся, ізноў тут сяду і буду вясны чакаць.

МАРЫЛЯ

Пакуль так дачакаеш вясны,—мароз табе і нам усім зубы выесьць, у ледзякі аберне.

СЫМОН

Дык і што-ж там такое? Абернемся ў слупы замарожаныя, у камяні няскратныя абернемся, а сэрцы тады нашы з сэрцам зямлі зрастуцца, і ніхто не паважыцца крануць нас, бо той, хто кране, сам у крыгу лёду абернецца, і ніякае сонца не растопіць ужо гэтае крыгі!

МАРЫЛЯ

Ты сягоньня як ня пры сваім розуме, Сымоне! Як у гарачцы брэдню нейкую страшную вядзеш. Паслухай ляпей, дзеткі, мяне, я-ж цябе гадавала,—пакарыся ты ім,—яшчэ ня позна!

СЫМОН

Ха-ха-ха! Пакарыся! А ці ведаеш, мамка, што гэта значыць ім пакарыцца? ці хоць дагадваешся? Гэта, мамачка, значыць: прадаць, утапіць сябе, цябе, нас усіх у няволю ім на векі-вечныя—запрапасьціцца ў вечнае рабства, з якога выхаду ніколі ня знойдзем ні мы, ні тыя, што пасьля нас гэта рабства ў спадчыну атрымаюць. Ці ведаеш, мамка, гэта?

МАРЫЛЯ

Нічога я, дзеткі, ня ведаю, але як праз сон дагадваюся, чаго ты хочаш. На сваю і нашу нядолечку такі ты ўдаўся. Не здарма з гэтага людзі старыя нічога добрага не варажылі ні табе, ні бацьком тваім, ох, не здарма! (Пауза). Апомніся, сынок! Падумай, адпусьціся, выкінь гордасьць з сэрца і паслухай маткі! Ведай, што матка родная да здрады дзяцей сваіх не давядзе. Ня хочаш сам к ім ісьці—я пайду, мне старой усё ўвойдзе. Яны не адмовяць нашай просьбе, ды на Зоську ласку маюць.

СЫМОН

О, каб іх зямля не насіла з гэтакай іхняй ласкай! (Уваходзіць незнаёмы з вехай).

ЗЬЯВА IV

ТЫЯ-Ж І НЕЗНАЁМЫ

ДАНІЛКА
(утаропіўшыся, у бок)

А гэта хто яшчэ такі за прарок з вехай?

НЕЗНАЁМЫ

(гаворыць найболей зварочваючыся да Сымона)

Тыдні тры таму назад я ў вас быў, добрыя людзі, толькі дома ўсіх не застаў—адна сястра была... Цяпер ізноў прыходжу з тым самым.

СЫМОН

А! гэта вы, мусіць, той самы, аб якім Зоська гаварыла? На нейкі сход людзей склікаеце?

НЕЗНАЁМЫ

Але, але! На вялікі сход! Пара ўжо і табе, браце мой, з свайго гнязда зьнімацца!

МАРЫЛЯ

Наша гняздо раскідана.

НЕЗНАЁМЫ

Суд твой, мне казалі, сягоньня кончыўся, цяпер ты вольны, як птушка,—нішто цябе ня вяжа.

МАРЫЛЯ

Як то—нішто ня вяжа? А я—маці яго, а малыя гэтыя, якіх павінен памагчы мне гадаваць і ў людзі вывесьці?..

НЕЗНАЁМЫ
(ня слухаючы)

Годзе нацягаліся твае дзяды і прадзеды ношкі непасільнай! Выбіла гадзіна, і ты мусіш, як арол магучы, распусьціць сваё крыльле і ляцець туды, куды ўсе цяпер зьлятаюцца. Кончылася чалавечае вечнае начаваньне, і сьвітаньне агністае пачынаецца на зямлі ад краю да краю, ад мора да мора!

ДАНІЛКА
(у бок)

Што ён чаўпе? Памойму вечарэе, а паягонаму—сьвітае. Ці сьляпы, ці ён ня бачыць?

НЕЗНАЁМЫ

На крыжох магільных гарацьсьвечкі грамнічныя, а на курганох адзірванелых вехі смалістыя палаюць і шляхі асьвечваюць для ўсіх тых, што йдуць на гэна зборышча вялікае. Гора таму, хто будзе спаць у гэты час трывожны!

СЫМОН

Трудна зразумець вас, чалавеча! Скажэце-ж мне хоць: нашто гэта зборышча склікаецца?

МАРЫЛЯ

Але, нашто? Можа зямлю будуць даваць?

НЕЗНАЁМЫ

Смока выганяць!

УСЕ

Смока?! Якога? (ДЗЕЦІ са страхам туляцца да МАРЫЛІ).

НЕЗНАЁМЫ

Ня чулі?.. Ды дзе вам пачуць? Вы ўсе ў гэтых ламох капашыцёся, як чэрві, прыдаўленыя каменем, і сьвету белага ня бачыце і нічога слухаць ня ўмееце.

ДАНІЛКА
(у бок)

Ну, я то пэўне-б аб гэтым ведаў, але, мусіць, гэта брахня?

НЕЗНАЁМЫ

Ад даўнага часу пасяліўся на нашай зямлі ў заварожаным балоце страшны смок-упыр...

УСЕ

Аж нават упыр!

НЕЗНАЁМЫ

Але, але, добрыя людзі! І вось праз гэтага смока-упыра пайшлі на цэлы сьвет усялякія беды і няшчасьці.

МАРЫЛЯ

Няўжо-ж гэта і нас праз яго гэтакае гора спаткала?

СЫМОН

Мамка, не перапыняйце гутаркі!

НЕЗНАЁМЫ

Пошасьці ўсялякія сее жменяй сваёй каршуновай—гэта, каб сіла народная не ўзьвялічылася і яго не змагла, а туманы чорныя ў вочы ўсім пускае, каб людзі ня бачылі яго. По-начы з хаты ў хату заходзіць і кроў з сэрцаў цёплую смокча, а ў душу яду свайго падлівае, каб яна прасьветласьці ніколі ніякае ня бачыла. Дзе толькі яго хоць цень прашмыгнецца—там ненавісьць страшная між братамі і сёстрамі, як вужака, разгнежджваецца, нявінная кроў на зямлю льлецца, а путы жалезныя бразгаюць на руках чалавечых, як званы на ўсяночную. Катнія жаданьні ў думках людзкіх расплоджвае, і на самае сонца кладзе жалобную пакрывальню. Удоў і сірот у рабства голаду і холаду заганяе, а бацьком і маткам бяз часу дзетак назаўсёды ад грудзей вырывае,—гэта ўсё, каб хвалу сваю смочую ўзьвялічваць. Вось які ён—гэты смок-упыр!

ДАНІЛКА

А скажэце, дзядзька: ці ты бачыў яго?

НЕЗНАЁМЫ

Ніхто ня бачыў!

МАРЫЛЯ

Дык як-жа гэта?

НЕЗНАЁМЫ

А вельмі проста: усе дагэтуль думалі, што гэта ня смока работа, а так бог даў.

СЫМОН

А як-жа гэта будзе сход выганяць яго, калі ніхто і ня бачыў?

НЕЗНАЁМЫ

Як усе чыста браты і сёстры на сход прыдуць, тады ўсе і ўбачаць яго, бо, каб убачыць яго,—трэба ўсе вочы ў адно месца сабраць.

ДАНІЛКА

А ён не паесьць за гэтакую штуку ўсіх?

НЕЗНАЁМЫ

Ён толькі зьесьць таго, у каго да канца ня хопіць адвагі глядзець яму сьмела ў вочы.

ДАНІЛКА

Ну, як так, то я на гэны сход не пайду!

МАРЫЛЯ

Дык, значыцца, і Сымона майго хочаце звабіць туды?

НЕЗНАЁМЫ

Я нікога, маці, ня ваблю! Я толькі кліч клікаю і разношу гэтую весьць усім чыста ад хаты да хаты. А хто яшчэ ня згінуў зусім і не запрапасьціўся з душою ў смокавых лапах,— той сам пойдзе, і ніякая сіла яго ня стрымае.

СЫМОН

Я не пайду, хоць мяне ўжо і цягне туды. Я павінен тут астацца, каб рукамі і зубамі трымацца гэтай спадчыны бацькавай, бо як згублю яе—месца мне на цэлым сьвеце ня будзе.

НЕЗНАЁМЫ

Што-ж, браце мой? Думаеш, што гэта лаціна зямлі скрозь дна праваліцца? Так ты думаеш?

СЫМОН

Не праваліцца; але як зыйду—мяне назад сюды ня пусьцяць.

НЕЗНАЁМЫ

Ня бойся! Без тваіх рук нідзе не абыйдуцца.

МАРЫЛЯ

Як сабе хочаце, добры чалавеча, а я Сымона свайго ад сябе нікуды не адпушчу! Хай лепей думае, як хлеба і начлегу дастаць на зіму.

НЕЗНАЁМЫ

Ня ўтрымаеш, маці, свайго сына, калі ў ім кроў разгарыцца і душу яго да сьвятла пацягне. Пойдзе, хоць-бы зямля перад ім расступалася. З запаленай паходняй пойдзе праз пяскі халодныя і праз лагі балотныя туды, адкуль я к вам з гэтай весьцю прыходжу. Голас патаемны, што дагэтуль драмаў у глыбіне грудзей, павядзе яго так лёгка, што і не агледзіцца, а крыўда, якую бацькі яго цярпелі і ён сягоньня цярпіць, падганяць будзе яго; можа нават будзе гнаць яго на вельмі і вельмі страшэнныя рэчы. Але нічога—пойдзе і возьме сваё! (Паўза). Што, Сымон? Час ня сьпіць! Там чакаюць цябе сотні, тысячы, міліёны такіх, як ты, і ты, ведаю, на іх даўно чакаеш, толькі стараешся гэта заглушыць у сабе. Час прачнуцца, Сымоне! Час!

СЫМОН
(зьвесіўшы галаву, як-бы сам да сябе).

Кінуць матку, кінуць зямлю і пайсьці?! А ці знайду я там тое, што тут згублю? Ці знайду? Але штось цягне туды! Ачараваў ты мяне, чалавеча. На дзьве палавіны разрываюцца мае думкі і душа мая. Як-жа гэта неяк раптам прышло. Як-жа мне загадала страшную загадку—ні тут застацца, ні туды пайсьці?!

НЕЗНАЁМЫ

Час, Сымоне, час! Агляніся кругом сябе і ўспомні ўсё. Дагэтуль ніколі ты сьцежкі свае ня бачыў, бо вечна нязмытыя сьлёзы на вачох тваіх віселі, хоць чырвоная кроў з цябе капала на сьляды твае. Наганяў ты сабе мазалі непазбытыя, як араў і сеяў, а груганы пражорлівыя зярняты твае сьпелыя клявалі. Як нарадзіўся ты—штось думаў, штось рабіў, тварыў, а што? Нядолю сваю толькі з году ў год гадаваў і пашыраў панаваньне яе. Песень і казак чароўных шмат табе матка над калыскай тваёй напяяла; яны доўга ў душы тваёй жылі і радавалі цябе, а што з іх сягоньня засталося? Асьмяялі, аплявалі іх табе нязваныя госьці, мучыцелі твае—гора ды крыўда! Агляніся, Сыноме! Успомні, разваж усё! Успомні матку, сястру сваю ўспомні, га! і тую вяроўку, на якой бацька твой павесіўся! (Шыбка выходзіць).

ЗЬЯВА V

ТЫЯ-Ж БЕЗ НЕЗНАЁМАГА

СЫМОН
(як-бы збудзіўшыся)

Ах! Ён вышаў ужо! (Хоча бегчы за НЕЗНАЁМЫМ).

МАРЫЛЯ
(хапаючы за руку)

Сымонка! куды ты, дзеткі?

СЫМОН

Пусьцеце, мамка! Я хачу папытацца, у якім месцы той сход склікаецца?

МАРЫЛЯ

Ня трэба! Ня йдзі! Нашто ён табе? Я цябе прашу, дзеткі, астанься!

СЫМОН

Я толькі папытаюся, і вярнуся назад.

МАРЫЛЯ

Ня ведаеш дзе, і ня трэба! Нашто табе гэны сход страшны? Я ня пушчу на яго цябе! Ня пушчу!

СЫМОН

Мамка, пусьцеце, я толькі даведаюся і больш нічога!

МАРЫЛЯ
(віснучы Сымону на шыі)

Усё роўна—ня трэба! Там згуба твая і наша. Ах, божухна мой! Чаго яго гэтага шалёнага клікача прынясло сюды? Што яму трэба ад нас? Няшчасьце за няшчасьцем так і йдзе на бедную маю галаву! (Плача).

СЫМОН

Чаго плачаш! мамка? Яшчэ-ж нічога такога страшнага ня сталася. Ня плачце, мамка! Калі ўжо так хочаце, дык не пайду і пытацца нават.

МАРЫЛЯ
(апускаючыся на зямлю)

Дабіваеце мяне! З усіх старон дабіваюць! Жыцьцё, якое ёсьць, адбіраюць. Кара божая звалілася на ўвесь род наш. Ах, ты долечка мая няшчасная!

СЫМОН
(адышоўшыся ў старану)

А ўсё такі мушу даведацца, дзе гэны сход склікаецца, каб там і нямаведама што! І трэба-ж было мне не папытацца ў яго? Ці не сказаў ён толькі часам Зосі гэтага? (Да МАРЫЛІ). Мамка! дзе Зося?

МАРЫЛЯ
(ідавочна манячы)

Бог яе ведае! Недзе вышла. Мусіць ці не пайшла ў грыбы.

ДАНІЛКА

Я-ж табе, мама, казаў! Зоська пайшла... (Глянуўшы на МАТКУ не дагаварвае).

СЫМОН

Куды пайшла?

ДАНІЛКА

А мусіць у грыбы, як мамка казала, я ня ведаю.

СЫМОН

Маніш! Добра ведаеш, а толькі ня хочаш казаць, кажы! а то...

МАРЫЛЯ

Нашто яна табе? Пайшла і прыдзе. Ці-ж першы раз.

СЫМОН

Першы, ці ня першы, а сягоньня я мушу ведаць, куды пайшла. (Прыступаючы да ДАНІЛКІ). Кажы, шэльма, а не—то біць буду!

ДАНІЛКА

Я-ж табе кажу, што ня ведаю. А біць мяне ня маеш права: на тое маці ёсьць.

СЫМОН

Яшчэ ён, жаба, будзе са мной абрыдацца! Калі пытаюся, то мусіш сказаць. Я старэйшы за цябе, і ніякі прыблуда, а брат твой.

ДАНІЛКА

Хоць ты і старэйшы, хоць ты і брат мой, а ўсё роўна, калі і ведаю, то не скажу! Што-ж ты са мной зробіш?

СЫМОН

Выбрашаш усё, аж міла будзе, як юху гаду спушчу!

МАРЫЛЯ
(да Сымона)

Кінь ты да яго чапіцца! Што з табой сягоньня зрабілася?

СЫМОН

Калі пытаюся, то няхай кажа! (Да ДАНІЛКІ). Ну! Чуеш, ці не?

ДАНІЛКА

А як-жа! Чую! Нашто-ж у мяне вушы?

СЫМОН

Ну дык кажы! А не—то, як бачыш, душу з цябе выматаю.

ДАНІЛКА

Не скажу!

СЫМОН

Скажаш!

ДАНІЛКА

Хоць зарэж!

СЫМОН
(хапаючы сякеру)

Кажы, вужака! а то, як стой, на дробныя кусочкі іскрыпку пашчапаю!

ДАНІЛКА
(хаваючы пад сябе йскрыпку)

І іскрыпкі ня дам шчапаць, і не скажу!

СЫМОН
(вырывае з-пад Данілкі йскрыпку і хоча сеч).

Скажаш?

ДАНІЛКА
(кідаючыся к Сымону на каленьне і цалуючы рукі)

А братачка, а родненькі! Пасячы ляпей мяне самога на дробныя кусочкі, а йскрыпку не чапай! Богам цябе прашу!

МАРЫЛЯ
(адцягваючы Сымона)

Ці не ашалеў ты сягоньня!..

СЫМОН
(баронячыся ад Марылі)

Адчапіся, мамка! (Да ДАНІЛКІ, замахваючыся тапаром над іскрыпкай). Кажы!

ДАНІЛКА
(енчучы)

Сымонка, братачка! Не сячы! Ляпей мяне забі, зарэж, што хочаш зрабі са мной, а іскрыпачкі не чапай! Другой такой за ўсё жыцьцё не зраблю.

СЫМОН
ізноў замахваючыся тапаром)

Пасяку на дробныя шчэпкі! Кажы!..

ДАНІЛКА
(прыпадаючы галавой да іскрыпкі)

Сячы па маёй шыі, а іскрыпачкі не чапай! Але ўжо скажу, скажу табе, дзе яна!..

МАРЫЛЯ
(ухапіўшыся за сякеру)

Давай мне сякеру! Давай сякеру! я сама табе скажу, дзе Зоська. (За сцэнай шум; чуваць ЗОСЬКІН голос: „Пусьцеце мяне... Я сама пайду. Пусьцеце“. Двое ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ уводзяць на сцэну ЗОСЬКУ з завязанымі назад рукамі).

ЗЬЯВА VI

ТЫЯ-Ж, ЗОСЬКА І ДВОРНЫЯ ЛЮДЗІ

АДЗІН З ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ

Хацела каля палацу павесіцца, дык сказалі зьвязаць і сюды прывесьці!

ЗОСЬКА
(хочучы вырваць з вяровак рукі, у страшным мучэньні)

Нашто рукі зьвязалі? Мамачка, браточкі, зьмілуйцеся, разьвяжэце!! За што так пакаралі?!

(МАРЫЛЯ, СЫМОН, ДАНІЛКА застываюць у сваіх позах ні то зьдзіўленыя, ні то перапужаныя. ДЗЕЦІ падбягаюць і туляцца да ЗОСЬКІ. ДВОРНЫЯ ЛЮДЗІ выходзяць).

Павольі апускаецца

ЗАСЛОНА

АКТ ПЯТЫ

Час—каля „ўсіх сьвятых". Вечар. Цёмна. Глуха. Заводзіць вецер.

ЗЬЯВА I

МАРЫЛЯ—ДАНІЛКА—ДЗЕЦІ

ДАНІЛКА
(увесь час выводзячы з перарывамі на сваёй скончанай іскрыпцы сумную мэлёдыю)

Мамка, уцякайма адгэтуль, а то ўжо і мне трудна вытрываць: так тут холадна, цёмна, страшна!

МАРЫЛЯ
(грэючыся з дзяцьмі каля вогнішча)

Як Сымон скажа, так і будзе, нічога я ў гэтым сваёй воляй парадзіць не магу.

ДАНІЛКА

Усё Сымон ды Сымон! Ці-ж без яго дык і абыйсьціся няможна. Я-ж нашто ў цябе?

МАРЫЛЯ

Нашто? Пішчэць толькі на йскрыпцы, ды і ўся з цябе тут рада і парада! Як цяпер во пішчыш ды пішчыш, хоць вушы затыкай.

ДАНІЛКА

А ўсё такі скажы, мамка, праўду: у гэтай іскрыпцы лепшы голас, як у тэй, што раней у мяне была?

МАРЫЛЯ

На тэй гудзеў, як авадзень, і на гэтай таксама выводзіш нейкае нешта паўтара людзкога. Знайшоў калі музыкай займацца! Жалоба па бацьку яшчэ не адышла, з Зоськай такое

няшчасьце прылучылася, а ён—на табе! На йскрыпцы выігрывае.

ДАНІЛКА

Мамачка, я-ж нічога вясёлага і ня йграю, а ўсё такое, як сама чуеш, што і па нябожчыках ня грэх галасіць. Жалобная музыка, бачыш, у мяне выходзіць, а не якая іншая.

МАРЫЛЯ

І толькі больш жалю задаеш, ажно толькі сэрца на кускі разрываецца. Думак сваіх не магу ў парадак прывясьці.

ДАНІЛКА

А якія там думкі? Узяў пастанавіў раз кінуць гэта бяспрыпыннае прыпынішча, ну дык і што тут мазгі думкамі сушыць. Забраў свае манаткі, ды дай боланька ногі і здароўе!..

МАРЫЛЯ

У цябе ўсё проста з моста, а клёку ў галаве і за грош ня маеш. Ну, мы няхай сабе пойдзем—добра! А Сымон, Зоська? Як патвойму здаецца: вырачыся мы іх павінны? Што?

ДАНІЛКА

Няхай і яны з намі йдуць. Ці-ж ім хто не дае.

МАРЫЛЯ

А калі ня хочуць?

ДАНІЛКА

Дык іх аддзяліць трэба, калі ім кепска з намі жыць і калі цябе ня ўмеюць слухаць.

МАРЫЛЯ

Нашто іх аддзельваць! Яны самі даўно ўжо аддзяліліся ад нас, але толькі я—матка—ад іх не магу аддзяліцца і пакінуць іх тут бяз ніякага парадку і ладу. Ды што ты, дурненькі, разумееш у гэтым?

ДАНІЛКА

Я толькі тое разумею, што ўцякайма адгэтуль, мама, ды ўсё тут! Есьці няма чаго, хаты няма, скора зіма будзе, сьцюжа, сьнег, мароз... Бр! Аж цяпер усяго да костачак холадам пе-

раймае, як шпількамі жалезнымі. Замерзьнем, мамка, запраўды замерзьнем. На ледзякі абернемся, як Сымон казаў. А я не хачу быць ледзяком, бо як тады буду я на йскрыпачцы сваёй іграць? То-ж пальцы напэўна зусім падубянеюць, ды йскрыпачку мароз пашчапае. А такая звонкая ўдалася, такая звонкая!

МАРЫЛЯ

Але-ж Сымон, Зоська!..

ДАНІЛКА

Як Сымон ня хоча з гэтым няшчасным папялішчам растацца, то і бог з ім! Без яго дамо сабе раду.

МАРЫЛЯ

То што-ж з таго? Але-ж ён і нас не адпускае?

ДАНІЛКА

Дык ціханька ўцячэм ад яго, сягоньня ўцячэм. Пакуль ён вернецца, то нашага і сьледу не застанецца. Гэтага свайго сходу, што той дурны з вехай начоўп яму, можа і бяз нас шукаць, аж надта можа! Усё-ж роўна мы яму шукаць не памагаем.

МАРЫЛЯ

Казаў-жа, што ўжо на сьлед напаў, і скора ўсё скончыцца, Неўзабаве ўсю гаспадарку да ладу прывядзе.

ДАНІЛКА

Чакай баба Пятра—будзеш сыр есьці! Яму ў галаве ўсё дагары нагамі перавярнулася, а мы слухаць мусім і чакаць нейкае злыбеды, апошняга канца свайго.

МАРЫЛЯ

Ну, а Зоська?

ДАНІЛКА

Я Зоську ўгавару, і яна пойдзе з намі. Даліпан, пойдзе. Я зайграю ёй тую музыку, што паніч высьвістваў, як у нас быў,—яна заслухаецца і пойдзе аж міла, куды я толькі з іскрыпачкай пайду.

МАРЫЛЯ
(глуха)

Куды-ж мы пойдзем? З чым? Па што?

ДАНІЛКА
(горача)

Самі з сабой пойдзем: ты з малымі, я з іскрыпачкай. У сьвет, мамачка, па хату і хлеб пойдзем. Я буду іграць, ты пяяць, а малыя сваім плачам памагаць нам будуць. І такую вандроўку пачнем, якая яшчэ нікому і ня сьнілася! Ад вёскі да вёскі пойдзем, ад двара да двара—аж у вялікі горад зойдзем, кажуць ёсьць такія гарады, ці месты, дзе дамы ўсе чыста, як печы—з цэглы мураваныя, а народу там шмат, шмат! Цэрквы там золатам пакрыты, а ў цэрквах вялікія і маленькія божанькі стаяць і вісяць. Дарагое каменьне з іх адзежак і каронаў так і капае на зямлю, буйна, як сьлёзы падчас, ці град з неба. А народ к ім, гэтым божанькам, ідзе і йдзе, як вада плыве. Ад усялякіх болесьцяй вылечваюцца, ад няшчасьцяў збаўляюцца, долю сабе лепшую вымаліваюць. Такія там, кажуць, мамачка, цуды творацца. (Цалуючы рукі МАРЫЛІ). Дык уцякайма адгэтуль, мамачка! Там будзе нам усім хораша і весела. Уцякайма! Ды на што-ж ты, мамка, торбачкі шыла?!

ЗЬЯВА II

ТЫЯ-Ж І СТАРАЦ

СТАРАЦ

Слава Хрысту, добрыя людзі!

УСЕ

Слава! Слава! І цяпер і на векі вякоў!

СТАРАЦ

Што гэта ў вас парабілася, пані гаспадыня? То-ж як вясной быў я ў вас, ня так гэта мясьціна выглядала!

ДАНІЛКА

Яна ўжо і тады таксама выглядала, толькі тады яшчэ ў кучы трымалася, а цяпер рассыпалася.

СТАРАЦ

Але, але, бачу! А дзе-ж яшчэ ваша сямейка? — было-ж болей.

ДАНІЛКА

І тады, дзедка, такая самая была наша сямейка, толькі як сядзела ў хаце, дык болей яе выглядала.

СТАРАЦ

Але, але, ведаю! Гняздо раскідалася і птушкі разьбегліся якая дзе-куды. Ведаю, ведаю! Сам я з такога гнязда.

МАРЫЛЯ
(падаючы хлеба кусок)

Сядайце, дзедка, і памалецеся за грэшную душачку Лявона.

СТАРАЦ
(зьдзіўлена)

Што, пані гаспадыня? Памёр твой чалавек?

ДАНІЛКА

Але, дзедка! Тата ня вытрываў, узяў ды павесіўся.

СТАРАЦ

Вечны супакой! Вечны супакой яго душачцы! (Моліцца).

МАРЫЛЯ

Адкуль-жа гэта, дзедку, бог прынёс да нас?

СТАРАЦ

З сьвету, пані гаспадыня! З далёкага сьвету валакуся. Хэ-хэ-хэ! З сьвету ў сьвет плятуся. І так кожны дзень і кожную ночку, калі дзе не начую.

ДАНІЛКА

Мусіць вялікі, дзедка, сьвет гэты? Ці канец яму ёсьць дзе, ці няма? Я ні ў каго не магу гэтага даведацца.

СТАРАЦ

Ох, вялікі сьвет, мой сынку! Куды я толькі ні хадзіў, нідзе канца яму не знашоў, ня бачыў і ня чуў. Можа дзе і ёсьць яму канец—ды пэўне, што ёсьць, бо адкуль-жа б ветры нам бог пасылаў, ды лета і зіму, цяпло і холад?

ДАНІЛКА

Мусіць, добра жыць на гэтым сьвеце вялікім? Я ўжо мамцы казаў, што добра.

СТАРАЦ

Там добра, дзе нас няма. Але мне ў маім, жабрачым палажэньні, усюды ня кепска. Што мне там, сынку, нягоднага можа быць? Ідзі сабе, куды вочы глядзяць, ані мяне хата свая затрымлівае, ані мяне радня зьвязвае, ані мяне зямелька свая к сабе цягне!.. Цэлы сьвет—хата мая, усе людзі — радня мая, уся зямелька—поле маё роднае. Усюды што-колечы ды сваё знаходжу: ці кусочак хлеба, ці куток цёплы для начлегу, ці толькі так добрае слова—і за гэта дзякую богу! Іду сабе ды йду. Ні над чым не трасуся, нічога бараніць ня маю: усё багацьце са мною ў гэтых торбах—гэтыя акрайчыкі хлеба, ды часам які кусочак сыру, ці сала. І што болей трэба мне? Добра мне так. Смачна ем, спакойна сплю. Ведаю, што не акрадзе мяне злодзей, не аграбіць разбойнік. Усюды ласку маю—за душачкі жывыя і змарлыя маліцца просяць. Ведама, ня ўсе мяне ахвотна прымаюць і любяць мяне, але гэта найболей такія, дзе сабак многа і дворні ўсялякае,—туды-ж і заходзіць я не стараюся. А так—усюды добра на сьвеце, мой сынку, усюды!

МАРЫЛЯ

Мо' і праўду, дзедка, кажаш, што табе няцяжка жывецца на гэтым сьвеце, але ў нас тутака дужа дрэнна. Як пайшло ад вясны няшчасьце за няшчасьцем, дык і радачкі з нікуль ніякае нямашака.

СТАРАЦ

Ведаю, пані гаспадыня, ведаю.

МАРЫЛЯ

Як бачыце—хату нашу раскідалі. Лявонка мой—як табе ўжо Данілка казаў—не пяражыў, вечны супакой, гэткае несправядлівасьці, і рукі без пары сам на сябе налажыў.

СТАРАЦ

Ведаю! Важны чалавек быў—гаспадарны і справядлівы быў. Колькі раз я ні заходзіў, заўсёды вока на мяне добрае меў. Вечнае яму спачываньне, і няхай зямелька для яго лёганькай будзе, а бог найвышэйшы пляму з яго душачкі здыме, што налажыў сам на яе з роспачы.

МАРЫЛЯ

Вечнае яму спачываньне! А Зоську нашу таксама зналі, дзедка? Такая дзяўчына была!

СТАРАЦ

Знаў, пані гаспадыня! Чаму ня знаў?.. Не адзін раз мяне і хлебам дарыла, і вадзічкі ў смагу давала. Апошні раз, як у вас быў, кветачак нават мне дала,—за панічова здароўе прасіла маліцца. Добрая дзяўчынка была. Хай бог міласэрны за тое долечку ёй шчасьлівую пашле!

МАРЫЛЯ

Ох, дзедка мой! Не на радасьць і на пацеху яна ў мяне гадавалася. Дасьціпная вельмі была, і нейкая як сама не пры сабе. А з вясны, як прышло нешта ёй у галаву, як стала ў двор бегаць, як стала, дык цяпер як-бы не пры сваім розуме засталася.

СТАРАЦ

Ведаю я гэта! ох, чаму ня ведаю? Моладасьць яе згубіла, ды каго яна ня згубіла!

МАРЫЛЯ

А Сымонка мой таксама ці з розуму зышоў, ці хто яго знае, што з ім робіцца. Хоць забі яго—саступіць адгэтуль ня хоча і нам нікому волі не дае, ня гледзячы на тое, што ўжо апошні суд за гэту зямлю адбыўся, і мы на ім прайгралі. Ды яшчэ другая бяда з маім Сымонам прылучылася: прышоў сюды нейкі шалёны чалавек і нагаварыў яму аб нейкім смоку і зборышчы,—ды цяпер по-начы ходзіць і зборышча гэтага шукае, не на дабро шукае! Ужо сталі яго і цемняком усе называць. Можа і сапраўды ў цемнякі запісаўся—хто яго ведае? Сама я ніяк і розуму ня прыстаўлю. Ці ня чулі вы, дзедка, чаго аб гэтым сходзе?

СТАРАЦ

І чуў і ня чуў, і нічога сам добра ня ведаю, ды хто яго ўсё разьбярэ, як сьледна. Цяпер такі на сьвеце між людзьмі несупакой расьце, што ня дай ты, божачка! Дык можа дзе і

зьбіраецца гэна зборышча, але дзе—нічога я ня ведаю. Шмат чутак усялякіх, як і заўсёды, ходзіць паміж жывымі, шмат аб чым і добрага і благога гаманяць, але што з гэтага ўсяго гоману выйдзе—ніхто акуратна не згадае. Слабы сталі цяперашнія людзі: кепскія вочы маюць, каб усё, як належыцца, бачыць імі, кепскія вушы маюць, каб кожны шорах пачуць, і згадаць, адкуль вецер прыхільны вее, і кепскі розум маюць, каб ім раскумекаць усё чыста, дзе дабро іх чакае, а дзе зло. Так, так, пані гаспадыня! Слабы людзі. Нават якую маюць сілу, дык і тое ня хочуць выказаць. Нейкі сон і страх усіх аплутаў.

ДАНІЛКА

Праўда, дзедка! Мне тут вельмі страшна, але каб спаць хацелася тутака на холадзе,—дык гэтага не скажу.

СТАРАЦ

То чаго-ж сядзіцё на гэтай руіне, калі вам тут страшна? Чаго чакаеце?

ДАНІЛКА

А ўсё-ж чакаем, пакуль Сымон сход той знойдзе.

МАРЫЛЯ

Падзецца няма дзе!

СТАРАЦ

А дзе я падзяюся? Дзе пяты, дзесяты падзяецца такіх, як я, як многа іншых падобных мне?

ДАНІЛКА

Ну, месца гэтага то я яшчэ ўсё такі добра ня ведаю!

СТАРАЦ

Як пойдзеш, сынку мой, у сьвет, то даведаешся. Днём сонейка сьцежку пакажа, а ночкай—шлях млечны на небе. Аісьці будзе лёганька-лёганька, бо вецер будзе цябе падганяць. І так будзеш шукаць ды шукаць таго месца, аж пакуль ня знойдзеш вечнага спачываньня.

ДАНІЛКА

А як хмарна будзе ды з дарогі саб'емся,—хто тады пакажа?

СТАРАЦ

Добрыя людзі, мой сынку, добрыя людзі. Аісьці вам трэба адгэтуль.

ДАНІЛКА

Ды я ўжо мамцы казаў аб гэтым самым, але ўсё ўпіраецца яшчэ.

СТАРАЦ

Нічога, пані гаспадыня, тут ня выседзіш. Скінь пыху з сэрца ды йдзі адгэтуль. Не спадзейся на помач сына—ён ужо далёка ад цябе з сваімі думкамі і ня скора к табе з імі вернецца. Сьцежкі вашы разышліся і зойдуцца толькі тады, як ён, пабываўшы на тым зборышчы, якога цяпер шукае, вернецца к табе славай акрыты. А цяпер не чакай на яго і думай сама аб сабе. Бачыш—якая гэтая асеньняя ночка страшная, а ты тут адна з сваймі малымі і гэтым няшчасным музыкай, што ігрой сваёй да сьлёз толькі даводзіць... Час, птушка-маці, зьнімацца з гэтага раскіданага гнязда, каб іншых сваіх дзетак убараніць ад благіх ястрабаў, ад якіх сілачкі ты ня мела ўбараніць свайго Сымонкі і Зоські! Скінь пыху з сэрца, набярыся адвагі, забірай гэтых з сабой і йдзі, ідзі, куды ногі панясуць, куды вочы твае глядзець будуць!

МАРЫЛЯ

Ды я ўжо з самае вясны торбачкі для ўсіх шыла, і шмат, шмат іх пашыла! Але Сымон, Зоська!.. Як-жа мне пайсьці бяз іх?

СТАРАЦ

Ня бойся, пані гаспадыня! Яны, калі ня знойдуць таго, чаго шукаюць, каб у тваю хату шчасьце прынясьці, то вернуцца к табе тым самы шляхам, якім ты ад іх адыйдзеш. Такі ўжо парадак на сьвеце паміж намі людзьмі.

ДАНІЛКА

Ну, і добры-ж гэты парадак: прыкладам, я пайду шукаць грыбоў у лес, а вярнуся адтуль толькі з галінай асінавай.

СТАРАЦ
(цягнучы далей)

Твой сын цяпер можа нават шукае таго, чаго і ня згубіў, але мусіць шукаць і павінен. Ганьба таму чалавеку, што рукі апусьціць, як перавяслы, і чакае, пакуль сама доля к яму прыдзе ў хату і папросіцца, каб прыняў яе з ласкі свае! Ганьба таму, хто, вочы на ўсё заплюшчыўшы, будзе ісьці ўцёртай здавён сьцежкай няпраўды, думаючы, што іначай быць ніколі ня можа, і што не ў яго волі зьмяніць стары парадак бяссумленнага жыцьця! Ганьба таму, хто, радзіўшыся ў ярме, валочыць яго пакорна, як вол стары, не парываючыся нават хоць на час выпрагчыся з гэтага ярма, паганячага пачуцьцё яго чалавечае! Ганьба таму! Нам старым іншая рэч: мы ня жывём, а толькі дажываем. Маладыя-ж мусяць нечага шукаць, нечага дабівацца.

МАРЫЛЯ

Дзедачка! Незразумелыя рэчы для майго жаноцкага розуму ты кажаш. Але ўсё-ж такі, як бачу, нездарма я торбачкі шыла, ох, нездарма!

СТАРАЦ

І сын твой калісь гэтага не разумеў, а можа і цяпер не разумее. Але прышла пара, выбіла такая шчасная, ці няшчасная, гадзіна, і прабудзілася ў яго думка вялікая, важная, што так далей быць ня можа, як ёсьць, што яго штосьці пацягнула к нечаму няведамаму, але сьветламу і радаснаму, ну, і перавярнуўся ўвесь стары лад у яго беднай галаве. Твае песьні і казкі, што пяяла і гаварыла яму калісь над калыскай, шмат у гэтым памаглі. Дык не пярэч-жа і далей свайму сыну ісьці тэй дарожкай, якую ён сам сабе ахабраў і йдзе цяпер.

ДАНІЛКА

Ды мамка яму нічога не пярэчыць, але ён сам сабе пярэчыць і нам не дае ніякага ходу, каб як з гэтае пусткі на сьвет божы выбрацца.

ЗЬЯВА III

ТЫЯ-Ж І ЗОСЬКА

ЗОСЬКА
(уходзіць. штосьь сумнае напяваючы; у зрэбнай спадніцы і кашулі—без каптана. грудзі расхрыстаны, валасы распушчаны і спадаюць па плячох, на галаве з пасохшага лісьця вяночак)

СТАРАЦ
(адступаючы ў старану з мімавольнага перапугу)

Хто гэта такі?

МАРЫЛЯ

Ці-ж не пазналі?—Зоська наша!

СТАРАЦ

Божа! Божа! Што з яе сталася?

ДАНІЛКА

Толькі цень ды вянок з лісьця!

ЗОСЬКА
(разглядаючыся)

Хто тут? чаго вы назьбіраліся? Разлучыць мяне хочаце з ім? Га? Ха-ха-ха! Не на такую напалі. (Да СТАРЦА). А ты, сівы, чаго сюды прышоў? Можа весьці добрыя прыносіш ад майго таты, або ад майго міленькага? Ня бойся—кажы! Я ўсё ведаю!.. Даўней нічога ня ведала, а цяпер, ах, як ведаю!.. Тата мой у палацы засеў і пануе там: шмат слуг яму служыць, і скарбаў усялякіх шмат мае. Пасаг мне вялікі дасьць, ох, які вялікі!—сто, тысячу, мільён. А толькі, нашто ты, татачка, майго міленькага выгнаў з палацу, што аж за морам апынуўся? Пакінуў мяне мой ненаглядны, праз благіх людзей адрокся свае русалачкі з васільковымі вачамі. Ха-ха-ха! Але я сама к яму пайду. Праз быстрыя рэчкі, праз шчырыя бары, праз сухія пяскі паплыву к яму, як месяц па небе плыве! (Садзіцца і капаецца ў вогнішчы).

СТАРАЦ

Страшныя рэчы творацца ў вас, пані гаспадыня!

МАРЫЛЯ

Ад маладзіковае суботы ўжо яна такая! трэці тыдзень праходзіць.

ЗОСЬКА
(устае і ходзіць па сцэне)

А вы вон адгэтуль усе, вон! А-а! Ведаю!—На вясельле маё сабраліся! Не хачу я вас, груганоў чорных,—у мяне іншыя госьці будуць. (Да СТАРЦА). Праўда стары,—іншыя? Маўчыш! Ну, як сабе хочаш! А я скажу, хто ў мяне будзе: зоркі з неба залатыя зьбягуцца, месячык срыбны прыплыве, воблачкі сьветлыя зыйдуцца, і будуць яны ўсе гуляць на маім вясельлі так весела, так скочна! А вецер іграць маё вясельле будзе, зычна йграць будзе, як ён у лесе часам умее, як ён у вазяродах часам іграе! (Да ДАНІЛКІ). Пакажы мне зараз, маладзенькі музыка, як вецер іграе! (ДАНІЛКА іграе жаласьліва-нудную мэлёдыю, ЗОСЬКА круціцца па сцэне і прыпявае).

Вецер іграе, зорачкі скачуць,
Месяц між імі лад водзе;
Радасна хмаркі белыя плачуць,
Мілы мой кажа ўсім—годзе!

Водблеск ад пажару асьвечвае сцэну. ЗОСЬКА, напяваючы ўсё, час нейкі круціцца па сцэне ў пажарным сьвятле. ДАНІЛКА іграе).

УСЕ
(апрача Зоські)

Ах, пажар недзе!

МАРЫЛЯ

Як-бы з стараны двара агонь б'е!

СТАРАЦ
(хрысьцячыся)

Скараньне божае валіцца на гэтую зямлю няшчасную! Тут вар'ятка скача, а там з дымам штось ідзе.

ДЗЕЦІ

Нам страшна, мамка!

ДАНІЛКА

Уцякайма скарэй адгэтуль, а то яшчэ і наш дом загарыцца!

ЗОСЬКА
(перастаўшы круціцца)

А! Як відненьнка! А я думала, што ўжо ночка наступіла і мне трэба к майму саколіку зьбірацца. (Разглядаючы). Чаго-ж я дурная длякаюся? Гэта-ж ён тут! Тут мой каралевіч ненаглядны! (Паказываючы на дзерава, на каторым абраз вісіць). Во дзе ён! Во! Адзін, як сіротка, стаіць і чакае, пакуль я, яго зорка нябесная, к яму не падыйду. Ужо іду, ужо іду, маё сонейка мілае! (Падыходзіць і абыймае дзерава, прытуляючы твар свой к яму). Выбачай, саколік, што так позна прышла я к табе сягодня! Вялікую дарогу мусіла перабыць. Гадзіны на мяне сыкалі, ваўкі вылі, начніцы і совы пужалі, але прыцягнулася к табе. Ночка ўжо мінулася, і божы дзянёк, бачыш, кругом зьзяе. Прытулі-ж мяне к сабе, добры мой каралевічу! Сагрэй мае грудзі дзявочыя: яны вельмі азяблі—халодна ўжо, бачыш, становіцца на сьвеце! Не гані мяне ад сябе, як той мяне адагнаў і сам за мора ўцёк. Ты інакшы! Ты хоць і той, але ня той. У цябе, чую, сэрца б'ецца, а ў таго ў грудзёх нейкі камень хрусьцеў; у цябе вочкі, як зоркі, сьвецяцца, а ў таго, як галодныя вужакі пaглядалі; твае ручкі абыймаюць, як матка дзіцянётка ў калысцы абыймае, а той, як залезнымі абцугамі, сьціскаў мяне; той гаварыў, то як крумкач над непахаванымі касьцямі крумкаў, а твой голас ліецца, як на жалейцы песьня вясною... Прытулі-ж мяне, саколе мой любы, і не выракайся болей каралеўны сваёй! (Апускаецца каля дзерава і, задумаўшыся, сядзіць пры ім).

СТАРАЦ

Пайду я ўжо ад вас, добрыя людзі. Вялікім горам і зьніштажэньнем кожны тут куток ваш напоўнен. Шчасьлівейшую долечку пашлі вам, божа! Бывайце здаровы! Слава хрысту!

ДАНІЛКА
(ускапіўшыся)

Дзедачка, забірайце і мяне з сабой! А то яшчэ раз як здарыцца гэткая ночка з пажарам, то я зусім памру ад страху.

СТАРАЦ

Як хочаш, сынку мой. Месца хопіць нам. Можаш ісьці.

МАРЫЛЯ

Не адходзьце, дзедка! Надумалася і я ўжо: пойдзем усе з табой. Сілачкі мае не хапае далей тут гібець.

СТАРАЦ

Добра, пані гаспадыня! Добра! І табе месца мала ня будзе.

МАРЫЛЯ
(да дзяцей)

Ну, дзеткі! Пара зьбірацца ў дарогу! Дзе толькі торбачкі? (Находзіць торбы і начэплівае іх ДЗЕЦЯМ, ДАНІЛКУ і сабе; СТАРАЦ памагае). Вось гэтыя меншанькія вам, малыя, а гэту, трохі большую, табе, Данілка.

ДАНІЛКА
(надзеўшы торбу)

Вось як лоўка цяпер будзе! У руках іскрыпачка, на плячох торбачкі—гуляй душа, колькі ўлезе!

СТАРАЦ

Што-ж? Нездарма людзі пацераў і малітваў змалку яшчэ вучацца. Каму-небудзь, ды пад старасьць прыгодзяцца. Аб торбах не павінны забывацца нават і тыя, што на пасадах сядзяць.

МАРЫЛЯ
(надзяваючы на сябе торбу)

Ну, гэтыя самыя большыя на мяне якраз падыйдуць! (Глянуўшы на ЗОСЬКУ). Папрабую і на яе надзець, а ну-ж з намі пойдзе. (Падходзіць да ЗОСЬКІ і хоча надзець торбу). Зоська, пазволь,—надзену гэта на цябе, ды пойдзем разам!

ЗОСЬКА
(павёўшы мутнымі вачыма)

Што? Куды?

МАРЫЛЯ

Надзень, Зоська, гэтыя торбачкі! Надзень, дачушка мая. (Хоча сілай надзець).

ДАНІЛКА

Не спрачайся, Зоська, ды пойдзем! Я табе зайграю панічову музыку.

ЗОСЬКА
(ускапіўшыся з зямлі і баронячыся)

Што? на мяне торбы хочаце надзяваць! Га! А вы ведаеце, хто я такая? Ведаеце? Я каралеўна! Я—усяўладная пані гэтае зямлі ўсёй чыста!—гэтых загонаў, гэтых лугоў, гэтага лесу! Ха-ха-ха! А яны мяне ў торбы, як жабрачку, хочуць прыбраць! Я ў кароне, бачыце, хаджу. Сярпы мае сталёвыя дабро цэламу сьвету жнуць, а палотны мае шаўковыя цэлы сьвет адзяваюць, а яны ў торбы мяне хочуць прыбраць! Проч, бясстыднікі! (Зрывае торбы і кідае на вогнішча; сама апускаецца каля дзерава).

МАРЫЛЯ
(адкінуўшы торбу ў старану з агню)

Ня хочаш, і ня трэба! Не ў маёй ужо моцы з вамі вайну вясьці. А торбачка гэта хай астанецца тут: можа Сымону прыдасца.

СТАРАЦ

Што-ж, пані гаспадыня,—гатовы ўжо ўсе!

МАРЫЛЯ

Ужо, дзедка! Можам ісьці.

ДАНІЛКА

Уцякайма, дзедка, бо і я ўжо гатоў. А Зоська дагоніць нас: не чапайце толькі яе. Цяпер-жа можа запяем усе разам на адходнае.

СТАРАЦ

Сьвятую песьню хоць калі ня грэх запець.

МАРЫЛЯ
(да Зоські)

Зоська, як апомнішся, прыходзь з Сымонам да нас! (СТАРАЦ ідзе наперад, за ім—МАРЫЛЯ з ДЗЯЦЬМІ па бакох, а за МАРЫЛЯЙ—ДАНІЛКА. Усе пяюць „Лазара“,—ДАНІЛКА іграе; нейкую мінуту іх песьня чуваць за сцэнай, пасьля паволі заміpae).

ЗЬЯВА IV

ЗОСЬКА (адна)

ЗОСЬКА
(як-бы прасьвятлеўшы, паказваючы рукамі)

Ха-ха-ха! Там пажар, гэтыя, як пагарэльцы, з торбамі пайшлі.

ЗЬЯВА V

ЗОСЬКА І СЫМОН

СЫМОН
(шыбка ўходзіць з стараны пажару, трымаючы ў руцэ запаленую галавешку. Разглядаючыся)

Пайшлі!.. Не пачакалі мяне яшчэ хоць трохі. А так ужо ўсё наладзіў. (Угледзіўшы ЗОСЬКУ). Адна Зоська асталася! (Да яе) Што-ж ты робіш тут адна? Пойдзем са мной!

ЗОСЬКА
(прыглядаючыся)

Гэта ты, Сымон?

СЫМОН

Я, Зоська! Уставай хутчэй, сястрыца, ды пойдзем, бо кожная мінута цяпер дарага!

ЗОСЬКА

Куды пойдзем? Па што?

СЫМОН
(паказваючы галавешкай у праціўную старану ад пажару)

На вялікі сход! Па Бацькаўшчыну!!!

ЗОСЬКА
(падымаючыся з зямлі)

Аа!.. (СЫМОН бярэ яе за руку і абое нікнуць у цемнаце)

ЗАСЛОНА

Акопы 4-IX—1913 г.

ТУТЭЙШЫЯ

ТРАГІЧНА-СЬМЯШЛІВЫЯ СЦЭНЫ Ў 4-х ДЗЕЯХ

АСОБЫ:

МІКІТА ЗНОСАК (Нікіцій Зносілов)—колежскі рэгістратар, 25—28 г., у першых трох дзеях барада выгалена, у 4-ай крыху барадаты.

ГАНУЛЯ ЗНОШЧЫХА—яго маці, у вольны час робіць панчоху.

ЯНКА ЗДОЛЬНІК—настаўнік, 25—28 г.

ЛЯВОН ГАРОШКА—паважны селянін, заўсёды з люлькай, агонь да яе крэсіць крэсівам.

АЛЕНКА—яго дачка, 17—19 г., крыху жвавая і вясёлая дзяўчына, адзяецца чысьценька і скромна.

НАСТА ПАБЯГУНСКАЯ—дзяўчына няведамых заняткаў, 23—25 г.; стараецца адзявацца з шыкам, але бяз густу.

ГЭНРЫХ МОТАВІЧ СЬПІЧЫНІ—Мікітавы настаўнік, сярэдняга веку, бараду і вусы голіць.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ—носіць вялікарускую вопратку—„падзёўку“, „касаваротку“ і доўгія боты, барада калматая.

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ—носіць польскі строй—кунтуш і „конфэдэратку“, барада голеная, вусы завесістыя.

ДАМА

ПОП

СПРАЎНІК

ПАН

НЕМЕЦ

ЧЫРВОНААРМЕЕЦ } уваднэй асобе
НАЧАЛЬНІК ПАТРУЛЯ }

АБАРВАНЕЦ

Немец, двух патрульных, грамадзяне, грамадзянкі і інш.

Усё дзеецца ў Менску. 1-ая дзея адбываецца ў лютым 1918 г., 2-ая—у сьнежні 1918 г., 3-яя—у ліпні 1919 г., 4-ая—у чэрвені 1920 г.

1-ая, 3-яя і 4-ая дзеі адбываюцца ў Мікітавай хаце, 2-ая дзея—на Катэдральным пляцы, называным мянчанамі „Брахалка“.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Час вячэрні. Даволі абшырны пакой, беднаваты, падробнамяшчанску абстаўлены. З правага боку—бліжэй да рампы—адны дзьверы, з левага—двое. Напроць два вакны на вуліцу. Справа ў належным месцы стол, у іншых мясцох—пара малых столікаў, на адным з іх грамафон, крэслы венскія і мяккія плюшавыя. У кутку зьлева вялікае люстра (трумо). На сьценах у рамах колькі тандэтных абразоў—портрэтаў высока-пастаўленых асоб, балалайка, пажарніцкая куртка і каска.

ЗЬЯВА І

ГАНУЛЯ—ЯНКА

ГАНУЛЯ

(сядзіць і робіць панчоху; чуваць стук у дзьверы з левага боку, што далей ад рампы)

Калі ласка! заходзьце!

ЯНКА

(уваходзіць)

Выбачайце, цётачка, што так часта назаляюся вам, але, бачыце, неяк моташна зрабілася аднаму сядзець, дык вось і прышоў да вас у госьці.

ГАНУЛЯ

Ды што за цэрамоніі! Можаце гасьціць у мяне хоць кожны дзень ад раньня да вечара—мне самой весялей, бо хоць вы ў нас нядаўна закватаравалі, а ўжо лічу вас, як свайго чалавека. Толькі ня стукайце там папанску ў дзьверы, а проста ўваходзьце і ўсё тут.

ЯНКА

Дзякую вам за шчырасьць і ласку, хоць і сам ня ведаю, чым я на ўсё гэта заслужыў. (Пауза). Дзе-ж гэта гаспадар ваш малады?

ГАНУЛЯ

Паляцеў у горад таго-сяго купіць. Сягоньня імяніны яго, дык мо' той ці сёй здарыцца ў хату.

ЯНКА

Шкада, што я раней аб гэтым ня ведаў. То-ж належала і аб падарунку якім падумаць.

ГАНУЛЯ

Э, мой сынок! Ня тыя цяпер часы на падарункі. Гэтая вайна ды бязладзьдзе, ці як там кажуць, рэволюцыя, пахавалі тыя хвіліны, калі людзі маглі думаць і аб падарунках.

ЯНКА

А во, сын ваш не забыўся, аднак, аб імянінах?

ГАНУЛЯ

Не забыўся, бо малады яшчэ і ў галаве пуста. Падумайце, скасавалі чыноўніцтва, застаўся бяз службы і хоць-бы што, ні на грош таей сталасьці. Адно маракуе ўсё аб тым, як гэта ізноў вернуцца нейкія там яго рангі і клясы і ўсялякае дабро само пасыпецца з неба.

ЯНКА

А што-ж ён, павашаму, павінен рабіць у гэтае чыноўніцкае безрабоцьце?

ГАНУЛЯ

Што? Хоць-бы ўзяў, як іншыя, ды падвучыўся боты шыць, або хоць латаць. Ну латаў-бы, і капейка жывая была-б у хаце, а так... (Махнула рукамі).

ЯНКА

Трудна такому далікатнаму панічу за гэтакую чорную работу ўзяцца.

ГАНУЛЯ

Які там ён далікатны! Я сама з ягоным бацькам—людзі вясковыя. Мой нябожчык гаспадар жыў пры бацькох на маленькім надзеле. Адзін яшчэ сяк-так мясьціўся ў сям'і, а як жаніўся, дык і не хапіла абаім месца. Тады мы ўзялі і пайшлі сюды ў Менск шукаць службы. Спачатку было вельмі цяжка, а пасьля нічога сабе. Я мыла людзям бялізну, а ён прыстро-

іўся ў акружным судзе: быў там пры вешалках і кур'ерам. А вядома, у судзе: народу ўсялякага прыходзіць шмат, ды пакуль там хто дойдзе да вышэйшага начальства, пачынаць мусіў сьпярша ад ніжэйшага. Гэткім ладам недастачы вялікай не цярпелі, ды нават хлопца свайго праз усялякія там навукі да чыноўніцтва давялі. Пасьля мой памёр, вечны яму пакой, а я засталася адна са сваім Мікіткай. Так што, як бачыце, ніякай далікатнасьці нямашака.

ЯНКА

. А я спачатку меркаваў іначай. Бо дзе-ж там! Ён гэтак заўсёды хоча сябе паказаць, як-бы сам губарнатар.

ГАНУЛЯ

Гэта, мабыць, ён наглядзеўся, бо служыў у губарнатарскай канцэлярыі за нейкага там рэгістратара.

ЯНКА

Ах, вось яно што! Але гэта не бяда. Калі ён вышаў родам з сялян, то ніякай працы не павінен чурацца, асабліва павінна яго пацягнуць туды, адкуль прышоў,—на вёску, дзе столькі поля някратанага ляжыць. І мне здаецца, што яго туды пацягне.

ГАНУЛЯ

Ня цягне яго і туды, мой саколік, ой, ня цягне! Стары згарусьціў быў лішнюю сотню, маніўся кусочак зямлі з хатай купіць, але ня ўсьпеў. А яму, свайму Мікітку, што я наталкавалася, каб зьісьціў бацькаву думку,—не паслухаў. Цяпер ні зямелькі з хатай, ні грошай... А мне ўжо старасьць на носе. Як падумаю, што бяда зноў прыцісьне, што зноў прыдзецца людзям бялізну мыць, дык аж рукі вянуць ад нейкага жалю горкага.

ЯНКА

Э, цётачка! Ня так ужо дрэнна, як вам здаецца. Устаткуецца ваш Мікітка з часам і пойдзе па розум да галавы. А цяпер ён-жа яшчэ малады ў вас.

ГАНУЛЯ

Ды разумеецца малады, яшчэ зусім малады! Яно-ж і наракаць на яго роднай маці гэтак не выпадае, але падчас, як

прыдзе нешта нейкае, дык і гаворыш. і гаворыш; спачатку палягчэе на сэрцы, а пасьля і шкадуеш. Ён-жа маё родненькае дзіцё, ды адзін, як той васілёк у жыце.

ЯНКА
(на бок)

О, гэтакіх адных у нас многа, толькі-ж яны не васількі, а праклятае зельле на нашай беднай зямлі! (Ходзіць па пакоі).

ЗЬЯВА II

ГАНУЛЯ—ЯНКА—МІКІТА

МІКІТА
(уваходзіць з пакупкамі)

О, меджду протчым і профэсар у нас! Здрасьціце!

ЯНКА

Майму кватэрнаму гаспадару нізка кланяюся! Апрача гэтага пазвольце, пане рэгістратар, павіншаваць вас з імянінамі. Жычу вам надзець шліфы калежскага асэсара.

МІКІТА

Дзякую, меджду протчым, дзякую! Шчыра мяне цешыць, што вы аб гэтым не забыліся. Жадаю, каб і праз год мы ў гэтай кватэры віншаваліся.

ЯНКА

Аб гэтым трудна загадзя варажыць, бо я ў скорасьці зусім выяжджаю з Менску на вёску.

ГАНУЛЯ

Як-жа гэта, пане настаўнік? Мы ўжо да вас так прывыклі, што мне здавалася, ніколі не разлучымся.

ЯНКА

Там, на вёсцы, я патрабней, чымся тут, а да таго—ня люблю я гораду: вельмі ўжо ў ім цяжкае паветра.

МІКІТА
(да Ганулі)

Меджду протчым, мамаша, прышыкуйце закуску, бо незадоўга і госьці зьбяруцца. (Стаўляе на бок пляшку).

ЯНКА

Эгэ! І пляшку бачу. А кажуць, што няможна дастаць...

МІКІТА

Усё можна, толькі асьцярожна. (ГАНУЛЯ зьбірае пакупкі). Вось тут селядцы, во, цыбуля да іх, а вот сала, а тут... меджду протчым—кілечкі... пальцы гасьцікі абліжуць. (ГАНУЛЯ з пакупкамі выходзіць).

ЗЬЯВА III

ЯНКА—МІКІТА

ЯНКА

Гучны, як уважаю, баль у вас будзе.

МІКІТА

О, так! У нашым чыноўніцкім становішчы іначай няможна. Як чуць што зблышыў, дык і пачнуцца ўсялякія суды ды перасуды: адзін будзе казаць, што па службе атрымаў паніжэньне, другі—што ў карты прагуляўся, а трэці—што скнэра, а гэта—найгорш, і так пайшла пісаць губэрня,—не адцярэбішся. Становішча, меджду протчым, пане мой, абавязвае.

ЯНКА

А вы плюнулі-б на тое, хто што кажа, ды жылі сваім адумам. Пры тым, якое тут чорта чыноўніцкае становішча, калі яно ўжо не стаіць, а ляжыць, ды як яшчэ ляжыць—як трухлявая калода!

МІКІТА

Меджду протчым, гэта яно ляжыць так сабе—да часу, а потым зварухнецца і падымецца.

ЯНКА

Чакай, бабка, Пятра!.. Пакуль ваша гэта становішча ўстане, то вас саміх чэрві паточаць. Ды скажэце, калі ласка, каму і нашто патрэбна гэта ваша з мёртвых паўстаньне? Ды каму, якую тут карысьць вы прыносілі, як яшчэ стаялі?

МІКІТА

Мы цьвёрда стаялі на варце сьвятога расійскага самаўладзтва і баранілі тутэйшую рускую народнасьць ад „інародчаскага засільля“. Во яно што, междү протчым!

ЯНКА

Няма чаго казаць—баранілі! У лапці абувалі, з торбамі пушчалі, ды ў сібірскія катаргі вывозілі. Гэта называецца—баранілі!

МІКІТА

А што вы, новасьпечаныя рэспубліканцы, хэ-хэ-хэ! беларусы ці як там... што вы маніцёся бараніць, бо дагэтуль, междү протчым, вы яшчэ нічога не ўбаранілі.

ЯНКА

Мы баронім саміх сябе ад вашай навалы.

МІКІТА

А, междү протчым, нічога ня выходзіць: вашы сходкі ці там зьезды раскідаюцца, а саміх на казённы хлеб садзяць. Хэ-хэ-хэ! раскідаюць,—во, і ўсё тут.

ЯНКА

Але, раскідаюць, але! Толькі-ж думак нашых і сам люцыпар не раскідае,—бо мы служым вялікай ідэі вызваленьня.

МІКІТА

Усё гэта глупства. Междү протчым, ідэя—вельмі скупая пані: ні шэлега сваім слугам ня плаціць,—хоча, каб на яе ўсе дарма працавалі. А ў мяне, хэ-хэ-хэ! пане профэсар, душа рэальная: хто мне лепей плаціць, таму і служу і кіхаць хачу на ўсякія ідэі. Мая лінія жыцьця вельмі простая.

ЯНКА

Памыляецеся, пане рэгістратар. Ваша лінія ня простая—а крывабокая,—цямняцкая ваша лінія, і ўжо вядзе вас туды, адкуль не варочаюцца.

МІКІТА
(стукаючы кулаком па стале)

Меджду протчым... меджду протчым... вы мяне абражаеце Я не цямняк, пане... пане дырэктар беларускай басоты.

ЯНКА

Выбачайце, я крыху пагарачыўся. (Выходзіць у свой пакой).

ЗЬЯВА IV

МІКІТА—ГАНУЛЯ

ГАНУЛЯ
(увайшоўшы пры апошніх словах Мікітавых)

Ты ізноў з ім павадзіўся?

МІКІТА

Меджду протчым, я з ім ня вадзіўся, а толькі аб політыцы паспрачаўся.

ГАНУЛЯ
(накрывае стол)

Гэтымі сваімі спрэчкамі людзям толькі кроў псуеш.

МІКІТА

Псуюць і яны мне. Не магу-ж я, меджду протчым, мамаша, набраць у губу вады і маўчаць, калі ён бэсьціць мае жыцьцёвыя погляды. Меджду протчым, абавязак мой—паказаць гэтым новым завадзілам іхняе належнае месца. Хай знаюць, што і мы тое-сёе ў політыцы кемім. Апрача таго, здаецца, што ад нашага кватаранта бальшавіцкім духам пахне, а мне ад гэтага паху ў носе круціць.

ГАНУЛЯ

А калі бальшавік, дык што? Бальшавік таксама чалавек.

МІКІТА

Можа чалавек, а можа і не, бо з нашымі рангамі і клясамі абходзіцца зусім не пачалавецку. (Пауза). Меджду протчым, мамаша, я папрашу вас... я гэтага хачу... З-паміж іншых гась-

цей будуць у мяне сягоньня: адна мадам, поп, спраўнік і пан. Вось, калі хто з іх зьвернецца да вас з якім словам, то вы старайцеся адказваць у нос і меней ужывайце простых выразаў. Калі з мадамай зойдзе гутарка, то не кажэце—панечка, а мадам-сіньёра, калі з папом, то—ня бацюшка, а ацец духоўны, калі з спраўнікам, то—ня пан спраўнік, а ваша родзіе, а калі з панам, то—ня проста пане, а—ясьне пане грабя. Усё гэта тутэйшыя грата-пэрсоны, меджду протчым, людзі аднальковага са мной сьветагляду і амаль што не аднальковых рангаў, так што хачу я, каб яны ведалі, што і радня мая ня ніжэй стаіць ад іхняй радні.

ГАНУЛЯ

Ну і госьці! Адкуль ты іх выкапаў? Яны-ж уперад у нас ня бывалі.

МІКІТА

Ня бывалі... ня бывалі... Меджду протчым, уперад была іншая палітычна-экономічная сытуацыя, пры якой ня ўсюды яны маглі пабываць, а цяперака, як з большага рангі і клясы абшліфаваліся, вось яны, гэтыя мае госьці, і складаюць нам першым візыту.

ГАНУЛЯ

А хай-бы ляпей не складалі, а то скачы перад імі няма ведама як!

МІКІТА

Вы толькі, меджду протчым, мамаша, адказвайце, як я вас вучыў, а ўсялякіх іншых цэрамоній буду я сам даглядаць. Ага, яшчэ адно: як будзеце вітацца, то адну нагу на зад адцягвайце—рабеце рэвэранс. А важней за ўсё, старайцеся як найгусьцей у нос.

ГАНУЛЯ
(махнуўшы рукой)

У нос, дык у нос!

(Уваходзіць ЯНКА).

З Ь Я В А V

МІКІТА—ГАНУЛЯ—ЯНКА

Я Н К А
(увайшоўшы, да Ганулі)

Вось я ўспомніў, цётачка, адну сваю справу і мушу прасіць вашай у гэтым помачы. Надовечы я атрымаў ліст з вёскі ад сваёй быўшай вучаніцы, у якім піша яна, што з бацькамі сваімі прыедзе ка мне ў госьці. А гэта можа здарыцца нават сягоньня. Усё было-б добра, але бяда ў тым, што яны тут ня маюць нікога знаёмага, дык ня будзе ім дзе...

Г А Н У Л Я

... Пераначаваць. Ну, гэта не бяда! Можна будзе і ў нас. Ложкаў, праўда, лішніх няма, дык во тут на падлозе што-небудзь падмосьцім і перасьпяць ноч.

М І К І Т А

Яно так, меджду протчым, але ў мяне сягоньня важныя госьці будуць, дык можа вашым гасьцём гэта будзе не па нутру?

Я Н К А

Я пастараюся, каб яны вам і вашым важным гасьцём не заміналі.

З Ь Я В А VI

МІКІТА—ГАНУЛЯ—ЯНКА—НАСТА

Н А С Т А
(высоўваючы галаву з правых дзьвярэй)

Ці можна?

М І К І Т А

Калі ласка! Меджду протчым, просім, просім!

Н А С Т А
(уваходзіць)

Добры вечар! Як жывы-здаровы?

МІКІТА

Дазвольце пазнаёміць: мамзэль Наста Пабягунская—настаўнік Янка Здольнік, меджду протчым, гэта той... хэ-хэ-хэ!.. беларус, аб якім я ўжо вам успамінаў... хэ-хэ-хэ! Ня ўлюбецеся толькі.

НАСТА
(да Янкі)

Вельмі цікава з вамі пазнаёміцца! Нам такіх як найболей патрэбна.

ЯНКА

Дзякую за гонар! (На бок). А для нас і ня цікава і не патрэбна такое знаёмства.

НАСТА

Ці ня можна ад гэтых паноў дзе на хвіліну мне схавацца?
(Паказвае на мігі, што мусіць папудравацца і папрявіць валасы).

ГАНУЛЯ

Можна, можна! Пойдзем са мною ў другі пакой. (Вышлі).

ЗЬЯВА VII

МІКІТА—ЯНКА

ЯНКА

Праўдзівая Пабягунская. Хто яна такая?

МІКІТА

Так сабе—надта мілая і сымпатычная, меджду протчым, мамзэль. На ўсе бакі вядзе шырокае знаёмства. Мае заўсёды аб усім і аб усіх з пэўных крыніц пэўныя весткі, любіць заўсёды і ўсюды, дзе трэба і ня трэба, уткнуць свае тры грошы. Меджду протчым, павінен вам сказаць, што яна першая ды, мабыць, апошняя слабасьць майго сэрца. Колькі раз рабіў ужо ёй асьведчыны, каб, значыцца, аддала мне сваю руку, але штось ня клеіцца. Кажа, як будзеце асэсарам, тады выйду, а за рэгістратара, кажа, не хачу. І хоць ты ёй з пальца высьсі тое асэсарства, а падавай і ўсё тут. Але я надзеі ня трачу. Зьменяцца палітычныя сытуацыі, атрымаю ад начальства асэсарскую рангу, і мамзэль Наста будзе маёй, бо асоба, як бачыце, спрытная.

ЯНКА

Спрытная, спрытная! Але і пры зьмененых сытуацыях каб вы толькі з сваім асэсарствам і з гэтай мамзэляй ня вылецелі ў трубу. (Вышаў у свой пакой).

МІКІТА

Зайздрасьць яго так і разьбірае, меджду протчым.

(Дастае з шуфляды ў стале чыноўніцкія адзнакі і перад люстрам прымяркоўвае іх. Уваходзяць НАСТА і ГАНУЛЯ).

ЗЬЯВА VIII

МІКІТА—НАСТА—ГАНУЛЯ

НАСТА

Ашей, што я бачу?! Бяз усякае цэрамоніі нашаму дзявоцкаму стану конкурэнцыю робіце:—як кокетка, фліртуеце з люстэркам. А яшчэ калежскі рэгістратар!

МІКІТА

Але і мамзэль Наста, меджду протчым, сягоньня падфуфырылася, як на баль-маскараду ў Белую залю.

НАСТА

На баль, як на баль, а з гасьцямі спаткацца прыдзецца, дык чаму-ж крыху і не паднядзеліцца?

МІКІТА

А так, так! На тое-ж сягоньня мае імяніны.

НАСТА

Ды я не аб імянінных гасьцёх.

МІКІТА

Аб якіх-жа гасьцёх яшчэ, меджду протчым?

НАСТА

Які-ж вы недагадлівы!

МІКІТА

Ах, ужо ведаю—вы аб немцах!?

НАСТА

Няўжо-ж аб кім? Я з пэўных крыніц маю пэўныя весткі, што яны яшчэ сягоньня будуць у Менску.

МІКІТА

О, ліханька! Каб хаця не ўваліліся на імяніны, а то сапсуюць усю абедню. А так, меджду протчым, хай сабе ідуць, гэта мне пад руку—буду зноў засядаць у губарнатарскай канцыляры!.

НАСТА

Ого! так адразу. А я чула ад пэўнай асобы, што немцы як прыходзяць, то першым чынам направа і налева хапаюць усіх на работы—капаць акопы, а гэта не губарнатарская канцылярыя.

МІКІТА

Хэ-хэ-хэ! Я ўжо ведаў аб гэтым і загадзя забарыкадаваўся. Глядзеце! (Зьнімае з сьцяны і надзяе пажарніцкую куртку і каску)

НАСТА

І што гэта значыць?

МІКІТА

А тое, што немцы пажарнікаў на работы не бяруць. Ну, вось я і падумаў аб гэтым раней і ўпісаўся ў Менскую пажарную дружыну. (Чуваць зьлева званок). Ай, госьці ідуць! Меджду протчым, мамаша, завесьце чым-небудзь вокны, можа—коўдрамі... а я пабягу спаткаць.

(Выбягае. ГАНУЛЯ завешвае вокны. НАСТА круціцца каля люстра. Уваходзяць ГОСЬЦІ ў парваных верхніх вопратках, якія МІКІТА зьнімае і выносіць у другі пакой. ПОП апускае падаткнутыя полы сутаны. Пасьля прывітаньня ГОСЬЦІ рассаджваюцца і крытычным вокам аглядаюць кватэру).

ЗЬЯВА IX

МІКІТА—НАСТА—ГАНУЛЯ—ДАМА—ПОП—
СПРАЎНІК—ПАН

МІКІТА
(як госьці ўвайшлі і разьдзеліся, надскакваючы)

Міласьці прашу! Прашу пакорна! Маю гонар пазнаёміць—меджду протчым, мая мамаша, а гэта—мамзэль Наста Пабягунская.

ДАМА
(углядаючыся пільна цераз акуляры з ручкай на Мікіту)

Што гэта ў вас, мусье, за такі арыгінальны ўбор? Напамінае сабой форму а ля кум пажарны.

МІКІТА
(глянуўшы на сябе)

Мадам-сеньёра, вы згадалі. Гэта... Як яно... гэта... меджду протчым, прынёс мне мой прыдворны кравец для меркі, а я так захапіўся найясьнейшымі гасьцямі (ГОСЬЦІ ківаюць галовамі), што і забыўся зьняць. Меджду протчым, я заказаў сабе гэты віцмундзір з пэўнай мэтай... Прыходзяць немцы, пачнуцца балі, рауты, маскарады, а ў мяне во і гатоў маскарадны касьцюм. Але, выбачайце, найясьнейшыя госьці,—пайду ўжо скіну, меджду протчым.

(Выходзіць і варочаецца ў чыноўніцкай форме з усімі адзнакамі).

ДАМА
(ізноў узіраючыся на Мікіту)

Ах, мусье! але вы фарсун: у вас мундзір са шліфамі.

МІКІТА

А гэта зроблена спэцыяльна для маіх, меджду протчым, найславутнейшых гасьцей: хацеў прыняць іх, як і калісь прымаў розных дастойных асоб.

СПРАЎНІК

Тады дазвольце і я свой мундзір удастойню.

(Дастае з кішэні пагоны і прышпільвае. ДАМА памагае. Чуваць званок. ГАНУЛЯ выходзіць і прыводзіць з сабой АЛЕНКУ і ГАРОШКУ, які, уваходзячы ў хату, выбівае аб пазногаць попел з люлькі).

ЗЬЯВА Х

ТЫЯ-Ж—АЛЕНКА—ГАРОШКА

АЛЕНКА
(узіраючыся ў пісульку)

Ці тут жыве дзядзька... як яго?! дзядзька Мікіта Зносак?

МІКІТА

І ня дзядзька, і ня Мікіта, і ня Зносак, а тут жыве, медждy протчым, колежскі рэгістратар Нікіцій Зносілов.

АЛЕНКА

Я... я ня ведаю...

МІКІТА

А калі ня ведаеце, то чаго ўлезьлі ў чужую хату, медждy протчым.

АЛЕНКА

Бачыце, мы з таткам шукаем нашага настаўніка Здольніка.

ГАНУЛЯ

Ах, так-бы адразу і сказалі, дзеткі! Ён тут. Зараз паклічу. (Стукае ў Янкавы дзьверы). Пане настаўнік! Да вас госьці прышлі.

ЗЬЯВА XI

ТЫЯ-Ж—ЯНКА

ЯНКА
(увайшоўшы і вітаючыся)

Вось мілыя, дарагія госьцікі! А я ўсё разважаў, ці прыедзеце сягоньня, ці не. (Да ГАНУЛІ). Гэта, цётачка, тыя самыя падарожнікі, аб якіх я вам успамінаў: мая найздальнейшая вучаніца Аленка, а гэта бацька яе, Лявон Гарошка—найлепшы гаспадар з усяго сяла.

ГАНУЛЯ
(прыпамінаючы)

Лявон Гарошка... Лявон Гарошка... Як-жа гэта так? Ці вы ня з Дуброўкі?

ГАРОШКА

Але, мая мілая, з Дуброўкі!

ГАНУЛЯ

Ну, цяпер успомніла! Гэта-ж мы блізкія сваякі: твой дзед і мая бабка былі родныя брат і сястра. Але чаго-ж мы стаім? Сядайце, мае даражэнькія! Пане настаўнік, папрасеце, каб селі.
(Сядаюць воддаль ад іншых ГАСЬЦЕЙ).

МІКІТА
(адыходзіць ад сваіх гасьцей, да Ганулі, на бок)

Медджу протчым, мамаша, выехалі з гэтым сваяцтвам, як з козамі на торг! Перад маімі гасьцямі ўсю мне рэпутацыю папсавалі. Хаця ня ўздумайце яшчэ за стол іх садзіць.

(Чуваць з двух бакоў званок. ГАНУЛЯ мецішча ісьці адчыняць, але заклапочана тым, у якія дзьверы ўперад пайсьці).

НАСТА
(падбегшы да Ганулі)

Вы, мадам, ідзеце адчыняць тыя дзьверы, а я адчыню гэныя. (Выходзяць)

МІКІТА

Каго там яшчэ нялёгкае нясе?!

(Уваходзяць аднычасова з абаіх дзьвярэй УСХОДНІ ВУЧОНЫ і ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ, разглядаючыся: УСХОДНІ—праз падзорную палявую трубу, ЗАХОДНІ—праз бінокль, не заўважыўшы спачатку адзін аднаго).

ЗЬЯВА XII

ТЫЯ-Ж—УСХОДНІ ВУЧОНЫ—ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

МІКІТА
(да гасьцей, як увайшлі вучоныя)

Гэта адны з маіх добрых знаёмых, меджду протчым, паны вучоныя. Сустрэў іх надовечы на Губарнатарскай вуліцы, дзе шукалі праўдзівых тыпаў беларускіх. Я сказаў, што адзін такі тып кватаруе ў мяне,—вось, відаць, і прышлі паглядзець. Паміж іншым, адзін з іх Усходні вучоны, а другі—Заходні.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(стукнуўшыся з Заходнім)

Чорт подзеры!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

Пся крэв!

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Ізьвініце, судар!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

Пшэпрашам пана!

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

І вы зьдзесь?

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

І пан ту?

(Абодва кланяюцца адзін аднаму і прысутным).

МІКІТА
(вітаючыся з вучоным)

Добра трапілі, меджду протчым, паны вучоныя. Вось той хэ-хэ-хэ! беларус, аб якім я вам казаў. (Да ЯНКІ). Пане настаўнік, гэта—паны вучоныя, якія вельмі цікавяцца вашым, хэ-хэ-хэ! беларускім пытаньнем.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Так вы это і есьць настоящчый белорус?

ЯНКА

Але, пане вучоны! дый не адзін. (Паказваючы на АЛЕНКУ, ГАРОШКУ, ГАНУЛЮ). Во яшчэ адзін беларус і дзьве беларускі.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(паказваючы на іншых)

А це тожа белорусы?

ЯНКА

А так, так! Вы згадалі: яны самдзеле тожа-беларусы, з пароды рэнэгатаў і дэгэнэратаў.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Паньске імен і назьвіско?

ЯНКА

Янка Здольнік, пане вучоны.

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ
(запісваючы ў нататкі, голасна)

Януш Здольніцкі. Незаводне тып Всходнё-Крэсовэго поляка з немалон дозон крві познаньско-гуральскей. Людносьць абэцне розкшэвя сень на две галэньзі родовэ: племен бялорусінув і племен тэж-бялорусінув з походзэня рэнэгатув і дэгэнэратув. Мова ойчыста—огульно-польска, незвычайне удосконалёна, ено з велькон домешкон незрозумялых слув.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(таксама запісваючы ўперамежку з Заходнім вучоным)

Іоан Здольніков. Ісьцінно-русскій ціп Северо-Западной Обласьці і безусловно з прымесью монгольско-фінской крові. Народносьць ныне распадается на две родовыя ветві: племя—белорусы і племя—тожэ-белорусы, ісходзяшчэе от ренегатов і дзегенератов. Родной язык—обшчэрусскій, веліколепно усовершэнствованный, но с большой прымесью непонятных слов.

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

А тэраз пан бэндзе ласкав поінформоваць, як на белорускім нажэчу бжмі назва ойчызны вашэй?

ЯНКА

Беларусь, пане вучоны.

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ
(запісваючы)

Пшы баданю бялорусіна высьветлёно надзвычайнон особлівосьць, а мяновіце: вбрэв гісторычным, еографічным, этнографічным, лінгвістычным і дыплёматычным баданём і розправом вшэхпольскім, ойчызнэн свон бялорусіні называён Бялорусь.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(запісваючы ўперамежку з Заходнім вучоным)

Пры опросе белоруса выясьнено необыкновенную особенносьць, а іменно: вопрэкі історычэскім, географічэскім, этнографічэскім, лінгвісьцічэскім і дзіпломацічэскім всероссійскім ісследованіям і трудам,—оцечэство своё белорусы почэму-то называют Белоруссія.

(ВУЧОНЫЯ канчаюць пісаць адначасова, бяруцца за падзорныя трубы, азіраюцца. Пауза).

МІКІТА

Што, мусьі вучоныя, сэанс ужо ўвесь, меджду протчым?

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Весьма вам благодарэн! Мої научныя ісследованія на сегодняшній дзень окончэны. Чэсьць імею кланяцься!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

Незьмерне пану вдзенчны естэм. Мое бадання навуковэ на дзень дзісейшы сон закончонэ. Мам гонар пожэгнаць пана! (ВУЧОНЫЯ выходзяць, кожны праз другія дзьверы, якімі быў увайшоўшы. МІКІТА, кланяючыся, праводзіць іх да дзьвярэй, далей—ГАНУЛЯ і НАСТА, якія хутка варочаюцца назад).

ЗЬЯВА XIII

ТЫЯ-Ж (бяз вучоных)

ЯНКА
(да праходзячага міма яго Мікіты)

У вас сягоньня, пане рэгістратар, праўдзівы арыстакратычны баль, не забыліся нават і аб інтэрмэдыі.

МІКІТА

А гэта, меджду протчым, што за такая страва?

ЯНКА

Ня страва, мой пане, а такая маленькая комэдыя ў вялікай трагікомэдыі.

МІКІТА

Не разумею. (Ідзе да сваіх гасьцей).

ЯНКА
(да Аленкі і Гарошкі)

Як-жа вам спадабаліся гэтыя, не пры людзёх кажучы, вучоныя?

АЛЕНКА

Мне—як мне, а татку—адно цыбук звоніць аб зубы: ці-то са страху, ці-то з вялікай пашаны да вучоных.

ГАРОШКА

Ня пры мне пісаны гэтыя вашыя вучоныя—вот і ўсё тут!

ДАМА
(да Мікіты)

Вы, мусье рэгістратар, зрабілі нам сягоньня папраўдзе мілую неспадзеўку гэнымі дзьвюма пэрсонамі, якія толькі што

вышлі. Тут у Менску так трудна спаткаць праўдзівага вучонага.

МІКІТА

Та-а-к, гэта важныя вучоныя. Але мы не такіх яшчэ пабачым, як будзе ў нас у Менску, меджду протчым, унівэрсытэт.

ПОП

Понежэ есьць в Мінске духовная семінарыя, то воісьціну ізлішне обрэтаць універсіцет, гдзе будзет провозглашацься грэховное сьветское учэніе.

СПРАЎНІК

Памойму, таксама унівэрсытэт непатрэбен, бо завядуцца студэнты, а з імі заўсёды столькі для поліцыі клопату. (Пауза).

МІКІТА
(да Ганулі)

Меджду протчым, мамаша, ці не далі-б чаго закусіць нам, бо салавей аднымі песьнямі сыт ня бывае.

(ГАНУЛЯ падае закускі. ГОСЬЦІ садзяцца за стол. ПОП у цэнтры)

ГАНУЛЯ
(падаўшы закуску да Янкі, Аленкі і Гарошкі).

Калі ласка, прашу за стол.

ГАРОШКА
(хрысьцячыся)

Што вы, свацейка?! Я—і такія важныя асобы... яшчэ з лаўкі звалюся з перапуду. Не, не!

ЯНКА
(да Ганулі)

Мы пяройдзем у мой пакой, каб вам не замінаць.

ГАНУЛЯ

О, не! Павінны сягоньня тут сядзець. Як-ні-як Мікіткавы імяніны. Калі ня хочаце да ўсіх, то я вам сюды падам закускі.

ГАРОШКА

І гэтага, свацейка, ня трэба. Калі пазволіш, то ў мяне ёсьць сёе-тое ў торбе, вот мы і закусім.

ГАНУЛЯ

Рабіце, што хочаце, а толькі з хаты ня пушчу!

(Ідзе да ГАСЬЦЕЙ. ГАРОШКА дастае з торбы сваю закуску і раскладае на століку).

МІКІТА
(да Ганулі на бок).

Меджду протчым, мамаша, я вас прасіў не запрашаць іх, а вы ўсё сваё правіце. (Да ГАСЬЦЕЙ). Цяпер, найясьнейшыя госьці, калі ўсе мы ўжо ўселіся,—можна пачынаць. (Падымаючы чарку). За здароўе дастойных, меджду протчым, гасьцей!

ГАЛАСЫ

О, не! не! За здароўе імяніньніка! Віват! Ура!

МІКІТА

Дзякую, пакорна дзякую! Толькі я мушу ў вас, меджду протчым, мадамы і мусьі, папрасіць прабачэньня за скромную, вельмі скромную вячэру. Сучаснае рэволюцыйнае забурэньне, выклікаўшае часовы ўпадак рангаў і клясаў, падкасіла і эканомічныя падваліны дабрабыту рускай інтэлігенцыі, так што, калі і скромная вячэра, то не па маёй пэрсональнай віне.

ДАМА

Не вячэра скромная, а вы самі, мусье Зносілов, вельмі скромны. Цяпер такую закуску можна спаткаць толькі ў надта высокіх асоб.

ПОП

В нынешнія врэмена дажэ его прэосвяшчэнство воззавідовало-бы сіім блюдам.

ПАН

Ой, часы, часы! Весялей жылі нашы бацькі.

СПРАЎНІК

Ды што—бацькі? Я сам як жыў! Фю-фю!

ДАМА
(дапіваючы чарку)

Але напітак ваш, мусье Зносілов, цудоўны—нічым амброзія.

МІКІТА

Мадам-сіньёра, вы згадалі! Так яно і ёсьць: самая натуральная амброзія знамянітай тутэйшай фірмы—а ля самагонка, дастаўленая мне з вінных складаў „Піліп і К°“.

ГАНУЛЯ
(да дамы)

Панечка... Мадама музей! Калі ласка, вось гэты далікатны кусочак яшчэ!..

ДАМА

Мэрсі, мэрсі, мадам!

МІКІТА
(да Ганулі на бок)

Меджду протчым, мамаша, не мадам музей, а мадам-сіньёра... Ці-ж гэта так цяжка? Ды ў нос, у нос! (да ГАСЬЦЕЙ). А цяпер, высокашанаваныя госьці, падымем тост за нашых наймілейшых мадамаў і мамзэляў.

ГАЛАСЫ

Хай жывуць! Хай цьвітуць нашы кветкі, наша асалода! Віват! Ура!

ПОП

Разверзіся врата адовы і сам анціхрыст со своім сонмом сьвятой Русью завладоша, ежэлі созерцаць всё творымое ныне.

СПРАЎНІК

Ні поліцыі, ні поліцмэйстраў!..

ПАН

Ні маёнткаў, ні бравароў!

ДАМА

Ні раутаў, ні журфіксаў!

МІКІТА

Ні рангаў, ні клясаў, меджду протчым!

НАСТА

А, памойму, што-небудзь ды ёсьць. Ёсьць, напрыклад, свабода: што хачу, тое раблю. Узяць хоць-бы тое: хто калі

да рэволюцыі ў Менску лузаў семячкі?—ніхто! А цяпер усе і ўсюды—і дома, і на вуліцы, і нават у тэатры лузай сабе ды лузай, шапку на вушы нацягнуўшы...

ГАНУЛЯ
(да папа)

Бацюшка духавы, сьвяты ўгоднік! Калі ласка, яшчэ вось гэты таўсьцейшы кусочак.

ПОП

Благодарствую, матушка, благодарствую!

МІКІТА
(да Ганулі на бок)

Медждy протчым, мамаша, не сьвяты ўгоднік, а ацец духоўны... (Да ГАСЬЦЕЙ). Цяпер я, высокія госьці мае, прапаную тоста...

НАСТА

Не, не! Я цяпер тоста прапаную. За немцаў. Хай жывуць немцы!

ГАЛАСЫ

Хай жывуць! Віват! Ура!

(Няпрыемная пауза. Усе пераглядаюцца паміж сабой).

ДАМА

Можа дарагія гаспадары дазволяць нам устаць?

ГАНУЛЯ

Калі ласка! Выбачайце толькі за недахватку ў ядзе.

ГАЛАСЫ

Сыты!.. вельмі сыты!.. дзякуем!.. дзякуем!..

(Выходзяць з-за стала і расьсядаюцца).

ПОП

Не врэмя-лі подумаць нам і о ложэ в очаге домашнем.

МІКІТА

І зусім яшчэ ня час, медждy протчым, няйясьнейшыя госьці, вось адсунем стол і...

ДАМА

...Патанцуем, мусье Зносілов?

МІКІТА

Мадам-сіньёра, вы згадалі.

ДАМА

А вы, мусье рэгістратар, мае слабасьці адгадалі. Я ўміраю бяз танцаў.

МІКІТА

Ах, як я рад! Мусьі, згодны на гэта?

ГАЛАСЫ

Згодны! Згодны!

ДАМА

А як з музыкай?

НАСТА

А грамафон нашто?

МІКІТА

О, не, не! Толькі не грамафон. Вельмі ён крычыць, а я чалавек асьцярожны, меджду протчым.

ГАНУЛЯ

Дык на балалайцы, сынок, сыграй: голас у ёй ціхі.

МІКІТА

Калі-ж я сам хачу патанцаваць. Можа папрасіць каго?

ГАНУЛЯ

Я папрашу нашага дзядзьку-беларуса—ён умее.

НАСТА

Не, мадам, я лепей папрашу, і ён не адкажа. Я з пэўных крыніц ведаю, што беларусы падатлівы народ. (Бярэ балалайку і падходзіць да ЯНКІ). Сябра беларус, пайграйце нам.

ЯНКА

З ахвотай. Хоць раз паскачаце і вы пад маю дудку.

(Грае вальца. Пачынаецца танец: МІКІТА—з ДАМАЙ, СПРАЎНІК—з НАСТАЙ, ПАН—з ГАНУЛЯЙ, ПОП, ГАРОШКА і АЛЕНКА не танцуюць. Вальц з фігурамі, бяз шаржу, крыху пануры).

ДАМА

(як скончылі танец, да Мікіты)

Вы, мусье рэгістратар, праўдзівы артысты ў вальцы. Я ачаравана вашымі віртуознымі „па“.

МІКІТА

Мадам-сіньёра, вы цераз лад ка мне міласьцівы. Калі і выходзіць у мяне такое-сякое, меджду протчым, „па“, то мушу быць удзячным нашаму з Юраўскай вуліцы танц-клясісту Грачаніну. У яго я скончыў курс гэтых навук.

ДАМА

Я заўважыла адразу, што вы прайшлі добрую адукацыю. (Пауза).

СПРАЎНІК

Выражаючыся на сучасны лад, бяру сабе слова і ўношу пропозыцыю пакінуць спрэчкі і без рэзолюцыі пайсьці дамоў.

МІКІТА

Я протэстую, меджду протчым!

ДАМА

Мусье Зносілов, наша большасьць.

МІКІТА

Паддаюся, толькі-ж ня большасьці, а вашаму аднаму голасу, мадам-сіньёра.

(ГОСЬЦІ падымаюцца, адвітваюцца і апранаюцца ў прынесеныя МІКІТАМ вопраткі. ПОП ізноў падтыкае полы, каб выглядаць па-цывільнаму).

МІКІТА

(перад выходам гасьцей)

Мадамы і мусьі! мы з мамашай, меджду протчым, вас нямножка правядзём. (Вышлі).

ЗЬЯВА XIV

ЯНКА—АЛЕНКА—ГАРОШКА

АЛЕНКА

(пырснуўшы сьмехам)

Ха-ха-ха! Ну і панскае ігрышча, дык ігрышча! Ха-ха-ха!

ГАРОШКА

(выняўшы люльку з зубоў)

Цьфу! Няма на іх доўгай пугі.

ЯНКА

Але дзядзька густа іх сваёй піпкай падкурваў. Бачыў, як насамі круцілі ды кіхалі.

ГАРОШКА

А як іначай з гэткімі?—куралём іх, куралём! Шкада толькі, што маці гэтага імяніньніка ў гэтакую кампанію ўпуталася.

АЛЕНКА
(з удаваным смуткам)

Не ляжыць у таткі сэрца да іх, ой, не ляжыць!

ЯНКА

Цікава, да каго-ж у цябе, Аленка, сэрца ляжыць?

АЛЕНКА

Вы ўжо аб гэтым павінны ведаць з майго лісту.

ЯНКА

А так: да навукі і навучаньня.

АЛЕНКА

Але-ж! Вучыцца і навучаць, навучаць і вучыцца. Вось да чаго маё сэрца ляжыць.

ЯНКА

Ня была-б то мая найздальнейшая вучаніца.

АЛЕНКА

Ды яшчэ, як вы казалі,—беларускага роду. Ха-ха-ха! Перахваліце, пане настаўнік. Але ведаеце што... як...

ЯНКА

Не, ня ведаю.

АЛЕНКА

Няможна перабіваць, пане настаўнік, калі іншы хто гавора.

ЯНКА

Ого! Мы нават сур'ёзнымі зрабіліся.

АЛЕНКА

Дык вось што. Як выехалі вы з Дуброўкі, я ў шапку ня спала і паехала ў Вільню!

ЯНКА

Аж у Вільню!

ГАРОШКА

А так, аж у Вільню, пане настаўнік.

АЛЕНКА

там праслухала настаўніцкія курсы, і цяпер я—ваш таварыш: я таксама настаўнік!

ЯНКА
(жартаўліва)

Вельмі прыемна пазнаёміцца з новым конкурэнтам у маёй профэсіі.

АЛЕНКА

А цяпер я хачу вучыцца на курсістку, потым на доктара...

ЯНКА

А далей?

АЛЕНКА

Далей... ня ведаю. Але дзеля гэтай мэты мяне татка і ў Менск да вас прытарабаніў.

ЯНКА

Адно трохі ня ў час.

АЛЕНКА

Ня ў час?

ЯНКА

Так! Гэтыя новыя окупанты ды іншыя згрызоты не даюць табе спакойна працаваць у Менску. На маю думку, найлепей, пакуль што, ехаць на вёску і там прывучаць да навукі людзей і самой ад іх вучыцца. Бо я таксама выяжджаю на вёску.

АЛЕНКА

І вы? Ну што-ж? на вёску, дык на вёску! Нават хоць у пекла, калі вы параіце...

ЯНКА

О, там вельмі горача! Значыцца, згода?

АЛЕНКА
(падаючы руку)

Згода!

ЯНКА

Не адкладаючы справы ў доўгі мех, лахі пад пахі, ды яшчэ заўтра—марш на сьвежае паветра!

АЛЕНКА

Але і кніжак з сабой набяром?

ЯНКА

Абавязкова!

АЛЕНКА
(як-бы саромячыся, спускаючы вочы, сьціха)

Але толькі—беларускіх, дзядзька настаўнік!

ЯНКА

Аб іншых і рэчы быць ня можа. (Кароткая пауза).

ГАРОШКА
(да Аленкі)

А ты, сарока, калі ўжо адсакатала сваё, аддала-б настаўніку тое, што прывезла.

АЛЕНКА

Калі я саромлюся.

ЯНКА

Мабыць нешта надта брыдкое.

АЛЕНКА

І зусім ня брыдкое, а, нават, як цётка Агата казала, дужа прыгожае. Самі гэта скажаце. (Дастае з торбы прыгожа вышытую кашулю і саматканы ўзорысты пояс і падае ЯНКУ, сур'ёзна кажучы). Прымеце, калі ласка, дзядзька настаўнік, гэту драбніцу ад сваёй шчыра вам удзячнай і адданай вучаніцы. З нашага лёну гэта кашуля і з нашай воўны гэты пояс. А сама я ўласнымі рукамі ад шчырага сэрца для вас выткала і вышыла.

ГАРОШКА
(падаючы новую, дзераўляную, памастацку зробленую лыжку)

А ад мяне прымеце вось гэта... З сваёй яблыні й сваімі рукамі зрабіў.

ЯНКА
(расчулены)

Дзякую, ад усёй душы дзякую! Ня ведаю, чым і заслужыў на гэткую ласку? (Уваходзіць МІКІТА і ГАНУЛЯ).

ЗЬЯВА XV

ТЫЯ-Ж—МІКІТА—ГАНУЛЯ

МІКІТА
(вясёлы, пасьвіствае і напявае)

Радуйся, вселенная! Абвяшчаю ўсім, усім, усім: немцы окупавалі, междду протчым, Менск!..

ЯНКА

Ну і чорт з імі!

МІКІТА

і зусім ня чорт, пане, хэ-хэ-хэ! беларус. (Напявае).

Немцы едуць, нашы йдуць,
Немцы нашых падвязуць.

(Убачыўшы Мікітавы падарункі).

Междду протчым, што гэта ў вас, пане профэсар?

ЯНКА

Праўдзівая кашуля, праўдзівы пояс і праўдзівая лыжка.

ГАНУЛЯ

Якія-ж прыгожыя!

МІКІТА

Як уважаю, то і вы сягоньня імяніньнік.

ЯНКА

А праўда, імяніньнік, толькі з іншай пляняты.
(Званок. ГАНУЛЯ выходзіць і варочаецца, а з ёю СЬПІЧЫНІ).

ЗЬЯВА XVI

ТЫЯ-Ж—СЬПІЧЫНІ

МІКІТА
(уніжліва вітаючыся)

Маё найніжэйшае ўшанаваньне, мусье профэсару! А я думаў, што сягоньня ўжо ня прыдзеце.

СЬПІЧЫНІ

Справы затрымалі. Але мы затое пазьней пазаймаемся.

ЯНКА
(да Ганулі, на бок)

А гэта што яшчэ за такі позны госьць?

ГАНУЛЯ

Гэта ня госьць, а нейкі важны дырэктар. Вучыць Мікітку панямецку гергетаць. Хто ён родам—напэўна ня ведаю. Але сам ён кажа, што ён немец, людзі кажуць, што італьлянец, мне здаецца, што ён проста, як і мы, тутэйшы.

МІКІТА
(да Ганулі)

Меджду протчым, мамаша, апаражнеце стол, бо нам трэба хутчэй вучыцца „урокаў“.

(ГАНУЛЯ прыбірае стол, пасьля ладзіць для ГАРОШКАЎ пасьцель на падлозе. Ходзіць у іншыя пакоі).

ЯНКА
(да Аленкі і Гарошкі)

А мы, пакуль яны будуць вучыцца сваіх „урокаў“, пойдзем у мой пакой. (Выходзяць).

ЗЬЯВА XVII

МІКІТА—СЬПІЧЫНІ—ГАНУЛЯ

МІКІТА
(паклаўшы на стол некалькі тоўстых слоўнікаў)

Меджду протчым, я гатоў, мусье профэсар.

СЬПІЧЫНІ

Можам прыступіць, мусье рэгістратар. Учора мы з большага прайшлі аддзел прывітаньняў, сягоньня павінны іх паўтарыць болей стала. Як вы прывітаеце, спаткаўшы немца?

МІКІТА

Гута моргэн, гэр гэрманіш!

СЬПІЧЫНІ

Добра! А цяпер, як вы прывітаеце, спаткаўшы немку?

МІКІТА

Гута тахт, балабоста прусіш!

СЬПІЧЫНІ

І зусім не балабоста, а фраў. Паўтарэце: фрау, фрау, фрау!

МІКІТА

Фраву, фраву, фру, фруву... Фраву-ву...

СЬПІЧЫНІ

Добра! А як вы прывітаеце, спаткаўшы вось такое... (паказвае) малое немчанё?

МІКІТА

Шабас гут, гэр кіндар фатэрлянд, меджду протчым!

СЬПІЧЫНІ

Ой, куды вы заехалі, куды вы заехалі? Толькі ня шабас а... (Далёкі стук у дзьверы зьлева. СЬПІЧЫНІ, ускочыўшы). Нехта ці нешта, здаецца, як-бы недзе стукае?

МІКІТА

А праўда, меджду протчым, стукае. Можа ўжо гэр гэрманіш?

СЬПІЧЫНІ

Усякі стук мяне нэрвуе: не магу спакойна выкладаць лекцый. Пакуль што, маю гонар выйсьці. Заўтра пачнем прывітаньні навыварат. (Хапае шапку і зьнікае ў дзьвярох справа).

МІКІТА
(усьлед Сьпічыні)

Да мілага спатканьня. (Да ГАНУЛІ). Меджду протчым, мамаша, мабыць, папраўдзе немец стукае, бо далікатна. Ідзеце адчынеце дзьверы і крыху прытрымайце яго, пакуль я пераадзенуся, бо, чаго добрага, прышоў на работу хапаць.

(Выходзяць абое, пауза).

МІКІТА
(варочаецца пераадзеты папажарніцку з каскай на галаве, з тапаром пры поясе і з жалезякамі, што лазіць па слупох, пры нагах. Становіцца ў позу і напявае).

Гусар на саблю опіраясь,
В глубокой горэсьці стаял...

(Уваходзяць ГАНУЛЯ і НЕМЕЦ у вайсковай форме).

ЗЬЯВА XVIII

МІКІТА—НЕМЕЦ—ГАНУЛЯ

МІКІТА
(бяручы „пад казырок" і нізка кланяючыся).

Гута моргэн, гэр гэрманіш. (На бок). Абач, абач, і немцы адзяюцца ў форму а-ля-кум пажарны, гэта—каб не хапалі, мабыць, іх саміх на работу.

НЕМЕЦ

Ці няможна ў вас папрасіць у гэту манерку трохі вады?

МІКІТА
(на бок)

На якую-ж халеру пацеў я столькі над шпрэхэндэйчам, калі яны панашаму лепей ад нас саміх шпрэхаюць?—Але, мабыць, гэта мне здаецца, або ён удае, што ўмее патутэйшаму. (Да НЕМЦА). Зіхэнзіш... Заразіш... (На бок). Зірну ў слоўнікі, як яму адказаць. (Шастае слоўнікамі). Можна... можна... колькі... колькі... хочаце... хочаце... вады... вады... Няма гэтага. Каб іх пярун спаліў такія слоўнікі! (Да НЕМЦА). Кіндэр фравуву, меджду протчым, фатэрлянд, гэр гэрманіш... (Падказвае на мігі, што ўльле яму вады).

НЕМЕЦ
(падышоўшы блізка да Мікіты і прыглядаючыся да формы)

О-о! Што я бачу? Рыхтык рускі генэрал. (На бок). Але хоча дурня клеіць, каб выкруціцца ад палону. (Бяручы „пад казырок"). Ваша прэвасхадзіцельства! Я вас павінен, як верны нямецкі салдат, забраць у палон, бо вы рускі генэрал.

МІКІТА
(перапужаны)

Аяй! Оеей! Куды-ж я падзенуся? Во, меджду протчым, папаўся, як мурза ў студню. Оеей! Оеей! Як-жа яму вытлумачыць, што я не генэрал, а калежскі рэгістратар? Пашукаю яшчэ ратунку ў слоўніках. (Шастае слоўнікам). Генэрал... генэрал... пажарная каманда... Оеей! Оеей! Мая ты босая каманда. Няма ў слоўніку. Дзе той Сьпічыні? Які яго нячысьцік выкруціў у гэтую небясьпечную для мяне хвіліну? Оеей! Оеей! Што ён нарабіў мне гэты гэр профэсар з сваёй навукай? Оеей! Оеей!

НЕМЕЦ

Я чакаю, ваша прэвасхадзіцельства!

МІКІТА

Рыхтык, рэхт, меджду протчым, шабас гут, фрау... фатэрлянд... Зараз, зараз! Аяй! Аяй! А ратучку аднекуль, а збаўленьня аднекуль. Забярэ ў палон, у нямецкі палон, і жыві там, як хочаш.

ГАНУЛЯ
(ломячы рукі, да немца)

А мой-жа паночак, а мой-жа немчык! Не бяры ў мяне апошняга Мікітку.

МІКІТА

Оей! Оей! Што будзе, то будзе, папрабую загаварыць з ім панашаму, можа зразумее. Мусье немец! Ясны пане немец! Я не генэрал, а толькі пажарная каманда... Пажарнік Менскай, меджду протчым, пажарнай дружыны, — дакумант маю на гэта з пячацьцю. Бачыце, я толькі кум пажарны. Каб я з гэтага месца ня зышоў, калі я генэрал!

НЕМЕЦ

Не магу паверыць, ваша прэвасхадзіцельства! Заўсёды генэралы кажуць, што яны не генэралы, калі іхнае генэральства пачынае ім самім бокам вылазіць. А дзеля гэтага—прашу ў палон!

МІКІТА

Оей! Оей! І зразумеў, і не паверыў. Гвалтам робіць генэралам. Чаму-ж ты скрозь дна не праваліласся, мая ты пажарная каманда? Аяей! Аяей!

ГАНУЛЯ
(ходзячы па хаце і ломячы рукі)

Матачкі мае родныя, бацячкі мае хрышчоныя! Што гэта робіцца? Садом і Гамора! (Стукае ў Янкавы дзьверы). Пане настаўнік! Дзядзька беларус! Ратуйце! Немец Мікітку ў палон цягне!

(Уваходзяць ЯНКА, АЛЕНКА, ГАРОШКА).

ЗЬЯВА XIX

ТЫЯ-Ж—ЯНКА—АЛЕНКА—ГАРОШКА

МІКІТА
(стаўшы перад немцам на калені)

Оей! гэр гэрманіш, кіндар фатэрлянд! балабостачка мой ненаглядны! Ня губі маёй маладосьці—не бяры ў палон! Больш ніколі ня буду генэралам.

ЯНКА
(чуўшы гэту гутарку)

У чым справа?

МІКІТА

Оей! Оей! Мусье немец зрабіў мяне, меджду протчым, генэралам і хоча ў палон цягнуць, а я не хачу быць генэралам і не хачу ў палон цягнуцца. Оей! Оей! Пане настаўнік, бацька беларус! выбаўляй з ягіпецкай няволі!

ЯНКА
(адвёўшы на бок Мікіту)

Дайце яму тры рублі і адчэпіцца.

МІКІТА

Дам дзесяць, а толькі ратуйце, медждy протчым! (Мацае па кішэні). Ой, грошы засталіся ў рэгістратарскіх „медждy протчым". Пазычце мне да заўтра. (ЯНКА дае яму грошы, МІКІТА падыходзіць да НЕМЦА, становіцца на адно калена і падае грошы). Вось вам, ясьне мусье немец, гэр гэрманіш, пакуль што контрыбуцыя, заўтра дам энэксыю, а там, калі ня хопіць, жонак, дзяцей залажу, медждy протчым, мамашу, толькі дайце перадышку, не цягнеце ў палон!

НЕМЕЦ
(хаваючы грошы)

Загаварылі-б адразу гэткім языком, ваша прэвасхадзіцельства...

(Бярэ „пад казырок" і выходзіць)

ЗЬЯВА XX

ТЫЯ-Ж БЯЗ НЕМЦА

МІКІТА
(зрываючы з сябе і кідаючы па чарзе аб зямлю часткі пажарніцкага ўбору)

К чорту пажарніцкую каманду! К чорту пажарніцкую кар'еру! (Пускаючы аб зямлю кнігамі). І нямецкае шпрэхэн к чорту! І нямецкая губарнатарская канцэлярыя к чорту! Ад заўтрашняга дня займуся свабоднай профэсыяй—буду на Койданаўскай вуліцы гандляваць нямецкімі рублямі.

(ГАНУЛЯ падбірае параскіданае, АЛЕНКА штохвіля пырскае сьмехам, ЯНКА насьмешліва ківае галавой, ГАРОШКА пыхкае мацней люлькай і плюе).

ЗАСЛОНА

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Позьняя восень. Сьцюдзёна. Пад-вечар. Месца дзеі—кусок катадральнага пляцу, называнага іначай мянчанамі „Брахалка",—бліжэй ад Койданаўскай вуліцы, з відам насупроць—вежа з гадзіньнікам. Па пляцы колькі дрэў бяз лісьцяў, некалькі садовых лавак. Праз усю дзею праходзяць то сюды, то туды рознага калібру грамадзяне, грамадзянкі і йграе напераменку лера і шарманка. Пры падняцьці заслоны першым праходзіць справа ўлева лернік з лерай, а пасьля шарманшчык з шарманкай. Некалькі быўшых ПАНЯЎ, стоячы радам, прадаюць усялякія хатнія манаткі. Непадалёк вд ПАНЯЎ такі самы тавар прадае ГАНУЛЯ.

ЗЬЯВА I

ГАНУЛЯ—МІКІТА

МІКІТА

(у выцьвіўшым чыноўніцкім асеньнім пальце з настаўленым каўняром, з парасонам уваходзіць справа; да Ганулі).

Меджду протчым, мамаша, прадалі што-небудзь, ці не?

ГАНУЛЯ

А ні на іголачку. Як хто зачараваў. (Паказваючы на ПАНЯЎ). У тых таксама ніхто нічога ня купіў.

МІКІТА

Нешчасьлівым для гандлю і мне сягонешні дзень выпаў. Каб хто хоць на сьмех запытаўся аб марках. „Рускія"—кажуць—давай, а нямецкія, кажуць, меджду протчым, немцу прадай. А дзе тут таго немца зловіш, калі—па чутках—амаль ня ўсе ўжо з гораду вышлі. (Да праходзячага грамадзяніна). На хвіліначку, пане мусье! Хачу вам нешта запрапанаваць. (Грамадзянін затрымоўваецца). Можа з ласкі сваёй купіце ў мяне маркі?

(Грамадзянін іронічна і падазронна зьмерыў яго вачыма ды пайшоў).

ГАНУЛЯ
(да праходзячай грамадзянкі)

Панечка, купеце ў мяне пацеркі, а можа дамскі нэсэсэр, а можа во гэта?—усё за паўцаны аддам, усё за паўцаны. (Грамадзянка паглядзела-паглядзела тавар і пайшла. ГАНУЛЯ да МІКІТЫ). Вось так усе яны: паглядзіць і пойдзе, паглядзіць і пойдзе.

МІКІТА

Меджду протчым, мамаша, я вам не адзін раз казаў і яшчэ кажу: у вас няма зусім гандлярскай жылкі, у вас не хапае нават чуткай кемкасьці ў гандлёва-прамысловых справах, дзе вымагаецца ад прадаўца пэўнай веды ў пазнаваньні душы купляючага і яго грамадзянскага і соцыяльнага становішча. І вось, напрыклад, меджду протчым, вы толькі што запрашалі: „купеце, за паўцаны аддам, за паўцаны". Разумеецца, кожны падумае, што ў вас зусім дрэнны тавар, якога і за паўцаны ня варта купляць. Таксама паміж купляючымі трэба выдзяляць іхнія рангі і клясы—абавязкова; а вы, як, напрыклад, толькі што, не разгледзеўшыся дакладна, хто які йдзе, кажаце проста з моста: панечка, меджду протчым! А памойму, зусім ня панечка, а самае меншае—мадама, а можа нават і мадам-сіньёра.

ГАНУЛЯ

Ды якая там яна мадама? Проста нейкая... нейкая...

МІКІТА

А хоць-бы нават, меджду протчым, і такая нейкая. Усё роўна. У гандлёва-прамысловых адносінах мы павінны рабіць від, што яна і не такая, і ня нейкая. Для нас адно важна: каб тавар куплялі, каб тавар не залежваўся. (Пауза). Меджду протчым, мамаша, я ўважаю, што, апрача ўсяго іншага, сягоньня ў дабавак нейкі выключны дзень, і вам ніякай гандлёвай „зьдзелкі", бадай, ня ўдасца ўжо правесьці. Дзеля гэтага йдзеце з таварам дамоў і шыкуйце вячэру, а я застануся яшчэ тут. Думаю, што мне ўдасца злавіць, меджду протчым, якога немца і ўсучыць яму ягоныя маркі.

ГАНУЛЯ
(складваючы манаткі)

Толькі пільнуйся, сынок, каб ён ня ўздумаў цягнуць цябе ў палон і пры адступленьні, як тады—пры наступленьні.

МІКІТА

Не бядуйце, меджду протчым, мамаша—я заўсёды знайду выхад з найгоршага крытычнага становішча. Ды я-ж прасіў вас, мамаша, не ўспамінаць мне аб гэтай трагедыі майго жыцьця. (ГАНУЛЯ маніцца выходзіць). Ага! Калі спаткаеце профэсара гэр Сьпічыні, то напомніце яму, што я ўжо яго чакаю на практычную лекцыю аратарскага мастацтва, вось толькі схаджу на мінутку на Койданаўскую вуліцу паслухаць, як там стаіць курс на валюту.

(Пайшоў. ГАНУЛЯ, а за ёй ПАНІ з манаткамі шнурам выходзяць. Па хвілі ўваходзяць ЯНКА і АЛЕНКА).

ЗЬЯВА II

ЯНКА—АЛЕНКА

АЛЕНКА

Здаецца, мы ўгаварыліся тут пачакаць на татку?

ЯНКА

А так—тутака. Пакуль прыдзе, можам хвіліну пасядзець.

АЛЕНКА
(сеўшы на лаўку, пасьля паузы)

Як вы заўсёды, дзядзька настаўнік, мудра вельмі развважаеце, ажно мяне часам страх бярэ! Вось, напрыклад, ідучы сюды сказалі вы, што мы павінны дабівацца, каб быць ня толькі гаспадарамі самі над сабой, але і над сваёй воляй.

ЯНКА

А як іначай, Аленка. Якімі-б раскошамі матэрыяльнымі нас ні надзялялі, ніколі яшчэ ня будзем шчасьлівы, пакуль чужая воля будзе гаспадаром над нашай воляй. Каб гэтага ня было, мы павінны растаптаць, зьніштожыць доўгавечную ману,

якая вучыць, што мы ня ёсьць мы, што мы нейкае нешта, якое абы накарміў, як быдлё, дык і сыта будзе. Мы павінны душу нашу народную выявіць у сваім „я“, у сваёй самабытнасьці і сьмела сягнуць па сваё неадымнае права самім распараджацца гэтым сваім „я“.

АЛЕНКА

Але цярністы шлях мусіць прайсьці душа народная, пакуль збавіць гэта сваё „я“ ад чужой няволі.

ЯНКА
(ня слухаючы)

Зірні, Аленка, на Менск! Тут калісь,—як сказана ў нашай песьні аб паходзе Ігара,—продкаў нашых галовы снапамі на таку слаліся, душу ім ад цела веялі, а чырвоныя берагі Нямігі ня зернем былі пасеяны, а касьцямі гэных-жа продкаў нашых. З гэтага бачым, што яны за нешта змагаліся, калі пад сьценамі роднага гнязда косьці свае пасеялі... А ўміралі, відаць, з славай, бо ў песьні іхняе ўміраньне засталося вечна жыць. А ці-ж увекавечыць песьня змаганьне і ўміраньне патомкаў? Не! Бо мы змагаемся і ўміраем за чужое.

АЛЕНКА

Шмат хто і з нас ужо змагаецца і ўмірае не за чужое, а за сваё, а песьня аб іх ужо не забудзе.

ЯНКА

Гэта адзінкі, мілая Аленка. А душа агульна-грамадзкая яшчэ дрэме.

АЛЕНКА

Скіне сваю дрымоту і душа. Абы толькі гэтыя адзінкі, што ўжо змагаюцца, больш ясных паходняў распалілі і асьвяцілі сьцежкі ўсе для паўстаючай грамады.

ЯНКА

Што-ж, можа і праўда твая, Аленка. Мы як-бы пачынаем ужо адплюшчваць вочы і паўставаць проці тэй паганай маны, што мы ня ёсьць мы. Але яшчэ хістаемся то ўправа, то ўлева. Яшчэ ясна азначанай мэты ня можам сабе ўявіць. А мэта ў

нас адна: Калісь амэрыканцы, змагаючыся з Англіяй за сваю незалежнасьць, напісалі на сваім сьцягу несьмяротныя словы: „Амэрыка для амэрыканцаў“. І гэта памагло: сягоньня Амэрыка вольная. Павінны пайсьці і мы па яе сьлядох і напісаць агністымі рунамі на сваім сьцягу: „Беларусь“...

(Уваходзіць МІКІТА)

ЗЬЯВА III

ЯНКА—АЛЕНКА—МІКІТА

МІКІТА

(да Янкі, падышоўшы да яго пры апошніх словах і не пазнаўшы)

Пане мусье, можа патрабуеце маркі? (Пазнаўшы). Ах, гэта вы, меджду протчым, пане профэсар!

ЯНКА

Во, неспадзяванае спатканьне! Як маецеся, пане рэгістратар?

МІКІТА

Дзякую, меджду протчым. Так сабе. Нічога сабе. Што-ж вы тут парабляеце?

АЛЕНКА

Мы прыехалі татку з палону вызваляць. Бачыце, немцы яго ў абоз пагналі, дык мы, баючыся, каб яго ў Нямеччыну не загналі, паехалі ўсьлед на падмогу. То-ж у мяне адзін татка на цэлым сьвеце, павінна ратаваць!

МІКІТА

Так, так! Было-б няважна, каб зьвезьлі з хаты апошняга, меджду протчым, бацьку.

ЯНКА

А што вы тут парабляеце, пане рэгістратар: маркі людзям раздаяце?

МІКІТА

Меджду протчым, не раздаю, а прадаю, а гэта вялікія дзьве розьніцы. Але, як уважаю, то вы яшчэ ня ведаеце, што

я для стварэньня сабе новай кар'еры пакінуў чыноўніцтва і перайшоў на свабодную профэсію.

ЯНКА

Што-ж гэта? павашаму—гандаль на Койданаўскай біржы валютай—свабодная профэсія?

МІКІТА

А чаму-ж бы ня так? Памойму зусім свабодная. Вось хоць-бы судзіць з таго, што калі я перайшоў на яе, то пачуўся, як птушка тая, зусім свабодным. Меджду протчым, змалку дзён мяне цягнула да свабоды і гандлю.

ЯНКА

Хіба да свабоднага гандлю сумленьнем і гонарам.

МІКІТА

Меджду протчым, дзядзька беларус, вы мяне абражаеце.

ЯНКА

Выбачайце, пане рэгістратар,—можа я крыху і памыліўся.

МІКІТА

Меджду протчым, ня крыху, а зусім памыліўся. Але мяне зласьлівыя гутаркі зайздросных людзей мала абходзяць. На зло ім, незадоўга пераходжу яшчэ на адну свабодную профэсію.

ЯНКА

Цікава—якую?

МІКІТА

Буду аратарам.

ЯНКА

Вы—аратарам? Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

МІКІТА

Меджду протчым, нічога тут сьмешнага. Не сягоньня—заўтра прыходзіць новая ўлада, а з ёй такая палітычная сытуацыя, пры якой здольны аратар будзе магчы купацца, як сыр у масьле.

ЯНКА

Але-ж вы, пане рэгістратар, звар'яцелі. Вашы дзікія—не скажу чорнасотніцкія—пераконаньні і новая палітычная сытуацыя!? Гэта-ж як узьлезеце на вышкі аратарыць, то вам гэта новая сытуацыя такога пятлю задасьць, што і сваіх не пазнаеце. О, не! Гэта свабодная прафэсія не для вашага рэгістратарскага сьветагляду.

МІКІТА

Не разумею, прычым тут мой, междy протчым, сьветагляд? Можна мець сьветагляд адзін, думаць другое, гаварыць трэцяе, а рабіць чацьвертае, як навучае мой профэсар гэр Сьпічыні. І я пастанавіў у сваёй аратарскай профэсіі моцна прытрымлівацца гэтай мудрасьці.

ЯНКА

Баюся, што гэта мудрасьць дасьць вам чэк на свабоднае месца ў Менскім астрозе.

МІКІТА

Междy протчым, такіх невясёлых рэзультатаў і быць ня можа. Аратар, маючы кожны раз на пагатове адшліфаваны практыкай язык, заўсёды патрапіць выпутацца з бяды.

АЛЕНКА

А чаму-б вам, пане Нікіці, замест коўзацца па сьлізкіх і небясьпечных для вашай асобы пуцявінах, не заняцца чымнебудзь болей рэальным і грунтоўным. Напрыклад, вы болей прынесьлі-б для сябе і для грамадзянства карысьці, каб узяліся... ну хоць-бы...

ЯНКА
(перабіваючы)

... на Камароўцы козы пасьвіць? І чаму-б, самдзеле, ня так? А профэсія чыстая і, разумеецца, свабодная.

МІКІТА

Междy протчым, мусье беларус, такая свободная профэсія ня вяжацца з маёй рангай колежскага рэгістратара.

ЯНКА

А шкада, вельмі шкада! Лепей быць добрым пастухом, чымся недапечаным рэгістратарам ці аратарам.

(Уваходзіць ГАРОШКА)

ЗЬЯВА IV

ЯНКА—АЛЕНКА—МІКІТА—ГАРОШКА

ГАРОШКА
(уваходзіць з пугай, пыхкаючы люльку)

Во добра, што застаў вас! Я ўжо ўсё сваё зрабіў і можам ехаць дамоў. (Пабачыўшы МІКІТУ). І вы тут, ды яшчэ з парасонам?

МІКІТА

Як бачыце! Меджду протчым, што вы тут, дабрадзею, робіце з пугай: пасьвіце каго?

ГАРОШКА

А так! Зьбіраўся пасьвіць тутэйшых чынадралаў, але ня ўсьпеў,—прышлося выганяць з Менску абскубандаў.

АЛЕНКА

Не обскубанды, тата, але окупанты.

МІКІТА

І вы, мабыць, яшчэ адно пераблуталі: здаецца, немцы хацелі вас выганяць, пагнаўшы ў абоз...

ЯНКА

Дзядзька Гарошка зусім не пераблытаў. Усё роўна на яго вышла: окупанты ўцяклі, а ён застаўся.

АЛЕНКА
(зірнуўшы ў бок)

А гэта што за такія пілігрымы брыдуць сюды?

МІКІТА
(зірнуўшы)

Гэта, здаецца, мае быўшыя імянінныя госьці.

(Уваходзяць шнурам з катомкамі за плячыма і з кіямі ў руках: ДАМА, ПОП, СПРАЎНІК і ПАН)

ЗЬЯВА V

ТЫЯ-Ж—ДАМА—ПОП—СПРАЎНІК—ПАН

МІКІТА
(вітаючыся, надскакваючы)

Каго я бачу, медждy протчым. Якое мілае, неспадзяванае спатканьне! Ці не мядзьведзь здох? Цалую ручкі мадам-сіньёры! Айцу духоўнаму маё сыноўняе ўпакарэньне! Вашародзіе, прымеце пакорны прывет! Маё найніжэйшае ўшанаваньне, ясьне пане грабя! Сядайце, калі ласка, сядайце!

(Прышоўшыя сядаюць)

ПОП

Ох, дзелеса—чудзеса! Прогрэшэнія нашы неісчысьлімыя. Навождзяху оне на себя возьмезьдзіе необозрымое.

МІКІТА

Куды-ж гэта, калі можна спытацца, мадам-сіньёра і мусье свае, медждy протчым, пэрсоны скіравалі?

СПРАЎНІК

Часова адступаць прышлося. Эвакуемся туды—на Захад, дзе сэрцу прытульней і грудзям дышыцца „вальготней“.

ДАМА

Часова перанашу сваю філянтропійную чыннасьць на тэрыторыю...

МІКІТА
(перабіваючы)

Быўшых нашых ворагаў—гэрманаў, мадам-сіньёра?

ДАМА

Мусье рэгістратар, вы згадалі!

ГАРОШКА
(да пана)

Значыцца, паны, даіцё лататы?

ПАН

А так, прыходзіцца, толькі хай там ваша вёска вельмі ў двор мой ня прэцца, бо як вярнуся...

МІКІТА
(перабіўшы)

І ўсё гэта праклятая, меджду протчым, рэволюцыя нарабіла.

ЯНКА

Што, кусаецца? Вы, пэўна-б, хацелі і з печкі зваліцца і патыліцы не адбіць? Рэволюцыя, мае паны, ня цётка—па галоўцы гэткіх сваіх прыяцеляў ня гладзіць.

ДАМА

Мусье беларус, вы, як я ўважаю, напоўнены павевамі новага часу і належыце, мабыць, да новай партыі стоікаў, якія не паддаюцца эвакуацыі і застаюцца на месцы?

ЯНКА

Паддаецца эвакуацыі ў сягонешні час толькі той, у каго або нячыстае сумленьне, або ён сядзеў тут збоку-прыпёку, не раўнуючы, як пустазельле на сялянскай градзе.

ДАМА
(да Мікіты)

А вы, мусье рэгістратар, калі прыняць пад увагу довады мусье беларуса, то пэўна заставацца тут ня будзеце і нашым шляхам пойдзеце?

МІКІТА

Мадам-сіньёра, вы не згадалі: я, меджду протчым, застаюся. Як ісьты рускі патрыот, я змушаны пакуль што стаяць тут на варце сваіх рангавых і руска-ісьцінных інтарэсаў. Хоць можа я гэтак рызыкую нават сваёй, меджду протчым, пэрсонай, але місію сваю мушу стойка выпаўняць.

ЯНКА

Мне здаецца, пане рэгістратар, што вы так запуталіся ў сваіх рангах, клясах і свабодных профэсіях, што ўжо ня

здольны да ніякае місіі—нават да тэй сваёй роднай, ісьцінарускай місіі.

МІКІТА

Меджду протчым, не забывайце, пане беларус, што я найздальнейшы вучань акадэмікаў Скрынчанкі й Саланевіча. Апрача таго, нас бацька Пурышкевіч, быўшы ў Менску тут, замеціў і, ад'яжджаючы, на гэту місію багаславіў. (Пауза).

ГАРОШКА
(да папа)

А вы, бацюшка, таксама за імі (махнуўшы пугай) туды— у прочкі?..

ПОП

Нет, чадо мое. Акі пастыр, я должэн остацься пры агнцах своіх, я только провожаю сірых сіх, дабы іх напутствовацъ на пуць неведомый.

СПРАЎНІК

Але, панове, час нам ужо ў дарогу! Вораг ня сьпіць і ўжо блізка: можа адрэзаць нам усе ходы для адступленьня.

ГАЛАСЫ

А так! Праўда! Час!

МІКІТА

Пагасьцілі-б, мадам-сіньёра і мусьі, яшчэ хоць з хвіліну!.. (ДАМА, ПОП, СПРАЎНІК, ПАН—устаюць, раскланьваюцца і шнурам выходзяць у праціўны бок, з якога прышлі былі).

ПОП
(ідучы ўсьлед за адходзячымі, паказваючы на іх рукой)

Акі пціцы небесныя, отлетающчы на зімнее время в жаркія страны. Да храніт іх в странствіі мацер неопалімыя купіны і мацер крупіцкая!

ЗЬЯВА VI

МІКІТА—ЯНКА—АЛЕНКА—ГАРОШКА

МІКІТА
(як тыя вышлі)

Ах, забыўся запрапанаваць ім купіць у мяне маркі! Пэўна з „царскімі“ эвакуюцца.

ЯНКА

Ня турбуйцеся! Яны, як праўдзівыя патрыоты, з „царскімі“ не разлучаюцца.

МІКІТА

Вы, пане настаўнік, як я заўважыў, чагосьці не далюбліваеце нашай чыстай інтэлігенцыі.

ЯНКА

Для вас, як для рускага колежскага рэгістратара, яна можа й чыстая, але для мяне яна—„Варшавске сьмецьце, гразь Масквы“, як сказаў вешчы Шэўчэнка.

ГАРОШКА
(паказваючы пугай)

А во яшчэ два дапатопы!

(Уваходзяць ВУЧОНЫЯ—адзін з аднаго боку, другі з другога, разглядаючы праз свае падзорныя трубы).

ЗЬЯВА VII

ТЫЯ-Ж—УСХОДНІ ВУЧОНЫ—ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(стукнуўшыся з Заходнім)

Чорт подзеры!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

Пся крэв!

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Ізьвініце, судар!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

Пшэпрашам пана!

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

І вы зьдзесь?

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

І пан ту?

(Кланяюцца адзін аднаму і прысутным).

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(да Янкі)

Очэнь кстаці, что вы, господзін белорус, зьдзесь. Необходзімо почэрпнуць от вас сьведенія касацельно церрыторыальных данных обласьці, іменуемой вашым племенем—Белорусь.

ЯНКА

О, наша тэрыторыя, пане вучоны, вельмі вялікая—і вокам не дастаць! Уся Менская Брахалка, на якой вы, як бачу, гэтай тэрыторыі шукаеце, ды яшчэ далей.

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

А чы не можэце, пане бялорусін, поінформоваць венцэй шчэгулово о тэм вашым „далей“?

ЯНКА

З гэтага нічога ня выйдзе, пане вучоны. Бо абхапіць гэтае „далей“ закараткі вашы пяты.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Так, так! (Запісваючы ў нататнік). Пры опросе аборыгенов Северо-Западного края о процяжэніі занімаемой імі церрыторыі выясьнілось, что таковая включает в себе всю обласьць Мінской Брэхалкі да ешчо далей... На вопрос, как далеко распространяется оное „далей“, мой собеседнік із племені белоруссов об'ясьніл на местном обшчэруском говорэ, что для посьціжэнія сего „далей“ у наукі вообшчэ і в частносьці у Западной наукі короткі пяткі.

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

Так, так! (Запісваючы ў нататнік-уперамежку з УСХОДНІМ ВУЧОНЫМ). Подчас бадання тубыльцув, осядлых на Всходніх Крэсах польскіх, о розьмярах замешкалэго пшэз ніх тэрыторыуму зостало высьветлёным, іж данэ тэрыторыум вхланя в себе цалкем провінцыен Мінскей Брэхалкі і ешчэ далей... На запытане, як сень далеко распостшэня овэ „далей“, муй інформатор походзонцы од бялорусінув ожэкл в огульнопольскім мейсцовым нажэчу, іж для осёнгненьця онэго „далей“ наука наогул, а в шчэгульносьці наука Всходня посяда за крутке пенты.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(скончыўшы пісаць)

Благодару покорно!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ
(скончыўшы пісаць)

Дзенькуен упшэйме!

(Абодва раскланьваюцца і выходзяць—кожны ў праціўны бок, з якога прышоў быў).

ЗЬЯВА VIII

МІКІТА—ЯНКА—АЛЕНКА—ГАРОШКА

АЛЕНКА

На гэтых дык няма ніякага ўпынку! Шнырапь і шнырапь, як сьвіньні ў чужым агародзе.

МІКІТА

Мудрыя людзі—гэтыя вучоныя. Я заўсёды схіляю перад імі сваю, меджду протчым, галаву.

ЯНКА

Асабліва перад гэтымі вы павінны як найніжэй схіляць.

МІКІТА

Чаму так?

ЯНКА

Бо вы ад гэткіх вучоных чэрпаеце сабе ўдзяткадайны клёк для падтрыманьня сваіх рэгістратарскіх кар'ераў у тутэйшым краі.

АЛЕНКА

Ці ня час ужо, дзядзька настаўнік, пакінуць гамонку ды йсьці ў заезд, а то чаго добрага Шая замкне браму?

ЯНКА

Ой, час, час! (Да ГАРОШКІ). А ці вы, дзядзька, пакупкі свае зрабілі?

ГАРОШКА

Дзе там! Дарма толькі вытаптаў з паў-Менску,—як у шабас, усе крамы пазачыняны. Паеду без табакі.

АЛЕНКА
(жартаўліва)

Якое няшчасьце! Гэта-ж як у таткі пачнецца вялікі табачны пост, дык задасьць ён усім нам табакі!

ГАРОШКА
(дабрадушна)

Табакі не табакі, а перцу калі-небудзь дастанеш ты ў мяне за свой доўгі язык.

ЯНКА

Хаця не пабецеся стары з малой за табаку. Мушу хутчэй вас адгэтуль весьці. (Да МІКІТА, адвітваючыся). Бывайце здаровы, пане рэгістратар! Жычу вам у новай аратарскай профэсіі дастукацца асэсарскай рангі.

МІКІТА

І вам таго самага, пане беларус, у вашай, меджду протчым, беларускай профэсіі.

(ЯНКА, АЛЕНКА і ГАРОШКА выходзяць. Па хвілі ўваходзіць СЬПІЧЫНІ).

ЗЬЯВА IX

СЬПІЧЫНІ—МІКІТА

СЬПІЧЫНІ

Даруйце, мусье Зносілов, што змусіў вас крыху на сябе чакаць. Але апошнія дні так многа маю лекцыяў па аратарству, што папасьці ўсюды ў свой час няма аніякай змогі.

МІКІТА

Я вельмі рад, што ўсё-ж-такі вам, гэр профэсар, удалося ка мне папасьці. Бо выступаць, меджду протчым, з трыбуны без практычнай лекцыі неяк ні сёе ні тое.

СЬПІЧЫНІ

Цяпер ужо будзеце магчы выступаць хоць і заўтра. Можам пачынаць, мусье рэгістратар!

МІКІТА

Междy протчым, я гатоў, мусье профэсар!

СЬПІЧЫНІ

Узлазьце на трыбуну, мусье рэгістратар. (МІКІТА становіцца на лаўцы). Так! Так! Цяпер зрабеце позу. Крыху ня так—прасьцей фігуру і вышэй галаву, вочы—у даль. Левую руку абапрыце на лезы клуб. Так! Так! Правая рука застаецца свабоднай—гэта, каб у патрэбных момантах вашай араторыі, можна было, заціснуўшы кулак, патрасаць ёю над аўдыторыяй. Цяпер, калі зрабілі сабе аратарскую паставу, пачынайце прамову. Спачатку кажаце ціхім-ціхім голасам, пасьля штораз—мацней, а пад канец бухаеце грамабойным голасам і, разумеецца, на чым сьвет, патрасаеце кулакамі. Ну, цяпер пачынайце араторыю на тэму: „Пролетарыят і буржуазія“.

МІКІТА

Вельмі паважаныя, междy протчым, мадамы, вельмі паважаныя, междy протчым, мусьі! Да апошняга часу пролетарыят эксплёатаваў буржуазію. Буржуазія з усіх жыл выбівалася, каб здабыць сабе на чорны дзень якую жменю золата, або кусок якога маёнтку, а пролетарыят, междy протчым, у гэты бок і пальцам ня ківаў; усёй работы яго было, што толькі, междy протчым, працаваў, ды йшчэ за гэтую мізэрную працу цягнуў крывавую капейку з беднай буржуазіі. Буржуазія з кожным днём ад недастаткаў таўсьцела—казаў той—расла ня ўвышкі, а ў папярэчкі, междy протчым, як той гарбуз, а пролетарыят ад роскашы цянеў—казаў той—рос не ўпапярэчкі, а ўвышкі, междy протчым, як тая тычка. Дзеля таго (трасучы кулаком) далоў!.. далоў!..

СЬПІЧЫНІ

Затрымайцеся на мінутку. У сваёй араторыі вы пераблуталі лёгічныя тэрміны, і там, дзе павінна стаяць першае, у вас чамусьці другое, а дзе—другое, там стаіць першае. Ужо

я вам казаў, што тэорыя аратарскага мастацтва ня любіць, каб выкідалася перад аўдыторыяй тое, што ў вас папраўдзе накіпела на вантробе. Можаце думаць усё, што толькі вам падабаецца, але гаварыць абавязаны толькі тое, што іншым падабаецца. Толькі такім чынам вы зробіце сабе на свабоднай аратарскай професіі яксьледную асэсарскую кар'еру. Цяпер папробуйце сказаць араторыю на тэму: „Рэволюцыйная самадысцыпліна".

МІКІТА

Ша... Шан... Ня так... Меджду протчым, мае панячкі і мае паночкі! Рэволюцыйная самадысцыпліна... рэволюцыйная самадысцыпліна... гэта такая, меджду протчым, дысцыпліна, што мае два канцы—то яна ўсіх б'е, то яе ўсе б'юць, бо контррэволюцыйная дысцыпліна ня сьпіць у шапку. З гэтае прычыны і рэволюцыйная самадысцыпліна ня мае права спаць, меджду протчым, у шапку, бо йначай прасьпіць усю сваю гаспадарку. Дзеля гэтага (трасучы кулакамі) далоў... далоў... І так, меджду протчым...

СЬПІЧЫНІ

Затрымайцеся. Гэта ў вас вышла нібы лепей. Цяпер выслухайце маленькія дзьве асьцярогі: першае—калі ўзыдзеце на трыбуну, то ёмка зачашэце сабе на галаве думку аб тым, пры якой політычнай сытуацыі выступаеце з араторыяй. Другое—найбліжэйшая політычная сытуацыя, пры якой першы раз прыдзецца выступаць вам публічна, апіраецца на пэўных пляцформах. Дзеля гэтага, перш чымся араторыць, вы павінны выбраць сабе стойкую пляцформу і тольку адну, а ня дзьве або тры, бо йначай можаце паскаўзнуцца і зваліцца з усіх трох разам.

МІКІТА

Меджду протчым, магу я зысьці ўжо, мусье профэсар, з трыбуны?

СЬПІЧЫНІ

Можаце ўжо зысьці, мусье рэгістратар, з трыбуны (МІКІТА выходзіць). Ахвяруем цяпер колькі хвілін на тэорытычнае

асьвятленьне некаторых зьвязаных з аратарствам пытаньняў. Вось, напрыклад, як вы сабе разумееце мітынг?

МІКІТА

Мітынг, мусье профэсар, мітынг, меджду протчым, гэта нешта такое, што выдумалі ангельцы для тых, якія нічога ня хочуць рабіць, а толькі ходзяць і варон страляюць. Мітынг, меджду протчым, гэта тое самае, што пераліваньне з пустога ў парожняе. Мітынг—гэта тое з вушамі таварыства, дзе араторыць буду я, а слухаць будуць яны, і крычаць будуць: віват, рэгістратар Зносілов!—калі іх па шэрсьці пагладжу, і—далоў, рэгістратар Зносілов!—калі пагладжу іх проці шэрсьці, меджду протчым.

СЬПІЧЫНІ

Усё гэта як-бы так і як-бы ня так. Але да гэтага яшчэ вернемся. Цяпер мне адкажэце на адно пытаньне і на сягоньня будзе годзе. Вы што-небудзь ведаеце аб Савецкім ладзе?

МІКІТА

Оей! Нават добра ведаю.

СЬПІЧЫНІ

Аб гэтым у вас павінен быць ясны, дужа ясны сьветагляд, адным словам—пад арэх.

МІКІТА

Савецкі лад... Савецкі лад, меджду протчым, Гэнрых Мотавіч... Савецкі лад... гэта... гэта такая чырвоная паводка... такая, меджду протчым, паводка, аб якой ня сьнілася ні Фараону, ні Салямону... Савецкі лад гэта... гэта...

СЬПІЧЫНІ
(ускочыўшы з лаўкі)

Пардон! У мяне разбушаваліся нэрвы. Сюды машыруе нейкі немец. А я страшэнна ня люблю спатыкацца з ворагам, калі ён наступае і калі ён адступае.

МІКІТА

О так! Асабліва страшна з ім спатыкацца, меджду протчым, калі ён наступае.

СЬПІЧЫНІ

Маю гонар кланяцца! (Шпарка выходзіць. Уваходзіць НАСТА і НЕМЕЦ).

ЗЬЯВА X

МІКІТА—НАСТА—НЕМЕЦ

МІКІТА

Наша найніжэйшае, меджду протчым, ушанаваньне, мамзэль Насьце!

НАСТА

Добры вечар! Добры вечар, мусье Нікіці!

МІКІТА

Што-ж гэта вы, мамзэль Наста, ня самі адны, а з гэрам немцам, як з нявіннай ахвярай свайго, меджду протчым, чарадзейскага сэрца?

НАСТА

Ужо даўно маё сэрца—не маё, а сядзіць у пастцы другога сэрца... (Усьмяхаючыся). Чыйго?.. Вы, мусье Нікіці, пэўна ведаеце. А немец? Як мне напэўна вядома з пэўных крыніц, то гэта апошні з роду Магіканаў, які, згодна з Берасьцейскай умовай, пакідае сягоньня нашы Менскія палестыны і махае свае крокі туды, адкуль прышоў.

МІКІТА

Але й палонных, як уважаю, па дарозе хапае. Ці гэта можа вы дабравольна, меджду протчым?

НАСТА

О, немцам цяпер не да чужых генэралаў. Яны цяпер заняты спэцыяльна хапаньнем сваіх-жа ўласных генэралаў. Бо, як чула я ад пэўных асоб, у іх таксама рэволюцыя. А вось гэтага—дык я толькі ахвяравалася правесьці да Брахалкі.

МІКІТА

А ці ня ведаеце, мамзэль Наста, можа яму на дарогу маркі патрэбны, бо я маю да праданьня?

НАСТА

Спытайцеся.

МІКІТА
(да немца)

Меджду протчым, гэр германіш, можа купіце германскія маркі?

НЕМЕЦ
(паказвае на мігі, што не разумее ў чым рэч).

МІКІТА
(дастае портмонэ, а з яго грошы і на мігі паказвае немцу, каб купіў)

НЕМЕЦ
(тлумачыць на мігі, што яму грошы ня трэба, бярэ „пад казырок" і выходзіць)

ЗЬЯВА XI

МІКІТА—НАСТА

МІКІТА
(палажыўшы, ня помнячы, портмонэ з грашыма на лаўку)

Ну і немец, меджду протчым! Сваіх-жа нямецкіх марак не хацеў купіць. Але што гэта—ці ён нямы, што ні слова не адказаў мне на запытаньне?

НАСТА

Не нямы, а толькі немец і панашаму не разумее.

МІКІТА

Гм! Цікава! А чаму той, што маніўся мяне ў палон, меджду протчым, узяць, як рэпу сек панашаму?

НАСТА

А гэта іншая рэч. У іх, як мне з пэўных крыніц вядома, ёсьць спэцы ад усялякіх языкоў, ну вы і нарваліся на гэткага спэца. (Пауза).

МІКІТА
(набок)

Страшэнна, меджду протчым, адпаведная хвіліна, каб паўтарыць мамзэль Насьце сваю адвечную пропозыцыю.

НАСТА

Аб чым гэта вы так задумаліся, мусье Нікіці?

МІКІТА

Ды ўсё аб тым самым, меджду протчым, хэрувімская мамзэль Наста: аб вас мае думы ўпалі ў глыбокую задуму.

НАСТА

І глупства робяць гэтыя вашы думы. Я-ж вам ужо цяперся забараніла думаць аба мне, пакуль ня зробіцеся асэсарам! Значыцца, і ня маеце права думаць.

МІКІТА

Не магу вытрываць, сэрафімская, меджду протчым, мамзэль Наста, аніяк не магу вытрываць! (Становіцца на лаўцы перад НАСТАЙ на калені, засланяючы з большага яе й сябе распушчаным парасонам). Мадоністая мамзэль Наста! Каханьне маё, меджду протчым, вульканічнае! Падаруйце-ж мне, нарэшце, сваю абымальную руку і сваё трапятлівае сэрца! Асэсарам буду я, вось пабачыце, што буду! Ужо я стаю на вялікай дарозе да славы, да славы знамянітага, меджду протчым, аратара. А там, як піць даць, атрымаю асэсарства. Меджду протчым, чырвоным асэсарам буду! Толькі прымеце мяне, жыватворнакрынічная мамзэль Наста, у пакорныя і вечныя слугі вашага, меджду протчым, сіньёрыстага сэрца.

НАСТА

Хапун вас ня схопіць, мусье Нікіці, калі яшчэ крыху пачакаеце на мае рукі і на маё сэрца. Толькі тады з гэтага квасу будзе піва, калі я з пэўных крыніц напэўна даведаюся, што вы не рэгістратар толькі, а ўжо асэсар. А іншых залётаў, ды іншых каханьняў мой арганізм ня прымае. Пакіньце кленчыць на лаўцы, а так сабе на зямлі чакайце. Будзьце здаровы! Мушу зьбегаць у вадну пэўную крыніцу. (Выходзіць).

МІКІТА

(яшчэ кленчачы і працягнуўшы з парасонам рукі ўсьлед Насьці)

О, ранга мая асэсарская! О, кляса мая бонтонная, беспардонная!

ЗЬЯВА XII

МІКІТА—АБАРВАНЕЦ

АБАРВАНЕЦ
(увайшоўшы з таго боку, куды Наста вышла, да кленчачага з працягнутымі рукамі Мікіты).

Пажэртвуйце, таварыш, безработнаму!

МІКІТА
(вышоўшы з лаўкі, набок).

Пачынаецца! Падумаеш, таварыш?! (Да АБАРВАНЦА). Выбачайце, я не таварыш, а, меджду протчым, буржуаз, а як вам хіба ведама,—буржуазія нічым ня жэртвуе. (Сярдзіта адварачваецца набок).

АБАРВАНЕЦ
(патросшы кулаком, набок)

Пачакай! Заўтра ты ў мяне йначай запяеш! Заўтра ты ў мяне папросіш пажэртваваць. (Забірае пакінутае на лаўцы портмонэ і выходзіць).

ЗЬЯВА XIII

МІКІТА

МІКІТА
(да праходзячай з чырвоным сьцягам групы грамадзян і грамадзянак).

Мо', шаноўныя мадамы і мусьі, патрабуеце купіць марак? (Мацаецца па кішэнях). Новенькія... Але новенькія... Дзе-ж яны? (Прыглядаецца на зямлю, ня лаўку. Грамадзяне й грамадзянкі, пырснуўшы сьмехам, пайшлі). Сьцягнуў нехта! Апошнія грошыкі сьцягнуў, меджду протчым, і рускія і нямецкія. Заўтра ня будзе за што і рук зачапіць.

(Апускаецца з уздохам на лаўку, кладзе на паруччы рукі, зьвешвае на іх галаву і ўпадае ў глыбокую напаўсонную задуму. Пауза. Пачынаецца танец ЦЕНЯЎ пад музыку шарманкі. Пасьля некалькіх мінут раптоўна ўрываюцца зыкі вайсковай музыкі, граючай цэрэмоніяльны марш, і крыкі: Ура! Ура! Танцуючыя ЦЕНІ нікнуць. МІКІТА ўскаквае і пад тахт музыкі топчацца на адным месцы. Пасьля быстра выцягвае з кішэні чырвоную хустачку, прывязвае да парасону, становіцца на лаўку і, таксама машыруючы пад музыку на адным месцы, махае каля галавы парасонам з хусткай і крычыць).

Хай жывуць свабодныя профэсіі! Хай жывуць чырвоныя асэсарскія рангі!

ЗАСЛОНА

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

Той самы, што ў першай дзеі, Мікітавы пакой. У беспарадку накідана ўсякіх хатніх рэчаў, як-бы яны сабраны былі з некалькіх пакояў. Люстра, грамафона і мяккіх крэслаў няма. Шпалеры павыдзіраны і кускамі зьвісаюць к долу. Абразы і малюнкі,—тыя самыя, што ў першай дзеі,—перавернуты тварам да сьцяны. Па ўсіх свабодных мясцох расклеены па сьценах друкаваныя ўрадовыя пастановы, дэкрэты, лёзунгі, загалоўкі тагочасных газэт, плякаты. Вісіць балалайка.

Калі падымаецца заслона, ГАНУЛЯ, закасаўшы рукі, мые бялізну ў начоўках, непадалёк сядзіць ГАРОШКА і пыхкае люльку.

ЗЬЯВА I

ГАНУЛЯ—ГАРОШКА

ГАРОШКА

Аб чым-жа, тое-гэта, хацеў я казаць?

ГАНУЛЯ

А нешта-нейкае аб высяленьні была ў цябе, сваток, гутарка напачатку.

ГАРОШКА

Ага, успомніў! Дык вось, як нашы гэткім чынам апошні суд з князем прайгралі, пачалося тое высяленьне. Але як, свацейка, пачалося!? Нашы ўсё роўна не хацелі пакідаць сваіх загаспадараных сяліб. Ну, што-ж? Нагналі гібель казакаў, сам нават спраўнік з Менску прыехаў. Тады ўсе мужчыны і ўсе кабеты, найболей старэйшыя, паклаліся ўпоперак вуліцы: „Хай высяляюць!“—сказалі сабе гэтак: „Хай праз нашы галовы ўвойдуць у нашы родныя хаты!“ Ну, разумеецца, казакі не спалохаліся гэтага. Рынулі ўсёй гурмай на конях праз ляжачы народ, а за імі прыстаў на сваёй варанай тройцы. На капусту

людзей зрэзалі і на кашу з зямлёй зьмяшалі. Бацька й маці мае таксама там засталіся.

ГАНУЛЯ

Мы наракаем, што цяпер цяжка жывецца, а як падумаеш, дык і ўперад не вялікі мёд быў.

ГАРОШКА

І чамярыца яго ведае, як гэта неяк хітра на сьвеце ўстроена! Паны былі польскія, законы—рускія; польскія лаюць рускіх, рускія лаюць польскіх, а як прыдзе што да чаго, каб нашага простага чалавека пакрыўдзіць, дык і польскія і рускія ў адну дудку граюць.

ГАНУЛЯ

Ды яно-ж гэтак, мой сваток. Каму па каму, а нам, казаў той, дык два камы.

ГАРОШКА

Наш настаўнік, Янка, дык той бяз ніякага нічога, як тапаром сячэ: „Пакуль, кажа, ня зробімся самі сабе гаспадарамі, датуль ніякага ладу ні складу ў нас ня будзе". Гэты настаўнік добры і дужа разумны чалавек, але трохі галава яго нечым заведзена, бо мала што сам носіцца, як кот з салам, з усялякімі мудрымі думкамі, дык яшчэ, як на тое ліха, і маёй Аленцы ў галаве ўсё дагары нагамі перакуліў. І цяпер тая ўжо, як папуга, паўтарае за ім: „Недачаканьне іх!—кажа,—будзем самі сабе гаспадарамі!"

ГАНУЛЯ

Звычайная рэч, мой сваток. Маладое піва заўсёды шуміць.

ГАРОШКА

Так яно, так. Але найчасьцей ад гэтага шуму нам, бацьком, галава баліць. Я табе йшчэ не казаў, мая сваццейка, што ў мяне, апрача Аленкі, быў і сын—Юрка. Удалы дзяцюк быў, ах які ўдалы! і таксама шумеў, занадта ўжо шумеў. І што? Самахоць за німашто асіраціў мяне. Служыў тады ён у Маскве на нейкай фабрыцы. А там—помніш—у дзевяцьсот пятым

годзе пайшлі забастоўкі ды іншыя непарадкі. Як людзі казалі, і мой Юрка не адстаў. Вылез на вуліцу і давай з іншымі на чым сьвет шумець і крычаць: „Зямлі і волі!“ Разумеецца, за такі крык жандармы і зьбяёдалі яго з гэтага сьвету. Кажу свайму настаўніку, што во да чаго шум і крык такі даводзіць, а ён сьмяецца. „Бо, кажа, твой Юрка за чужую зямлю і волю шумеў і крычаў, а не за сваю, дык нічога з гэтага і ня вышла“. (Уваходзіць ЯНКА і АЛЕНКА).

ЗЬЯВА II

ГАНУЛЯ—ГАРОШКА—АЛЕНКА—ЯНКА

ЯНКА
(вітаючыся з Гануляй)

Як жывём, цётачка? Даўненька ўжо з вамі ня бачыліся!

ГАНУЛЯ
(пакінуўшы мыцьцё)

О, даўненька! Бадай, годзікі са два ўжо будзе.

ЯНКА

Ды з гакам, цётачка. (Да ГАРОШКІ). А дзядзька Гарошка прачакаўся мабыць на нас? Пэўна люлек з тузін змарнаваў за гэты час.

АЛЕНКА

Тузін—ня тузін, а штук з сем то пэўна-ж татка выпыкаў.

ГАРОШКА

Не табе іх лічыць, сарока! (Буркліва). Пайшлі і прапалі, а мне сядзі тут у чужой хаце і чакай на іх.

ГАНУЛЯ

Што ты, сваток? Якая-ж гэта чужая табе хата?

ЯНКА

Ну, ня бурчэце, дзядзька: у вельмі пільнай справе прышлося нам заседзецца крыху.

ГАРОШКА

Заседзецца, заседзецца! Як прышпілюць вам калі-небудзь хвост на гэтых пасядзінах, то прападзе вам ахвота і стаяць, ня толькі што сядзець. Тое-гэта, палякі на носе,—кажуць, што ўжо Навінку забралі,—а яны швэндаюцца сабе!

АЛЕНКА

Трэба-ж было, татачка, прыгледзецца, як рыхтуюцца мянчукі спатыкаць новых окупантаў.

ГАРОШКА

Ну, і што там цікавага? Мала йшчэ вас гэтыя абскубанды паскубалі.

АЛЕНКА

Не абскубанды, тата, але окупанты, окупанты. (Пауза).

ЯНКА
(азіраючыся па пакоі, да Ганулі).

Але ваша хата, цётачка, надта неяк зьмянілася ад таго часу, як я выехаў ад вас: так выглядае тут усё, як-бы вы толькі-што з іншай кватэры перавезьліся.

ГАНУЛЯ

Бачыце, было тут у нас у Менску апошнім часам нейкае палатненьне, дык нас і ўпалатнілі ў адзін пакой, а іншыя— забралі. Той пакой, дзе жылі вы, аддалі нейкаму ў скураной жакетцы,—паміж іншым, ён сягоньня раніцай ужо выехаў ад нас; а з таго боку, дзе была мая спальня і Мікіткавы габінэт, абодва гэныя пакоі заняў нейкі іхні рэдактар, па прозьвішчы Гізульскі. Але, як відаць з усяго, то ён мусіць ня зусім іхні, бо нешта ня зьбіраецца выяжджаць, хоць іхнія амаль ужо ўсе выехалі. Мікітка кажа, што гэты Гізульскі душа, а не чалавек,—надта палітычны і знае ўсялякія свабодныя профэсіі.

ЯНКА

Асабліва, мабыць, добра знаёмы з профэсіяй провокатарскага мастацтва?

ГАНУЛЯ

Хто яго разьбярэ, з якім і з чым ён там знаёмы.

ЯНКА

Мусіць, для гэтага палітычнага чалавека вы, цётачка, і крэслы свае плюшавыя аддалі, каб мякчэй было яму сядзець, бо гэтых крэслаў штось ня бачу я тут?

ГАНУЛЯ

Ды не! Да яго йшчэ пераезду сюды нашы крэслы недзе ў іншае месца спалатнілі.

АЛЕНКА

І грамафон з люстрам таксама?

ГАНУЛЯ

Не, дзетка. Гэтыя рэчы Мікітка мой сёлета на тавараабмен прагандляваў. І вось з усяй, казаў той, роскашы засталася толькі балалайка, але і тую запісалі на нейкі ўчот.

(Уваходзіць МІКІТА ў вынашанай і палатанай „зашчытнага“ колеру вопратцы, цягнучы за сабой каламажку, у якой: тры тоўстыя вялізныя портфэлі, а чацьверты—меншы; пад імі: колькі малых мяшэчкаў з продуктамі, два селядцы, зьвязаныя лыкам, тры воблы, нанізаныя на аборку, невялічкая стограмовая пляшка з газай, вялікае, быццам з-пад капялюша, пудэлка з пудрай, некалькі сучкоў дроў, букетнік для кветак, тры чаркі).

ЗЬЯВА III

ГАНУЛЯ—ГАРОШКА—АЛЕНКА—ЯНКА—МІКІТА

МІКІТА

(уцягнуўшы каламажку, вітаючыся з Янкам)

Якое прыемнае, меджду протчым, спатканьне, таварыш профэсар! Колькі лет! Колькі зім!

ЯНКА

І ні колькі лет і ні колькі зім, а ўсяго восем месяцаў, пане рэгістратар, як мы бачыліся. Але, мабыць, цяжкія вашы справы, што так цяжка вам час плыве: месяцы ў цэлыя леты і зімы замяніліся?

МІКІТА

Так сабе, нічога сабе, медждy протчым, плыве.

ЯНКА

Дый што гэта з вамі? Ці ня ўпісаліся вы ў менскія свабодныя гэрцум-сролікі?—як тачнік які, тарабаніце гэту брычку з сабой.

ГАРОШКА

Мусіць яны пазайздросьцілі конскаму хлебу.

ГАНУЛЯ

Гэта Мікітка кожны дзень гэтак на службу езьдзіць.

МІКІТА

А так, пане профэсар. Пры сучасным політычным і экономічным становішчы Расійскай, медждy протчым, імпэрыі ня можна йначай. Цяпер так: калі конь можа цягаць павозку, то чалавек і пагатове. Натое-ж у нас і абсолютная свабода, каб усё жывое мела абсолютнае раўнапраўе.

ЯНКА

Раўнапраўе, то раўнапраўе, але-ж хіба яно вам не загадвае быць штодзень за нейкага саматужнага вазюра?

МІКІТА

О, не! Каламажку я цягаю з сабой толькі дабравольна і толькі для ўласнай выгады. Папершае: на службу і са службы важу патрэбныя сабе афіцыяльныя, медждy протчым, паперы; падругое: важу, але ўжо толькі са службы, усялякія пайкі, коопэрацыйны тавар і іншае; патрэцяе: вось пападаецца па дарозе якая-небудзь контрабанда, іначай кажучы—рэчы, якія ўвозіць у Менск забаронена: мука, крупы, бульба, сала, масла, цыбуля, рэдзька і гэтаму, медждy протчым, падобнае. Значыцца, выгандляваў цішком, каб ніхто ня бачыў, тое-сёе з гэтай контрабанды на якую-сякую панчоху ці шкарпэтку, палажыў сабе, медждy протчым, на воз і вязі сабе ў сваёй каламажцы. Ну, і ці-ж нявыгодна?

АЛЕНКА
(прабуючы падымаць паасобку портфэлі ў каламажцы)

Ну і цяжкія-ж гэтыя торбы! Ці не каменьне ў іх напакавана?

МІКІТА

Не каменьне, медждү протчым, мамзэль, а наш хлеб штодзенны. (Дастаючы першы портфэль). У гэтым портфэльчыку ўсялякія асабістыя пасьведчаньні: на маю асобу, на маю кватэру, на ваду, на апал, на яду, на хадзьбу і гэтак далей, і яшчэ дакуманты на права ўставаць рана і не ўставаць рана, хадзіць на службу і не хадзіць на службу, насіць вопратку і не насіць вопратку, трымаць грошы і ня трымаць грошы, мець сабе жонак і дзяцей і ня мець сабе жонак і дзяцей, сьвістаць, медждү протчым, на...

ЯНКА
(перабіўшы)

А ў гэным другім лантуху?

МІКІТА
(дастаючы другі портфэль)

А ў гэтым, медждү протчым, портфэльчыку ўсялякія дэкрэты, законы, пастановы, загады, рэзолюцыі, інструкцыі аб раўнапраўі ўсіх расаў і падрасаў, усіх нацый і паднацый, усіх народаў і паднародаў, усіх моваў і падмоваў—у нашай ядынай і непадзельнай Літбеларускай рэспубліцы. (Дастаючы трэці портфэль). У гэтым толькі грошы—мая пэнсія за першыя дзесяць дзён гэтага ліпня месяца і за два тыдні наперад. (Дастаючы чацьверты апошні портфэль). А ў гэтым карапузіку важнейшыя дакуманты: профсаюзу, біржы працы, культасьветы, нашага № 157348 дамкому, у якім я паўнапраўны сакратар, і гэтак, медждү протчым, далей. (Дастаючы іншыя рэчы з каламажкі). Далей ідуць мае за месяц чэрвень, за першыя дзесяць дзён ліпня і за два тыдні наперад дармовыя, медждү протчым, пайкі: сем фунтаў адборнай атрубянай мукі, паўтара фунта з асьмушкай круп, два фунты з чвэрткай гароху, ня ведаю колькі газы, паўчвэрці фунта і два лоты солі, і да ўсяго гэтага яшчэ: селядцы, тараны, сем з паловай фунтаў дроў, пудэлачка, медждү протчым, пудры, а-ля-руж, падстаўка для кветак, тры чаркі, а болей, здаецца, нічога няма.

ЯНКА

Як уважаю, дойная каза вышла з вашай свабоднай профэсіі аратара: стольki грошай, ды яшчэ дармовыя пайкі!

МІКІТА

Бачыце, пане профэсар, як вам сказаць, меджду протчым, я ўжо махнуў рукой на ўсе свабодныя профэсіі: штосьці мне яны не шанцуюць.

ГАНУЛЯ

Не шанцуюць, бо не за сваё бярэшся. Гэта-ж, трэба вам ведаць, чуць не наклікаў на сваю галаву безгалоўя. Як толькі немцы вышлі, то ён ужо на другі дзень палез на Трэку недзе на вышкі і давай, на чым сьвет, падбухторываць людзей. Спачатку ўсе зьдзівіўшыся глядзелі, сьмяяліся, а пасьля давай шпурляць у яго чым хто папала. Сьцягнулі гвалтам з вышак і нямаведама куды-б зацягнулі. Але на шчасьце заступілася мамзэль Наста і сяк-так выпутала з гэтай бяды.

МІКІТА

Меджду протчым, мамаша, вы крыху ня ў тых колерах адмалявалі ўсю гэту трагічную гісторыю. Уся бяда была ў тым, што я не ўгадаў, на якую, меджду протчым, стануць пляцформу, дзеля гэтага пасьлізнуўся і быў змушаны прымусова зыйсьці з трыбуны. І гэтае, меджду протчым, здарэньне пераканала мяне, што кроў свабодных профэсій у маіх жылых яшчэ не цячэ і што маё праўдзівае прызваньне вось у гэтым (хлопаючы па портфэлях): паперы, паперы й паперы. Цяпер я, пане профэсар, маю шаснаццаць дзенных і восем вячэрніх, меджду протчым, пасадаў рэгістратара ў розных Менскіх Губэрскіх Саўхозах, Нархозах, Комхозах, Домхозах і іншых аддзелах, пад'аддзелах і напаўпададдзелах, дзе, меджду протчым, сяджу сабе і сяджу сабе, пішу сабе і пішу сабе. На маю пільную працу нават начальства, меджду протчым, зьвярнула ўвагу і да маёй рангі рэгістратара дабавіла ганаровую падрангу, якая панашаму завецца „Совбур“. Бяда толькі, меджду протчым, што вось новая, па ліку трэцяя, палітычная сытуацыя спыняе на няведамы час гэту маю рэгістратарска-совбурскую кар'еру.

(Уваходзяць з дваіх праціўных дзьвярэй ВУЧОНЫЯ).

ЗЬЯВА IV

ТЫЯ-Ж—ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ—УСХОДНІ ВУЧОНЫ

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ
(стукнуўшыся з Усходнім)

Пся крэв!

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Чорт подзеры!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

Пшэпрашам пана!

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Ізьвініце, судар!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ

І пан ту?

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

І вы зьдзесь?

(Кланяюцца самі сабе і прысутным).

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ
(да Янкі)

Бардзо на часе, жэ пан обэцным ест. Для вэбогацэня нашэй ведзы польскей потшэбнэ сон ешчэ нектурэ шчэгулы о нібы вашым краю. Можэ шановны пан поінформуе цось о пшыродзе так званэй по вашэму Бялэй Русі і цось о тэм, яке собе закрэсьляце граніцэ політычнэ.

ЯНКА

Прырода наша, пане вучоны, прыродная. Маем поле і лес, горы і даліны, рэчкі і вазёры, нават мора мелі—называлася Пінскае,—але окупанты зьмяшалі яго з гразёй, дык засталося толькі Пінскае балота. А граніц політычных ня маем, бо і політыкі сваёй ня маем—на чужой політыцы пакуль што езьдзім.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(запісваючы ў нататнік)

Природа в Русском Северо-Западном крае веліка і обільна,—есть суша і водныя басейны, дажэ морэ собственное імелось, на благодара врэдным клімацічэскім веяніям с Запада

поіменованное морэ утонуло в Пінском болоце. Что касается поліцічэскіх граніц обласьці, то оне в представленіі зьдзешніх общчэ-русскіх людзей очень туманны. Всё-жэ прымечается стрэмленіе расшырыць эці граніцы на Запад.

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ
(запісваючы ўперамежку з Усходнім)

Пшырода на Польскіх Крэсах Всходніх надзвычай буйна і богата; эгзыстуе лёнд і водозьбёры; край тэн посядал навэт можэ, але, завдзенчаёнц шкодлівым вплывом зэ Всходу, можэтэ пшэісточыло сень в Піньске блото. Цо сень тычы граніц політычных краю, то вэглендэм іх у месцовэй людносьці вшэхпольскей пшэдставене бардзо не яснэ. Еднак, спостшэга сень донжэне розшэжыць овэ граніцэ на Всхуд.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ

Ешчо одзін маленькій вопрос: Вашы землякі не собіраются в будушчэм прыобрэсьці себе морэ вместо утонувшего, чтобы современем пробіць себе куда-нібудзь окошко—в Европу ілі Азію?

ЯНКА

Нам і бяз мора, пане вучоны, хапае дзе тапіцца, як павее пошасьцяй праз усходнія ці заходнія „акошкі“.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(запісваючы)

О Дарданелах, о Індзійскіх морях і о какіх лібо окошках не помышляют і помышляць не жэлают, ібо, по іх жэ словам, і без того імеют гдзе топіться, когда повеет сквозьнякамі із Запада.

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ
(запісваючы ўперамежку з Усходнім)

О розшэжэню своіх граніц од можа до можа не мажон і мажыць собе не жычон, поневаж, як самі твердзон, маён гдзе топіць сень і бэз можа, гды повеён пшэцёнгі зэ Всходу.

УСХОДНІ ВУЧОНЫ
(скончыўшы пісаць)

Благодару вас!

ЗАХОДНІ ВУЧОНЫ
(скончыўшы пісаць)

Дзенькуен пану!

(ВУЧОНЫЯ кланяюцца і выходзяць кожны ў праціўныя дзьверы, якімі прышоў быў).

ЗЬЯВА V

ГАНУЛЯ—ГАРОШКА—АЛЕНКА—ЯНКА—МІКІТА

ЯНКА
(да Мікіты)

Ну і дурыгаловы гэтыя вашы вучоныя!

МІКІТА

Усё гэта, меджду протчым, тутэйшыя людзі: адзін дзякавы сын, а другі—арганіставы.

АЛЕНКА

Хоць яны і вучоныя і тутэйшыя, а ўсё-ж такі надта сьмешныя.

МІКІТА

Для асоб з глухой вёскі, мамзэль, можа яны і сьмешныя, але для Менскай рускай, меджду протчым, інтэлігенцыі яны зусім сур'ёзныя вучоныя.

ЯНКА

Такія сур'ёзныя, пане совбур, як і сягонешні выгляд вашай хаты, асабліва гэтыя хвасты ад шпалераў ды абразы задам наперад.

МІКІТА

Гэта, пане профэсар, ёсьць вынік майго апошняга, меджду протчым, службовага становішча і апошняй палітычнай сытуацыі, якая ўтварылася ў Расійскай, меджду протчым, імпэрыі. Усё гэта вымагала тое-сёе зьмяніць і ў хатніх абставінах, каб такім спосабам надаць болей, меджду протчым, дэмократычнасьці і прастаты.

ЯНКА

Лёгкі і танны спосаб у вас дапасоўвацца да сытуацыі.

МІКІТА

Надта лёгкі і танны. Глядзеце. (Пераварачвае абразы). Раз, два! і гатова.

ЯНКА

Цікава толькі, як гэта вы з сваім апошнім саўбураўскім становішчам дапасуецеся да самай навейшай палітычнай сытуацыі, што круціцца ўжо каля Пярэспы?

МІКІТА

Аб гэтым, я таксама, меджду протчым, не забыўся. Мой профэсар гэр Сьпічыні працуе са мной у даным кірунку ўжо некалькі часу і памагае мне расьцярэбліваць дарогу да будучай маёй кар'еры ў губарнатарскай канцылярыі. Бяру ў яго лекцыі таго „языка“, з якім прыходзіць новая сытуацыя.

ЯНКА

Глядзеце толькі, каб гэты гэр Сьпічыні вам ня ўставіў і тут сьпіц, як і перад нямецкай сытуацыяй.

МІКІТА

Меджду протчым, гэр Сьпічыні таму ня вінен, што напладзілі сабе людзі языкоў, як тая трусіха трусянят, і мне, меджду протчым, як ідуць немцы—вучыся панямецку, як ідуць палякі—вучыся папольску, а як будуцьісьці нейкія іншыя—вучыся панейкаму паіншаму. І гэр Сьпічыні тут ня пры чым. Эх, каб я быў, меджду протчым, царом! Завёў-бы я ад Азіі да Аўстраліі, ад Афрыкі да Амэрыкі і ад Смаленску да Бэрліну адзін непадзельны рускі язык, і жыў-бы сабе тады прыпяваючы. А то круці галавой над языкамі, як баран які над студняй.

ЯНКА

Бачыў бог, што ня даў сьвіньні рог, а рэгістратару пананаваньня. Але чаму-б вам, колежскій рэгістратар Нікіцій Зносілов, ня стацца тым, чым вы самдзеле ёсьць: Мікіта Зносак—і мілагучна і патутэйшаму, ды языкоў ня трэба мяняць, як цыган коні?

МІКІТА

Як гэта разумець, меджду протчым?

ЯНКА

А надта проста: стаць на свой тутэйшы грунт, на той грунт, на якім узрасьлі вашы бацькі, дзяды.

МІКІТА

Медждy протчым, вы напамыкаеце, сябра беларус, каб я стаў не на свой, а на ваш—беларускі, хэ-хэ-хэ! грунт.

ЯНКА

А хоць-бы й так.

МІКІТА

Медждy протчым, пане настаўнік, яшчэ я ня ўпаў з сваім гонарам так нізка, каб лезьці ў вашу, выбачайце, мужыцкую беларускую кампанію. Вы можа параіце мне яшчэ і вашага Тарашкевіча граматыку зубрыць?

ЯНКА

А чаму-ж бы не?

МІКІТА

Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! І жартаўнік-жа вы, дзядзька беларус, нязвычайны вы жартаўнік! Ха-ха-ха! Ня маючы што рабіць, інтэрнацыянальная інтэлігенцыя выдумала гэты нейкі нацыянальны беларускі язык, а вы хацелі-б заставіць нас, руска-ісьціную тутэйшую, медждy протчым, інтэлігенцыю сушыць над ім свае апошнія мазгі. Ха-ха-ха! Вось дык дадумаліся! Ха-ха-ха! Медждy протчым, пане беларус, мне ваш (з націскам) „дэмократычны“ язык непатрэбен, калі я маю свой, медждy протчым, мацярынскі рускі язык.

ЯНКА

О так, так! Для вашага гонару падавай вам мацярынскі язык цароў, Мураўёвых-вешацеляў, Распуцінаў, Азэфаў і ўсея кампаніі падобных ім, а на свой, папраўдзе для вас родны, як вы кажаце, язык, вам напляваць. Эх русацяп, вы русацяп! Але годзе аб гэтым! Калісь вы, пане рэгістратар, апомніцеся, але каб ня было запозна. (Да ГАНУЛІ). Цяпер я да вас, цётачка, толькі ня з спрэчкай, а з просьбай: ці ня можна будзе ў вас мне з маёй кампаніяй пераначаваць? Шукаць іншага месца для начлегу неяк ня хочацца.

ГАНУЛЯ

А начуйце, мае дзеткі, начуйце, колькі хочаце! Гэны пакой, дзе вы кватаравалі, свабодны, дык і лезьце пакуль што туды.

ЯНКА

Шчыра дзякую! (Выходзіць з АЛЕНКАЙ і ГАРОШКАЙ. Уваходзіць СЬПІЧЫНІ).

ЗЬЯВА VI

ГАНУЛЯ—МІКІТА—СЬПІЧЫНІ

МІКІТА

Вельмі паважанаму профэсару маё шчырае, меджду протчым, прывітаньне! Як гэта міла з вашага боку, што нават і ў гэтакі трывожны крыху час вы не забываецеся аб маёй адукацыі!

СЬПІЧЫНІ

Я толькі выпаўняю сваю місію, як і вы, мусье Зносілов, сваю місію. А ўзяўся за гуж—не кажы, што ня дуж.

МІКІТА
(выкладаючы слоўнікі)

Зусім справядліва, мусье профэсар. Мы з вамі высока трымаем свае сьцягі: вы сьцяг, меджду протчым, навучаньня, а я—сьцяг, меджду протчым, вартаваньня. І наша патомства калісь занатуе, меджду протчым, нашы іменьні на залатой дошцы. Меджду протчым, мамаша, можа пакініце на хвіліну гэты пакой, пакуль у нас будуць цягнуцца лекцыі. (ГАНУЛЯ выходзіць).

ЗЬЯВА VII

МІКІТА—СЬПІЧЫНІ

СЬПІЧЫНІ

Можам прыступіць, мусье рэгістратар!

МІКІТА

Я ўжо гатоў, мусье профэсар!

СЬПІЧЫНІ

Мы ўжо з вамі прайшлі прывітаньні звычайныя і ўчора пачалі так званыя прывітаньні шыварат-навыварат. Паўторым тое, што пачалі. Як будзе: сабачая твая кроў?

МІКІТА

Пся крэў, затрацона душа.

СЬПІЧЫНІ

Як будзе: згінь ты прападзі, нячыстая сіла?

МІКІТА

Ідзь пан до сту д'яблув за Буг.

СЬПІЧЫНІ

Вельмі добра, дужа добра! Самае важнае, што не забыліся „за Буг“. А цяпер, як будзе: ня лезь, бо дастанеш поўху?

МІКІТА

Нех се пан не наставя, бо достанеш по пыску і ўтонеш в Немідзэ.

СЬПІЧЫНІ

Віншую, віншую! Зусім добра. Поступ у навуцы вялікі. Папрабуем затое з іншай бочкі. Перакулеце на наш манер такі зварот: ешчэ Польска не згінэла.

МІКІТА

Яшчэ Польшча ня згінула, але зьбіраецца згінуць.

СЬПІЧЫНІ

А цяпер ператлумачце: Двадзесьце пеньць.

(Уваходзіць НАСТА).

ЗЬЯВА VIII

МІКІТА—СЬПІЧЫНІ—НАСТА

НАСТА

Можаце віншавацца, панове! З пэўных крыніц я напэўна даведалася, што ўжо „нашы“ занялі Менск.

СЬПІЧЫНІ

Як гэта, мамзэль,—нашы?

НАСТА

Ну, палякі, калі вам гэта, пане профэсар, лепей падабаецца.

СЬПІЧЫНІ

Выбачайце, мусье Зносілов, але мы на сягоньня лекцыю спынім. Мушу йсьці пільнаваць хаты. Маю гонар кланяцца! (Хоча йсьці).

МІКІТА

А як-жа, мусье профэсар, з гэтым „двадзесьце пеньць“?

СЬПІЧЫНІ

Заўтра, мусье рэгістратар, пройдзем на практычнай лекцыі. (Выходзіць).

МІКІТА
(крычыць)

Меджду протчым, мамаша! Дзядзька беларус! Палякі ў Менску!

(Уваходзяць ЯНКА і ГАНУЛЯ).

ЗЬЯВА IX

МІКІТА—НАСТА—ЯНКА—ГАНУЛЯ

ЯНКА

Што? у Менску пажар?

МІКІТА

Не пажар, дзядзька беларус, а палякі, палякі! Разумееце?

ЯНКА

Ну, гэта ўсё роўна.

МІКІТА

Вам, чалавеку бяз рангаў і клясаў у прошлым, і без надзеі на асэсарства ў будучым, пэўна, што ўсё роўна, але для мяне, меджду протчым... Гэ-гэ! А цяпер далоў совбурскую

форму! (Хоча скідаць куртку). Ах, пардон! Я забыўся, што мамзэль Наста тут. Але вось гэта можна і цяпер пасхаць, междзу протчым, к чорту.

(Пачынае кідаць аб зямлю портфэлі, апрача портфэлю з грашыма).

ЯНКА

Ці не пасьпяшыліся, пане рэгістратар, пляваць у карытца,—каб ня прышлося напіцца.

МІКІТА
(пакінуўшы кідаць портфэлі).

Чаму, междзу протчым?

ЯНКА

А як ізноў унеспадзеўкі тыцне ў Менск ваша совбурскае начальства? Што тады вы бяз гэтых торбаў запяяце?

МІКІТА

А праўда, междзу протчым, праўда,—я крыху зарапартаваўся. Быўшае, цяперашняе і будучае начальства заўсёды і ўсюды трэба шанаваць і мець навоку, калі ня хочаш папсаваць свае паперы. Междзу протчым, мамаша, схавайце гэтыя портфэлі—можа дзе пад комін, ці куды іх падсунеце. Пакіньце толькі портфэль з маёй пэнсіяй. (ГАНУЛЯ па аднаму носіць портфэлі). А я папрашу пардону ў гасьцей і на хвіліну адлучуся зьмяніць свой знадворны выгляд, згодна з самай навейшай, междзу протчым, палітычнай сытуацыяй.

(Дастае з скрынкі вопратку і выходзіць. Колькі хвілін ЯНКА і НАСТА застаюцца на сцэне моўчкі, ня ведаючы, што з сабой рабіць).

МІКІТА
(уваходзіць пераадзеты ў сваю чыноўніцкую форму з усімі адзнакамі, акручваючыся на пяце)

Ну, як, шаноўныя, междзу протчым, мамзэлі і мусьі? Той самы ды ня той самы! Ці-ж не мэтаморфоза?

НАСТА

Я захоплена вашай, мусье Нікіці, мэтаморфозай!

ЯНКА

Перакуліцца з нічога ў нішто—не вялікая мэтаморфоза.

МІКІТА
(як-бы не пачуўшы, да Ганулі)·

Меджду протчым, мамаша, трэба хутчэй залю прывесьці да чалавечага падабенства. Выносьце першым чынам начоўкі з бялізнай, а я, меджду протчым, вытарабаню каламажку. Ага! Кідайце сюды ў павозку бялізну, а наверх стаўляйце начоўкі—гэтак за адным замахам усё выцягнем. (Паклаўшы бялізну і начоўкі з вадой на каламажку, вывозяць: ГАНУЛЯ цягне, а МІКІТА падпіхае. Праз хвілю варочаюцца). А цяпер займемся адсабураваць сьценкі. Вы, меджду протчым, мамаша, прышпільвайце чым-небудзь адвіснутыя матузы ад шпалераў, а я адкулю на добры бок абразы. (ГАНУЛЯ падшпільвае шпалеры, МІКІТА пераварачвае абразы, НАСТА ім памагае. Праз нейкую хвіліну ўваходзяць: ДАМА, ПОП, СПРАЎНІК, ПАН).

ЗЬЯВА X·

МІКІТА—НАСТА—ЯНКА—ГАНУЛЯ—ДАМА—ПОП—СПРАЎНІК—ПАН

ПОП

Мір очагу сему!

МІКІТА
(усьцешыўшыся, вітаецца).

Ах! Каго я, меджду протчым, бачу? Мадам-сіньёра!—цалую ручкі. Ацец духоўны!—даўно чакаю вашага благаслаўленьня. Вашаму родзію пакорны прывет і падчыненьне! Ясьне пану грабю нізка кланяюся! Ах! Якімі-такімі шляхамі пазволілі сабе прыбыць сюды, меджду протчым, доўга чаканыя госьці? (ГОСЬЦІ ўсім кланяюцца, сядаюць,—ПОП бліжэй да вакна).

СПРАЎНІК

Разам з новай окупацыйнай уладай прымашыравалі ў Менск.

ДАМА

І лічылі сваім абавязкам, мусье рэгістратар, злажыць вам першаму сваю першую па прыезьдзе сюды візыту.

ПАН

Ваша гасьціннасьць у тыя, цяжкія для нашага стану, часы абавязвала мяне як найхутчэй прывітаць вас ад сябе і ад маіх...

ПОП

Душа мая возрадавалася пры созерцаніі, како агнцы сіі возвращяшэся в стадо свое. І прышэд я с німі дабы однім веселіем возвеселіціся з вамі, чадо мое, рэгістратор!

МІКІТА

Бяда мая! чым-жа я буду гасьцей высокадастойных прымаць? Меджду протчым, мамаша, ці там ня знойдзецца чаго пайковага закусіць?

ГАЛАСЫ

Ня трэба! Ня трэба! Дзякуем!

СПРАЎНІК

Мы ўжо пасьпелі ня толькі закусіць, але й выпіць крыху. Ацец духоўны таксама пасьпеў пагасьціць у нас.

ПОП

Трапеза была обільная, яствы упітацельныя: амэрыканскае сала...

СПРАЎНІК

Амэрыканскі кумпяк...

ПАН

Амэрыканская булка...

ДАМА

Амэрыканскае какао...

ЯНКА
(набок)

Амэрыканскія фігі.

МІКІТА

Мінуўшая політычная, меджду протчым, сытуацыя нічога падобнага нам у пайкох не давала.

СПРАЎНІК

Затое цяперашняя ўсё дасьць.

ЯНКА
(на бок)

Нават узяткі.

МІКІТА

Але пакуль-што-якое, мне ад сэрца, меджду протчым, хацелася-б дастойна пачаставаць і павесяліць высокіх пэрсон.

ДАМА

А ведаеце, мусье Зносілов,—бяду гэту можна лёгка паправіць. У мяне зьявілася цудоўная ідэя: той вечар у вас на імянінах, перад выхадам немцаў, такое мілае ўражаньне пакінуў, што я вельмі была-б шчасьлівай, каб сягоньня яго паўтарыць.

МІКІТА

Мадам-сіньёра, я ўвесь да вашых, меджду протчым, услугаў! Значыцца, пачынаем ад пачастунку. Меджду протчым, мамаша, чым хата багата.

ДАМА

О не, мусье рэгістратар,—вы не згадалі! Дзякуючы таму, што мы ўжо частаваліся, паўторым сягоньня толькі другую частку праграмы таго вечару.

МІКІТА

Танцы, меджду протчым?

ДАМА

Мусье, цяпер вы згадалі! (Да прысутных). Я думаю, што шаноўнае таварыства са мною згодна?

ГАЛАСЫ

Згодны! згодны!

ДАМА

А цяпер, мусье Зносілов, дазвольце накруціць грамафон.

МІКІТА

Грамафон... грамафон... меджду протчым, грамафон, мадам-сіньёра, у... у рэпарацыі.

ДАМА

Тады дазвольце мне балалайку. (МІКІТА падае). Я папрашу гэтага мусье (паказвае на ЯНКУ), каб сыграў на балалайцы. (Падыходзіць і падае ЯНКУ балалайку). Мусье беларус, не адмоўцеся, сыграйце нам вальца!

ЯНКА

Магу сыграць. Калі тут кампанія ваша ўладзіла танцкляс для окупантаў, дзе кожны з іх заходзіць і танцуе сваё „Гоцаца", дык чаму-ж бы мне ў гэтым танцклясе і не пайграць.

ДАМА

Вельмі прыемна з вашага боку!

(ЯНКА грае вальца. Танцуюць тры пары ў тым самым парадку, што ў першым акце. ПОП таксама не танцуе. У пачатку танцаў уваходзяць АЛЕНКА і ГАРОШКА).

ЗЬЯВА XI

ТЫЯ-Ж—АЛЕНКА—ГАРОШКА

ПОП
(пільна ўглядзеўшыся ў акно, потым да танцуючых)

Чады мої, остановіцесь! В сію обіцель градзе большэвік.

ТАНЦУЮЧЫЯ
(пакінуўшы танцаваць)

Як?... што?.. адкуль?..

(Паміж Мікітавымі гасьцямі перапуд і бегатня).

МІКІТА
(зірнуўшы ў акно)

А такі-ж градзе і да нас... Ой-ей!.. і з аружжам у руках! А казалі, што іх ужо няма. Ой-ей!.. ой-ей!.. Мамзэль Наста, якія-ж гэта няпэўныя вашы пэўныя крыніцы!

ГАЛАСЫ

Трэба хавацца! Хутчэй! Хавацца! Хавацца!

МІКІТА

Мамзэль Наста, перакульвайце задам наперад абразы (НАСТА пераварачвае абразы). Мадам-сіньёра, хавайцеся сюды! Ваша

родзіе, сюды! а вы, пане пан, во сюды! Ацец духоўны, меджду протчым...

ПОП

Не суеціцеся обо мне, сын мой! Мої облачэнія зашчытой мне от всякіх зол земных:

МІКІТА

Меджду протчым, мамаша, я залезу сюды, а вы станьце так, каб мяне засланіць. Вось так! Ну, цяпер можа йсьці.

(Пауза досыць доўгая. ЯНКА іронічна ўсьміхаецца, АЛЕНКА пырскае здушаным сьмехам, ГАРОШКА пыхкае люльку і плюе. НАСТА порыцца каля абразоў. Уваходзіць ЧЫРВОНААРМЕЕЦ з абломкам стрэльбы).

ЗЬЯВА XII

ТЫЯ-Ж—ЧЫРВОНААРМЕЕЦ

ЧЫРВОНААРМЕЕЦ

Ці ня можна ў вас, таварышы, перасядзець, пакуль сьцямнее? Бо я адстаў ад сваёй часьці і толькі ўночы змагу выбрацца з гораду, каб дагнаць сваіх.

МІКІТА
(вылазячы з укрыцьця, да Чырвонаармейца)

А, папаўся, меджду прочтым, нарэшце! Складай аружжа! Вывешывай белы флаг! Здавайся ў палон, меджду протчым!

ЧЫРВОНААРМЕЕЦ
(палажыў на бок абломак стрэльбы і паглядзе, не разумеючы, у чым справа).

СПРАЎНІК
(вылезшы з іншымі з укрыцьця)

Зусім справядліва! Забірайце яго ў палон!

ДАМА

Ах, мусьі! У вас, як бачу, пачынаюцца вайсковыя змаганьні. Дазвольце мне быць сястрой міласэрдзя.

СПРАЎНІК

Наколькі я разумею стратэгію, то, здаецца, справа абыйдзецца без крывяпраліцьця.

МІКІТА
(да Чырвонаармейца)

Абвяшчаю вас сваім палонным! Без майго, меджду протчым, дазволу ня маеце права даць і кроку.

ПАН

Надта ўсё добра складаецца для вас, пане рэгістратар. Як зьявіцеся з гэтым палонным да новае ўлады, то ваш прэсьціж адразу падымецца ў яе вачох на сто процантаў.

СПРАЎНІК

І вы павінны зараз ісьці са сваёй здабычай у штаб окупацыйных войск. Там вы пачуецеся, як вольны з вольным.

ПАН

І як роўны з роўным.

МІКІТА

Значыцца, ужо йду. Мадам-сіньёра і мусьі, ці таксама, меджду протчым?..

ГАЛАСЫ

Ідзем... Усе ідзем!.. Ідзем!..

МІКІТА
(да Чырвонаармейца)

Шагам марш у палон! Пачакайце! (Да сваёй кампаніі). А трофэі таксама забраць?

ГАЛАСЫ

Забіраць! Забіраць!

(ДАМА, ПОП, СПРАЎНІК, ПАН, МІКІТА, акружыўшы ЧЫРВОНААРМЕЙЦА, выходзяць маршавым крокам).

МІКІТА
(з абломкам стрэльбы на рамі, напявае)

Оруж'ем на солнцэ сверкая,
Под звукі ліхіх трубачэй,
По уліцам пыль подымая
Проходзіл полк гусар усачэй...

ЗАСЛОНА

ДЗЕЯ ЧАЦЬВЕРТАЯ

Час пасьля паўдня. Мікітавы пакой выглядае з большага—як у першай дзеі. разумеецца, без грамафона, люстра і мяккіх крэслаў, некаторыя рэчы спакаваны як у дарогу. Зрэдка далятаюць далёкія гарматныя выстралы.

ЗЬЯВА I

ГАНУЛЯ, пасьля—ЯНКА—АЛЕНКА

ГАНУЛЯ
(сядзіць на спакаваных вузлох і робіць панчоху)

ЯНКА
(уваходзіць з Аленкай)

Дзень добры, цётачка! Што вы так задумаліся?

ГАНУЛЯ

Ах, гэта вы, пане настаўнік! І Аленка з вамі... Як я рада, што вы не забыліся нас у гэтыя трывожныя мінуты.

ЯНКА

Ці-ж пяршыня для Менску гэтыя трывожныя мінуты? Час было-б, цётачка, і прывыкнуць да іх.

ГАНУЛЯ

Дыўно-ж так. Але сваім чынам дадзела ўсё гэта, ах, як дадзела!

ЯНКА

Э! ліха перамелецца і мука будзе. (Пауза). А мы вось з Аленкай сумысьля зайшліся, цётачка, да вас, каб пахваліцца перад вамі сваім шчасьцем.

ГАНУЛЯ

Нязвычайныя вы людзі, калі яшчэ можаце сягоньня хваліцца шчасьцем.

АЛЕНКА

А такі-ж нязвычайныя, цётачка.

ЯНКА

І маем чым пахваліцца. Дык слухайце ўважліва, цётачка, рыхтуйцеся віншаваць: Я, настаўнік, Янка Здольнік...

АЛЕНКА
(перабіраючы)

І я, настаўніца Аленка Гарошчышка...

ЯНКА

Узялі ды паміж сабой пажаніліся. Цяпер яна мая жонка назаўсёды.

АЛЕНКА

І ён таксама—мой муж, але ці назаўсёды—яшчэ паваражу.

ГАНУЛЯ

А мае-ж вы міленькія! Пашлі вам долечка ўсяго найшчасьлівейшага. І павянчаліся ўжо?

ЯНКА

А як думалі, цётачка? Абавязкова павянчаліся, ды яшчэ як урачыста. Зялёны бор шлюб нам даваў, зоркі дружкамі былі, а расіца срабрыстая шлюбныя персьцені сьвянціла.

АЛЕНКА

А праўда, праўда, цётачка! Шлюб наш быў гэткі ўрачысты.

ГАНУЛЯ

Ну, і пайшлі плот гарадзіць, каб вы цяміліся, мае-ж вы шлюбоўнікі! А вясельле таксама было? Чаму-ж мяне не паклікалі?

ЯНКА

Вясельле, цётачка, адлажылі пакуль што да таго часу, калі апошні окупант ад нас выйдзе, бо пры іх нявесела на вясельлі.

ГАНУЛЯ

Ці не задоўга прыдзецца чакаць на гэта?

АЛЕНКА

Ды праўду кажучы, доўга ці коратка—гэта ня важна. Але ў нас, цётачка, важнейшая бяда.

ГАНУЛЯ

А што-ж такое?

АЛЕНКА

Татку-ж майго йзноў у абоз пагналі. Але так пагналі, што і сьлед згінуў. Ужо тут, у Менску, мы даведаліся, што перш адны гналі, пасьля—другія, потым—зноў тыя самыя, потым—зноў другія, а там далей і няведама, хто гоніць і куды гоніць.

ГАНУЛЯ

Ганяюць людзі людзей бяз-дай-прычыны ды ганяюць. А каму гэта патрэбна, дык яны пэўна й самі ня ведаюць.

АЛЕНКА

Як татку, бывала, бяруць у абоз, дык ён заўсёды і кажа, што едзе окупантаў вывозіць. Але, бедны, возіць, возіць, ды ніяк вывезьці ня можа.

ГАНУЛЯ

Усё роўна, як той дзед з бабай рэпку сваю—цягнулі-цягнулі, ды ніяк не маглі выцягнуць. Але затое татка твой хоць сьвету пабачыць,—пад старасьць будзе меці што ўнукам расказваць.

АЛЕНКА
(як-бы саромліва)

Ды ў яго яшчэ ўнукаў і няма.

ГАНУЛЯ
(усьміхаючыся)

Дык будуць, мае мілыя, будуць.

ЯНКА

Ой, нешта, мабыць, блазноцкае падумалі, цётачка, бо аж вочы спусьцілі.

ГАНУЛЯ

А бадай вы пакісьлі, мае дзеткі! І старую ў грэх вядзіцё. Давайце лепей аб чым іншым пагамонім. Во, якраз успомніла.

Былі-ж і сягоньня гэныя нібы вучоныя Мікіткавы. Аб вас, пане настаўнік, пыталіся. Хацелі, кажуць, даведацца, які магнэс болей вас да сябе цягне—усходні, ці заходні.

ЯНКА

Трэ' было, цётачка, сказаць, што ні той, ні сёй, а тутэйшы.

ГАНУЛЯ

Я так і падумала, але не сказала, бо пабаялася, што не патраплю вучоным павучонаму адказаць.

ЯНКА

А болей нічога ня пыталіся?

ГАНУЛЯ

Нічога, толькі паміж сабой тое-сёе павучонаму пагаманілі, праз свае падзіральнікі туты-сюды зірнулі ды пайшлі. Усходні вучоны сказаў, што пойдзе на Захад, а Заходні сказаў, што пойдзе на Ўсход.

ЯНКА

Ну, цяпер яны ня скора з сабой спаткаюцца.

ГАНУЛЯ

Ї я так падумала, але не пасьпела гэтага ім сказаць.

(Уваходзіць МІКІТА. На шапцы ў яго вялікі значок з белым арлом,—брыль абабіты бляхай; фрэнч і галіфэ новыя, з цёмна-жоўтага сукна, боты жоўтыя Уваходзіць з напоўненым вядром).

ЗЬЯВА II

ГАНУЛЯ—ЯНКА—АЛЕНКА—МІКІТА

МІКІТА
(паставіўшы вядро)

А, меджду протчым, пан профэсар завітаў да нас. Маё ўшанаваньне! Як я рад, як я рад, што з вамі спаткаўся. Ах, і мамзэль Аленка тут!? Дзень добры, мамзэль, меджду протчым.

АЛЕНКА

Дзень добры, пане рэгістратар! (З удаваным смуткам). Толькі-ж я не мамзэль, а ўжо мадама.

МІКІТА

Тым лепей, меджду протчым. Віншую!

ЯНКА
(паказваючы на вядро)

А гэта што ў вас за такая зацірка ў ражцы?

МІКІТА

Не зацірка, дзядзька беларус, не зацірка, а праўдзівая цэнтра-белсаюзаўская, меджду протчым, патака. Добрыя людзі адчынілі склад з ёю на Нізкім рынку і—бяры, хто хочаш і колькі хочаш. Можаце і вы набраць, меджду протчым.

ЯНКА

Дзякую за такія дары данайскія!

ГАНУЛЯ

А нашыя некаторыя мянчане, асабліва з Камароўкі і Пярэспы, гэткім спосабам апошнія гады і жывуць. Як толькі ўлада мяняецца, робяць сабе запас да новай перамены; мяняецца ўлада зноў—зноў робяць сабе запас да новай перамены, і гэтак ужо каторы год. А сёлета, апрача ўсяго іншага, дык яшчэ і дровы з Ваньковічава лесу самакатам коцяць і коцяць на вяроўках.

ЯНКА

Бачыў, бачыў. Такая праца йдзе, якраз як пры будове ягіпецкіх пірамідаў.

МІКІТА

Меджду протчым, такое ўмелае скарыстаньне перамен палітычных сытуацый—надта лёгкі спосаб забясьпечыць сябе на чорны дзень.

ЯНКА

А вы гэта забясьпечаньне пачалі, як відаць, ад патакі?

МІКІТА

Ад большага чаго я не пасьпеў, бо, меджду протчым, сапошні час заняты быў эвакуацыйнымі справамі, довадам чаго служаць вось гэтыя запакаваныя рэчы.

ЯНКА

Дык вы, пане рэгістратар, маніліся пакінуць усе свае руска-ісьціныя варты і ўцякаць з роднага гораду?

МІКІТА

А так, пане профэсар, маніўся, меджду протчым.

ЯНКА

Што-ж, можа, гэта акурат падходзячая была-б для вас профэсія. Езьдзі сабе са сваімі манаткамі ды езьдзі сабе, як гандляр з козамі з кірмашу на кірмаш, туды-сюды езьдзі сабе ды езьдзі. Але ўсё-ж-такі, чаму вы не паехалі?

МІКІТА

Вышла малая мітрэнга. Гэты, меджду протчым, рэдактар Гізульскі, што жыў да апошняга часу ў нашай кватэры, абяцаў мне вылатвіць „пшэпустку" на выезд, але пад'ашукаў. Сам як пан выехаў, а мяне бяз „пшэпусткі" пакінуў. Дарма толькі на вакзал з рэчамі сьцягаўся.

АЛЕНКА

І вы гэта, пане рэгістратар, так да сэрца ўзялі, што ажно барада ў вас вырасла, бо дагэтуль, здаецца, вы не насілі яе?

МІКІТА

А гэта, меджду протчым, яна вырасла ў зьвязку з палітычнымі эмарамі на нашым Менскім горызонце. Мамзэль Наста загадзя папярэдзіла мяне з пэўных крыніц, што пры новай палітычнай сытуацыі будуць дабравольна браць маладых мусьі і дабравольна адпраўляць іх на Ўрангелеўскі фронт. Вось я, не зважаючы на тое—выеду ці ня выеду, і пастараўся не выглядаць маладым.

ЯНКА

Цяпер вам, пане рэгістратар, застаецца толькі прыдумываць новую свабодную профэсію, ці новую клясавую рангу.

МІКІТА

Ды я ўжо прыдумаў, меджду протчым, толькі вы мне павінны ў гэтым памагчы.

ЯНКА

З вялікай ахвотай, калі патраплю.

МІКІТА

Патрапіце—гэта ваша профэсія. Справа ў тым: я пастанавіў перайсьці ў вашу, меджду протчым, партыю.

ЯНКА

Ды я-ж беспартыйны.

МІКІТА

Ну, як вам сказаць? Наогул, меджду протчым, хачу перайсьці на ваш беларускі бок, ці як там. Адным словам, я надумаўся дабівацца беларускага асэсарства.

ЯНКА

О, так! зусім зразумела. Цяпер гэта наймаднейшая свабодная профэсія, і кожны жук і жаба хоча на беларушчыне рабіць сабе кар'еру.

МІКІТА
(як-бы не зразумеўшы прытычкі)

Меджду протчым, пане профэсар, новая палітычная сытуацыя і ўсё такое прымусілі мяне падумаць аб гэтай кар'еры. Бо, як мне казала з пэўных крыніц мамзэль Наста, дык у вас заводзіцца нейкая, меджду протчым, Беларуская Рэспубліка. Ужо нават едзе і старшыня Беларускага Рэўкому Чарвякоў—толькі затрымаўся недзе за Менскам на папаску.

АЛЕНКА

А я чула, што і цётка Бадунова таксама едзе на белай кабыле з Смаленску.

МІКІТА

Ну, яна. меджду протчым, эсэр-беларус і ў рахунак ня йдзе: доўга тут не заседзіцца.

ЯНКА

Значыцца, вы цьвёрда пастанавілі дабівацца сабе гэтай новай кар'еры? Баюся я толькі, каб вы ня вышлі на ёй, як

залетась на аратарстве; пры тым ваша поўнае дагэтуль ігнараваньне гэтай справы й несьвядомасьць...

МІКІТА
(перабіваючы)

Вы, пане настаўнік, не жартуйце. Я ня зусім такі ўжо несьвядомы, меджду протчым, беларус,—нават з вашай літаратурай знаёмы.

ЯНКА

Цікава, цікава! Гэта для мяне неспадзеўка.

МІКІТА

Дык вось, паслухайце, меджду протчым:

Беларусь, мая старонка,
Куток цемнаты,
Жыве Шыла, Грыб, Мамонька,—
Будзеш жыць і ты, меджду протчым.

ЯНКА

На такім знаёмстве з нашай літаратурай далёка, пане рэгістратар, не заедзеце.

МІКІТА

Вось я й надумаўся зьвярнуцца, меджду протчым, з просьбай да вас, каб вы мне ў гэтым памаглі. Прасіў я свайго профэсара Сьпічыні, але ён адказаўся. Кажа, што ён толькі спэц адбеларушчываць, а да абеларушчываньня яго яшчэ змалку адвярнула.

ЯНКА

Вам простая дарога цяпер: запісацца на курсы беларусазнаўства.

МІКІТА

Паміж намі кажучы, меджду протчым, а дзеля ўсякага такога здарэньня з пару дзён хадзіў на такія курсы, але нічога ў галаву не палезла,—асабліва надта трудная для майго рускага ўразуменьня ваша граматыка—гэтыя націскі, націскі...

ЯНКА

А так, пане рэгістратар,—у нашай граматыцы бяз націскаў ані з месца. Але ўсё-такі вам прыдзецца вярнуцца на

гэныя курсы, бо я вам нічога не памагу—сягоньня яшчэ выяжджаю з Аленкай з Менску. Мабыць, і ня скора пабачымся.

МІКІТА

Шкада, вельмі шкада, а я думаў, меджду протчым...

ЯНКА

Ды тут нечага й думаць. Ня ўдасца вам гэта асэсарства, дадуць вам совбурства, а штосьці ды будеце мець, бо ці-ж вам ня ўсё роўна?

МІКІТА

Усё роўна, меджду протчым, і ня ўсё роўна. Беларускае асэсарства, апрача ўсякіх іншых плюсаў, мае ў сабе яшчэ адзін вельмі ласы плюсік—гэта тое, што і пабеларуску, як я пераканаўся, можна праводзіць у тутэйшую сярмяжную шацію вялікія руска-ісьціныя прынцыпы а ядынасьці, непадзельнасьці і самадзяржаўнасьці Расійскай, меджду протчым, імпэрыі.

ЯНКА

О, гэта ўжо провокатарскімі прынцыпамі запахла ад вас! Але сьцеражэцеся, пане рэгістратар. Ідзе народ, беларускі сярмяжны народ ідзе, а ён вашаму руска-ісьцінаму рэгістратарству саб'е рогі.

МІКІТА

Я асьцярожны, надта асьцярожны, і за мяне, сябра беларус, ня турбуйцеся. (Да ГАНУЛІ). Меджду протчым, мамаша, у вас не засталося польскіх марак? Дайце мне,—я зьбегаю чагонебудзь куплю, бо пры новай сытуацыі і гэтыя грошы нічога варты ня будуць.

ГАНУЛЯ
(даючы грошы)

Купі, сынок, купі, толькі можа чаго з яды знойдзеш. Адно—ідзі асьцярожна, каб цябе ў палон не схапілі, або сам у якую нячыстую гісторыю ня ўпутаўся.

МІКІТА
(хаваючы грошы ў галіфэ і выходзячы)

Меджду протчым, я не з такіх, мамаша, каб упутацца. (Да ЯНКІ і АЛЕНКІ). З вамі яшчэ пабачуся—вярнуся хутка. (Выходзіць).

ЗЬЯВА III

ГАНУЛЯ—ЯНКА—АЛЕНКА

ГАНУЛЯ

Ох, неспакойная натура ён у мяне! Кажа—ня ўпутаюся, а ўчора ў такую кашу ўлез, ажно сорам казаць.

АЛЕНКА

А што такое?

ГАНУЛЯ

Ды як-жа! Пайшоў паглядзець на Захараўскую вуліцу, як там паны турбуюць жыдоўскія крамы й спальні. Вось адзін пан,—яго, здаецца, начальнік,—урэпіўся за Мікітку і загадаў яму цягаць чужыя рэчы ў свой панскі пакой у нейкай гасьцініцы, дык бедны Мікітка як не падарваўся, цягаючы футры ды спадніцы. Добра-ж, калі хто са знаёмых ня бачыў, а йначай пойдзе чутка, што і мой сын у грабежнікі ўпісаўся— а яшчэ чыноўнік, скажуць!

ЯНКА

Ці-ж ён і цяпер быў чыноўнікам?

ГАНУЛЯ

А так! Служыў у камісарыяце паліцыі нейкім там разношчыкам; нейкія „пшэпусткі" іхнія ды іншыя дакумэнты разносіў.

ЯНКА

Ня высокае было яго чыноўніцтва, як гэтак.

ГАНУЛЯ

Ды яно-ж праўда! А ўсё віна ў тым, што мой Мікітка вучыўся, але, мабыць,—не давучыўся, і вышла з яго ні богу сьвечка, ні чорту качарга. Рэгістратар! А што цяперашнім часам рэгістратар?—Адно глупства!

ЯНКА

Так! Ваш рэгістратар быў вялікае нішто і застаўся вялікім нічым. Але, выбачайце, цётачка! Пара нам і дамоў. Бывайце здаровы і шчасьлівы!

ГАНУЛЯ
(адвітваючыся)

Дзе там тое шчасьце пры маёй старасьці?!

АЛЕНКА

Як вам, цётачка, будзе надта маркотна, прыяжджайце да нас на вёску, там сонца весялей сьвеціць, і людзі там лепшыя.

ГАНУЛЯ

Добра, дзеткі,—прыеду да вас на вясельле.

(ЯНКА і АЛЕНКА выходзяць і спатыкаюць на парозе ў напоўбасяцкім абарваным адзеньні ДАМУ і СПРАЎНІКА, з якімі раскланьваюцца).

ЗЬЯВА IV

ГАНУЛЯ—ДАМА—СПРАЎНІК

ДАМА
(вітаючыся з Гануляй)

Ах, мадам, да чаго мы дажыліся?!

СПРАЎНІК

Да чаго дажыліся?!

ГАНУЛЯ

Так! Ня важна, паночкі, як бачу, дажыліся: зусім скромна выглядаеце ў гэтым бядацкім адзеньні.

ДАМА і СПРАЎНІК

Занадта скромна!

ГАНУЛЯ

Што-ж гэта вам так прышлося абяднець?

ДАМА

Ды не абяднець, мадам! Гэта мы так сабе... з прычыны перамены палітычнай сытуацыі.

СПРАЎНІК

Усё былое вялічча прышлося загнаць у казіны рог і дапасоўвацца да новага часу і новых людзей.

ГАНУЛЯ

А я думала... што-ж гэта я думала? Ага, што вы паехалі з тымі, як і з немцамі.

СПРАЎНІК

Пшэпустак усім не хапіла.

ДАМА

А я мела пшэпустку, але на адвітальным рауце неяк згубіла.

ГАНУЛЯ

І прышлося вам застацца!

ДАМА і СПРАЎНІК

Прышлося застацца.

ГАНУЛЯ

Бедныя-ж вы! Мой Мікіта таксама застаўся. А той пан, што быў з вамі,—паехаў?

СПРАЎНІК

Яму хапіла пшэпусткі.

ДАМА

Ён ня згубіў яе.

ГАНУЛЯ

Паехаў, а вас пакінуў,—не пакампанейску ён зрабіў.

СПРАЎНІК

Але я надта не бядую. Кажуць, сам Брусілаў ідзе побач з нашымі новымі гаспадарамі, дык не павінен-жа ён папусьціць у крыўду такіх вэтэранаў старой гвардыі, як я.

ДАМА

А я маю ўсе даныя на дармовую соцыяльную апеку. Апрача таго, бацюшка, які з намі ў вас гасьціў, абяцаў, калі што якое мяне прыцісьне, дык зробіць протэкцыю ў Прэображэнскі жаночы манастыр.

ГАНУЛЯ

Значыцца, бацюшка таксама ня выехаў?

ДАМА

Не, ня выехаў.

СПРАЎНІК

Толькі што пайшоў адбіраць у беларусаў ключы ад Юбілейнага дому.

ГАНУЛЯ

Ї чаго бацюшка палез у гэтую політыку. Пільнаваў-бы лепей ключоў ад архірэйскага дому.

(Уваходзіць МІКІТА—босы і бяз курткі, у руках кошык з пляшкамі і два рэвольвэры).

ЗЬЯВА V

ГАНУЛЯ—ДАМА—СПРАЎНІК—МІКІТА

ГАНУЛЯ

А мой-жа ты сыночак! Хто-ж цябе гэта абалваніў?

ДАМА
(прыглядаючыся праз лёрнэтку на Мікіту)

У вас, мусье рэгістратар, фасон касьцюму, як і ў мяне з іх родзіем,—а ля-басяк.

МІКІТА
(стаўляючы кошык з пакупкамі і кладучы на стале рэвольвэры, вітаючыся з гасьцьмі)

Меджду протчым, мадам-сіньёра, цалую ручкі! Іх родзію чэсьць! Але, пардон, мадамы і мусы! Выбачайце за мой няштодзенны выгляд. Мяне толькі-што спаткала ў дарозе сьмешная прыгода. Калі бег я па гэтыя, меджду протчым, пакупкі, на Зыбіцкай вуліцы спаткалі мяне два, мабыць, апошнія ўцякаючыя паны, папрасілі мяне пастаяць, самі зьнялі куртачку, сказаўшы, што гэта з іхнага сукна, потым папрасілі пасядзець і таксама самі зьнялі боты, сказаўшы, што гэта з іхняй скуры.

ДАМА

А далей?

МІКІТА

А далей таксама хацелі тое-сёе, меджду протчым, зьнімаць, але пачалі падыходзіць людзі, дык падзякавалі і пайшлі.

ДАМА

Ах, якія-ж усё-такі яны джэнтльмэны! Нават падзякавалі.

СПРАЎНІК

О, так, так! Пазнаць адразу пана па халявах.

ГАНУЛЯ

А грошы не адабралі?

МІКІТА

Меджду протчым, мамаша, не адабралі: бачыце, пакупкі прынёс. Гляньце!

ГАНУЛЯ
(зірнуўшы ў кошык)

А матачкі-ж мае! Гэта-ж гарэлка!..

МІКІТА

Але, меджду протчым, мамаша,—гарэлка. Бо гэта будзе самая цяпер даходная стацьця. Новая ўлада гарэлку забараняе, а што забаронена, тое смачна і дарага каштуе.

ГАНУЛЯ
(паказваючы на рэвольвэры)

А гэты качарэжкі на якое безгалоўе?

МІКІТА

Гэта таксама даходная стацьця, прытым яны мне нічога не каштуюць: па дарозе адзін мой знаёмы пёрся з імі недзе ў чыстае поле і са страху сунуў іх мне, меджду протчым, дарма.

ГАНУЛЯ

Гарэлка... пісталеты... зусім ня сэзонны тавар у гэты час.

МІКІТА

Меджду протчым, мамаша, пакіньце гэту справу на маю галаву, глядзеце вось лепей, ці ня снуе хто няпэўны каля вакон.

(Вымае з кошыка, то стаўляе назад бутэлькі).

ГАНУЛЯ
(углядаючыся ў акно, пасьля паузы)

Здаецца, ужо пачынаецца.

МІКІТА
(устрывожаны)

Што пачынаецца?

ГАНУЛЯ

Чагосьці прэцца сюды мамзэль Наста.

МІКІТА

Так-бы адразу, меджду протчым, і сказалі, а то толькі пужаеце...

(Убягае засопшыся НАСТА)

ЗЬЯВА VI

ГАНУЛЯ—МІКІТА—ДАМА—СПРАЎНІК—НАСТА

НАСТА
(вітаючыся)

Дзень добры! Дзень добры! Як маецеся? Смутную вам прыношу навіну. З пэўных крыніц я напэўна даведалася, што йдуць да вас трэсьці?

МІКІТА

Што вы кажаце, мамзэль Наста: трэсьці?

ГАНУЛЯ

Во няшчасьце на нашу хату.

МІКІТА і ГАНУЛЯ
(разам)

Што рабіць? Што тут рабіць? Райце, мамзэль Наста!

НАСТА

Вывешвайце хутчэй праз вакно чырвоны сьцяг. У падобных несамавітых сытуацыях такое вывешваньне часам памагае. Хутчэй вывешвайце! А я пабягу. Мушу яшчэ дапасьці там-сям—у пэўныя крыніцы.

(Вышла. МІКІТА чапляе чырвоную хустачку на канец парасона і вывешвае праз ваконную фортачку)

ЗЬЯВА VII

ГАНУЛЯ—МІКІТА—ДАМА—СПРАЎНІК

ГАНУЛЯ
(ломячы рукі)

Што тут рабіць? Што тут рабіць?

МІКІТА

Меджду протчым, мамаша, ня круцецеся бяз толку па хаце, а лепей глядзеце ў вакно, ці ня йдуць ужо.

ГАНУЛЯ
(гледзячы ў вакно)

Нікога ня відаць, толькі мамзэль Наста панеслася, як вецер.

МІКІТА
(перастаўляючы то туды, то сюды кошык з пляшкамі)

Лепей углядайцеся.

ГАНУЛЯ

Ідуць, ідуць! Не! Міма прайшлі.

МІКІТА

Папрабуйце праз другое вакно, меджду протчым, мамаша.

ГАНУЛЯ
(гледзячы ў другое вакно)

Ідуць, ідуць, мой сынок, ідуць!

МІКІТА

Можа йзноў міма, меджду протчым?

ГАНУЛЯ

Не, здаецца. Пачакай. (Прыглядаецца на браму). А мамачкі ж мае. Завярнуліся сюды да нас. (Пакінуўшы вакно). Куды-ж тут цяпер падзецца.

МІКІТА

Вось неспадзяваная неспадзеўка! Оей! Оей! Меджду протчым, мамаша, не ламеце рук, а бярэцеся хутчэй за работу. Адварачывайце назад абразы, а я пакупкі буду парадкаваць. (ГАНУЛЯ адварачвае абразы. МІКІТА хапае то за кошык, то за рэвольвэры, ня ведаючы, што куды падзець. Стук у дзьверы).

МІКІТА

Оей! Оей! Ужо ломяцца. Меджду прочым, мадам-сіньёра і вашародзіе, сядзеце або стойце спакойна: вы мае госьці і вам волас з галавы не спадзе. (Мацнейшы стук у дзьверы.) Оей! Оей! Куды тут што падзець. (Совае рэвольвэры асадкамі ў адну і другую руку даме). Меджду протчым, мадам-сіньёра, патрымайце пісталеты. Я растыцкаю куды-небудзь пляшкі. (Хапаецца зноў за бутэлькі. Трэск ламаных дзьвярэй). Меджду протчым, мамаша, кіньце абразы і прыце хутчэй па портфэлі, што летась схавалі.

(ГАНУЛЯ выбягае і пасьля па аднаму зносіць портфэлі. МІКІТА хапае ў дамы рэвольвэры ў абедзьве рукі за рулькі, сэкунду-другую бегае па хаце, пасьля меціцца бегчы з настаўленымі рэвольвэрамі ў дзьверы, але ўваходзяць і спатыкаюцца з ім на парозе: НАЧАЛЬНІК ПАТРУЛЯ, ДВУХ ПАТРУЛЬНЫХ, ГРАМАДЗЯНІН, у якога выразана кусок барады, і СЬПІЧЫНІ).

ЗЬЯВА VIII

ТЫЯ ж—НАЧАЛЬНІК ПАТРУЛЯ—ДВУХ ПАТРУЛЬНЫХ—ГРАМАДЗЯНІН--СЬПІЧЫНІ

НАЧАЛЬНІК ПАТРУЛЯ
(спаткаўшы на парозе Мікіту з выстаўленымі рэвольвэрамі)

Стаць! Ні з месца! Рукі ўверх! (МІКІТА, адступіўшы колькі крокаў назад, выцягвае ўверх рукі). Гэта што ў вас у руках?

МІКІТА
(то апускаючы, то падымаючы пачарзе рукі і згодна з гэтым паварачваючы то ўправа, то ўлева галавой)

Гэта... Гэта... ваша чырвонае благародзіе... гэта... як яно... качарэжкі! даліпан, качарэжкі!

НАЧАЛЬНІК ПАТРУЛЯ

Качарэжкі! Ну, палажэце іх на стол. (МІКІТА кладзе. НАЧАЛЬНІК, прыглядзеўшыся да МІКІТЫ). Але мы, здаецца, з вамі знаёмы?

МІКІТА
(падазрона ўзіраючыся на Начальніка)

Калі вашай чырвонай міласьці падабаецца, то мы знаёмы; самдзеле знаёмы. Я надта рад з гэткага, меджду протчым, першага знаёмства.

НАЧАЛЬНІК

Помніце, як летась вялі мяне ў палон, а я ад вас спрытна ўцёк.

МІКІТА

А як-жа, помню, меджду протчым, помню! Хто ад каго не ўцякае? І вы, ваша тварыскае родзіе, уцяклі, меджду протчым.

НАЧАЛЬНІК

Ваша фамілія?

МІКІТА

Колежскі рэгістратар Нікіці Зносілов, меджду протчым.

НАЧАЛЬНІК

Скажэце мне: вы ўчора грабілі кватэру грамадзяніна Боршчыка на Архірэйскім завулку?

МІКІТА

Нічога падобнага, мусье таварыш. Я ня грабіў,--мяне меджду протчым, грабілі—фрэнчык формельны, боты жоўценькія зьнялі...

НАЧАЛЬНІК

Не загаварывайце зубоў, а кажэце праўду.

МІКІТА

Праўду кажу, ваша чырвонасьць,—даліпан я ня грабіў, меджду протчым.

СЬПІЧЫНІ

Пазвольце вам, гражданін рэгістратар, не паверыць: я сам, стоячы на скверы, каля вадакачкі, бачыў, як вы з іншымі цягалі рухомую маемасьць з кватэры таварышча Боршчыка.

МІКІТА

Э! Так-бы і сказалі, гэр Сьпічыні, што я цягаў. Але я ня грабіў. Усяго таго было, што я па загаду свайго, меджду протчым, начальніка насіў гэтыя рэчы яму ў гасьцініцу „Парыж".

СЬПІЧЫНІ

Паложым, гэта таксама грабёж.

НАЧАЛЬНІК

І што далей было?

МІКІТА

Нічога. Там у нумары, куды я зносіў рэчы, сядзелі нейкія маладыя, меджду протчым, мусі ў форме і нейкія маладыя, меджду протчым, мамзэлі бяз формы ды выпівалі пазнанскі лікер.

НАЧАЛЬНІК

І вы тых рэчаў к сабе ў хату не цягалі.

МІКІТА

Ані падвязачкі не прыцягнуў! Ага! Маю нават сьведку. Мамзэль Наста была ў тэй самай кампаніі, дзе выпівалі, і бачыла, што я начальнікавы рэчы ўсе там складаў.

НАЧАЛЬНІК

Мы ўсё-такі маленькія агледзіны зробім вашых рэчаў, каб часам памылкова не запуталіся між імі і чужыя. (Робяць з большага рэвізію. НАЧАЛЬНІК знаходзіць кошык з бутэлькамі). А гэта не награбленая гарэлка?

МІКІТА
(набок)

Оеей! Оеей! зусім прапаў і з костачкамі нават. (Да НАЧАЛЬНІКА). Гэта... гэта не гарэлка, а, меджду протчым, лікер пазнанскі, ваша таварыскасьць. На гандаль купіў, на свабодны гандаль, меджду 'протчым.

НАЧАЛЬНІК

Добры гандаль! (Падымаючы вядро з патакай). А гэты мёд таксама на гандаль?

МІКІТА

Гэта ня мёд, меджду протчым, і не на гандаль, а патака, якую сам з мамашай буду есьці.

НАЧАЛЬНІК

Награбленая?

МІКІТА

Меджду протчым... меджду протчым, так сабе ўзятая з агульна-даступных грамадзянскіх складаў, зусім так сабе.

НАЧАЛЬНІК

Добрае так сабе... Вашы дакумэнты!

МІКІТА

Якія—старыя, ці новыя? старыя во дзе—у гэтых портфэльчыках.

(Паказвае на прынесеныя к таму часу ГАНУЛЯЙ портфэлі).

НАЧАЛЬНІК

Старыя потым раскумекаем,—давайце новыя.

МІКІТА
(пакапаўшыся ў кішэнях і за пазухай, набок)

Оей! Оей! Польскі дакумэнт трэба паказваць. Каб я лепей скрозь дна праваліўся! (Дастаўшы дакумэнт з-за пазухі, да НАЧАЛЬНІКА). Во ён гэты, междд протчым, дакумэнт. (Набок). Каб яго калядны пярун спаліў!

НАЧАЛЬНІК
(разглядаючы дакумэнт)

Польскі?

МІКІТА

Зусім польскі і з усіх бакоў польскі. (Набок). Каб яго за Буг вынесла, междду протчым!

НАЧАЛЬНІК

Хто можа прачытаць?

СЬПІЧЫНІ

Пазвольце, таварыш, я прачытаю. (Чытае). „Оказіцель нінейшэго Нікіціуш Зносіловскі служы пшы Комісарыяце поліцыі мяста Мінска, яко доносіцель“.

МІКІТА

„Яко розносіцель“, Гэнрых Мотавіч!

СЬПІЧЫНІ

Паложым, ня „яко розносіцель“, а „яко доносіцель“,—чорнае на белым стаіць.

НАЧАЛЬНІК

Ператлумачце дакумэнт.

СЬПІЧЫНІ

„Паказчык гэтага, Нікіцій Зносілов, служыць у Менскім Камісарыяце паліцыі даношчыкам“.

МІКІТА

„Разношчыкам“, Гэнрых Мотавіч!

СЬПІЧЫНІ

Не „разношчыкам“, а „даношчыкам“,—чорнае па беламу стаіць, гражданін Зносілов.

МІКІТА

Вы, мусье профэсар, кепска прачыталі і кепска ператлумачылі.

СЬПІЧЫНІ

Паложым, я ніколі кепска ня чытаю і кепска ня тлумачу, глядзеце самі, гражданін рэгістратар!

МІКІТА
(чытаючы)

До... до... до... доносіцелем. Оей! Оей! Як-жа гэта вышла? я сам пісаў, сам рукою ўласнай пісаў, а начальства подпісь дало і не прачытала, мабыць. Гэнрых Мотавіч! Як-жа гэта вы мяне вучылі, меджду протчым?

СЬПІЧЫНІ

Паложым, пры чым тут мая навука, калі вы самі пераблуталі „до“ з „роз‘ам“. А можа вы й не пераблуталі?

МІКІТА

Увесь Менск ведае, што я служыў разношчыкам, а не даношчыкам.

НАЧАЛЬНІК

Ну, досыць! Пасьля разьбяром. (Да МІКІТЫ). Хто тут з вамі яшчэ знаходзіцца?

МІКІТА
(паказваючы)

Гэта, меджду протчым, мая мамаша, а гэта і гэна, як іх?—мае госьці.

НАЧАЛЬНІК
(да Спраўніка і Дамы)

Вашы дакумэнты. (Прыглядзеўшыся). І вы, здаецца, мае старыя знаёмыя? Во цёплая кампанія. (ДАМА і СПРАЎНІК кланяюцца і аддаюць свае дакумэнты. НАЧАЛЬНІК да СЬПІЧЫНІ). Прачытайце.

СЬПІЧЫНІ

У гэтым напісана: „рэвіровы сюдмэго рэвіру мяста Міньска“.

НАЧАЛЬНІК

Што гэта знача?

СПРАЎНІК

„Акалодачны надзірацель сёмай часьці места Менску“, гаспадзін таварыш.

НАЧАЛЬНІК
(да Патрульнага)

Зрабеце рэвізію кішэняў гэтага грамадзяніна.

ПАТРУЛЬНЫ
(робіць рэвізію, знаходзіць у кішэнях спраўніка пагоны і падае іх Начальніку)

НАЧАЛЬНІК
(круцячы пагоны ў руках, да Спраўніка).

Што гэта?

СПРАЎНІК

Спраўніцкія пагоны, гаспадзін таварыш: памятка былога вялічча.

НАЧАЛЬНІК
(палажыўшы пагоны на стол, да Сьпічыні)

Чытайце другі дакумэнт.

СЬПІЧЫНІ
(чытае)

„Баронэса Шпацэрзон, ганаровы член Менскай дабрачыннасьці“.

НАЧАЛЬНІК

Шпацэрзон... Шпацэрзон... Ну, усё роўна,—пойдзе і яна. А цяпер, калі рэвізія скончана, прашу ўсіх ісьці са мной. (Да ГАНУЛІ). Вы, цётка, застаіцёся хаты пільнаваць.

МІКІТА

Оей! Оей! Што, і мне йсьці, мусье таварыш?

НАЧАЛЬНІК

А вы думалі як?

МІКІТА

Оей! Оей! Пакіньце мяне. Нашто я вам, меджду протчым, патрэбэн? Вось у гэтых портфэлях зусім што іншае аба мне

сказана. Зірнеце ў гэтыя паперы, ваша таварыскасьць. Як прачытаеце, то ўсё роўна не забярыцё мяне, меджду протчым.

НАЧАЛЬНІК

Усё роўна не магу йначай. Гэтыя пісталеты, награбленая гарэлка, патака, цяганьне чужых рэчаў, служба даношчыкам, усё гэта таксама для нас добрыя паперы, хоць для вас, можа, і дрэнныя паперы.

МІКІТА

Дык пакажэце мне, меджду протчым, ваша чырвонае благородзіе, чэк на мой арышт.

НАЧАЛЬНІК

Чэк атрымаеце, як прыдзеце на месца. Ідзем! Прашу забіраць „вешчэственныя даказацельства“ (НАЧАЛЬНІК забірае рэвольвэры, адзін портфэль і пагоны. ДАМЕ, СПРАЎНІКУ, СЬПІЧЫНІ і ГРАМАДЗЯНІНУ дае несьці па пары бутэлек, МІКІЦЕ — патаку, ДВУМ ПАТРУЛЬНЫМ — па портфэлю). А цяпер — марш за мной!

МІКІТА

Оей! Оей! Ваша таварыская міласьць! Пакіньце мяне з мамашай. Меджду протчым, пайду памагаць вам забіраць Варшаву, толькі не забірайце мяне!

ГАНУЛЯ

Мае паночкі, мае галубочкі! Хаця ня зьмікіцьце майго Мікіткі. Хаця ня зьмікіцьце! (Апускаецца з ціхім плачам на спакаваныя манаткі. Усе, апрача яе, выходзяць. Пры апошніх Гануліных словах разлягаецца за вокнамі на вуліцы харавая песьня)

Ой ты, яблочко,
Куда коцішся?
Не туда попадзёш—
Не вароцішся...

Пасьля паўмінутнай паузы, пад нясьціхаючыя гукі песьні, паволі апускаецца

ЗАСЛОНА

Акопы. 31-VIII—22 г.

ПАЎЛІНКА

КОМЭДЫЯ Ў ДВУХ АКТАХ

АСОБЫ:

СЬЦЯПАН КРЫНІЦКІ, засьцянковы шляхціц, 45 г.
АЛЬЖБЕТА, яго жонка, 40 г.
ПАЎЛІНКА, дачка Крыніцкіх, 19 г.
ПРАНЦЫСЬ ПУСТАРЭВІЧ, сваяк Крыніцкіх, 50 г.
АГАТА, яго жонка, 43 г.
ЯКІМ САРОКА, настаўнік, 25 г.
АДОЛЬФ БЫКОЎСКІ, 24 г.
Госьці, музыкі.

Рэч адбываецца да рэволюцыі ў хаце Крыніцкіх.

АКТ ПЕРШЫ

Абшырная сьвятліца. Направа ад публікі вокны ў сад, бліжэй да оркестру—стол; каля стала—лавы і табурэцікі, над сталом—вісячая недарагая лямпа, на сьцяне—абразы. Налева—дзьверы ў сенцы, бліжэй да оркестру—куфар. Напроці—сьцяна і дзьверы ў бакоўку (каморку); справа пры сьцяне ад бакоўкі—ложак, засланы коўдрай, у галавах высака накладзена падушак; налева—у кутку—печ; на сьцяне стрэльба, старасьвецкі з гірамі гадзіньнік і некалькі тандэтных малюнкаў.

Час—асеньні вечар перад пакровамі".

ЗЬЯВА I

ПАЎЛІНКА (адна)

Стройная і досыць прыгожая дзяўчынка. Адзеўшыся ў недарагую крамніну, але чысьценька; бяз хусткі—у валасох колькі грабеньчыкаў. Сядзіць на ложку і пільна шые крамны кафтанік. Як падымаецца заслона—Паўлінка пяе.

Ой, пайду я лугам, лугам,
Дзе мой мілы арэ плугам;
Ой, пайду я лугам, лугам!
Ён арэ поле валамі,
А я плачу ўсё сьлязамі;
Ён арэ поле валамі.

(Перастаўшы пець)

Э-э! штось не пяецца сягоньня. Неяк сэрцайка трасецца, як-бы хто яго зьнячэўку перапужаў. А мо' гэта песьня вінавата? Даліпантачкі, аніяк не магу сама з сабой да ладу прыйсьці. А ну, на шчасьце зачну другую. Якую-ж бы тут? Ага!..

(Пяе)

Дый чаго-ж ты, дуб зялёны,
Пахінаешся?
Дый чаго-ж ты, мой міленькі,
Задумляешся?

(Пяючы, падходзіць да вакна і паглядае, пасьля ізноў садзіцца).

А ўсё такі нешта няцікава на сэрцы. І чаго яму, бедненькаму, не стае? Піць і есьці, дзякаваць богу, хватае; часам татка дае грошы і на сукенкі... Чаго, чаго, здаецца, тут хацець?.. Ох, ох, як-жа маркотненька! Прост, хоць зьбірай манаткі ды йдзі ўпрочкі з хаткі. Ужо вечарэе: зараз ня будзе як шыць, а трэба сягоньня канешне кончыць. Заўтра „пакровы“... у Міхалішках кірмаш... Эх, эх! каб хаця той прышоў, каго так хочацца сягоньня пабачыць.

(Садзіцца пры вакне і пачынае ізноў, шыючы, пець)

Ой, ляцелі гусі дый з-пад Беларусі,
Селі яны, палі на сівым Дунаю!
Селі яны, палі, ваду замуцілі,
Дый нас маладзенькіх з сабой разлучылі.
Бадай тыя гусі марне запрапалі,
Як мы любіліся—цяпер перасталі.

(Паглядзеўшы ў вакно).

Ну, ужо зусім няма як без агню шыць! Зараз трэба запаліць лямпу. Цямнее і цямнее, ночка набліжаецца, а яго як няма, так няма! А шчыра абяцаўся, шэльма, напэўна прысьці. (Шукае запалак і запальвае лямпу). І што гэты тата да яго мае. З таго часу, як даведаўся, што ён на мяне мілым вокам паглядае,—усё роўна, як чорная кошка між імі перабегла. Ён то нічога, але тата—дык жыўцом-бы яго зьеў. Ну, але тата сваё, Якім сваё, а я—сваё. Паглядзім, чый верх будзе: таткаў, ці мой, ці яго? (Падумаўшы). Казаў прыдзе сягоньня, каб там і ліха гарэла. „Трэба, кажа, сякую ці такую зрабіць пастанову. Мы кажа, ня дзеці—маем свой розум і можам сабой пакіравацца. Толькі ты, кажа, Паўлінка, павінна на гэта прыстаць канешне, бо іначай, кажа, згінем, як рудыя мышы“... (Ускочыўшы). Ай! нехта ідзе. Ён, ён, напэўна, ён!

ЗЬЯВА II

ПАЎЛІНКА—ЯКІМ

ЯКІМ

Вось і я—як тут быў! Добры вечар ясьне-пекнай паньне Паўлінцы. Што, золатца маё ненаглянае, прачакалася трохі мяне, ненавісьніка? (Глянуўшы на бакі). А ці нікога няма? (Гаворачы, надбліжаецца да ПАЎЛІНКІ, вітаецца і хоча абняць яе).

ПАЎЛІНКА
(баронячыся)

Ой, ой! памалу! Усе дома, усе дома. Толькі ў Якіма ня ўсе дома, бо по-начы ходзіць да маладых дзяўчат. Дадуць, дадуць зараз пытлю старыя. (Тупаючы нагой). Пазваленьне ёсьць, гэтак позна прыходзіць?

ЯКІМ
(садзячыся)

Ёсьць, ёсьць, мая ты сакатушка, шчабятушка! Кажы толькі хутчэй, галубка мая бяскрылая: тата твой дома, ці не? Бо-ж сама ведаеш, якая ў нас з ім страшэнная любасьць...

ПАЎЛІНКА
(садзячыся за шыцьцё)

Ой, чаму-ж ня ведаю: як між катом і сабакай, якраз. Але, але сьмела будзь, як у бога пад прыпечкам. Паехалі абое на торг і, пэўна, позна вернуцца, бо маюць трохі сяго-таго да праданьня і маняцца сякія-такія зрабіць пакупкі. Бачыш, заўтра мае быць трохі гасьцей з кірмашу.

ЯКІМ

Та-а-к! Значыцца, тым кшталтам, вечарынка будзе.

ПАЎЛІНКА

Так, так! Вечарынка быць то будзе, але ня ўсе на ёй будуць.

ЯКІМ

Эх, Паўлінка! Ты ўсё сваё; мне і так горка на душы, як-бы хто там палын засеяў, а ты яшчэ прытычкамі сваімі соліш. Вазьму на злосьць ды прыду. Што-ж яны са мною зробяць?

ПАЎЛІНКА

Зрабіць то нічога ня зробяць, але і ты сам нічога ня зробіш, а толькі пераробіш...

ЯКІМ
(робячы папяросу)

Ці ясьне-панна Паўлінка пазволіць мне закурыць пры ёй?

ПАЎЛІНКА

Ого, скуль такая далікатнасьць? Рукам каля дзяўчыны дае волю бяз пытаньня, а як папяроску закурыць, дык пазваленьня просіць. Не пазваляю за тое, вось і ўсё тут!

ЯКІМ

А я закуру.

ПАЎЛІНКА

А я ня дам!

(Кідае шыцьцё і хоча адабраць папяросу. Нейкі час тузаюцца, бегаюць адно за адным па хаце і няўмысьля раскідаюць на ложку падушкі).

ЯКІМ
(бегаючы)

Ну, ужо годзе, годзе, Паўлінка! Болей нічому без твайго пазваленьня даваць волі ня буду.

ПАЎЛІНКА

Ну, калі так, то згода!

(Садзяцца. ЯКІМ курыць, ПАЎЛІНКА шые).

ЯКІМ
(памаўчаўшы)

Паўлінка!

ПАЎЛІНКА

Га! Ці пан Якім забыўся, як я завуся?

ЯКІМ

Ды не! Я хацеў-бы, золатца, сур'ёзна з табой пагаварыць.

ПАЎЛІНКА

І-і!!! Ведаю я гэтыя сур'ёзнасьці. Перш-на-перш будзе ці я люблю, пасьля—ці вельмі моцна, а пасьля—ці гатова ўсё чысьценька зрабіць, што чорнабрывы Якім захоча, а там, а там.. і паехала, як на непадмазаных калёсах... Ці-ж ня праўда?

ЯКІМ

Праўда, то праўда, але ўсяму мусіць быць канец.

ПАЎЛІНКА

Ну, дык слухаем, вашэці. А вось можа і новую песеньку нам сьпяіцё. Адно толькі за ўмовай: або надта вясёлую-вясёлую, каб аж лявоніху захацелася ісьці, або такую сумна-сумненькую, што, выслухаўшы яе,—раз, два, ды бухтыль у вір галавою! вось так!

(Паказвае і чуць ня валіцца; ЯКІМ падхоплівае і садзіць яе на лаве).

ЯКІМ

Гэта будзе ад цябе, маё ты сонейка, залежаць. Як захочаш—такая і песенька выйдзе: або вясёлая, радасная, як-бы самое неба яснае, або сумная, гаротная, як асеньнія хмары над гэтай зямелькай чорнай. (Памаўчаўшы). Эх, эх! І дакуль-жа ўсё гэта будзе цягнуцца? Дакуль, як сухавей, сушыць і мучыць нас будзе?

ПАЎЛІНКА
(жартаўліва)

Толькі ня нас, а мяне, трэба гаварыць. Мне дужа добра весела, і так лёганька, лёганька на сэрцы, што...

ЯКІМ
(з дакорам)

Паўлінка!

ПАЎЛІНКА
(закрываючы губы рукой)

Ну, ну, ужо маўчу... як нямая рыба.

ЯКІМ
(як-бы сам да сябе)

Калі, калі ўжо надойдзе тая часінка, што нас злучыць навекі, і мы ўжо ніколі не растанемся? Калі? Калі?..

ПАЎЛІНКА

Ха-ха-ха! На сьвятое ніколі. Вельмі ўжо татка мой заеўся на цябе з таго часу, як даведаўся, што мы з табой зьлюбіліся. Ну, а бяз таты гэты інтэрас наладзіць будзе вельмі трудна.

ЯКІМ

Трудна, то яно трудна, але няма таго злога, каб ня вышла на добрае. Хоць-бы, прымерам, мы з табой так зрабілі: выбраўшы падхадзячую часіну, калі стары будзе ня ў злосьці, узяліся з табой за рукі, падышлі да яго, укленчылі і сказалі: так і так, наш добры бацячка,—я люблю Паўлінку, а я люблю Якімку—вельмі-вельмі моцна, так, што і жыцьця нам аднаму без аднаго нямашака, ну дык супакойце нашы сэрцайкі, дайце нам пазваленьне ўзяць ды пажыніціся.

ПАЎЛІНКА

Э-э!!! Ня туды, мой дурненькі Якімка, паехаў! Уедзеш гэтак у нерат, што ні ўзад ні ўперад. Каб гэта яшчэ толькі з мамкай, то яно сяк-так, як табе ня раз я і казала, але са старым, дык чыстая бяда, настаяшчае гора. Хоць ты яму кол на галаве чашы, дык нічога ня выдзяўбеш. „На парог, кажа, каб і ня важыўся паказвацца; мазгаўню, кажа, гаду пашчапаю!“ Вось і рабі з ім, што хочаш! Каб мог, дык на першай асіне павесіў-бы цябе. Ну, і дзе-ж у такім разе набрацца сьмеласьці, ісьці кленчыць перад ім і прасіць пазваленьня?.. Задасьць такога пытлю і табе і мне разам, што і жаніцьба ў галаву не палезе.

ЯКІМ

Так, то яно так! Але я неяк усё яшчэ надзеі ня трачу,—а ну-ж адпусьціцца. Быў-жа такі час, што мяне любіў, ды нават у бядзе то тады, то сяды памагаў.

ПАЎЛІНКА

Быў час, але вадою сплыў. Памагаў, пакуль ня ўбачыў, што трэба і дачкою памагчы, а як да гэтага стала даходзіць, вось у ім і адазвалася шляхоцкая фанабэрыя. Другую песьню, цяпер пяе. Нож точыць... востра нож точыць родны мой татка на таго, каго сам калісь любіў і каго я палюбіла... (Устаючы, горача). І на векі вечныя любіць буду.

(Ідзе і папраўляе падушкі, за ёй—ЯКІМ, абнімае яе і садзяцца, абняўшыся на ложку).

ЯКІМ
(памаўчаўшы, ласкава)

Паўлінка!

ПАЎЛІНКА
(сьмяючыся)

Ізноў забыўся, як завуся?

ЯКІМ

А ты ізноў сваё... Слухай, міленькая: ці ты надумалася зрабіць тое, аб што я цябе надовічы прасіў і маліў? Сама-ж ты, золатца, казала мне ня раз і цяпер кажаш, што татка твой ні на якія просьбы ня згодзіцца. Значыцца, сама добра разумееш, што іншага выхаду для нас нямашака. А гэтак, як я казаў, будзе найлепей. Ці то мы будзем першыя, або апошнія? Янка Лукашонак з сваёй Зосяй так зрабілі, Ігнась Манякоўскі з сваёй Дамінісяй, ды і шмат хто... Бацькі спачатку пазлуюць, пазлуюць трохі і адпусьцяцца,—ведама, бацькаўскае сэрца. Вось мы з табой, міленькая, такім парадкам самі сабе шчасьце збудуем і нічыёй ласкі прасіць ня будзем. Адно, абы твая згода—і ўсё будзе добра. Я ўжо, прызнацца табе, гаварыў з папом. Ён заўтра прыяжджае ў Міхалішкі імшу адпраўляць, і заначуе ў ваколіцы. Ну, а мы к яму... раз, два і—гатова.

ПАЎЛІНКА

Думаць, то я думала, але неяк страшна. Можа-б было лепей, каб яшчэ трохі пачакаць, а то так скора, раптам... Хто сьпяшыць, той людзей сьмяшыць.

ЯКІМ

Якая ты нядобрая, Паўлінка! Ты зараз—страшна, страшна, пачакаць, пачакаць! Гэтак і ўсю сваю моладасьць пачаканкамі перачакаем. А так гэта дачэснае жыцьцё можна добра наладзіць, так добра, абы толькі ахвота ў нас была ды вытрывалась.

ПАЎЛІНКА

А што калі зловяць? Гэта-ж я ня выжыву з сораму, людзі вочы выбяруць, нельга будзе на сьвет паказацца. Цяпер і то колькі ўсякай брыды ўслужлівыя суседзі і суседкі на нас вернуць, а што і гаварыць тады, як нам гэта „бог наш уцечка“ ня ўдасца.

ЯКІМ

Ня бойся, золатца, ня зловяць! Усё пойдзе гладка. Заўтра ў вас вечарынка; пасьля вечарынкі ўсе будуць спаць моцна, так што хоць з гарматаў страляй—нічога не пачуюць. Я ўсё акуратна прыгатую, ты толькі зьвяжаш у клумак што патрабнейшае, а там праз момант—і ты мая на векі вечныя.

ПАЎЛІНКА
(нібы са злосьцю)

Ня я твая, а ты мой на векі вечныя!

ЯКІМ

Ну, хай будзе, як Сора казала; але гэта толькі тады ў нас выйдзе, калі ты прыстанеш на тое, аб што я цябе прасіў і прашу.

ПАЎЛІНКА
(падумаўшы, сьмяючыся)

Ну, згода да... заўтрашняга дня, а там пабачым.

ЯКІМ
(павесялеўшы)

І даўно ўжо трэ' было гэтак сказаць, мая ты кветачка майская. Заўтра вечарам, як толькі ўсе паўкладаюцца,—я ўжо ў садзе пад вакном буду на цябе чакаць. Ты ваконца адчыніш лахі пад пахі ды скакель з хаты ў сад, як пятух!

ПАЎЛІНКА

Гэта ты, як пятух, а я, як...

ЯКІМ
(перапыняючы)

Як курыца.

ПАЎЛІНКА

Ня курыца, а як зязюлька.

ЯКІМ

Як зязюлька праз вакно фырр! а пятух цап, а поп крапілам пырсь! а там...

ПАЎЛІНКА
(сьмяючыся)

А там ізноў фырр!..

(Размахвае рукамі і хоча вырвацца. ЯКІМ мацней прыціскае яе к сабе і хоча пацалаваць; яна нібы бароніцца, а пасьля хватае яго за шыю, і доўга горача цалуюцца).

ЯКІМ

Ох, каб гэтак усё жыцьцё і кожную мінутку.

ПАЎЛІНКА

Ого! Разласаваўся!.. Аскому нагоніш, пакуль ахвоту спагоніш. (Прыслухаўшыся). Ой, недзе туркоча! ці ня едуць толькі нашы з торгу!

ЯКІМ
(прыслухаўшыся)

Такі-ж нехта едзе!

ПАЎЛІНКА
(сумна)

Значыцца, Якімка, трэба ўжо табе рабіць фырр!

ЯКІМ
(устаючы з уздохам)

Нічога не парадзіш—трэба!.. Ой, гэтыя бацькі! І чаму гэта ня родзяцца на сьвет дочкі без бацькоў!..

ПАЎЛІНКА
(устаючы)

Ах, чуць не забылася. Ці прынёс мне тое, што абяцаўся?

ЯКІМ

А як-жа, прынёс, маё ты золатца. (Дастае з кішэні фотографію і аддае ПАЎЛІНЦЫ).

ПАЎЛІНКА
(прыглядаючыся да фотографіі, весела)

Вот так добра! Заместа аднаго, маю ўжо двух: аднаго, што сам ходзіць да дзяўчат і рукам волю дае, а другога, што трэба насіць за... пазухай. (Сьмяецца).

ЯКІМ
(любуецца ёю, хватае і цалуе)

Ах ты, зязюлька мая ненаглядная!

ПАЎЛІНКА
(баронячыся)

Ну, ну пятушок! Не гарачыся; пасьпееш з козамі на торг. (Выпіхаючы ЯКІМА з хаты). Марш дадому! Раз, два, тры!..

ЯКІМ
(у дзьверах)

Помні, Паўлінка—заўтра!.. (Выходзіць).

ЗЬЯВА III

ПАУЛІНКА (адна)

ПАЎЛІНКА
(папраўляе ложак, пасьля прыглядаецца да фотограіі, цалуе яе і хавае за пазуху, прыціскаючы грудзі рукамі)

А што, смачна? цёпленька?.. Га?.. Каля самага сэрцайка дзявочага... Пэўне чуеш, як яно, бедненькае, трапечацца. Выгадна табе тут, як нідзе, нікому!.. Але не, не! Гэтак не выпадае. Яшчэ трохі порана... Пасьлязаўтра—іншая рэч. А цяпер... (Ідзе к абразу). Пасядзі лепш, саколік, за абразікам. Седзячы гэтак у бога за плячыма, меней будзеш мець грэшных думак у галаве, чымся песьцячыся тут (паказвае) у маладой дзяўчыны. (Напяваючы, падходзіць да сьцяны, хавае фотографію за абраз і, як ні ў чым ня бывала, садзіцца за шыцьцё).

Дый чым-жа твая, дзеванька,
Галоўка занята? (і г. д.)

ЗЬЯВА IV

ПАЎЛІНКА—СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА

СЬЦЯПАН
(п'янаваты ўходзіць з Альжбетай з сенцаў і прыпявае)

Дзе мы едзем, дзе мы йдзём,—
Карчмы ня мінаем;
Дзе заедзем дзе зайдзём,—
Там і пагуляем.

АЛЬЖБЕТА

(кладучы пакупкі на куфар і, разьдзяваючыся, да Сьцяпана)

Не сьмяшы ты людзей. Калі падпіў, дык ляж спаць!

СЬЦЯПАН

Маўчы, баба!.. Ты, каханенькая, родненькая, нічога не разьбіраеш... Валасы доўгія, а розум кароткі. (Прыпявае)

Ой, там на гарэ
Мужык жонкай арэ,
А другая падбягае:
„Запражы-ж ты мяне“.

(Хоча абняць АЛЬЖБЕТУ)

АЛЬЖБЕТА

(адпіргнуўшы)

Ах ты гнілая качарэжка! Яшчэ можа табе чаго захочацца?..

СЬЦЯПАН

(выкручваючы нагамі)

Дзед боб малаціў,
Баба падсявала...

ПАЎЛІНКА

Тата! Ды кіньце ўжо!.. Ось лепей разьдзявайцеся ды можа чаго зьясьцё.

СЬЦЯПАН

А можа гэта і добра, каханенькая, родненькая... Каб так кіслай ды гарачай капусты. (Скідае вопратку і кладзе на куфар).

Скіну бурку, скіну боты
Дый надзену лапці;
Кожны дурань ці разумны—
Пан у сваёй хаце.

(Садзіцца за стол).

ПАЎЛІНКА

(кінуўшы шыцьцё на ложак, да Альжбеты)

Мамка, дастаньце з куфра настольнік, а я прынясу вам зьесьці. (Выходзіць).

ЗЬЯВА V

СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА

АЛЬЖБЕТА
(дастаючы настольнік з куфра)

З кім ты гэтак намурзаўся?

СЬЦЯПАН
(закурваючы люльку)

Я і з тым, я і з сім, а ты каханенькая, родненькая, згадай,—з кім?

АЛЬЖБЕТА

А немач цябе ведае з кім!

СЬЦЯПАН

Ці-ж не казаў, што ў цябе тут (торкаючы сабе пальцам у лоб) ня ўсе дома? Але слухай: з зяцем!

АЛЬЖБЕТА
(зьдзівіўшыся)

З зяцем?!

СЬЦЯПАН

Так, так, каханенькая, родненькая. Хто з сватам, хто з сваццяй, а як Сьцяпан Крыніцкі, дык з родным зяцем.

АЛЬЖБЕТА
(накрываючы стол)

Такі праўду кажуць, што гарэлка людзей з поля зводзіць. Калі-ж ты ўсьпеў яго нажыць?.. Дачка яшчэ замуж ня вышла, а бацька ўжо зяця мае!

СЬЦЯПАН

Калі ня маю цяпер, дык буду мець у чацьвер. Гэта, бачыш, ён яшчэ толькі зьбіраецца падмазацца да нашай Паўлінкі; ну, а каб сьлізчэй усё пайшло, дык перш мяне ён падмазаў.

АЛЬЖБЕТА
(садзіцца)

Так-бы і казаў адразу. А хто-ж гэта такі?

СЬЦЯПАН

Адольф Быкоўскі!

АЛЬЖБЕТА

Э-э! Я думала, хто там!... Ажно нічога людзкога. Толькі езьдзіць ды нюхае, якая дзяўчына пасагу больш мае, а сам дык голы, як бізун.

СЬЦЯПАН

Пасаг нюхае, бо нос мае. Але ўсё такі гэта для нас блін ды яшчэ маслам падмазаны. Ён сам мне, каханенькая, родненькая, хваліўся, што яго гаспадарка ў сто раз лепшая ад усіх тутэйшых гаспадароў. За аднаго каня толькі, казаў, заплаціў сёлета тры сотні. „На гэтым-жа кані, кажа, заўтра да васпанства заедуся з кірмашу“. (Мацаецца па кішэнях, сам сабе). Дзе-ж бы яна падзелася?.. (Да АЛЬЖБЕТЫ). Ты, баба, ці ня бачыла кніжкі, што я купіў сягоньня? Дзе яна прапала?

АЛЬЖБЕТА

А што я, пастушка над тваімі кніжкамі? Прапіў можа з гэтым сваім зяцем.

СЬЦЯПАН

(ідзе к куфру, знаходзіць у бурцы кніжку і кладзе яе за абраз, дзе Паўлінка палажыла фотографію).

Каханенькая, родненькая, ня думай, што я якую дрэнь выбраў сабе на зяця. Заўтра ён прыедзе, паглядзіш, дык адразу што другое запяеш. Адным словам хлапец: шляхоцкага заводу, з рызыкай, з усякай далікатнасьцяй і ўсё такое...

ЗЬЯВА VI

ПАЎЛІНКА—СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА

ПАЎЛІНКА

(уходзячы з міскай, з лыжкамі і хлебам пад пахай)

Аб кім гэта, татка, гаворыце, што мае ўсякую далікатнасьць і ўсё такое? (Ставіць яду на стол і садзіцца за шыцьцё).

СЬЦЯПАН
(ядучы)

Вельмі васпанна цікавая! Скора састарышся, каханенькая, родненькая, як усё будзеш ведаць.

ПАЎЛІНКА
(просячы)

Скажэце, скажэце, татачка!

СЬЦЯПАН

Ага, ні села, ні пала, захацела баба сала! Калі ўжо табе, кахаsuccessfully каханенькая, родненькая, так хочацца, дык скажу. (З павагай). Знакам тым, гэты паніч з далікатнасьцяй і з усякім такім— мой зяць.

ПАЎЛІНКА
(пырснуўшы сьмехам)

Зяць?!

СЬЦЯПАН

Знакам тым, ён не саўсім яшчэ зяць, але скора на яго выкіруецца.

ПАЎЛІНКА

А як-жа годнасьць гэтага... гэтага, ну, як яго... што некалі татавым зяцем зробіцца?

АЛЬЖБЕТА

Ды гэты-ж, гэты... Ты, пэўне, яго бачыла некалі... Адольф Быкоўшчык.

ПАЎЛІНКА

Быкоўшчык!!

СЬЦЯПАН

Але. Але! Пан Адольф Быкоўскі.

ПАЎЛІНКА

Ну, хіба, татка, для яго другой дачкі пастараецеся, або самі з ім ажэніцеся, каб перарабіць яго з простага чалавека на свайго зяця.

СЬЦЯПАН

А ты што? Зломак?

ПАЎЛІНКА

Зломак—ня зломак, але і за ламаку не пайду.

СЬЦЯПАН

А дзяга на што?

ПАЎЛІНКА

На ўсё, толькі не на паганяку к замужству.

СЬЦЯПАН

Каханенькая, родненькая, яшчэ паглядзім, дзе каго пасадзім.

АЛЬЖБЕТА
(ядучы, да Сьцяпана)

Еш, вот лепей, чымся з пустога ў парожняе пераліваць. Як прыедзе сватацца, тады тое і будзе.

ПАЎЛІНКА

Татка ведаеш не сягоньня, за каго я толькі пайду, або за нікога.

СЬЦЯПАН
(зьмяніўшыся, кідаючы лыжку аб стол)

Што?.. За каго?..

ПАЎЛІНКА
(устаючы і ідучы к ложку)

За каго? За Якіма.

СЬЦЯПАН
(стукаючы кулаком па стале)

Маўчы, гадаўка! Раз сказаў, каб гэтага шэльмы і званьня ня было ў маёй хаце, каб яго імені я ня чуў ніколі... гэтага недавярка, гэтага... гэтага забастоўшчыка! Дык і не забывайся аб гэтым, каханенькая, родненькая...

ПАЎЛІНКА
(паірытавана)

Нашто дарэмшчыну вясьці. Ён нікому ніякай забастоўкі не рабіў і ня робіць.

СЬЦЯПАН
(закурваючы са злосьцю люльку)

Чорт яго бяры, ня тут успамінаючы,—рабіў, ці не рабіў. Знаць і бачыць не хачу яго ў сваёй хаце, гэтага хамуйлу, гэтае плюгаўства.

АЛЬЖБЕТА

Прыбірай, Паўлінка, ужо са стала!

ПАЎЛІНКА
(кінуўшы на ложак шыцьцё і ідучы к сталу)

А даўно гэта, татка, сам з ім цалаваўся?

СЬЦЯПАН

Каханенькая, родненькая, ня лезь у вочы. А не, то вон з хаты і цябе з гэтай дрэняй выганю.

ПАЎЛІНКА ідзе з міскай к дзьверам; неўспадзеўкі дзьверы адчыняюцца, увальваецца ў хату п'яны ПРАНЦІСЬ ПУСТАРЭВІЧ, за ім—яго жонка. ПРАНЦІСЬ няўмысьля выбівае міску ў ПАЎЛІНКІ).

ПАЎЛІНКА

Ай, што-ж гэта, дзядзька, зрабілі?

ЗЬЯВА VII

ПАЎЛІНКА—СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА—ПРАНЦІСЬ—АГАТА

ПРАНЦІСЬ

Глупства, глупства, пане дабрудзею! Пахвалёны Езус. Собственно, адкупім, адкупім, вось-цо-да!

СЬЦЯПАН і АЛЬЖБЕТА

На векі.

АЛЬЖБЕТА

А мае-ж вы родненькія, ці-ж гэта вы ўсё яшчэ з рынку едзеце? Здаецца-ж, раней за нас выехалі?

ПРАНЦІСЬ

Собственно, вось-цо-да, кабыла заблудзіла, пане дабрудзею.

АГАТА

Тудэма-сюдэма, ці-ж гэта мачыляпа калі прыехаў у сваім часе дамоў? Ён-жа, як рызьнік, то туды, то сюды блытаецца на дарозе.

ПРАНЦІСЬ

Пане дабрудзею, тваё бабскае дзела—маўчаць! Я, собственно, вось-цо-да, спрытны,—тонка панімаю, што і як раблю.

АЛЬЖБЕТА

Ды садзіцеся-ж, мае міленькія!

АГАТА

Тудэма-сюдэма, куды тут садзіцца! Ноч на дварэ, кабыла за плотам, поўвярсты да дому, а гэты, тудэма-сюдэма, начніца касавокая, ня вытрываў, каб людзям не нарабіць у ночы неспакойства. (Садзіцца, а за ёй—іншыя).

СЬЦЯПАН

Э, што там такое! Высьпімся! Дзякуй богу, ночка не Пятровая, а Пакровая.

ПАЎЛІНКА
(падбіраючы чарапкі)

Заўтра госьці будуць, а дзядзька апошнюю міску стоўк. Трэба, каб на кірмашы дзьве адкупіў.

ПРАНЦІСЬ

Глупства, пане дабрудзею, глупства! Хаўтурнага, собственно, вып'ем па місцы. (Дастае з баковай кішэні пляжку, пацягае з яе і хавае назад).

АЛЬЖБЕТА
(сьмяючыся)

А каб гэта нам сваток даў гэтай сусолькі пассаць. Ці-ж мы з сваццяй паскрэбкі...

ПАЎЛІНКА
(выходзячы з чарапкамі)

Ого! Гэтых сьвянцоных кропель дзядзька і канаючаму ня даў-бы, ня то, што... (Выходзіць).

ЗЬЯВА VIII

СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА—ПРАНЦІСЬ—АГАТА

ПРАНЦІСЬ
(у сьлед Паўлінцы)

Глупства, глупства, пане дабрудзею. Маладзенькая яшчэ, маладзенькая! Лазы трэба, собственно, вось-цо-да.

АГАТА
(да Альжбеты)

Што, свацейка, тудэма-сюдэма, добрага куплялі на рынку?

АЛЬЖБЕТА

Ат, сёе ды тое. Паглядзеце, калі хочаце. Нічога такога цікаўскага. (Устаюць і ідуць абедзьве да куфра і разглядаюць кінутыя на ім пакупкі).

ПРАНЦІСЬ
(да Сьцяпана)

Чуў, сват, пане дабрудзею, што сягоньня людзі казалі?

СЬЦЯПАН

Не, не, каханенькі, родненькі, ня чуў, ня было калі! А што?

ПРАНЦІСЬ

Ды як-жа; вось-цо-да! Кажуць, француз, пане дабрудзею, ідзе на Барысава па шапку і рукавіцы, што калісь там заставіў. Чатырыста тысяч войска з сабой вядзе і собственно...

АГАТА
(перабіваючы з месца)

Не чатырыста тысяч, а чатыры сотні тысячаў...

ПРАНЦІСЬ

Глупства, глупства, пане дабрудзею. Усё роўна ідзе, вось-цо-да. Спранжыновы касьцёл з сабой нясе, пане дабрудзею.

АГАТА
(з мейсца)

Тудэма-сюдэма, не нясе, а на паветры, на машыне, што лётаюць, гэты касьцёл вязе.

СЬЦЯПАН і АЛЬЖБЕТА
(зьдзівіўшыся)

Ай-я-я! Аж на паветры касьцёл вязуць!..

АГАТА

Але-ж, але! Тудэма-сюдэма, я сама на свае вушы чула.

СЬЦЯПАН

Во калі пайшло ўсё ўверх нагамі! Як паставяць гэты спранжынавы касьцёл, то можна будзе спадзявацца і для нашага брата якога-такога палягчэньня. Дзякуй богу, дзякуй богу!!! А вось мая гэта ахмістрыня, дачушка мая сакатушка, сплуталася з гэтым... з гэтым бязбожнікам, і хоць ты ёй вар на галаву лі.

ПРАНЦІСЬ

Маладзенькая, собственно, вось-цо-да. Бярозавай кашы ня шкодзіла-б, пане дабрудзею.

АЛЬЖБЕТА

Дужа трудна паладзіць з цяперашняй моладзьдзю. Пайшло такое распуства на сьвеце, што ня дай божа! Заместа кніжак ды набажэнства—чытаюць нейкія дрындушкі. Вецер ува ўсіх па галаве ходзіць. Гэта-ж мне калісь сказалі: ідзі за Сьцяпана,—я і пайшла бяз ніякай спрэчкі са сваімі старымі.

АГАТА

А так, так, тудэма-сюдэма! І мой, як да мяне пасватаўся, бацька нябожчык і кажа: ідзі, бо ўсё роўна ніхто цябе лепшы ня возьме; я падумала, тудэма-сюдэма, ну і пашла. (Глядзяць абедзьве на сваіх мужоў, пасьля—адна на адну, плююць кожная ў другі бок і разглядаюць ізноў клункі).

ПРАНЦІСЬ

Так, так, пане дабрудзею, іначай калісь было. (Дастае пляшку і п'е, а пасьля дае СЬЦЯПАНУ). Собственно, глупства, вось-цо-да, было, а ты, сват, выпі, каб тое, што было, у памяці не сядзела. (СЬЦЯПАН п'е, ПРАНЦІСЬ прытрымлівае ва пляшку, каб той залішне ня выпіў).

СЬЦЯПАН
(абціраючы вусы ды сплёўваючы)

Шчыпецца, каб яе гаручка!

ПРАНЦІСЬ
(хаваючы гарэлку)

Ага, вось-цо-да, шчыпецца, собственно, бо чужая, пане дабрудзею. (Абодва закурваюць).

АЛЬЖБЕТА
(да Агаты)

А ці заўтра, свацейка, будзеце на кірмашы?

АГАТА

Ды трэба-ж будзе як сьцягацца.

ЗЬЯВА IX

ТЫЯ-Ж І ПАЎЛІНКА

ПАЎЛІНКА
(уходзячы, да Альжбеты)

Можа-б, мамка, прыціснулі сыр, бо да заўтрашняга не адцісьнецца.

АЛЬЖБЕТА

Яшчэ пасьпее... Дай мне з цёткай разгаварыцца.

ПАЎЛІНКА

Ідзеце, ідзеце, мамка, а я за вас з цёткай пагавару.

АГАТА

Ідзеце, свацейка, тудэма-сюдэма, не зважайце на мяне. Мы тут з Паўлінкай пачакаем на цябе.

АЛЬЖБЕТА
(выходзячы)

Ну, як сабе хочаце. (ПАЎЛІНКА з АГАТАЙ садзяцца на куфры і жыва аб чымсьць гавораць).

ЗЬЯВА X

ПАЎЛІНКА—СЬЦЯПАН—ПРАНЦІСЬ—АГАТА

СЬЦЯПАН

Знаеце, сваток, гэтага, гэтага... як ён... а каб цябе... (Да ПАЎЛІНКІ). Паўлінка, як гэты завецца, што мяне сягоньня падмазываў?

ПАЎЛІНКА
(з месца)

А скуль-жа я магу ведаць, хто татку мазаў?

СЬЦЯПАН

Ну, гэты-ж?.. каб ён цяміўся... зяць, зяць!

ПАЎЛІНКА
(прыпамінаючы)

Як-жа ён, як?.. Здаецца, Бык... Бычок...

СЬЦЯПАН

Ага, ён, ён. Не, ня так! Быкоўскі, каханенькая, роднень-кая, вось як. Пан Адольф Быкоўскі. (Да ПРАНЦІСЯ). Дык бачыш, сваток, ён, значыцца, падлабуніваецца да маёй Паўлінкі. Што ты на гэта?

ПРАНЦІСЬ
(дастаючы гарэлку)

Глупства, глупства, пане дабрудзею. Собственно, бычок, вось-цо-да, больш нічога. (П'е і дае гарэлкі СЬЦЯПАНУ).

СЬЦЯПАН
(выпіўшы)

Заўтра, знакам тым, прыедзе абнюхаць, як і што, дык і сваток са сваёй загляньце да нас. А ну-ж, каханенькі, родненькі, можа які гандаль будзе наладжвацца, дык прыкінеш якое слаўцо. Прыедзьце толькі.

ПРАНЦІСЬ

Глупства, пане дабрудзею, і прыйсьці можна. Собственно блізка, вось-цо-да.

СЬЦЯПАН

Блізка, то блізка, але каб ня было сьлізка: на дождж як-бы зьбіраецца.

ПАЎЛІНКА
(з месца)

А ці татка каня паілі?

СЬЦЯПАН

Не, каханенькая, родненькая. Зараз пайду. (Да ПРАНЦІСЯ). Можа разам з сватам пойдзем? Я свайго напаю, а сват свайго паглядзіш, ці добра прывязаны.

ПРАНЦІСЬ

Глупства, пане дабрудзею. Собственно, жонка завязе, калі-б кабыла ўцякла. (Да АГАТЫ). Праўда, баба?

АГАТА
(з месца)

Што—праўда?

ПРАНЦІСЬ

Собственно, калі-б кабыла ўцякла, то мяне тады ты дамоў завязеш, пане дабрудзею.

АГАТА

А каб ты, тудэма-сюдэма, бокам езьдзіў! Ідзі скарэй, паглядзі! Гэта-ж і мне з памяці зышло.

СЬЦЯПАН

Пойдзем, каханенькі, родненькі. (Абымаюцца і сланяючыся выходзяць, напяваючы).

Чаму-ж нам ня пець,
Чаму-ж ня гудзець,
Калі ў нашых хатачках
Парадак ідзець?

ЗЬЯВА XI

ПАЎЛІНКА—АГАТА

ПАЎЛІНКА

Але-ж калі я яго люблю, цётачка.

АГАТА

Мала што, дзеткі, тудэма-сюдэма, любіш яго, але калі бацька ня хоча, дык падумай, што людзі скажуць, як супроці волі старых пойдзеш.

ПАЎЛІНКА

А што там людзі? Яны з ім жыць за мяне ня будуць, і па маёй сьмерці за мяне пакутаваць ня будуць. Пагавораць, пагавораць ды перастануць, як намазоляць языкі.

АГАТА

Як уважаеш, мае дзеткі. Што-ж, я, тудэма-сюдэма, нічога не дараджу.

ПАЎЛІНКА
(заламаўшы рукі на каленях)

Калі ён такі добры, такі разумны, што і сказаць не магу.

АГАТА

Усе яны добрыя, пакуль не ўбярэ каторы дзяўчыны ў свае рукі, а як убярэ, тады на іншы лад, тудэма-сюдэма, зайграе, а ты танцуй пад яго дудку. І мой, пакуль толькі сватаўся да мяне,—патульны быў, як цялё, а як ажаніўся, дык праўдзівым ваўком зрабіўся.

ПАЎЛІНКА
(як-бы не зважаючы на гаворку Агаты)

Кніжкі мне прыносіў... Хараша так аб усім расказваў... як трэба жыць, як людзей трэба ўсіх любіць, і шмат, шмат чаго. І любіць-жа ён гэтых людзей зусім неяк ня так, як мы іх любім. Гэта-ж трэба ведаць, столькі мой тата на яго ўсякай дарэмшчыны нагаварыў і ачарніў, а ён хоць-бы што. „Ведама, кажа, чалавек: яму нешта абышло, ці не спадабалася, дык і памстуе. У нас, кажа, усё ідзе ня так, як трэба. Людзі, кажа, у нас, як зьвяры: адзін на другога кідаюцца, адзін другога цкуюць, пад'юджваюць, ненавідзяць адзін другога. Змалку дзён, кажа, прывыкаюць у ненавісьці жыць, змалку дзён іх да гэтага вучаць і дома і за домам. Сьляпыя, кажа, усе сьляпыя. Адзін над другім ня маюць ніякай літасьці, хоць усіх душаць зьверху ўсялякія пошасьці ды злыдні“.

АГАТА

Чула я, чула аб ім ня раз. Вельмі ўжо, кажуць, тудэма-сюдэма, разумны і добры ён.

ПАЎЛІНКА
(ажывіўшыся)

А што-ж, ці ня праўда? І ўсё-б было добра, каб ня гэты тата: хоць нямаведама што рабі з ім...

АГАТА

Трэба, дзеткі, пачакаць, ану-ж, тудэма-сюдэма, ліха перамелецца і ўсё добра будзе.

ПАЎЛІНКА

Трэці год, цётачка, чакаем і нічога ня выходзіць. Трэці год трасуся і выглядаю тэй часінкі, каб толькі з ім пабачыцца. Павешуся, цётачка, павешуся, калі мяне з ім разлучаць!..

АГАТА
(хрысьцячыся)

Мёйца, сына! Тудэма-сюдэма, што ты, Паўлінка? Пабойся бога гэткія рэчы гаварыць напроць ночы! Цьфу! матачка найсьвентшая!

ПАЎЛІНКА
(паказваючы)

Калі тут, цётачка, так пад сэрцам баліць, што і жыць няўмагату. Такі ён міленькі, такі прыгожанькі, такі паслухняны... (Загледзеўшыся ў даль). Калі яшчэ з татам былі яны добра, прыдзе, бывала, вады за мяне прынясе, дрэўкі нашчапае. Не глядзіць на тое, што калісь вучыўся, а цяпер сам вуча і большых і меншых. Ніколі ад яго слова благога ня чула. Так, ведаеце, цётачка, і хочацца з кім-колечы аб ім гаварыць і думаць без канца і пачатку. І чаму я такая няшчасная? (Са сьлязьмі). Бацька родны хоча мяне адарваць ад таго, хто мне цяпер мілей ад усяго чыста—жыцьця, хаты роднай, цэлага сьвету. І чаму-ж я такая няшчасная?

АГАТА
(тулячы да сябе Паўлінку, праз сьлёзы)

Ціха, мае дзеткі, ціха. Не гаруй, не маркоцься, міленькая, вельмі. Неяк-жа ды будзе. Бог найвышэйшы, тудэма-сюдэма, міласэрны, і аб тваёй тут цяжэнькай долі не забудзецца.

ПАЎЛІНКА
(як-бы збудзіўшыся)

А няхай сабе будзе, што мае быць,—я свайго такі даб'-юся, або згіну, каб і сьледу не засталося.

АГАТА

А ўсё-ж такі, скажы мне, дзеткі, чаму так твой тата на яго заеўся?

ПАЎЛІНКА

Бо... бо Якім з мужыкоў...

ЗЬЯВА XII

ПАЎЛІНКА—АГАТА—СЬЦЯПАН—ПРАНЦІСЬ

ПРАНЦІСЬ
(за дзьвярыма)

Глупства, вось-цо-да. Ня дзе падзелася! Я знаю, собственно, дамоў уцякла, пане дабрудзею.

СЬЦЯПАН
(уходзячы ў хату, а за ім—Пранціись)

І трэ' было-ж свату так дрэнна яе прывязаць, ды ў гэткую яшчэ цемру.

АГАТА
(усхапіўшыся)

Каго прывязаць?

ПРАНЦІСЬ

Кабылу, кабылу, пане дабрудзею. Ужо-ж не цябе, вось-цо-да.

АГАТА

Дык дзе-ж кабыла?

ПРАНЦІСЬ
(дастаючы пляшку)

Собственно, няма кабылы, дзе была, вось-цо-да, пане дабрудзею.

АГАТА
(падбягаючы да Пранціся з кулакамі)

Дык чаго-ж ты, тудэма-сюдэма, несьвянцоная костка, раз-сеўся, як у сваёй хаце!

ПРАНЦІСЬ
(пацягваючы з бутэлькі)

Глупства, глупства, вось-цо-да. Пасьвенцім, собственно, пане дабрудзею, калі несьвянцоная.

АГАТА
(хоча вырваць пляшку, Пранціськ не дае)

Вот я цябе зараз, тудэма-сюдэма, як высьвенчу гэтай пляшкай па галаве, дык і сваіх не пазнаеш, няшчасны ты „вось-цо-да". (Галосячы). А божа-ж мой, бацюхна мой! Нашто мяне пакараў гэтай, тудэма-сюдэма, п'яніцай, гэтай недарэкай, гэтай куксамордай, гэтай... гэтай...

ЗЬЯВА XIII

ТЫЯ-Ж І АЛЬЖБЕТА

АЛЬЖБЕТА
(убягае, трымаючы ў руцэ клінок з тварагом)

Што гэта ў вас тут парабілася, мае міленькія?

ПАЎЛІНКА

Кабыла дзядзькава ўцякла, ці хто ўкраў. (Ідзе, садзіцца на ложак і шые).

АЛЬЖБЕТА
(да Пранціся)

Дык чаго-ж, сватка, чакаеце? Бяжэце скарэй дамоў,— пэўне там; гэта-ж ёй не пяршыня.

АГАТА

Ці-ж гэту, тудэма-сюдэма, трухлявую калоду зрушыш з месца! Сядзіць-жа вось анцыхрыст, каб яму моль пяты пабіла, і з месца не скранецца.

СЬЦЯПАН
(закурваючы люльку)

Супакойцеся, свацьця. Кя дзе яна дзенецца. Каханенькая, родненькая, яна дома, напэўна дома.

АГАТА

А сват, тудэма-сюдэма, ня сунься з сваім носам туды, куды цябе ня просяць. (Да ПРАНЦІСЯ). Ідзем! Чуеш, ці не!..

ПРАНЦІСЬ
(устаючы)

Глупства, пане дабрудзею, глупства. Мае мазгі спрытныя. На табе, вось-цо-да, паеду, собственно, дамоў.

АГАТА
(выводзячы Пранціся)

Бывайце здаровы! Пахвалёны Езус!.. Падла гэты, ламака, нарабіў работы! (Выходзяць, за імі—АЛЬЖБЕТА з клінком).

ЗЬЯВА XIV

ПАЎЛІНКА—СЬЦЯПАН

СЬЦЯПАН

Ох, і даюцца-ж гэтыя сваякі ў знакі. Але, дзякуй богу, дзьве дзюркі ў носе і скончылося,—ужо пазбыўся.

ПАЎЛІНКА

А даўно гэта таткаў гняды ўцёк з Лужанкі, і татка дамоў пехатой прытрапаў?

СЬЦЯПАН

Што было, тое сплыло і болей, каханенькая, родненькая, ня будзе, як кажуць людзі.

ПАЎЛІНКА

Паглядзім. Заўтра кірмаш.

СЬЦЯПАН

Ня бойся, каханенькая, родненькая. Я кабылу злаўлю, але і ты глядзі, каб мне таго зяця злавіла, аб якім я табе сягоньня гаварыў.

ПАЎЛІНКА

Што ён конь, ці вол, каб я яго яшчэ мела лавіць?

СЬЦЯПАН

Ня конь і ня вол, а так сабе, дойная жывёліна.

ПАЎЛІНКА

Дык татка яго і дойце, калі ён для вас такі дойны, а я і ня думаю.

СЬЦЯПАН

Нічагутанькі, каханенькая, родненькая. Надумаешся, ваша, як пакармлю бярозавай кашай. Вось толькі каб пагода была добрая, а то казаў ён, што на кірмаш не паедзе, калі будзе дождж ісьці.

ПАЎЛІНКА

Ліха ня возьме! Гэткі цукер не размокне.

СЬЦЯПАН

Каханенькая, родненькая, як скажу, так і будзе; дзьве дзюркі ў носе і скончылося. Вось толькі трэба даведацца, ці будзе напэўна заўтра пагода. Купіў я сягоньня каляндар—нейкі беларускі, як кажа крамнік. Пытаўся ў яго, ці піша аб пагодзе, дык крамнік гавора мне, што аб пагодзе напісана ў ім болей, як аб чым іншым. Значыцца, паглядзім праўды. (Ідзе і дастае з-за абраза каляндар, адтуль валіцца на зямлю фотографія. ПАЎЛІНКА, саскочыўшы з ложка, падбягае падняць яе, але не пасьпявае).

СЬЦЯПАН
(падымаючы фотографію)

А гэта што такое?

ПАЎЛІНКА
(хочучы адабраць)

Гэта мая. Аддайце мне, тата!

СЬЦЯПАН

Я пытаюся—хто гэта?

ПАЎЛІНКА

Ці-ж, тата, ня бачыце?

СЬЦЯПАН
(са злоснай насьмешкай)

Ха-ха-ха! Якім!.. Хай-жа ён прападзе саўсім.

(Хоча рваць, Паўлінка адбірань)

ПАЎЛІНКА
(скрозь сьлёзы)

Аддайце, татачка, аддайце, ня рвіце! ня зьдзекавайцеся над ім...

СЬЦЯПАН
(адпіргнуўшы ад сябе Паўлінку)

Адчапіся ад мяне, гіцлёўка! Я вам тут наразводжу шашняў...

(Стукат у сенцах. Уходзяць—ПРАНЦІСЬ, АГАТА, а за імі—АЛЬЖБЕТА, ПАЎЛІНКА стаіць патупіўшыся, глытаючы сьлёзы, і скубе пальцамі фартух).

ЗЬЯВА XV

ПАЎЛІНКА—СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА—ПРАНЦІСЬ,—АГАТА

ПРАНЦІСЬ

Глупства, пане дабрудзею. Я, вось-цо-да, казаў, собственно, ня дзе падзенецца.

АГАТА
(дражнячы)

Вось-цо-да, вось-цо-да! Сам кабылу, тудэма-сюдэма, паставіў у вас пад паветкай, а шукае за плотам. Дарма толькі поўзалі і сьлядоў прыглядаліся.

АЛЬЖБЕТА

Ну, дзякуй богу, што хоць нашлася. (Да СЬЦЯПАНА). Што ты там круціш у руках?

СЬЦЯПАН
(тыкаючы фотографію ў твар Альжбеце)

На, на! любуйся, якія празэнты атрымлівае твая дачушка!

АЛЬЖБЕТА
(закрываючы рукой твар)

Чаго соваешся... Такая яна і твая, як мая.

СЬЦЯПАН

Лжэш! Каб яна была мая, то была-б такая, як і я.

ПРАНЦІСЬ

Пакажы, пакажы, пане дабрудзею, што гэта за птушка?

СЬЦЯПАН
(паказваючы)

На, глядзі, сваток! Павіншуй мяне з такой дачушкай і з гэтым, з гэтым гарэтыкам!

ПРАНЦІСЬ
(разглядаючы)

Эгэ! Гэта гэты разумненькі, вучоны, грамацей... Собственно, Сарока, вось-цо-да.

СЬЦЯПАН

Але-ж, але! Якім Сарока.

АГАТА
(да Сьцяпана)

Тудэма-сюдэма, пакажэце і мне, сватка.

ПРАНЦІСЬ
(да Агаты)

Ты, пане дабрудзею, баба, ня лезь сюды з цікавым носам. Собственно, пільнуй сваёй спадніцы і панчохаў, вось-цо-да. А мы суд, суд зробім... правы і скоры.

ПАЎЛІНКА
(падходзячы да Альжбеты, ласкава)

Мамачка, адбярэце яе ў таткі.

АЛЬЖБЕТА

Што я з ім, дзеткі, зраблю? Яшчэ біцца будзе...

СЬЦЯПАН
(да Пранціся)

А добра, сватка, кажаш. Зробім суд, перасуд, добрым складам над гэтым гадам. А які?

ПРАНЦІСЬ

А такі, пане дабрудзею: стражнікаў паклікаць, спраўніку данясьці. Собственно, інквізытарскі суд зрабіць—па палавіне шась! і гатова, вось-цо-да.

ПАЎЛІНКА
(кідаючыся да Сьцяпана і цалуючы яму рукі, скрозь сьлёзы).

Татачка, аддайце! Ня зьдзеквайцеся над ім!.. Ён-жа вам нічога благога не зрабіў...

СЬЦЯПАН
(са злосьцю)

Спаць, спаць пайшла, калі гэткага знайшла! Спаць! (Рве фотографію).

ПАЎЛІНКА
(з плачам апускаючыся на лаву)

Татка згубіць мяне хочаце... Гвалтам з хаты выгнаць.

ПРАНЦІСЬ
(дастаючы пляжку)

А цяпер, собственно, вып'ем хаўтурнага, вось-цо-да. (Пье).

ПАЎЛІНКА
(усхапіўшыся з лавы, кідаецца да Пранціся)

Па кабыле сваёй пі хаўтурнага, а не па чалавеку, якога і падноскаў ня варт! (Вырываючы і разьбіваючы аб зямлю пляжку). Вось-цо-да!

ПРАНЦІСЬ
(разьвесіўшы рукі, зьдзіўлены, як і ўсе)

О-о-о!!.

ЗАСЛОНА

АКТ ДРУГІ

Тая-ж самая—што ў першым акце—сьвятліца. За сталом сядзяць: СЬЦЯПАН АЛЬЖБЕТА і госьці—тры хлопцы і тры дзяўчыны. Мужчыны сядзяць з аднаго канца стала, а жанчыны—з другога. П'юць гарбату, наліваючы на сподкі; закусваюць. Дзяцюкі з дзяўчатамі жартуюць, перакідваючыся крошкамі ад хлеба. З левай стараны (гледзячы ад публікі) пры сьцяне ад бакоўкі—сядзяць два музыкі і, зводзячы інструманты, сьціха перагаварваюцца між сабой. Ля дзьвярэй ад сенцаў, у канцы куфра, на табурэце стаіць самавар. ПАЎЛІНКА, прыбраўшыся пасьвяточнаму, увіхаецца каля гасьцей. Трохі ў твары зьмяніўшыся; час-ад-часу ўздыхае і няўзнак пaглядае ў акно; адно стараецца быць з усімі вясёлай і бойкай. Як падымаецца заслона—ПАЎЛІНКА нясе гарбату.

ЗЬЯВА І

ПАЎЛІНКА—СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА—ГОСЬЦІ—МУЗЫКІ

ПАЎЛІНКА
(стаўляючы гарбату перад Сьцяпанам)

Што-ж гэта нешта татавага зяця так позна ні слуху, ні духу? Ці ня зьнюхаў ён, што ў мяне пасагу нямашака?

СЬЦЯПАН

Кахаленькая, родненькая, не бядуй. Ня будзе Гірша, будзе чорт іншы.

ПАЎЛІНКА
(насьмешліва)

Мала што будзе... Але-ж, калі мяне ўжо неяк, як цмокам, стала цягнуць да гэтага Бык... Бычка... Ах, як яго?..

СЬЦЯПАН
(з націскам)

Быкоўскага.

ПАЎЛІНКА
(падходзячы да другога канца стала)

Можа Адэльцы яшчэ шкляначку?

АДЭЛЬКА (госьця)

Дзякуй. Ужо напілася.

АЛЬЖБЕТА

Ды бяры! Што там пытаешся! Панна Адэля толькі дзьве выпіла.

АДЭЛЬКА

Калі-ж болей ня хочацца.

ПАЎЛІНКА
(забіраючы шклянку)

Вып'еш, вып'еш, Адэлька,—зьмесьціцца.

АЛЬЖБЕТА
(падсоўваючы госьцям яду)

Старайцеся, госьцікі, старайцеся. Вось—сыр, масла, вандліна! Такі-ж сягоньня трохі папрацавалі каля полькі да лявоніхі.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ
(пережоўваючы і сёрбаючы)

Дзякуй, дзякуй! Мы стараемся.

СЬЦЯПАН

Чым хата багата—тым рада. Хлеб на стале,—рукі свае. Выбачайце толькі, каханенькія, родненькія, што гарэлкі няма. Але я ў гэтым не вінават. Хацеў узяць у Міхалішках, дык, як на ліха, манаполька цэлы дзень была закрыта.

МУЗЫКА
(у бок ад другога)

Каб не салгаў, дык-бы і ня жыў. Я сам бачыў, як пасьля імшы адбываўся з пляшкамі пры манапольцы нешпар.

ДРУГІ МУЗЫКА

Слухаць! Скнэра і больш нічога.

ПАЎЛІНКА
(паставіўшы Адэлі шклянку, да аднаго з гасьцей)

Можа пан Вінцусь яшчэ вып'е?..

ВІНЦУСЬ (госьць)
(уціраючы канцом настольніка губы і лоб)

Яно-б то было ўжо і досыць, але, калі панна Паўлінка так пекна просіць, дык можна яшчэ са шкляначку.

ПАЎЛІНКА
(ідучы са шклянкай)

Гэты ўжо дык пятую шклянку бабохае...

СЬЦЯПАН
(да Альжбеты)

Ці добра хаця ты прасіла Пустарэвічаў? Чаму іх так доўга няма?

АЛЬЖБЕТА

Каб і не прасіла, то прыедуць. (З насьмешкай). Пэўне, собственно, кабыла заблудзіла.

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Штось сягоньня на кірмашы Якіма Сарокі ня было. А то, бывала, такім франтам пахаджывае, што куды мяне вядзеш, пусьці мяне к чорту.

ПАЎЛІНКА
(стаўляючы гарбату)

А пану Банадысю зайздрасьць, што так прыадзецца не патрапіць, хоць мо' і мае за што.

ГОСЬЦЬ

Чымся грошы траціць на адзежу, я лепей іх каму пазычу.

ПАЎЛІНКА
(садзючыся на ложку)

І працэнцік добры злуплю, каб аж у пяты другому закалола.

ГОСЬЦЬ
(самадавольна)

Хе-хе-хе! А паньне Паўлінцы злосьць яшчэ не адышла, што калісь гэтаму ягамосьці Сароцы ні за які працэнт не пазычыў.

ПАЎЛІНКА

Вельмі-ж яму гэтым і не пашкодзілі. Нашліся людзі, што і без працэнтаў пазычылі і далі яму магчымасьць паехаць на настаўніцкія курсы. Цяпер нічыёй ласкі не патрабуе.

АДНА З ГАСЬЦЕЙ

Пэўне, што не! Такі чалавек нідзе не прападзе.

СЬЦЯПАН
(прыслухваючыся дагэтуль гутарцы аб Сароцы)

Кахяненькія, родненькія, кіньце аб гэтым сьвінапасе гаварыць. Прыелася ўжо мне гутарка аб ім горш горкай рэдзькі. І ці гаманеце аб ім, ці не гаманеце—усё роўна нічога ня выйдзе. Я ўжо яму даў дарогу.

ПАЎЛІНКА
(неспакойна)

Якую дарогу?

СЬЦЯПАН

А ты, каханенькая, родненькая, ня слухай вушы разьвесіўшы, ды лепей гасьцей глядзі. Дзьве дзюркі ў носе і скончылося.

(Нейкую хвіліну ціха. ПАЎЛІНКА падходзіць браць шклянкі, але ўсе адказваюцца)

АЛЬЖБЕТА

Што-ж, выбачайце, госьцікі. Не хацелі піць і есьці, пасьля самі будзеце жалець.

СЬЦЯПАН

Выбачайце, выбачайце, каханенькія, родненькія, адно не скажэце, што ўсяго было ўдаволь, толькі прынукі ня было.

КОЛЬКІ ГОЛАСОЎ
(устаючы з-за стала)

Дзякуем, дзякуем пану гаспадару і пані гаспадыні. Падмацаваліся, хвала богу, як лепей ня трэба.

ПАЎЛІНКА
(устаючы з ложка)

Проша паненак сюды прысесьці, а, паны кавалеры, вазьмеце сабе табурэцікі ды вось тут падсядзьце, а я тымчасам пачастую гарбатай нашых музыкаў.

СЬЦЯПАН І АЛЬЖБЕТА
(вылазячы з-за стала)

А як-жа—трэба, трэба!

(Дзяўчаты садзяцца на ложку, хлопцы каля іх на табурэтах; жартуюць між сабой).

АЛЬЖБЕТА
(падходзячы да музыкаў)

Хадзеце, міленькія, выпійце са шкляначку гарбаты.

МУЗЫКІ

Дзякуем пані! Мы ўжо сягоньня пілі.

АЛЬЖБЕТА

Мала што калі было, а цяпер трэба яшчэ падмацавацца.

(Забірае інструмэнты і кладзе іх на куфар, садзіць музыкаў за стол і сама садзіцца. Да ПАЎЛІНКІ).

А ты, дзеткі, налі музыкам гарбаты!

СЬЦЯПАН
(закурваючы люльку)

Выбачайце толькі, каханенькія, родненькія, што гарэлкі няма.

МУЗЫКІ

І бяз гэтых кропель будзем жывы.

(Чуваць стукат у сенцах).

СЬЦЯПАН

А бач, нехта такі хоць нарэшце зьявіўся. Трэба ісьці ды глянуць, а то яшчэ ў дзьверы ня луча. (Ідзе).

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Нясі, божа нежанатага ды багатага!

АДНА З ГАСЬЦЕЙ

Жаніць будзем!

ПАЎЛІНКА
(стаўляе музыкам гарбату, падходзе і глядзіць у вакно. У бок)

Ах, як-жа цёмненька!

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Каго так, панна Паўлінка, выглядаеце?

ПАЎЛІНКА

Таго-ж—нежанатага ды багатага.

ЗЬЯВА II

ТЫЯ-Ж І АДОЛЬФ БЫКОЎСКІ.

СЬЦЯПАН
(спатыкаючы Адольфа ў дзьверах)

А-а! Нарэшце зьявіўся, дарагі госьцік! Што-ж гэта, кажаненькі, родненькі, так доўга чакаць на сябе нас заставіў?

АДОЛЬФ
(вешаючы пальто на сьцяне каля парогу)

Пахвалёны ў хату!

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

На векі! На векі!

АДОЛЬФ
(вітаючыся са Сьцяпанам)

Выбачайце, што трохі прыпазьніўся. Але гэта вінават мой жарабец. Як панёс з гары, што каля Прытыкаў,—і мяне выкінуў, і восі зламаў, так што аж мусіў другую каламашку ўзяць; праз тое і замарудзіў.

АДЗІН З МУЗЫКАЎ
(у бок да другога)

Каб ён толькі дыхаў. Які яго чорт нёс! Прыстаў конь, ды ўсё тут.

ДРУГІ МУЗЫКА

Няўжо-ж што. У мае вочы заплаціў вясной за нейкую здыхляціну трыццаць рублёў, і тая ўжо скарэй яго панясе.

СЬЦЯПАН
(да Адольфа)

Проша-ж, проша далей, сюды, дзе бліжэй кут і дзе ўсе тут.

АДОЛЬФ

Дзякую, дзякую вашэці. Проша са мной клопату не рабіць.

(Ідзе і з усімі вітаецца; АЛЬЖБЕТУ цалуе ў руку, стоячы к ёй бокам і ня згінаючыся).

АЛЬЖБЕТА

Проша, пана Адольфа, проша за стол! Можа вып'еце гарбаты і чаго закусіце? (Да ПАЎЛІНКІ). Паўлінка, налі пану Быкоўскаму гарбаты!

АДОЛЬФ
(садзячыся за стол з другога канца ад музыкаў і закурваючы папіроску)

А што-ж у васпанства добрага чуваць?

СЬЦЯПАН
(прысаджваючыся к сталу)

Ды што ў нас чуваць?—Старая баба ня хоча здыхаць, а маладая замуж ісьці.

АДОЛЬФ
(самадавольна)

Хе-хе-хе! Старую трэба пшыдусіць, а маладую пшымусіць.

АЛЬЖБЕТА
(да Сьцяпана)

А, ваша, схадзі паглядзі, ці добра прывязаны конь пана Быкоўскага.

АДОЛЬФ

Ня турбуйцеся. Я яго добра прывязаў.

СЬЦЯПАН

Каханенькі, родненькі, хоць і прывязаў, але сена пэўна ня даў. У нас так: госьць як папала, а жывёліну дык трэба добра дагледзець. (Выходзіць).

ЗЬЯВА III

ТЫЯ-Ж БЕЗ СЬЦЯПАНА

ПАЎЛІНКА
(стаўляючы перад Адольфам гарбату і сама садзячыся ападаль)

Што-ж гэта пана Адольфа конь хацеў разьнясьці?

АДОЛЬФ

А як-жа! Тры сотні вясной заплаціў, і толькі клопату нажыў. Але ў мяне ўсё так! Каровы мае кожная варта па якой сотні рублёў; як загілююць летам, дык і на добрым кані іх ня ўгоніш.

ПАЎЛІНКА
(хітравата)

Пэўне і авечкі ў пана Адольфа таксама гілююць?

АДОЛЬФ

А так, так! Маю пятнаццаць старых і дваццаць маладых. Як ударыць гарачыня, дык яны чуць ня ўсе чыста круцяцца на адным месцы.

ПАЎЛІНКА
(ідучы па гарбату для сябе, у бок)

Матыліцы авечак мучаць, як і сам тут (паказваючы пальцам на сваю галаву) матылі мае, а думае, што яны зыгуюць.

АЛЬЖБЕТА

Якія-ж сёлета ўраджаі ў пана Адольфа?

АДОЛЬФ

А нішто сабе. (Відам лгучы). Жыта нажаў коп са дзьвесьці, аўса таксама са дзьвесьці, ячменю—з сотню.

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

А колькі-ж у пана зямлі?

АДОЛЬФ

Валокі з паўтары добрыя будзе.

ГОСЬЦЬ

І лес ёсьць?

АДОЛЬФ
(абціраючы хустачкай лоб)

А як-жа—ёсьць: з паўвалокі, калі ня болей. Сосна ў сасонку!

ГОСЬЦЬ

сенажаць ёсьць?

АДОЛЬФ

Ёсьць, ёсьць! Над самай рэчкай, таксама з паўвалочку. Мурог, як шафран.

МУЗЫКА

Дык у пана ўсяго з паўвалочку ворнай зямлі?

АДОЛЬФ

Н-нуу так! З добрую паўвалочку.

АЛЬЖБЕТА

У нас ворнай зямлі мусіць і са тры валокі будзе, і то мы столькі не нажалі.

ПАЎЛІНКА
(сеўшы з гарбатай пры стале)

Пан Адольф лепшы, відаць, за нас гаспадар.

АДОЛЬФ

О, у мяне гаспадарка ні ў чым ня зблыша. У мяне жонка і то будзе лепшая, як ува ўсіх.

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Каб толькі не ўдалася наравістая.

ПАЎЛІНКА

Цікавасьць, ці пан Адольф ужо затаргаваў сабе якую?

АДОЛЬФ

Гэта, пакуль што, сакрэт.

ПАЎЛІНКА

А мне пан Адольф скажа?

АДОЛЬФ

Так. Але перш тату і маме, а пасьля ўжо і васпаньні на самае вушка.

ПАЎЛІНКА
(бяручы ў яго шклянку)

Добра, добра! Пан Адольф як ведаў, што я трохі глухавата.

АДОЛЬФ

Глухавата!?

ПАЎЛІНКА
(ідучы па гарбату, у бок)

Трэба шэршня за нос павадзіць, каб і дзесятаму заказаў, як жонкі купляць.

АЛЬЖБЕТА

Пан Быкоўскі, здаецца, у нас першы раз?

АДОЛЬФ

А так—першы!

АДНА З ГАСЬЦЕЙ

Дык пану трэба даць пацалаваць старую бабу.

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Пан Адольф толькі да маладых ды багатых лас, а старыя ў яго ў рахунак ня йдуць.

АДОЛЬФ

А праўда, праўда! Я толькі да маладых маю імпэт.

АЛЬЖБЕТА
(у бок)

І дурны-ж ён, як відаць.

ПАЎЛІНКА
(падаючы гарбату Адольфу)

Да каго гэта маеце такі імпэт, да дарагіх кароў, ці дарагіх кабыл?

АЛЬЖБЕТА

Ды не! Пан Быкоўскі мае імпэт толькі да маладых дзяўчат.

АДОЛЬФ
(п'ючы гарбату)

Але-ж, але. Толькі да маладых дзяўчат.

ПАЎЛІНКА

А кільчака часам з гэтага не нагоніце на язык?

АЛЬЖБЕТА

Што ты?! Ці-ж пан Быкоўскі конь?

МУЗЫКА
(у бок да другога)

Конь, ня конь, а як відаць, дык быдлё парадашнае.

АДОЛЬФ
(да Паўлінкі)

Панна Паўлінка дык усё мне каплімэнты гавора.

ПАЎЛІНКА
(расьсеянна)

Ага! Каплімэнты. (Да МУЗЫКАЎ). Мацуйцеся, мацуйцеся, музыканьцікі. А то ўжо ногі чэшуцца. Так і хочацца з панам Адольфам сыпнуць лявоніху.

АДОЛЬФ

Фі! Я такіх мужыцкіх танцаў ня гуляю.

МУЗЫКА
(да Паўлінкі)

Дзякуем! Ужо як належыць сабраліся, цяпер можам і рэзнуць што-колечы для паненкі. (Садзяцца на свае месцы і зводзяць інструмэнты).

ПАЎЛІНКА
(да Адольфа)

А якія-ж вы танцы гуляеце?

АДОЛЬФ

Гэрц-польку, падзі-спаць, манчыз, падзі-кварту. (Выходзячы з-за стала, цалуе АЛЬЖБЕТУ ў руку, да ПАЎЛІНКІ). Ну, што-ж? Можа, мы з паненкай папробуем?

ПАЎЛІНКА

Калі-ж я гэтых мудрых танцаў ня толькі што ня ўмею, але ніколі нават іх і ня бачыла.

АДОЛЬФ

Ня бойцеся! Я на ўсе лады выўчу паненку скакаць. (Бярэ ПАЎЛІНКУ, як да танцу, да МУЗЫКАЎ). Зайграйце нам гэрц-польку!

МУЗЫКА

Мы гэтага ня ўмеем.

АДОЛЬФ

Ну, дык падзі-спаць!

МУЗЫКА

Першы раз чуем.

АДОЛЬФ

А можа падзі-кварту знаеце?

МУЗЫКА

І гэта першы раз чуем.

ПАЎЛІНКА
(як-бы бядуючы)

А-ей-ей! Вось табе і на! Так і не наўчуся гэтых панскіх танцаў.

АДОЛЬФ

Не бядуйце вельмі. Я буду вытылінгіваць на язык, а васпанна толькі прыслухоўвайся ды вырабляй нагамі так, як і я.

ПАЎЛІНКА

Значыцца, будзем гуляць пад язык. (Сьмех. АДОЛЬФ іграе на язык і бяз толку выкручваецца з ПАЎЛІНКАЙ).

АДОЛЬФ
(паказваючы)

Вось так, вось так! Правую нагу сюды, а левую туды. Галава ў левы бок, а задам пад парог, ды вось так!.. Раз, два тры, то направа, то налева... (Усе прыглядаюцца да іх і сьмяюцца).

ЗЬЯВА IV

ТЫЯ-Ж І ПРАНЦІСЬ—АГАТА—СЬЦЯПАН

ПРАНЦІСЬ
(п'яны)

Пахвалёны Езус. Вось-цо-да, пане дабрудзею.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

На векі! На векі!

ПРАНЦІСЬ
(глянуўшы на Паўлінку і Адольфа)

А гэта што такія, собственно, за выкрутасы, як у цырку ці ў сумашэдшым доме?

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Гэта, пан Быкоўскі навучае панну Паўлінку навамодных танцаў. (ПРАНЦІСЬ і АГАТА распранаюцца).

ПРАНЦІСЬ

Можна, можна далей круціцца, як у хваробе сьвятога Лявэнтага. Далей, далей! Раз, два, тры, вось-цо-да!

АДОЛЬФ
(далей паказваючы Паўлінцы)

Вось як, вось так! То направа, то налева. Раз, два, тры! То туды, то сюды, ножка ў ножку, раз, два тры!

ПАЎЛІНКА
(вырываючыся)

Не, такі нічога ня выйдзе. Ня кемкая я да навукі.

АДОЛЬФ
(садзячы Паўлінку)

Гэта толькі трудна першы раз, а пасьля пойдзе ўсё гладка, як пугай высмаліць! (Ходзіць па хаце, махаючы каля твару хусткай. ПРАНЦІСЬ, АГАТА і СЬЦЯПАН садзяцца за стол; АЛЬЖБЕТА падае ім гарбату).

ПРАНЦІСЬ
(закурваючы люльку са Сьцяпанам)

Собственно, пане дабрудзею, кабыла заблудзіла і праз тое трохі спазьніліся. Але гэта глупства, глупства! Яшчэ парой будзе, вось-цо-да.

АГАТА

Якое чорта заблудзіла! Пакуль аб'ехаў, тудэма-сюдэма, усю ваколіцу, як пагарэлец, дык і поўнач чуць не агарнула. Тудэма-сюдэма, усё гары тэй сабе шукаў.

ПРАНЦІСЬ

Ты, баба, собственно, маўчы, вось-цо-да! Ты нічога ніколі ня кеміш, а я маю розум спрытны. Я, пане дабрудзею, Барна-

шоў, дзе пайшоў, там і прайшоў. (Да гасьцей). А вы, маладзічкі, не зважайце, вось-цо-да, ды танцуйце, пане дабрудзею, пакуль казінец ня ўбіўся ў ногі.

ПАЎЛІНКА

А праўду дзядзька кажа. Будзема гуляць, нашто дарма час марнаваць! (Да МУЗЫКАЎ). Зайграйце, калі ласка, польку, але такую, як ведаеце... каб аж сьвет хадыром пайшоў!

(МУЗЫКІ іграюць польку; усе, апрача старых, танцуюць: АДОЛЬФ з ПАЎЛІНКАЙ, другія госьці—хто з кім. За сталом ПРАНЦІСЬ са СЬЦЯПАНАМ частуюцца гарэлкай з пляшкі, якую першы прынёс з сабою).

АДОЛЬФ
(танцуючь, прыпявае)

Танцовала рыба з ракем,
А пятрушка з пастарнакем,
А цыбуля дзівавала,
Цо пятрушка танцавала.

ПАЎЛІНКА
(адпяваючы)

А на печы, на лучыне,
Дзеўкі грошы палічылі;
Налічылі паўталера,
Дый купілі кавалера.

АДОЛЬФ

Дзяўчынэчка суха, бляда,
Я да цебе ў госьці яда,
І конікоў не жалую,
Ўшыстку ночку машыруюю.

ПАЎЛІНКА

У гародзе ячмень родзіць,
А да мяне Якім ходзіць.
Радзі, радзі, ячмень, гусьцей,—
Хадзі, хадзі, Якім, часьцей!

АДОЛЬФ

Сядзіць голуб на галіне,
Салавей на ветке;

С аднэй дзевушкай гуляю,
Другая в прыметке.

ПАЎЛІНКА

Ажаніся, не ляніся,—
Будзеш панаваці:
З аднэй будзеш сьвіні пасьвіць,
З другой—заганяці.

АДОЛЬФ

Наша поле камяніста—
Ні праехаць, ні прайсьці.
Нашы дзевачкі фарсісты—
Нельга к ім і падыйсьці.

ПАЎЛІНКА

Я фарсуха, ты каталік;
Ня руш мяне за падолік,—
Мой падолік шоўкам шыты,
Хто палезе, будзе біты!

СЬЦЯПАН
(як сьціхла гульня)

Брава, брава, пан Адольф! Складзен да танцаў, як, не раўнуючы, закрыстыян да ружанцаў.

ПРАНЦІСЬ
(пацягваючы з пляжкі)

Глупства, глупства, вось-цо-да! Собственно, хоць у кішэні пуста, за тое ногі сыпюць густа. Каб яму яшчэ ды мой розум растропны, дык зусім было-б добра, пане дабрудзею.

АГАТА

Кінь ты ўжо, тудэма-сюдэма, плявузгаць, як латак у млыне! Гуляюць—няхай гуляюць; ты сваімі качэргамі так не патрапіш.

АЛЬЖБЕТА
(да Пранціся)

Можа-б чаго, сватка, закусілі?

ПРАНЦІСЬ

Глупства, вось-цо-да. Собственно, закушу, закушу. (Да ГАСЬЦЕЙ). А вы, пане дабрудзею, забаўляйцеся, пакуль гаспадар вон з хаты ня гоне, вось-цо-да.

ПАЎЛІНКА
(да Адольфа)

Можа, пан Адольф, сьпяеце нам што-колечы? Я чула, што вельмі пекны голас маеце.

АДОЛЬФ
(астанаўліваючыся)

Э-э! які там пекны! Ось так сабе! Канешне, лепшы, як у іншых.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Дык проша сьпець. Мы ўсе просім.

АДОЛЬФ

Калі ўжо так пекна просіце, дык можна. А якую-ж бы панна Паўлінка хацела?

ПАЎЛІНКА

А ўсё роўна, хоць якую! Ну, якая лепей у пана Адольфа выходзе.

АДОЛЬФ
(пяе нясkладна, махаючы хустачкай па твары)

Плывае голэмбі,
Летаё лабэндзі;
З нашэго каханьня,
Пэўна, ніц ня бэндзе.

ПАЎЛІНКА

А такі-ж нічога ня будзе.

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Ці-ж гэта „голэмбі“ плываюць, а „лабэндзі“ лятаюць?!

АДОЛЬФ

Ну, калі перабіваеце, дык саўсім ня буду пець.

АЛЬЖБЕТА

Хай пан Быкоўскі на іх не зважае ды пяе; ведама,—блазнота, што яны знаюць!

ПАЎЛІНКА
(паглядзеўшы ў вакно)

Выбачайце, пан Адольф! У мяне няўмысьле вылецела слаўцо.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Выбачайце, выбачайце! Просім, просім. Больш ня будзем!

ПРАНЦІСЬ

Собственно, пане дабрудзею, завядзі яшчэ сваю шарманку: яна ў цябе, прост, як грамафон, вось-цо-да, трубіць.

АДОЛЬФ

Ну, ужо буду! Але калі яшчэ хоць раз перапыніце, тады загневаюся і саўсім кіну пець. Пейце тады самі!

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Не, не! Ня будзем!

АДОЛЬФ
(пяе)

Гляжу я бяз толку на хладную шаль,
І чорную душу церзае печаль.

ПАЎЛІНКА
(душачыся ад сьмеху)

Ці-ж у пана Адольфа чорная душа?

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Нашто-ж глядзіш на яе, пан, бяз толку?

АДОЛЬФ
(насупіўшыся)

Болей пець вам ня буду, хоць на каленях прасіце. Пейце сабе самі, калі такія разумныя! (Садзіцца).

ПАЎЛІНКА

Дык і сьпяём, калі пан Адольф такі някемкі, што нават жартаў не разумее. (У бок). Эх, скарэй-бы ўсё гэта скончылася!

АДЗІН з ГАСЬЦЕЙ

А такі-ж сьпяём, і ўсе разам.

ПАЎЛІНКА
(да Адольфа хітравата)

А пан Адольф нам паможа?

АДОЛЬФ

Ані думаў.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

А што мы сьпяём?

ПАЎЛІНКА

„Дый куды-ж ты, дуб зялёны, пахінаешся?..“

АДОЛЬФ

Фі, мужыцкая!

ПАЎЛІНКА

А пан Адольф можа-б хацеў, каб завялі якога манчыза?!

ПРАНЦІСЬ

Собственно, вось-цо-да, калі такой панскай натуры, дык пазатыкай кудзеляй вушы, пане дабрудзею.

СЬЦЯПАН
(да Пранціся сьціха)

Каханенькі, родненькі, ня кратайце яго! Ён, бачыш, як я ўжо і казаў, масьціцца да маёй Паўлінкі. Як будзеш яму наругацца, дык гатоў яшчэ адбіцца, а я яго стараюся прыручыць.

ПАЎЛІНКА

Ну, дык што? Згода на гэту?

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Згода, згода!! А пасьля другую.

ПАЎЛІНКА

Толькі ня зьбівацца з толку. Глядзець, як буду я рукамі тахты адбіваць.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Добра, добра!

(Пяюць. ПАЎЛІНКА, сумна ўсьміхаючыся, дырыгуе, пасьля і ПРАНЦІСЬ падходзе і пляжкай адмахівае тахты; МУЗЫКІ так-жа сваёй ігрой памагаюць).

Дый куды-ж ты, дуб зялёны,
Пахінаешся?
Дый чаго-ж ты, мой міленькі,
Задумляешся?

ПРАНЦІСЬ
(як перасталі пець)

А цяпер, вось-цо-да, „Як-жа мне ня пець“, пане дабрудзею.

АДОЛЬФ

Ізноў мужыцкую!

ПРАНЦІСЬ

Але, мужыцкую, але, вось-цо-да! А васпан, собственно, сваю панскую схавай сьвіньням на сьнеданьне.

АГАТА
(падходзіць і цягне Пранціся за полы)

Кінь ты ўжо, тудэма-сюдэма, з поля сходзіць!

ПРАНЦІСЬ

Вось-цо-да, адчапіся ад мяне, пане дабрудзею!

ПАЎЛІНКА

Ну, будзем пець „Як-жа мне ня пець, як-жа ня гудзець?..“

(Пяюць, як першую).

ПРАНЦІСЬ
(як скончылі)

А цяпер, собственно, „Чачотачку“, пане дабрудзею.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Чачотачку, чачотачку!

(Пяюць чачотачку)

Спарадзіла чачотачка семера дачок,
Спарадзіла невялічкіх семера малых...

АЛЬЖБЕТА
(як сьціхлі)

Аддыхнеце, міленькія, хоць трохі, а то замарыліся дужа. (Да ПРАНЦІСЯ). Хадзеце, сваток, за стол, ды можа чаго закусіце, бо і ты-ж памагаў.

ПРАНЦІСЬ
(садзячыся)

Собственно, глупства, вось-цо-да. Маладым трэба паказаць, паказаць, пане дабрудзею, а яны ўсё патрапяць... правільна толькі навучыць іх. (Прапіваючы з пляжкі, да СЬЦЯПАНА). А ты, сват, трымайся, вось-цо-да. Ім ня дам, яны маладзічкі яшчэ, пасьпеюць.

СЬЦЯПАН

А праўда, праўда, сватка! Яшчэ іх пара не ўцякла (Выпівае).

ПАЎЛІНКА
(каля гасьцей)

А што-ж мы цяпер будзем рабіць? Ужо напяяліся, дык можа ізноў пагуляема?

ПРАНЦІСЬ
(закусваючы)

Собственно, пачакайце, я зараз скамандую, пане дабрудзею, за што і як узяцца, бо мой розум растропны, а вы нічога ня ведаеце.

ПАЎЛІНКА

Ну, добра, пачакаем. (Да АДОЛЬФА). Што-ж гэта, пан Адольф, надуўся, як мыш на крупы, або, як апошняе ў печ усыпаўшы?

АДНА З ГАСЬЦЕЙ

Пан Адольф, відаць, закахаўся.

АДОЛЬФ

Ну, дык што, калі закахаўся?

ПРАНЦІСЬ
(пяражоўваючы яду)

Собственно, цяпер, вось-цо-да, пойдзем лявоніху, пане дабрудзею!

УСЕ

Лявоніху! Лявоніху!

АДОЛЬФ

Ізноў мужыцкае!

ПАЎЛІНКА
(да Адольфа, прыпадхлебываючыся)

А мы з панам Адольфам сыпнем лявоніху, сапраўды, сыпнем! Адпусьцецеся на мяне грэшную, болей ці ўдасца так весела з вамі паскакаць.

АДОЛЬФ

Ды я ўжо вельмі ня гневаюся. Калі ўжо так хочаце, дык пойдзем, што-ж там надта такое?!

ПРАНЦІСЬ
(да музыкаў)

Собственно, рэжце, пане дабрудзею! (Да АЛЬЖБЕТЫ). А мы з свацей тупнем, вось-цо-да!..

СЬЦЯПАН
(да Агаты)

А мы з свацей, каханенькая, родненькая!

(МУЗЫКІ іграюць лявоніху. Кабеты трохі ўпіраюцца, але пасьля ідуць, за імі іншыя госьці. ПАЎЛІНКА з АДОЛЬФАМ)

ПРАНЦІСЬ
(прыпявае)

О, Лявоніха Сымоніха была,
Ды Лявону хлеба, солі не дала!
О, Лявоніха Сымоніха, а-ей!
Не хадзі ламаць капусткі маей!

АЛЬЖБЕТА

Хоць капуста зарасла лебядою,
Не пайду яе палоць за табою.
Прападзі ты і з капустай сваёй,
Ня сушы ты маладосьці маёй!

СЬЦЯПАН

О, Лявоніха, ты жонка мая,
Дый ня мытую сарочку дала;

Не качаную, ня мытую,
Толькі шоўкам абашытую.

АГАТА

А мой татка, дзевярусенька,
Вядзі мяне памалюсеньку.
Не вядзі мяне па пожынцы,
Вядзі мяне па дарожынцы;
На пожынцы мае ножкі ня йдуць,
Па дарожынцы дык самі бягуць.

АДОЛЬФ

Як я бегаў, дык і бегаў,
Абы мілую праведаў;
Як каціўся, дык каціўся,
Абы к мілай прыхіліўся.

ПАЎЛІНКА

А калі-ж я у матулькі жыла,
Як вішанька у садочку цьвіла,
Дасталася злому духу—мужыку,
Ссушыў мяне, як ліпінку у духу.

АДОЛЬФ

Ты, бярозачка, бярозачка мая,
Ты, бярозка не цярэбленая;
Твае лісьце не сярэбранае,
Нашы дзеўкі не паседлівыя.

ПАЎЛІНКА

Не вядзі мяне ні ў лес, ані ў сад,—
Завядзі мяне к татульку назад;
Не вядзі мяне ні ў лес, ані ў бор,—
Завядзі мяне к татульку на двор!

ПРАНЦІСЬ
(як перасталі гульню, да Сьцяпана)

Собственно, і дала-ж твая баба мне дыхту, вось-цо-да. Аж лыткі трасуцца, пане дабрудзею.

СЬЦЯПАН

І твая, каханенькі, родненькі, не адстала,—аж дыхавіцу чуць мне не нагнала.

АГАТА

Абодва вы кавалёвыя мяхі, тудэма-сюдэма, непаваротлівыя, дык і здаецца, што нехта вам дыхту нейкага даваў.

АЛЬЖБЕТА

А праўда, свацейка, праўда. Ім толькі каля пляшкі круціцца, а не з дарэчнымі жанкамі лявоніху ісьці.

ПРАНЦІСЬ

Ага, собственно, добра, што свацейка, пане дабрудзею, успомніла. (Дастае пляжку і частуецца з СЬЦЯПАНАМ).

ПАЎЛІНКА
(да Адольфа)

Ну, як-жа пану Адольфу спадабаўся наш мужыцкі танец? Як я ўважаю, дык лепей у вас лявоніха выходзе, чымся тое нейкае „падзі-кварта“. І прыпеўкі складныя знаеце.

АДОЛЬФ
(нібы скромна)

А трохі-ж нейкіх навучыўся калісь.

АДЗІН З ГАСЬЦЕЙ

Пара нам і чэсьць знаць! Пэўне, ужо каля поўначы матаецца.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Так, так, час рухацца дамоў!

ПАЎЛІНКА
(з аблягчэньнем у бок)

Дзякуй богу!.. (Да ГАСЬЦЕЙ). А можа-б яшчэ пагулялі?

АЛЬЖБЕТА

Каму далёка, то яно так, а каму блізка, дык ня шкодзіць яшчэ пазабаўляцца.

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Не! Не! Ужо час і пара!

ПАЎЛІНКА

Ну, дык хай музыкі на адходнае хоць марша зайграюць, каб весялей усім сьнілася і каб моцна, моцна ўсім спалася.

СЬЦЯПАН

А гэта ня шкодзіць (Да МУЗЫКАЎ). Што-ж, каханенькія,родненькія, зайграйце, калі ласка, яшчэ што-колечы на адходнае дарагім госьцікам, а там дзьве дзюркі ў носе і скончылося. (МУЗЫКІ іграюць марш. ГОСЬЦІ адзяваюцца, адвітваюцца і выходзяць, за імі—МУЗЫКІ).

ЗЬЯВА V

ПАЎЛІНКА—АДОЛЬФ—СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА—ПРАНЦІСЬ і АГАТА

СЬЦЯПАН

Вось і пацішэла трохі ў нашай хаце, няма ўжо каму скакаці.

ПРАНЦІСЬ

Собственно, глупства, вось-цо-да. Было шумна, пане дабрудзею, і будзе шумна!

АГАТА

А так, так, тудэма-сюдэма, як будзе вясельле ў Паўлінкі.

ПАЎЛІНКА

Э-э, майго вясельля ніколі ня будзе, значыцца, і шумна ня будзе!

АДОЛЬФ

Ці-ж у бацькоў маладога, паненка, думаеце, ня хваце на вясельле?

ПАЎЛІНКА

Хваце, ня хваце, а такі вясельля майго ніхто ня ўбача...

СЬЦЯПАН

Гэта, каханенькая, родненькая, пабачым. Яшчэ я на тое ёсьць, і ў сваёй хаце гаспадар, а ня госьць! Жыта повен аруд і сала не адзін пуд.

ПРАНЦІСЬ

Собственно, глупства, вось-цо-да. Часам ці вясельле, ці павесіў—адно на другое, пане дабрудзею, выходзе.

АГАТА

А ты, „вось-цо-да“, прыкусі свой язык і ня тыцкайся, тудэма-сюдэма, туды, куды цябе ня просяць. Напіўся, наеўся, дык і маўчы!

АЛЬЖБЕТА
(да Агаты)

Што-ж там, свацейка, такое? Сват-жа нічога благога ня кажа. (Да ПАЎЛІНКІ). Прыбірай ты ўжо, дзеткі, са стала.

ПРАНЦІСЬ

Собственно, ці сьвіньні елі, ці шляхта папасвалася—гэтак, вось-цо-да, стол выглядае, пане дабрудзею.

ПАЎЛІНКА

Добра, мамка, зараз. (Да АДОЛЬФА). А пан Адольф мне паможа?

АДОЛЬФ

Калі патраплю, дык чаму-ж не? (Прыбіраюць са стала; пасудак стаўляюць на табурэце каля самавару).

АЛЬЖБЕТА

Вы-бы, дзеткі, занясьлі пасудак на тую палавіну.

ПАЎЛІНКА

Усё роўна; я пасьля занясу сама, а цяпер... (Паглядаючы хітравата на АДОЛЬФА) я баюся з панам Адольфамісьці адна на тую палавіну!..

АДОЛЬФ
(нясучы пасудак, у бок)

Відаць, дзеўка ўлялюскалася ў мяне па самую шыю.

ПАЎЛІНКА
(ідучы к сталу, у бок)

І собіла-ж богу стварыць гэткую чаплу недарэчную!

ПРАНЦІСЬ
(да Паўлінкі)

А праўда, собственно, лепш старожа, як варожа, пане дабрудзею.

АГАТА
(да Пранціся)

А ты, „старожа“, не мялі попусту, а думай, як да хаты ісьці.

ПРАНЦІСЬ

Пане дабрудзею, дык і пойдзем; што-ж там, собственно, такое.

(Разьвітваюцца абое і выходзяць. АЛЬЖБЕТА памагае прыбіраць са стала).

ЗЬЯВА VI

ПАЎЛІНКА—АДОЛЬФ—СЬЦЯПАН—АЛЬЖБЕТА

ПАЎЛІНКА

Ня так, пан Адольф, бярэш шклянкі; трэба вось як. (Паказвае). Ну, і зграбны-ж! не раўнуючы—як вол да карэты.

АДОЛЬФ

А панна Паўлінка ўсё кompлiмэнты мне гавора.

ПАЎЛІНКА
(у бок)

Дурню плюнь у вочы, а ён скажа: дождж ідзе!

АЛЬЖБЕТА
(да Сьцяпана, які клюе носам за сталом).

Што ты табаку важыш? Ідзі ды кладзіся спаць. Гэта-ж табе тут не карчма!

СЬЦЯПАН
(сонна)

Каханенькая, родненькая, я наважу, а ты купіш. Сон—ня кепская рэч. Для чаго Калядкі—добрыя сьвяткі, што пад'еў, ды на палаткі. (Вылазячы з-за стала, да АДОЛЬФА). Каханенькі, родненькі, выбачай... Забаўляйся тут з Паўлінкай, а я прыкархну трохі... Сягоньня яшчэ досьвіта мяне мая ўспарола: (Адводзячы АДОЛЬФА ў старану). Ну, што? Як мая Паўліна... падышла пад мысьль?

АДОЛЬФ

О, важная маладзіца! Хоць сягоньня гатоў з ёю жаніцца.

СЬЦЯПАН

Ну, так тупай каля яе; толькі сьмела: яна дзеўка падатлівая, хоць можа і мае трохі якіх мухаў у носе.

АДОЛЬФ

Хэ-хэ-хэ! Я да ўсякай патраплю падлізацца.

СЬЦЯПАН

Ну, дык падлізывайся, каханенькі, родненькі. (Адвітваецца і ідзе ў бакоўку).

ЗЬЯВА VII

ПАЎЛІНКА—АДОЛЬФ—АЛЬЖБЕТА.

АЛЬЖБЕТА
(сьціраючы стол)

А ты, Паўлінка, можа ў карты пайграеш з панам Адольфам?

АДОЛЬФ
(закурваючы)

Ды і мне ўжо трэба зьбірацца дамоў.

ПАЎЛІНКА

Ці-ж пан Адольф рассыпаўся, што маніцёся зьбірацца? Заедзеце яшчэ; каня-ж маеце ня жартачкі!..

АДОЛЬФ

О, конь мой добры!

АЛЬЖБЕТА

Ну, дык і чаго-ж сьпяшацца?.. Нам старым, як той кажа, такая рэч: пад'еў ды на печ.

ПАЎЛІНКА
(у бок)

Чаго добрага—заначуе, вось будзе бяда! (Голасна). А пагода сягоньня ня дрэнная. Нават месяц сьвеціць, што рэдка на Пакровы. Будзе добра для пана Адольфа дамоў ехаць.

АДОЛЬФ

А хоць-бы і дрэнная, дык мне блізка, жарабец мой у момант дамчыць.

АЛЬЖБЕТА
(да Паўлінкі)

Ну, дык паглядзі-ж ты, дзе карты, ды пазабаўляйцеся яшчэ трохі з панам Адольфам, бо я, мусіць, зраблю сьледам за дзедам. Трохі-ж сягоньня такі натупалася.

АДОЛЬФ

Проша, проша, панічка! На нас, маладых, не зважайце.

АЛЬЖБЕТА

А ўжо-ж я такі і пайду.

АДОЛЬФ
(цалуючы ў руку Альжбету).

Хутка і я паеду, вось толькі дам аднаго гаспадара панне Паўлінцы.

ПАЎЛІНКА

Паглядзім—хто каму?! (Шукае карт. АЛЬЖБЕТА выходзіць у бакоўку).

ЗЬЯВА VIII

ПАЎЛІНКА—АДОЛЬФ

АДОЛЬФ

Чаго паненка шукае?

ПАЎЛІНКА

Таго, чаго яшчэ ня маю, карт.

АДОЛЬФ
(глянуўшы на вакно).

А вось яны, на вакне.

ПАЎЛІНКА
(у бок)

Думала, што ня ўбачыць; скарэй-бы можа з хаты выпхнула, не найшоўшы карт. (Да АДОЛЬФА). Ну, калі ёсьць, дык будзем іграць. (Паглядзеўшы ў вакно). А ў што?

АДОЛЬФ

У гаспадара.

ПАЎЛІНКА

Гэта, значыцца, у дурня?

АДОЛЬФ

Ну, гэта толькі мужыкі так гавораць. (Раздае карты).

ПАЎЛІНКА

А як пан Адольф думаў, хто мы? То-ж таксама мужыцкага роду.

АДОЛЬФ

Першы раз чую!

ПАЎЛІНКА

Ды і пан Адольф таксама мужыцкага роду. (Іграюць у карты).

АДОЛЬФ
(зьдзіўлены)

І я?!

ПАЎЛІНКА

Але, але! Калісь былі ўсе мужыкі, ну дык цяпер кожны чалавек мужыцкага роду, хоць каторы і прыкідваецца панам ці графам. Ды і што гаварыць! Адам і Эва і то былі мужыкамі.

АДОЛЬФ
(зьдзіўлены)

Адам і Эва?!

ПАЎЛІНКА

І Ной і Езус...

АДОЛЬФ

Што я чую? Адкуль гэта, панна Паўлінка, усё ведаеце?

ПАЎЛІНКА

Ого, не скажу!

АДОЛЬФ
(просячы)

Проша сказаць.

ПАЎЛІНКА

Ня тэй б'іце! Вот салапяка!

АДОЛЬФ
(папраціўшыся)

Ды скажэце!

ПАЎЛІНКА
(нецярпліва)

Ну, добра. Запытайцеся ў Якіма Сарокі: ён усё вам раскажа. (АДОЛЬФ праігрывае). Дурань пан! Дурань пан!

АДОЛЬФ
(папраўляючы)

Гаспадар. (Раздае карты).

ПАЎЛІНКА
(у бок)

Які чорта гаспадар, калі дурань?!

АДОЛЬФ

Што панна Паўлінка кажа?

ПАЎЛІНКА

Кажу: але, гаспадар. (Хвілю маўчаць. ПАЎЛІНКА ў бок). Што тут гаварыць з гэтай вандзонкай. І трымае-ж яго нядобрае! (Да АДОЛЬФА). А ці, пан Адольф, жаніцца хочаце?

АДОЛЬФ

Ой, страшэнна хачу. А панне Паўлінцы замуж хочацца?

ПАЎЛІНКА

Ого, яшчэ і як хочацца!.. Калі ўдасца, дык яшчэ і сягоньня можа пайду.

АДОЛЬФ

А я-ж яшчэ з таткам і мамкай вашымі нічога аб гэтым не гаварыў.

ПАЎЛІНКА

Аб чым—аб гэтым?

АДОЛЬФ

Ну, аб тым, як я жаніцца буду, а панна Паўлінка замужісьці. (Праігрывае).

ПАЎЛІНКА

Ізноў пан дурнем! Ізноў дурнем!

АДОЛЬФ

Гаспадаром!.. (Раздае карты).

ПАЎЛІНКА

А можа ўжо будзе? Нешта спаць як-бы хочацца. (Зявае, устае і паглядае ў вакно. У бок). А што, калі ня прышоў?

АДОЛЬФ
(не пачуўшы)

Хто не пайшоў?

ПАЎЛІНКА

Я кажу, каб хаця дождж не пайшоў. (З удаванай жаласьцю). Я так жалею, так жалею пана Адольфа, каб не замок, што аж тут нешта трасецца. (Паказвае на грудзі).

АДОЛЬФ

І я таксама панну Паўлінку жалею і цяпер і потым...

ПАЎЛІНКА

Калі гэта потым. Як пан Адольф яшчэ дурня возьме?

АДОЛЬФ

Ды не! Тады, як будзем... як будзем... ну, як гэта сказаць.

ПАЎЛІНКА

Ізноў скруціў! (Папраўляе). Вось гэтак было, гэтак біць трэба, а з гэтай хаджу, і пан Адольф ізноў дурань, дурань, дурань!

АДОЛЬФ

Гаспадар!

ПАЎЛІНКА

Усё роўна, хоць гаспадар, але, як карты паказваюць, дык дурань!

АДОЛЬФ

Хай будзе і так! Цяпер за тое, што панна Паўлінка мяне гэтак абыграла, вазьму ды паеду. (Устае).

ПАЎЛІНКА
(з аблягчэньнем, у бок)

Сабраўся такі нарэшце.

АДОЛЬФ

Дабранач паньне Паўлінцы! Проша чакаць,—я прыеду па канчатак.

ПАЎЛІНКА

Забярэце лепей яго цяпер!

АДОЛЬФ

Каго?

ПАЎЛІНКА

Ды канчатак той.

АДОЛЬФ

А панна Паўлінка ўсё жартуе. (Адвітваецца. Выходзячы, у бок). Вот так на ўсе бакі дзеўка! Адным словам, як сторублёвая кабыла. Гэткая—дыхт для мяне жонка!

ЗЬЯВА IX

ПАЎЛІНКА (адна)

ПАЎЛІНКА
(неспакойна)

А той, можа, хай-бы лепей і ня прышоў! Так усё неяк у сярэдзіне трасецца... І нашто гэта я яму абяцала? Лепей было-б пачакаць. Што тут рабіць? (Ходзіць ад вакна да вакна і пазірае). Падшахнула-ж мяне нядобрае на згоду прыстаць! (Сумна-весела). А можа ня прыдзе?.. (Сумна). А калі ня прыдзе, то значыцца, ён ужо мяне ня любіць болей. Не, няхай прыдзе лепей, а там, што будзе, то будзе. Трэба паваражыць. (Стукае ў пальцы). Прыдзе, ня прыдзе, прыдзе, ня прыдзе, прыдзе... (Весела). Прыдзе, прыдзе! А цяпер—любіць, ці ня любіць? Ну, гэта трэба на карты паваражыць. (Бярэ і перакідае карты). Любіць, ня любіць, к сэрцу прыжме, к чорту пашле; любіць, ня любіць, к сэрцу прыжме... (Весела). Так, так, любіць, к сэрцу прыцісьне! Ну, раз карты гэтак паказалі, то трэба зьбірацца. Але мушу ўпе-

рад паслухаць, ці сьпяць старыя. (Ідзе і падслухоўвае ў дзьверах бакоўкі). Сьпяць, ажно храпуць, як-бы суконкі дралі. (Падыходзіць, глядзіць у вакно, задумваецца). Што тут узяць? Ага, трэба заглянуць у куфар. (Адчыняе куфар, капаецца ў ім; дастае пацеркі і прымярае). Во! гэта дык трэба забраць,—так мне з імі да твару ідзе. Ну, сукенку новую таксама трэба ўзяць. Усё гэта зьвяжам у хустку. (Расьсьцілае хустку і складвае свае рэчы). А-а, і чаравічкі мушу забраць, бо ў чым-жа я з ім бегаць буду? Шнуроўвачку так-жа вазьму, бо хто-ж яе тут будзе насіць?.. І-і!!. ужо болей, здаецца, нічога. (Зьвязвае і ідзе к ложку. Чуваць шорах за вакном. ПАЎЛІНКА сьціха). Ай, хтось там прышоў! (Весела). Прышоў, мой міленькі, прышоў! Такі карты праўду паказалі. (Ідзе к вакну). Хто там?

ГОЛАС З-ЗА ВАКНА
(прыдушаны)

Я!.. Я!..

ПАЎЛІНКА
(углядаючыся ў акно, у бок)

Нічагутэнькі ня відаць! Цемната страшэнная! (У вакно). Хто—я?

ГОЛАС

Я!.. Я!.. Ну, ці-ж не пазнала?

ПАЎЛІНКА

Пачакай мінутку. Вось я зараз. Толькі падушачкі зьвяжу і коўдру.

ГОЛАС

Ды мне нічога ня трэба!

ПАЎЛІНКА

Мала, што ня трэба, а я вазьму... (Хутка ідзе к ложку, зьвязвае падушкі і коўдру ў посьцілку). Ну, ужо гатова! (Адчыняе вакно і выкідвае вузлы). Пераймай, а зараз—і мяне! (Да сябе). Трэба з бакоўкі ўзяць верхнюю вопратку і хустку, толькі-б хаця-ж старыя не прабудзіліся. (Зьніжае агонь у лямпе і ідзе ў бакоўку. Па неякім часе выходзіць стуль адзеўшыся). А цяпер і сябе трэба выкінуць! (Шыбка ідзе к вакну. Чуваць шорах у бакоўцы). Ай, нехта ўстаў!

ЗЬЯВА X

ПАЎЛІНКА—СЬЦЯПАН

СЬЦЯПАН
(выбягае з бакоўкі, ахінуўшыся коўдрай)

Хто тут! Хто тут лазіць а поўначы? Альжбета! Альжбета! Хутчэй сюды! (ПАЎЛІНКА, перахрысьціўшыся, кідаецца ў вакно. СЬЦЯПАН убачыў). Гвалт! Злодзей! (Бяжыць к вакну і хватае ПАЎЛІНКУ за ногі). Альжбета! Скарэй сюды! Стрэльбу хватай!!.

ЗЬЯВА XI

ПАЎЛІНКА,—СЬЦЯПАН,—АЛЬЖБЕТА

АЛЬЖБЕТА
(выбягае—як Сьцяпан—акрыўшыся коўдрай; уся трасецца)

Матачка найсьвентшая! Што тут робіцца?! (Мацае па сьцяне). Зараз, зараз нясу стрэльбу. (Хватае за гіру ад гадзіньніка, гадзіньнік з грохатам валіцца са сьцяны і разьбіваецца) Ай! што-ж я нарабіла!!

СЬЦЯПАН
(трымаючы Паўлінку за ногі, да Альжбеты)

Куды цябе немач уперла? Падкруці хутчэй кнот ды памажы цягнуць!..

АЛЬЖБЕТА
(бяжыць к лямпе)

Ужо, ужо!

ПАЎЛІНКА
(перавесіўшыся праз вакно)

Цягні, братка, ямчэй!

АЛЬЖБЕТА
(падкруціўшы кнот і бягучы к Сьцяпану)

Божухна мой! Гэта-ж Паўлінка! Скуль ты ўзяў таго злодзея.

СЬЦЯПАН

Каханенькая, родненькая, не мялі языком ды вось памагай цягнуць; там нейкі гад яе за рукі трымае.

ПАЎЛІНКА

Мацней, мацней, браток!

АЛЬЖБЕТА
(памагаючы Сьцяпану цягнуць)

Што ты, дзеткі, здурэла, ці што?.. (Сьцягваюць ПАЎЛІНКУ з вакна на хату).

СЬЦЯПАН

Ты гэта, каханенькая, родненькая, куды манілася ляцець?

ПАЎЛІНКА
(апіраючыся рукой аб стол, патупіўшыся)

Я!.. Я!.. хацела замуж ісьці!

СЬЦЯПАН І АЛЬЖБЕТА

Праз вакно?!

ПАЎЛІНКА

А што-ж, калі татка і мамка праз дзьверы ня пускаеце.

ЗЬЯВА XII

ТЫЯ-Ж І ПРАНЦІСЬ—АДОЛЬФ—АГАТА

ПРАНЦІСЬ
(бяз шапкі ўвальваецца ў хату, трымаючы за каўнер Адольфа)

Собственно, пане дабрудзею, злодзея, злодзея злавіў, вось-цо-да.

АГАТА
(цягнучы вузлы)

А як-жа, тудэма-сюдэма, з гэтымі катомкамі каля вашага вакна капаўся.

ПАЎЛІНКА, СЬЦЯПАН І АЛЬЖБЕТА

Пан Быкоўскі?

ПРАНЦІСЬ

А так, так, пане дабрудзею. Адольф, Адольф! Злодзей, собственно, вось-цо-да!

СЬЦЯПАН
(да Адольфа)

Дык гэта ты мне хацеў дачку ўкрасьці, зладзюга, каханенькі, родненькі!

АДОЛЬФ
(заікаючыся і не разумеючы ў чым рэч)

Я... я... зьбіўся тут каля саду з дарогі, дык хацеў у панны Паўлінкі запытацца праз вакно, кудой выехаць...

ПРАНЦІСЬ

Собственно, злодзей, злодзей! Вузлы з хаты праз вакно павыцягваў. Можа і шапку маю ўкраў.

АГАТА

Ты зараз, п'яніца, тудэма-сюдэма, і галаву забудзешся. Гэта-ж аж дамоў даваложся і тады толькі агледзеўся, што шапкі забыўся.

ПРАНЦІСЬ

Собственно, а баба нашто,—каб усяго пільнавала. Але злодзея, пане дабрудзею, злавіў, злавіў, вось-цо-да.

СЬЦЯПАН
(да Паўлінкі)

Дык гэта ты, каханенькая, родненькая, за яго хацела замуж уцякаць, як даведалася, што гэнага гада, гэнае плюгаўства за афішкі арыштавалі?!

ПАЎЛІНКА
(глуха)

Божухна мой, божа! Якімку арыштавалі!!

СЬЦЯПАН
(самадавольна)

Хе-хе-хе! ужо гэтае мужыцкае насеньне ня будзе больш нашых сьцежак паганіць.

ПАЎЛІНКА

Якімку арыштавалі! Майго саколіка ненагляднага арыштавалі.

СЬЦЯПАН
(да Адольфа)

А ты, каханенькі, родненькі, негадзяй, вірутнік з-пад цёмнай гвязды, вон з маёй хаты, каб твая і нага тут ня была! Ня мог, як трэба, пахрысьціянску—з сватам, з запаведзямі маю дачку ўзяць, але, як злодзей, хацеў праз вакно вывалачы! Вон! Вон!

АДОЛЬФ

Я... я... толькі хацеў дарогі запытацца...

ПРАНЦІСЬ
(разьвязваючы вузлы)

Собственно, злодзей, пане дабрудзею! Падушкі і сукенкі дзявочыя праз вакно пакраў. К вураднiку, марш! К вураднiку, гіцаль, вось-цо-да!

ПАЎЛІНКА

Якімку арыштавалі! Маю зорачку ясную арыштавалі. (Дзіка). Ха-ха-ха! Зьвяры сьляпыя!!! (Як сноп, валіцца на зямлю. Суматоха. Крыкі): Вады! вады!..

ПРАНЦІСЬ

Собственно, пане дабрудзею, у мяне ёсьць кроплі. (Дастае з кішэні пляжку і пырскае ў твар ПАЎЛІНЦЫ гарэлкай).

АГАТА
(кідаючыся да Пранціся)

Тудэма-сюдэма, ашалеў!..

СЬЦЯПАН
(панура)

Каханенькія, родненькія, дзьве дзюркі ў носе і скончылося.

ЗАСЛОНА.

Акопы. 3-VI—1912 г.

ПРЫМАКІ

СЦЭНІЧНЫ ЖАРТ У АДНЫМ АКЦЕ

АСОБЫ:

МАКСІМ КУТАС
ПАЛАНЕЯ—яго жонка.
МАЦЕЙКА—іх сын.
ТРАХІМ СІНІЦА
ДАМІЦЭЛЯ—яго жонка.
КАЦЯРЫНКА—іх дачка.
ВУРАДНІК
СОЦКІ
СЯЛЯНЕ, СЯЛЯНКІ

Дзея адбываецца ў часе, калі былі манапалькі, на другі дзень сёмухі, у хаце Трахіма Сініцы.

ЗЬЯВА I

МАКСІМ (адзін)

МАКСІМ
(ляжыць на ложку і разглядаецца па хаце)

Цьфу, каб цябе паляруш! Куды мяне, самдзеле, загнала нядобрае? Ці гэта я жыву, ці гэта я ня жыву, ці гэта я толькі сон сьню? Папрабую сам сабе па носе стукнуць, а ну-ж пазнаю, на каторым я сьвеце. (Ударае сябе па твары рукой). Ай, баліць, каб цябе немач! Значыцца, я на гэтым сьвеце і, нават, ня сплю. Але як тут споўзаць па розум да галавы і навясьці спраўку, куды мяне ліхаманка з сваёй хаты пераваллакла? Бо-ж такі хата гэта не мая, як сабе, мае міленькія, хочаце. У маёй хаце павуціньне па ўсіх чатырох кутках, а тут бачу толькі на трох... У маёй—абразы: Юры на белым кані з доўгаю пікаю і Мікола ў бляшанай шапцы; а тутака, праўда, Юры ёсьць, але на месцы Міколы вісіць „Страшны суд". Брр! Які ён, самдзеле, страшны, гэты „страшны суд"! І давялося-ж мне папасьці ў хату з гэтым судом страшным! Пачакайце! Як гэта вышла? Учора была, здаецца, нядзеля? Так, такі-ж нядзеля, ды першая ў гэтым тыдні. Раніцай еў бліны. Пасьля спаў да паўдня; устаўшы, паабедаў ды йзноў хацеў легчы, але тут і вышла закаклюка. Мая Паланея, як распаланелася на ўсю сваю моц, дык і сон мой прапаў аж да часу, калі я ўжо ня помню, як апыніўся на гэтым вось чужым ложку. Дзе-ж! Трэба ведаць! Прычапілася—канечна, каб я вёў кабылу пасьвіць. Нашла пастуха! Я кажу—не павяду! Яна кажа—павядзеш! Я кажу—не мяшайся ў маю гаспадарку! А яна і паехала-паехала: а ты сякі-такі, а ты—ламака, а ты—абібока, а ты... а ты!.. Каб цябе ня знала, а пашла за Трахіма Сініцу, як ён да мяне сватаўся, дык-бы паняй была, а за табой, дурнем... Як сказала яна „дурнем", ну дык, мае міленькія, хто-ж гэта

вытрымае? Калі-б хто і папраўдзе быў дурань, дык не засмакуе, каб яму ў вочы гэткі чын давалі—ды яшчэ хто? Родная-раднюсенькая жонка! Ну, як яна, значыцца, сказала, самдзеле, дурань, дык мяне аж за самыя вантробы забрала. Усхапіўся я, самдзеле, з ложка, адшпіліў дзягу і ўжо думаю сабе... А яна—тут успамінаючы, ня дзяга, а мая жонка—вазьмі ды схапі мешалку. Ох, мае міленькія! Сам люцыпар, відаць, выдумаў гэтыя мешалкі, як падсоўваў нябожчыцы Еве яблыкі ў раі. Бо дайце-ж рады! Паліў я гэта яе—значыцца, мешалку, а ня Еву—колькі раз, на дробныя кусочкі сек, і ўсё роўна: як прыдзе што да чаго, дык—на табе, і ёсьць! І каб цябе ліхаманка, яшчэ выдумалі стаўляць гэтыя мешалкі ў качарэжніку, каля парога. Значыцца, як угледзіў я, што мая баба бярэ гэты—згінь-прападзі!—пісталет бярозавы, ну, а я... што-ж я? Бачу, што непераліўкі, схапіў бравэрку пад пахі і, трымаючыся за паясьніцу—гэта, каб ня спутала мяне самая патрэбная рэч,—ды гэтак: скакель праз вакно! Балазе, што хоць было адчынена. Ня думайце, мае міленькія, што гэта я сьперапугу задаў так лататы. Гэта я так сабе, як вам сказаць, на далікатны манер пусьціўся. Я-ж, як самі бачыце, пэўна, што яе не баюся. Ды што-ж бы было, каб даведаліся суседзі, што я ў сваёй аздабулькі пад хвартухом сяджу? Я не такі трус, як гэты Трахім Сініца: чуць яго Даміцэля мешалкай памеціцца, дык ён са страху аж дрыжыць. Ну, значыцца, як гэта я спакойна сабе выбег з хаты, узяў ды пашоў памаленьку на сяло. Дзягу на сваім месцы замацаваў, бравэрку на плечы накінуў—гэта, значыцца, каб форсу больш было,—іду сабе па вуліцы. як нішто ні ў чым. Падходжу пад манапольку, глядзь—сядзіць мой Трахімка Сініца на ганку і трымае поўквартачкі ў руках,—гарэлачка й шкло аж пераліваецца на сонцы! „А мой-жа Кутасок!—гэтак ён да мяне:—садзіся, кумочак-галубочак! А то я думаў-думаў, з кім-бы гэту палавінку ды яшчэ на палавінку перакрышыць?“ Ну, а я, канечна, чалавек натуры няўпарчывай: чаму-ж, думаю сабе, ад добрага суседа ласкі ня прыняць? (Пазяхае). Ха-ха-ха! Нешта йзноў спаць хочацца. (Сонн а). Селі мы гэтак сабе—я і Трахімка—асушылі паўквартачкі адну, другую, трэцюю. Сядзелец—каб яму і ў пекле здароўе было ды

панаваньне—вельмі падатліві ў нас: і ў нядзельку гарэлачкай таргуе, хоць гэта, кажуць, закон і забараняе. Вось цяпер, значыцца, і ня помню, як я ў гэту не ў сваю хату папаў. Ведаю, што за нешта рукі пабілі, барыш нейкі пілі, цалаваліся. Трахімка сьлязу пусьціў, і я ня вытрываў, размасьліўся, а там... а там, хоця лопні, нічога ня ведаю!.. (Праз сон). Можа як засну, дык прысьню, хто я й дзе я?.. (Засыпае).

ЗЬЯВА II

МАКСІМ—КАЦЯРЫНКА

КАЦЯРЫНКА

(адзеўшыся пасьвяточнаму, у руках кветкі і з кветак вяночак на галаве, убягае ў хату, напяваючы)

Ой, чуць, маці, чуць,
Дзе малойцы п'юць!
Вясёлая там вуланька,
Куды яны йдуць.
А знай, маці, знай,
Дачку замуж дай!
Ня дай мяне за п'яніцу,—
Пасьле-ж будзе жаль.
Дачушка мая,
Родная мая.
Шукай сабе, выглядывай—
Яшчэ-ж малада!
Матулька мая,
Родная мая!
Я й шукала, выглядала
І ўжо выбрала.

(Круціцца перад люстэркам і прышпіляе да грудзей кветкі)

Ха-ха-ха! Якраз, як маладая да шлюбу, сягоньня я паднядзелілася! Як убачыць Мацейка, дык ота-ж уцешыцца! Ох, і ўмее-ж ён абнімацца й цалавацца! А каб было каму? Ці даўно разам у бабкі гулялі і ў поле ганялі, а ўжо—на табе! За дзявочымі спадніцамі так і бегае, як падсмалены. І нячысьцік яго ведае, адкуль гэта ўсё ў яго бярэцца? Так абніме, так да грудзей прыцісьне, ажно неяк млосна-млосьненька робіцца.

А як пачне цалаваць і цалаваць без канца, дык, даліпантачкі, твар гарыць, проста, як хто яго крапівой высек. Ох, Мацейка, Мацейка! Штосьці зашчыльна ты ка мне прыліпаеш, каб не наварылі гэтак мы з табой якой саладухі. (Максім храпе). Ай, гэта-ж тата на ложку! А я думала, што ўжо пашоў. Ну, добра, што хоць сьпіць, як апошняе ў печ усыпаўшы, а то было-б паранкі і мне і Мацейку за такую маю гутарку.

(Далей круціцца перад люстэркам, прымярае, як лепей, вянок і напявае).

У гародзе качка,
За гародам качка.
Любіць, любіць мой міленькі,
Хоць я не дварачка!

У гародзе мята,
За гародам мята.
Любіць, любіць мой міленькі,
Хоць я не багата!

У гародзе птушка,
За гародам птушка.
Любіць, любіць мой міленькі,
Хоць я не падушка!

У гародзе вішня,
Ля вішні—чарэшня.
Любіць, любіць мой міленькі,
Хоць я не яешня!

Ха-ха-ха! Хоць я не яешня, а пэўна, як глядзіць на мяне, дык сьлінкі так і цякуць. Каб толькі папусьцілася, дык зьеў-бы мяне і не аблізаўся-б нават.

У гародзе дзічка,
За гародам дзічка.
Любіць, любіць мой міленькі,
Хоць я невялічка!

Ой, ой! Хоць я і невялічка, але добра ўжо ведаю, чаго хлапцом ад мяне хочацца.

У гародзе хатка,
За гародам хатка. (Глянуўшы ў вакно).
Ой, ідзе ўжо мая мамка—
Будзе вайна з таткай.

ЗЬЯВА III

МАКСІМ—КАЦЯРЫНКА—ДАМІЦЭЛЯ

ДАМІЦЭЛЯ
(уваходзіць з судамі вады і стаўляе іх каля парога на прылаўку. Да Кацярынкі)

А ты гэта, сарока, чаго так ухмыляешся да люстэрка, як серада на пятніцу? Звалаклася недзе, а тут аднэй мне хоць падарвіся: ні вады каму прынесьці, ні ў хаце прыбраць. Зараз-жа мне хату замятай! (Порацца качаргой у печы).

КАЦЯРЫНКА
(замятаючы хату)

Чаго, мамка, разьехалася, як прачыстая па сенажаці? Я-ж не сядзела, рукі злажыўшы. (Расьцягваючы) У-ста-ла, памы-ла-ся, павяла ця-луш-ку, напасьвіла, назьбірала кве-та-чак і вяночак спляла! (Кідае венік, зьнімае вянок і хоча надзець яго матцы). Паглядзеце, які харошанькі! А як ён мамцы йдзе да твару! Даліпантачкі, хоць да шлюбу мамку вядзі! Каб татка ўгледзіў, вота-б пацалаваў з любасьці!

ДАМІЦЭЛЯ
(зрываючы вянок)

Адчапіся, назола! Я ўжо на каптур замяніла свой вянок у царкве, а ты, з вялікай рызыкі, каб толькі ня згубіла свайго дзе пад плотам.

КАЦЯРЫНКА
(ізноў налажыўшы сабе вянок на галаву, замятаючы хату)

А скажэце, мамачка: ці гэта ня ўсё роўна будзе, ці вянок у царкве на каптур прагандляваць, ці згубіць яго пад плотам? А мо' і мамка перш згубіла, а пасьля памяняла?

ДАМІЦЭЛЯ

Замятай вось лепей, а не мялі языком, як калатоўкай! Яшчэ молада ўсё ведаць—што трэба й што ня трэба.

КАЦЯРЫНКА
(круцячыся з венікам і прыпяваючы)

Сама хату падмяла,
Сені выпратала;

Сама сябе палюбіла,
Сама высватала.

ДАМІЦЭЛЯ

Пацеры ці згаварыла, што так выкручваешся, як скурат на агні? Бяры настольнік і засьцялі стол! Сьнедаць даўно ўжо пара.

КАЦЯРЫНКА
(засьцілаючы стол)

А мамка тату будзеце, а то ўсю гаспадарку сваю прасьпіць.

ДАМІЦЭЛЯ
(стаўляючы на стол яешню і бліны)

Глядзі, каб ты толькі сама сябе не праспала, а за бацьку ня бойся!

КАЦЯРЫНКА
(глянуўшы на яду)

Ого! Мамка сягоньня бліноў і яешні напякла.

ДАМІЦЭЛЯ

А нешта-ж ты ня ведаеш, што сягоньня толькі другі дзень Сёмухі? (Ідзе да ложка і будзіць МАКСІМА). Трахім! Трахім! Уставай! Годзе табе адлежваць бакі! Паўдня ўжо на дварэ! На стале сьнеданьне! Уставай! (Прыглядаючыся да бравэркі). Адкуль ён гэту бравэрку сьцягнуў? Гэта-ж ня наша! Паглядзі, Кацярынка!

КАЦЯРЫНКА
(прыглядаючыся)

Але-ж, ня наша! Мусіць, тата памяняў з некім, як мамка вянок на каптур.

ДАМІЦЭЛЯ

Ды ўжо-ж недзе памяняў, бо ўчора, апоўначы, п'яны прышоў, чуць памагла на ложак узабрацца. (Тузаючы МАКСІМА). Уставай-жа, каб ты ня ўстаў! А то зараз мешалкай.

МАКСІМ
(усхапіўшыся і хрысьцячыся)

Цьфу, ізноў мешалка! Каб яе пярун пашчапаў!

(ДАМІЦЭЛЯ і КАЦЯРЫНКА адскакваюць ад ложка, зьдзіўленыя, перапуджаныя).

ДАМІЦЭЛЯ
Гэта-ж не Трахім!

КАЦЯРЫНКА
Гэта-ж ня тата!

} разам.

МАКСІМ
(праціраючы вочы, у бок)

На табе! Хата чужая, баба чужая, а заместа майго ўласнаручнага сына—нейкае спаднічнае стварэньне! Вось так папаўся ў нерат—ні ўзад, ні ўперад! Ну, Максім! Ламі мазгі, каб не прапаў саўсім.

ДАМІЦЭЛЯ
(прыгледзеўшыся)

Ды гэта-ж наш кум—Максім Кутас!

КАЦЯРЫНКА

Ха-ха-ха! Татка на дзядзьку Максіма перакуліўся! Ха-ха-ха! Тата—ваўкалак, ваўкалак!

МАКСІМ
(ахіліўшыся бравэркай, садзіцца на ложку)

Што я тут бачу? Гэта-ж Трахімава хата і яго баба! (Да ДАМІЦЭЛІ). А мая-ж Даміцэлька! Ці ня ведаеш, якім-такім манерам я сюды папаўся?

ДАМІЦЭЛЯ

Я зараз манеры выганю васпану з галавы! Дзесятаму заказкаш, як чужых жонак поначы ашукваць. (Ідзе ў качарэжнік і бярэ мешалку).

КАЦЯРЫНКА
(у бок)

Быў адзін тата, а цяпер аж два! (Да МАКСІМА). Мусіць, дзядзька, сягоньня кепска з мамкай вянок на каптур гандляваў, дык яна хоча прыдатку даць.

МАКСІМ
(чухаючы галаву)

І ўпутала-ж мяне нядобрае ў гэту авантуру! Яшчэ з гэтай бабай можа й дам як-колечы рады, але што будзе, як мая Па-

ланея ды Трахім даведаюцца? А тут яшчэ гэты, як на безгалоўе, „Страшны суд" вісіць на сьцяне! (Да ДАМІЦЭЛІ). Кумачка, Даміцэлька! Кінь ты гэту мешалку: я сваёй маю аж вось пакуль! (Паказвае на шыю).

ДАМІЦЭЛЯ
(прыступаючы да Максіма з мешалкай)

Я цябе пытаюся: чаго ты ўбіўся ў чужую хату? Га?

МАКСІМ

А я ў сваўці пытаюся: чаго я ўбіўся ў чужую хату?

КАЦЯРЫНКА

Ха-ха-ха! А я ў мамкі і дзядзькі папытаюся, чаму ў мяне цяпер два таты?

ДАМІЦЭЛЯ
(чуць не галосячы)

А божухна мой, бацюхна! І собіла-ж, каб гэтакае ліха ні за што, ні пра што звалілася на маю галаву?! Гэта-ж, як даведаюцца на сяле, на вуліцу нельга будзе паказацца: вочы заплююць. Ды яно й варта: маю, дзякуй богу, свайго чалавека, хоць у гадох, але хай так яшчэ й малады дакажа; дачку аддавай хоць у пятніцу замуж, а тут—на табе!—гэты чорт! І каб я хоць пальцам на яго калі кіўнула. (Трасучы мешалкай). І-і, лабідуда няшчасны! Чаму ты, ідучы сюды, галавы сабе не зьбяёдаў або кастылёў сваіх не павыкручваў?!

МАКСІМ

Чаму лепей мяне маці малога, у начоўках купаючы, не ўтапіла, чымся я меў дачакацца гэтакага сораму? Сам я, дзякуй богу, не маладзёначак, сын каля дзевак юрыць ды свая кабеціна яшчэ ня зломак, хоць, не раўнуючы, палі забівай, а тут—на табе! Яшчэ гэта з мешалкай, ведзьма кіеўская!

КАЦЯРЫНКА
(у бок)

Ужо мы з Мацейкай сваякі!

ДАМІЦЭЛЯ

Што я скажу—як давядаецца—свайму Трахіму?

МАКСІМ

Куды я дзенуся—як давядаецца—ад сваёй Паланеі?

КАЦЯРЫНКА
(у бок)

Як гэта я, пасьля такога сваяцтва, буду цалавацца з Мацейкай?

ДАМІЦЭЛЯ
(з рызыкай)

Гэта ты ўсё, гад, навараў гэтай саладухі, каб цябе зямля не насіла, абібок пракляты! Бяссорамнік! А яшчэ—кум! Хоць-бы пайшоў, злыдзень, дамоў у сваёй пары, каб мае і людзкія вочы ня бачылі!

МАКСІМ

Ня я, а ты, ведзьма, вінавата! Нарабіла пекла і маёй і сваёй хаце, ды яшчэ рызыкуе. Нашто пусьціла на свой ложак, калі бачыла, што гэта я—ня я?

КАЦЯРЫНКА
(у бок)

Шкода, што мамка дзядзьку падсаджвала!

ДАМІЦЭЛЯ
(заламаўшы рукі, сьлязьліва)

І што тут рабіць, што чыніць? Ня будзе ўжо мне жыцьця з Трахімкам, на векі-вечныя ня будзе! Прапала маё сумленьне кабечае, за нішто прапала! Асталася адна сьцежка-дарожка: пайду ўтаплюся ды ўсё тут! Хай мяне ўжо цяпер халодная вадзіца галубіць, а ня мой саколік, Трахімка. (Плача, абапёршыся на мешалку).

МАКСІМ

Страшны суд будзе дома, ох, на ўсё жыцьцё маё страшны! Не зазнаць ужо мне на векі-вечныя дабра і спакою са сваёй Паланейкай. Які я цяперака к чорту муж яе? Як там ня было, а ўсё такі пражыў век паводле боскага прыказаньня, хоць мо' і былі якія грашкі тайныя, але не такія-ж ужо яўныя! А цяпер...

цяпер адно збаўленьне асталося для сьвятога яе і майго спакою: дзяга ёсьць, пайду і павешуся. Хай пятля раменная маю шыю абыйме заместа ручак цёпленькіх маёй Паланейкі. (Зьвесіў галаву і задумваецца).

КАЦЯРЫНКА
(у бок)

На табе, баба, груцы з бобам! Да нашага сваяцтва з Мацейкам прыбудзе яшчэ жалоба.

ДАМІЦЭЛЯ

Нічога такі іншага ня выходзіць: пайду тапіцца! Апошнія мінуты прышлі майго жыцьця. (Да КАЦЯРЫНКІ). Як прыдзе татка, то скажы, дзеткі, што ўтапілася вось праз гэтага... Дзе мая толькі хустка? (Шукае хустку).

МАКСІМ

Няма інакшае рады: пайду павешуся. Апошні канец на мяне прышоў. (Да КАЦЯРЫНКІ). Як убачыш, Кацярынка, маю Паланею, дык скажы, галубка, ёй, што я павесіўся вось праз гэту... Дзе толькі мая шапка? (Шукае шапку).

ДАМІЦЭЛЯ
(закручваючы хустку)

Бывай здарова, дзеткі. Кланяйся тату! (Хоча выходзіць).

МАКСІМ
(надзяваючы шапку)

Бывай здарова, Кацярынка! Кланяйся маёй Паланеі! (Хоча выходзіць).

КАЦЯРЫНКА
(у бок)

Я думала, што яны жартуюць, ажно такі папраўдзе шукаюць гуза. (Забягаючы ад парога да Максіма і Даміцэлі). Што гэта вы? За ноч клёпкі ўсе ў галаве пагублялі? Мала аднаго граху, дык хочаце яшчэ другі на душу браць! Вось лепей памірэцеся ды думайце, як з гэтай бяды выкараскацца, каб воўк быў сыт і каза цэла. Сьнеданьне на стале застыне, зглуміцца, а яны скарэй вешацца, тапіцца! Калі ўжо так ня хочаце мірыцца,

то хоць бяз міру пад'ежце, тады і работа складней пойдзе, як пацяжэеце. А памойму, лепш не сьмяшэце людзей і ўсё тут!

ДАМІЦЭЛЯ

А мо' і праўду кажаш, Кацярынка? Што ты, кумок, на гэта?

МАКСІМ

Дый, памойму, свацейка, гэтак лепей будзе... У жываце маім ужо даўно салаўі пяюць. Пасьнедаем, а там...

ДАМІЦЭЛЯ

Такі-ж пасьнедаем, а там...

КАЦЯРЫНКА

А там мамка новы каптур пашые для таты, а дзядзька новую мешалку зробіць для цёткі. (Усе садзяцца за стол і сьнедаюць).

ДАМІЦЭЛЯ
(пакручваючы скварaду)

Вось, кумок, з гэтага боку лепшая скварка! Не саромся, бяры і еж на здаровейка!

МАКСІМ
(пакручваючы скварaду)

Ня турбуйцеся, кумка! Лепей ты яе бяры. Мне пасьля ўчарашняга неяк ні сёе, ні тое. Адным словам, праўду свацьці скажу: залішне выпіў.

ДАМІЦЭЛЯ

Праўду, кумок, кажаце! Я сама гэта заўважыла, што трохі слаб быў на нагах. Куму пахмяліцца-б ня шкодзіла.

МАКСІМ

Сам анёл-пацяшыцель падсказаў кумцы гэту думку! Усё роўна як-бы ты, Даміцэлька, у маёй душы сядзела й падслухала, чаго ёй хочацца.

ДАМІЦЭЛЯ

Ай! Уто-ж я дурная! Гэта-ж і ёсьць чым чарвячка замарыць! Мой учора з прычыны першага дня Сёмухі прызапасіў

поўквартачку, каторай з палавінку выпіў, а рэшта асталася. Прынясі ты, Кацярынка, пляшку і чарку: там—у лыжачніку знойдзеш.

КАЦЯРЫНКА
(прыносячы поўквартоўку й чарку. У бок)

Вот і салодкую гарэлку будзем піць!

ДАМІЦЭЛЯ
(наліваючы і падсоўваючы чарку Максіму)

Выпі, кумок, каб на сэрцайку палягчэла! Я-ж дык і з роду ня піла і ня п'ю.

МАКСІМ

А мая Паланея часам любіць пацягнуць. (Выпіваючы). За тваё здароўе, кумка, і тваё, Кацярынка! (Маргаючы да ДАМІЦЭЛІ). Можа-ж некалі сваяўство якое зьвядзем. У мяне—Мацейка, у цябе—Кацярынка, а там (штурхаючы ДАМІЦЭЛЮ ў бок), як ведаеш, кумка, і да царквы недалёка.

ДАМІЦЭЛЯ

Яно-ж так! Што каму суджана, дык і пехатой таго не абойдзеш і з канём не аб'едзеш. Што-ж? Мая Кацярынка, як сам, кумок, бачыш, нікому ня ўступіць і з розумам і з рукамі.

КАЦЯРЫНКА
(закручываючыся хвартухом)

А я яшчэ замуж не хачу, і Мацейка, я ведаю, жаніцца ня хоча!

МАКСІМ

А я нешта другое заўважыў па табе і па Мацею там, у садзе. Помніш? Ха-ха-ха! Засаромілася!

ДАМІЦЭЛЯ

Трэ' было, кумок, кіем даць хлуду добра аднаму і другому. Занадта рана пачалі ўжо нюхацца з сабой. Яшчэ малако матчына на губох ці абсохла.

МАКСІМ

А, кумка, помніш, як мы гэта калісь... у поле яшчэ ганялі... Хэ-хэ-хэ!

ДАМІЦЭЛЯ

Ужо, кум, выпіў чарку і пачаў брахаць. Скажу Паланеі.

МАКСІМ

Толькі, кума, перш мешалку ад яе адкрадзь.

КАЦЯРЫНКА
(у бок)

Але дзе-ж гэта прапаў мой першы татка?

ДАМІЦЭЛЯ

Што ты кажаш?

КАЦЯРЫНКА

Я кажу, дзе падзеўся тата наш?

ДАМІЦЭЛЯ

А такі-ж праўда: дзе ён падзеўся? Гэта ўсё кум мне нарабіў! Як загаварылася, дык і на свайго забылася.

МАКСІМ

Ды і я тут пры куме заўлякаўся, а мая Паланейка недзе даўно прачакалася.

ДАМІЦЭЛЯ

Зьямо, кумок, ды пойдзем: я—шукаць свайго Трахімкі, а ты—сваёй Паланейкі. Ужо я раздумалася—не пайду тапіцца: вада яшчэ такая халодная.

МАКСІМ

І я ўжо раздумаўся—не пайду вешацца: дзяга яшчэ парвецца.

КАЦЯРЫНКА

І я раздумалася: пайду замуж за Мацейку, а то, чаго добрага, пасьля адрачэцца.

ДАМІЦЭЛЯ

Бач ты яе, чаго захацела! А пацеры ўмееш?

МАКСІМ

Нічога, кумка! Пацеры ня воўк—у лес не зьбягуць. А мой Мацейка—хлопец хоць куды! Яна смак чуе ў ім.

ДАМІЦЭЛЯ

Ну, кум ізноў пачынае сваё! Выпівай ды йдзем ужо. Дзе мая толькі мешалка?

МАКСІМ
(выпіўшы)

Ідзем, кумка. Удваіх усё такі сьмялей крыху. (Выходзяць; Даміцэля з мешалкай).

ЗЬЯВА IV

КАЦЯРЫНКА (адна)

КАЦЯРЫНКА

Ха-ха-ха! Вось так камэдыя! Мамка тату згубіла, а дзядзька цётку згубіў! Ха-ха-ха! Як знойдуць адно аднаго, уто будуць мешалкі ў рабоце! Ха-ха-ха! Каб цяпер Мацейка, барані божа, прышоў, то-ж бы разам пасьмяяліся. (Скача і прыпявае):

Хто у боб, хто ў гарод,
А хто ў саладуху.
Там, дзе двух, будзе трох;
Дасьць дзед бабе духу!

(Круцячыся перад люстэркам)

А на дварэ курта брэша,
Ка мне міленькі мой чэша.
Ой, ці чэша, ці ня чэша,
А мне сэрцайка пацеша!
А мо' трэба ўжо і мне
Да Мацейкі часаць?
А мо' лепей, а мо' лепей
Пачакаць, пачакаць?

(Папраўляе пасьцель на ложку)

Трэба пакуль што хоць ложак у парадак прывясьці, а то раскулдычаны, як-бы тут рота салдатаў спала! Ха-ха-ха!

Падушачкі, падушачкі,
Мае пухавыя!

Малодачкі, малодачкі,
Мае маладыя!

(Скача)

Каго люблю, каго люблю,
Таго пацалую,
Пухавую падушачку
Таму падарую!
Як прыехаў, як прыехаў
Мой міленькі позна,
Параскідаў, параскідаў
Падушачкі розна.
Як прыехаў, як прыехаў
Мой міленькі з места,
Паскладаў ён, паскладаў ён
Падушачкі ў месца.

(Чуваць ігру на скрыпцы. Кацярынка прыслухаўшыся)

На вуліцы скрыпка йграе,
Мяне-ж маці ня пускае;
Пусьці, маці, пагуляці,
Калі хочаш меці зяця!

(Ідзе к дзьвярам)

Нашто тое а, бэ, цэ,
Нашто тое слова,—
Калі мілы пацалуе,
То і я гатова.

ЗЬЯВА V

КАЦЯРЫНКА—МАЦЕЙКА

КАЦЯРЫНКА
(адскочыўшы ад дзьвярэй)

Гэта ты, Мацейка?!

МАЦЕЙКА
(са скрыпкай)

Гэта я, Кацярынка!

КАЦЯРЫНКА

Ха-ха-ха! Мацейка прышоў да Кацярынкі!

МАЦЕЙКА

Ха-ха-ха! І Кацярыну Мацейка дома адну застаў! (Абымаючы).

Кацярына рана ўстала,
У суседа запытала:
Ці ня відзеў, ці ня бачыў,
Хто хвартух мой паскудлачыў?

КАЦЯРЫНКА
(абымаючы Мацейку)

Мацей, ня дурэй,
Не дзяры сарочкі,—
Ня ты праў, ня ты ткаў,
А паповы дочкі.

Ха-ха-ха! А чаго ты прышоў, Мацейка?

МАЦЕЙКА

Да Кацярынкі ў госьці прышоў і... гарэлачкі прынёс! (Паказваючы поўквартоўку). Во!

КАЦЯРЫНКА

А за гэта сухой лазьні не дастанеш ад мамкі і таткі?

МАЦЕЙКА

Гэта толькі тата сягоньня дастане ад мамкі лазьні, бо дома не начаваў.

КАЦЯРЫНКА

І мой дастане, бо таксама дома не начаваў.

МАЦЕЙКА

Ха-ха-ха! Вось так аказія! Затое-ж мы вып'ем з табой за іх здароўе.

КАЦЯРЫНКА

Вып'ем, Мацейка! Але і за здароўе мамак нашых, бо каб не яны, дык як-жа б мы тут з табою выпівалі. Бачыш, і закуска нават гатова! (Падходзяць да стала і выпіваюць).

МАЦЕЙКА

Вып'ем па адной!

КАЦЯРЫНКА

А пасьля і па другой!

МАЦЕЙКА
(абняўшы Кацярынку, прыпявае)

А, дзевачкі, і я ваш!
Пойдзем разам на кірмаш,
А з кірмашу дадому,
Ды ў ярную салому!

КАЦЯРЫНКА
(таксама)

Па саломе качалася,
Нічога мне ня сталася;
Зялёнае сена—
Яно мяне зьела.

МАЦЕЙКА

А цяпер вып'ем па другой!

КАЦЯРЫНКА

А пасьля і па трэцяй!

МАЦЕЙКА

Дзяўчыначка чарнаброва
Паехала ў лес па дрова,
Паехала чорным бычкам,
Завязаўшы пастол лычкам.

КАЦЯРЫНКА

Я на ганачку стаю,
Сьлёзы коцяцца;
Дзеўкі замуж ідуць
І мне хочацца.

МАЦЕЙКА

А цяпер вып'ем па трэцяй!

КАЦЯРЫНКА

А пасьля і па чацьвертай!

МАЦЕЙКА

Ужо не астанецца па чацьвертай!

КАЦЯРЫНКА

Дык і будзе годзе на расходзе!

МАЦЕЙКА

Чаму Каську ня любіць,
Калі Каська ладна:
Хвартух новы, паркалёвы,
Спаднічка ядвабна!

КАЦЯРЫНКА

Цераз рэчку, цераз стаў
Любіў мяне Станіслаў;
І я яго любіла,
Ды спаднічку згубіла!

МАЦЕЙКА

Ха-ха-ха! Як добра без старых загуляць трохі і пасьмяяцца!

КАЦЯРЫНКА

Але каб толькі з гэтага сьмеху ня вышла якога грэху?

МАЦЕЙКА

Як не захочаш, то і ня выйдзе. Але, ведаеш што?—пойдзем з табой таўкачыкі! Бо як трошкі я лыкну, дык тады бярэ мяне ахвота паскакаць.

КАЦЯРЫНКА

І мне таксама хочацца. Сып, Мацейка!

МАЦЕЙКА

Давай, Кацярынка! (МАЦЕЙКА скача таўкачыкі, а КАЦЯРЫНКА толькі памагае прыпяваць).

Шах-мах, таўкачыкі!
Шах-мах, асіновы!
А работы Максімовы!

Сем год валяліся,
Пакуль к ступе дабраліся,
Шах-мах, таўкачыкі!.. і г. д.
То ў ніт, то пад ніт,
То ў бердачка,—
Прыбівай, прыбівай,
Маё сэрдачка!
Не сядзі ля мяне
Ды ня братайся;
За ручанькі ня трымай
Ды ня радуйся!

КАЦЯРЫНКА
(разахвочная)

А цяпер—цыганку, Мацейка!

МАЦЕЙКА

Сып цыганку, Кацярынка!

КАЦЯРЫНКА

Лаві! (Надзявае шапку МАЦЕЕВУ і скача „цыганку“, МАЦЕЙ даганяе).

Я—цыганка маладая,
Я—цыганка не старая,
Знаю варажыць!
Э-эх! Знаю варажыць!
О, падай, Мацейка, ручку
Ды насып мне грошай кучку,—
Усю праўду скажу!
Э-эх! Усю праўду скажу!

МАЦЕЙКА
(злавіўшы Кацярынку і цалуючы)

Ха-ха-ха! А што, такі злавіў! Ужо з маіх рук ня выкруцішся!

КАЦЯРЫНКА
(цалуючы)

Паглядзім! Гэта яшчэ, як я захачу! (Уваходзяць ТРАХІМ і ПАЛАНЕЯ з мешалкай).

ЗЬЯВА VI

ТЫЯ-Ж—ТРАХІМ—ПАЛАНЕЯ

ТРАХІМ
(убачыўшы, як МАЦЕЙКА з КАЦЯРЫНКАЙ цалуюцца, да МАЦЕЙКІ)

А ты гэта, шэльма, што вырабляеш з маёй Кацярынкай?

МАЦЕЙКА
(адскочыўшы)

Я... я... нічога! Гэта мы... гэта мы з Кацярынкаю цыганку скачам.

КАЦЯРЫНКА

Так, так, татачка! Цыганку з Мацейкай скакалі. Вось яшчэ і шапка ў мяне на галаве.

ТРАХІМ

Каб толькі гэтак часам вы цыганят без пары не наскакалі? Глядзеце ў мяне!

КАЦЯРЫНКА

Татачка, я добра гляджу!

МАЦЕЙКА

І я ў шапку ня сплю!

ПАЛАНЕЯ
(да Мацейкі)

Ты таты ня бачыў?

МАЦЕЙКА

Я спаткаў—як татка з цёткай Даміцэляй пад нашу хату пайшлі!

ТРАХІМ

А мы з кумой пайшлі пад манапольку і такім манерам, значыцца, разьмінуліся. (Падыходзячы да стала). А гэта што за пляшкі?

КАЦЯРЫНКА

Гэта.. гэта мамка з дзядзькам Максімам частавалася; ён у нас сягоньня начаваў.

ПАЛАНЕЯ
(у бок)

Ну, дзякуй богу, не я адна набралася граху!

ТРАХІМ
(у бок)

Эгэ! значыцца і мая Даміцэля не без таго, што і я? (Да ПАЛАНЕІ). Хадзі, кумка, пагасьці трохі ў мяне! Ужо твой недзе падзеўся, калі тут быў сягоньня.

ПАЛАНЕЯ

А чорт яго бяры, калі ён пусьціўся ў бадзяцкую скуру і дома не начуе!

ТРАХІМ

Ціха, ціха, кума! Лепей не ўспамінай! Вось садзіся, ды вып'ем па чарачцы. (Дастае поўквартоўку й частуюцца з ПАЛАНЕЯЙ. МАЦЕЙКА з КАЦЯРЫНКАЙ у старане між сабою жартуюць).

ПАЛАНЕЯ

І собіла-ж куму ў нашу хату забрацца?

ТРАХІМ

Так, так! Але і куме надало ўпусьціць мяне?

ПАЛАНЕЯ

Як гэта вышла—розуму я ня прыстаўлю?

ТРАХІМ

І я, хоць ня з дурнога заводу, але нічога ня ўкемлю.

МАЦЕЙКА

Адным словам, без поўкварты не разьбярэш. Ха-ха-ха!

ПАЛАНЕЯ
(да Мацейкі)

А да цябе, поўкварта, калі ня п'юць, то і не кажы „здароў будзь“.

ТРАХІМ

Затое-ж, кумка, будзь здарова!

ПАЛАНЕЯ

На здароўе, кумок, на здароўе! (Выпіваюць).

ТРАХІМ

А цяпер можа паскачам, кумка? Мацейка пайграе нам.

ПАЛАНЕЯ

Ды ужо-ж, кумок!.. Ці за адну вагу вісець ці за дзьве— адна ласка. (Да МАЦЕЙКІ). Іграй, Мацейка!

МАЦЕЙКА

Мамка, як ня стыдна? Гэта-ж ужо мне з Кацярынкай лепей уходзе, як табе з дзядзькам...

ТРАХІМ

Не тваё дзела, блазьнюк! Іграй, калі кажуць! Бач ты яго, як разласаваўся да Кацярынкі!

МАЦЕЙКА

Ну, ужо буду! А што йграць?

ПАЛАНЕЯ

Рэж лявоніху!

МАЦЕЙКА
(у бок)

Папілі салодкую гарэлку, а цяпер і вясельле ім іграй. (Іграе лявоніху, а ТРАХІМ з ПАЛАНЕЯЙ скачуць).

Ой, Лявоніха, Лявоніха мая!
Несалоная капуста твая!
Ліха мачыха на пасынка была,
Несалоную капусту дала;
А пасынка дык і чорт не бярэ,
Несалоную капусту жарэ!

ЗЬЯВА VII

ТЫЯ-Ж—МАКСІМ—ДАМІЦЭЛЯ

ДАМІЦЭЛЯ
(кідаючыся з мешалкай да танцуючых)

А гэта што такія за гоцы ў маёй хаце?

ТРАХІМ І ПАЛАНЕЯ
(пакідаючы гульню)

Мы... мы... так сабе... паскакаць хацелі!..

ДАМІЦЭЛЯ
(да Трахіма)

Ты дзе гэта ўсю ноч прападаў?

ТРАХІМ

А ты, як мяне няма дома, дык з гэтым валочышся!!

ДАМІЦЭЛЯ
(трасучы мешалкай)

Я цябе пытаюся, бясстыднік! Чаму дома не начаваў?

МАЦЕЙКА

Цётка, так ня крычэце на дзядзьку: ужо мамка на яго накрычала і мешалкай настрашыла. Дзядзька ў нас начаваў.

ПАЛАНЕЯ
(схапіўшы мешалку сваю, да Максіма)

Ну, кавалерчык! Гавары мне, дзе ты сягоньня на начлезе быў? Га?

КАЦЯРЫНКА

Цётка, так ня пужай дзядзьку, ужо яму мамчына мешалка далася ўзнакі. Ён у нас начаваў.

ПАЛАНЕЯ
(да Даміцэлі)

Дык гэта ты мне, імасьць, зводзіш майго старога? Як табе стыду няма! Усё ведаю: яешняй частавала, бессаромніца і гарэлкай. Бач, якая гасьцінная!

МАЦЕЙКА

Мамка! І ты-ж дзядзьку частавала таксама—яешняй і поўквартай.

ДАМІЦЭЛЯ
(да Паланеі)

Ага! Дык вось якая, ясна пані, з сорамам! Чужых мужыкоў адбівае, ды яшчэ на вока выкідае, калі чалавек праз памылку зайшоў і заначаваў.

ТРАХІМ

Але-ж, міленькая, але,—праз памылку ў кумаву хату папаў. Прабудзіўся гэта я раніцай, а кума, каб ёй здароўе, будзе мяне мешалкай. І скажы, што я вінават?

МАКСІМ

Знаю тваю натуру, зладзюга! Праз памылку! Праз памылку! Напаіў мяне, а сам пайшоў у маю хату начаваць.

ТРАХІМ

А ня ты прынёс другую поўкварту, каб мяне спаіць? Га!? Можа скажаш—няпраўда? А тады—дзе-ж цябе нячысьцік занёс, як я добра выпіў?

ПАЛАНЕЯ
(да Даміцэлі)

Я думала, што маю куму і суседку дарэчную. Прыляціць, бывала: пазыч рэшата, пазыч чапялы! Усё давала, а яна вунь якія падступкі мне робіць. Мужа роднага адбівае!

ДАМІЦЭЛЯ

Але-ж, але! Добранькая, нечага сказаць! То ёй Даміцэлька пажынай, то памажы гной растрэсьці—і Даміцэлька, як магла, памагала. А яна адплаціласяː каб каго—гаспадара апошняга звабіла! Варопаўка! Чаму яшчэ зямля цябе носіць?

ПАЛАНЕЯ

П'яўка чорная! Чаму яшчэ на цябе сонца сьвеціць?

ДАМІЦЭЛЯ

Маўчы, бо бельмачы павыдзіраю!

ПАЛАНЕЯ

Калі табе ня зойме, кудлы ўсе выкудлычу!

ДАМІЦЭЛЯ

На табе! на табе! (Тыцкае хвігі).

ПАЛАНЕЯ
(таксама)

На! На! А што?—смачна?

ДАМІЦЭЛЯ
(учапіўшыся за Паланеіны валасы)

Ня будзеш ты болей гэтых каўтуноў насіць!

ПАЛАНЕЯ
(таксама)

Вылышу шэльму, як ліпку!

ТРАХІМ
(учапіўшыся за Паланею)

Пакінь, кумка, пакінь! Ці табе справіцца з гэтай язычніцай? Яна-ж мяне ўжо да паўсьмерці загрызла.

МАКСІМ
(адцягваючы Даміцэлю)

Ня турбуйцеся, кумка! Я сам ня дам ёй рады, а ня то што, каб ты... Балазе, што хоць мешалку кінула. (Разбароньваюць).

ПАЛАНЕЯ
(трасучы на Даміцэлю кулаком)

Я табе яшчэ ўпомнюся. Хіба я жыва ня буду!

ДАМІЦЭЛЯ
(таксама)

Пазнаеш ты ў мяне, дзе ракі зімуюць!

ТРАХІМ
(да Максіма)

А ты і тут ня вытрываў, каб за маю не ўчапіцца?

МАКСІМ

А ты чаго першы, схапіўшы ўпол, маю цягнуў? Га?!

ТРАХІМ
(трасучы кулаком)

Паткніся ты толькі другі раз—дам паранкі!

МАКСІМ
(таксама)

Папробуй, кацэрнік, палезь—спушчу юху!

ТРАХІМ
(прыступаючы)

А ну, хоць крані?!

МАКСІМ
(таксама)

Паткніся?!

ТРАХІМ
(шчапіўшыся за грудзі з Максімам)

Крані хоць пальцам, дык з зямлёю зьмяшаю!

МАКСІМ

Хоць толькі замахніся, дык на блін зьляплю!

ПАЛАНЕЯ
(схапіўшы мешалку і замахваючыся на Трахіма)

Гэта ты, кум, усяму прычынай!

ДАМІЦЭЛЯ
(таксама замахваючыся на Максіма)

Гэта ты, кум, нарабіў гэтакай калатухі!

МАЦЕЙКА
(адцягваючы Даміцэлю)

Цётка! Ня бі майго тату!

КАЦЯРЫНКА
(адцягваючы Паланею)

Цётка! Не чапай таты!

ПАЛАНЕЯ І ДАМІЦЭЛЯ
(у вадзін голас)

Гвалт! Ратуйце! Забіваюць!

ЗЬЯВА VIII

ТЫЯ-Ж—ВУРАДНІК—СОЦКІ. ПАСЬЛЯ СЯЛЯНЕ—СЯЛЯНКІ

СОЦКІ.

Гэта што за разбой сярод белага дня, ды яшчэ ў сьвята.

УСЕ
(кінуўшы калатню, бабы толькі трымаюць мешалкі, як посах)

Мы нічога! Мы так сабе!..

ВУРАДНІК

А гвалт гэты хто спраўляў? А мешалкі гэтыя нашто ў руках?

ПАЛАНЕЯ

Гэта я свайго бараніла.

ДАМІЦЭЛЯ

А я свайго не папускала ў крыўду!

МАЦЕЙКА

Ваша бродзіе! Мой тата і яе (паказвае на КАЦЯРЫНКУ) тата мелі гонар біцца за нашых мамак.

МАКСІМ
(паказваючы на Трахіма)

Гэты гад сягоньня ў маёй хаце начаваў.

ТРАХІМ
(паказваючы на Максіма)

Гэта сухая пятніца ўсю ноч сваёй асобай маю хату паганіў.

ПАЛАНЕЯ
(паказваючы на Даміцэлю)

Гэта мокрая серада майму мазгі закруціла, і ён, ня тут гаворачы, у яе хаце начаваў.

ДАМІЦЭЛЯ
(паказваючы на Паланею)

Гэта ветраніца майму вочы пылам засыпала, і той, ня тут успамінаючы, у яе хату папаў.

ВУРАДНІК

Нічога не панімаю!

УСЕ

І мы нічога не разумеем!

МАЦЕЙКА

Рассудзеце, ваша бродзіе, усіх, і ўсё тут будзе.

УСЕ

Рассудзеце! Рассудзеце! Не разумеем!

СОЦКІ

Я, ваша бродзіе, панімаю!

УСЕ

Ну?

ВУРАДНІК

Дык як дзела абстаіць?

СОЦКІ

А так, ваша бродзіе: учора пад вечар Трахім і Максім выпівалі...

МАКСІМ
(паказваючы на Трахіма)

Ён болей, ваша бродзіе.

ТРАХІМ
(паказваючы на Максіма)

Каб ён толькі дыхаў! Я з чарачку можа выпіў, а ён усё вытрубіў.

ПАЛАНЕЯ

Каб не Трахім, то мой і ніколі-б ня піў.

ДАМІЦЭЛЯ

Мой-жа бы ніколі і не панюхаў, каб ня гэты зьвядзісьвет, Максім яе!

МАЦЕЙКА

Мой татка і яе (паказвае на КАЦЯРЫНКУ) татка п'юць гладка—лепей яшчэ, як мы з вамі, ваша бродзіе!

ВУРАДНІК

Маўчыце ўжо вы! Хай адзін гавора!

СОЦКІ

Дык, значыцца, яны выпівалі і выпівалі. Пасьля я йду вуліцай, дык яны й мяне паклікалі.

ВУРАДНІК

І цябе?

СОЦКІ

Але, ваша бродзіе. Я—чалавек падатлівай натуры, ды, у суседзтве жывучы, мусіш з усім гадзіцца. Ну, значыцца, мы...

яны выпівалі і выпівалі—а ўжо і ноч падышла. Тады сталі, значыцца, яны хваліцца, у каго жонка горшая. Максім кажа, што ў яго горшая...

МАКСІМ

Праўда, ваша бродзіе!

СОЦКІ

А Трахім кажа, што яго горшая!

ТРАХІМ

Так, так! Такі-ж горшая!

СОЦКІ

Тады, значыцца, мы... яны выпівалі і выпівалі...

ВУРАДНІК

Годзе табе ўжо гэтага—выпівалі!

СОЦКІ

Слухаю, ваша бродзіе! Значыцца, яны вып... тады яны ў такую спрэчку залезьлі, што аж я мусіў мірыць іх, і вып... і... і пасьля таго Максім кажа Трахіму, а Трахім—Максіму: памяняймася жонкамі, калі мая—кажа адзін—для цябе лепшая, а калі мая—кажа другі—для цябе лепшая! Гэта, значыцца, вазьмі яны, такім парадкам, і памяняй жонкі, як, ня пры вас кажучы, ваша бродзіе, цыганы кабыл. Значыцца, памяняўшы, тады ізноў вып... Ня вытрымаю, ваша бродзіе. Максім купіў яшчэ прыдатку поўкварты за сваю, а Трахім поўкварты за сваю, тады вып... тады кажа Максім Трахіму: я пайду, значыцца, к тваёй у прымы. Трахім кажа Максіму: я пайду, значыцца, к тваёй у прымы. І, значыцца, яшчэ вып... пацалаваліся і пайшлі, барануючы нагамі. А Максім прыпяваў забароненую песьню: „Ой, ты, мая гарэліца, ой ты, весялушка!“ І Трахім пацягваў таксама забароненыя прыпеўкі: „Курыць, веець мяцеліца!“ А далей нічога я ня ведаю. Толькі—гэты гвалт... ды мы яго разам з вамі, ваша бродзіе, пачулі, ідучы вуліцай, і сюды зайшлі.

ВУРАДНІК

Ну, што вы скажаце на гэта?

УСЕ

Нічога, ваша бродзіе!

МАЦЕЙКА

Ваша бродзіе! Ды тут усё ясна: мой тата прыстаў у прымы (паказваючы на КАЦЯРЫНКУ) да яе мамкі, а яе тата да маёй мамкі...

СОЦКІ
(паказваючы на Кацярынку)

А ты можа, верхалоз, хацеў-бы да яе ў прымы?

ВУРАДНІК

Ну, што, прымакі? Можа так і астаніцёся ў прымах?

МАКСІМ

Хай мяне бог крые! Усё роўна, як відаць, няма жонак на сьвеце бяз мешалак.

ТРАХІМ

Не хачу, ваша бродзіе! Мая цнотка добрая, а яго то мусіць і маю перагнала.

ПАЛАНЕЯ

Чымся з яе п'яніцай век гараваць, дык лепш хай свой чалавек трэзвы астаецца.

ДАМІЦЭЛЯ

Які ён ёсьць стары, а ўсё такі ня тое, што новы.

МАКСІМ

Каб не Трахім, то нічога-б гэтага і ня было.

ТРАХІМ

Каб ня гэты Максім, то ўсё добра-б скончылася.

ПАЛАНЕЯ

Каб гэта шэльма, Даміцэля, хвастом ня круціла, дык мой ніколі-б мяне не мяняў.

ДАМІЦЭЛЯ

Каб яна, гэта ахмістрыня, бельмачамі за маім не сачыла, ён-жа б ніколі да яе ў прымы не пайшоў.

МАЦЕЙКА

Каб, ваша бродзіе, мой татка і яе (паказвае на КАЦЯРЫНКУ) татка гарэлкі ня пілі, дык і мамак ня пускалі-б у гандаль.

ВУРАДНІК

Ну, дык, павашаму, хто тут вінават?

УСЕ

Усе, ваша бродзіе!

МАЦЕЙКА

І манаполька!

ВУРАДНІК

Як я ўважаю, то гэтыя вашыя прымы падходзяць пад стацьцю, што судзіць за незаконную зьдзелку. Памірэцеся лепей, каб не дайшло дзела да суду!

КОЛЬКІ ГАЛАСОЎ

Яно-ж можна!

ВУРАДНІК

А каб мір мацнейшы быў, дык пацалуйцеся!

УСЕ

І гэта можна, ваша бродзіе! (Бабы цалуюцца між сабой, пасьля— мужы з жонкамі).

МАЦЕЙКА

Пазвольце, ваша бродзіе, і мне памірыцца з ёй! (Паказвае на КАЦЯРЫНКУ).

ВУРАДНІК

Што? і ты ў прымы да яе прыставаў?

МАЦЕЙКА

Ды не яшчэ! Але мы хочам наперад з ёй памірыцца!

ВУРАДНІК

Гэтага вы пытайцеся ў бацькоў сваіх: я ў такіх справах ня судзьдзя.

МАЦЕЙКА
(зьвяртаючыся да Трахіма)

Дзядзечка! Можна мне з ёй так, як вы з цёткай, памірыцца?

ТРАХІМ

Бач ты яго! чаго яму зажадалася? А ні гуляў-жа сягоньня без майго пазваленьня з ёй у „цыганку“? Дык вось пытайся затое свайго бацькі!

КАЦЯРЫНКА
(да Максіма, паказваючы на сябе і на Мацейку)

Пазвольце, дзядзечка, мне да яго, а яму да мяне ў прымы пайсьці!..

МАКСІМ
(да вурадніка)

А гэткія прымы, ваша бродзіе, ня будуць незаконнай зьдзелкай?

ВУРАДНІК

Здаецца, што не?

МАКСІМ І ТРАХІМ
(да Мацейкі і Кацярынкі)

Ну, дык мірэцеся! што з вамі зробіш?

(МАЦЕЙКА і КАЦЯРЫНКА цалуюцца)

ТРАХІМ

А цяпер давайце гуляць іх прымацкія заручыны, а нашы — прымацкія разлучыны!

УСЕ

Давайце! Давайце!

МАКСІМ
(да Мацейкі)

Рэж, сынок!

ГОЛАС
(з прысутных)

Я буду іграць, а ён няхай скача свае заручыны.

Пачынаецца гульня, у якой найбольш выдзяляецца МАЦЕЙКА з КАЦЯРЫНКАЙ. Танцуюць Лявоніху, Мяцеліцу, Мікіту і іншыя танцы. Хор пяе „Ой, ты, мая гарэліца!“, „Дуду-весялуху“ і іншыя. У часе самага разгару гульні апускаецца

ЗАСЛОНА.

31-XII—1913 г.

ТВОРЫ ЯНКІ КУПАЛЫ

ЗБОР ТВОРАЎ, том І-шы („Жалейка“, „Гусьляр“). 280 стар. Менск, 1925 г.

ЗБОР ТВОРАЎ, том ІІ-гі („Шляхам жыцьця“). 354 стар. Менск 1926 г.

ЗБОР ТВОРАЎ, том ІІІ-ці („Раскіданае гняздо“, „Тутэйшыя“, „Паўлінка“, „Прымакі“). 298 стар. Менск, 1927 г.

ЗБОР ТВОРАЎ, том ІV-ты („Сон на кургане“, „Адвечная песьня“, „На папасе“, „Песьня аб паходзе Ігара“, „Галька“ (*перакл.*) Менск, 1927 г.

СПАДЧЫНА, збор вершаў, стар. 224. Менск, 1922 г.

БЕЗНАЗОЎНАЕ, збор вершаў, 104 стар. Менск, 1925 г.

АПАВЯДАНЬНІ ВЕРШАМ, кніжка І-ая, 48 стар. Менск, 1926 г.

АПАВЯДАНЬНІ ВЕРШАМ, кніжка 2-ая, 48 стар. Менск, 1926 г.

МАГІЛА ЛЬВА, поэма, 44 стар. Менск, 1927 г.

ЭРОС І ПСЫХА, сцэнічная аповесьць у 7-мі разьдзелах Ю. Жалаўскага. *Пераклад* з польскае мовы. *(Прыгатавана да друку)*.

У перакладзе на расійскую мову:

Янка Купала, белорусский поэт. ИЗБРАННЫЕ СТИХОТВОРЕНИЯ В ПЕРЕВОДАХ РУССКИХ ПОЭТОВ, 112 стр. Москва, 1919 г.

+

ЦАНА 2 р. 30 к.